UNITED STATES HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM

ועידת התביעות
Claims Conference
Conference on Jewish Material Claims Against Germany

Claims Conference Holocaust Survivor Memoir Collection

Access to the print and/or digital copies of memoirs in this collection is made possible by USHMM on behalf of, and with the support of, the Conference on Jewish Material Claims Against Germany.

The United States Holocaust Memorial Museum respects the copyright and other intellectual property rights associated with the materials in its collection and makes good faith efforts to determine the copyright status of such materials. The Museum has a good faith belief that the materials in this collection may be made publicly available. The Museum welcomes additional information about copyright status. If you have additional information or concerns about the copyright ownership of materials in this collection, please contact the Museum's Library by phone at 202-479-9717 or by email at reference@ushmm.org.

Edita Drori-Ernst

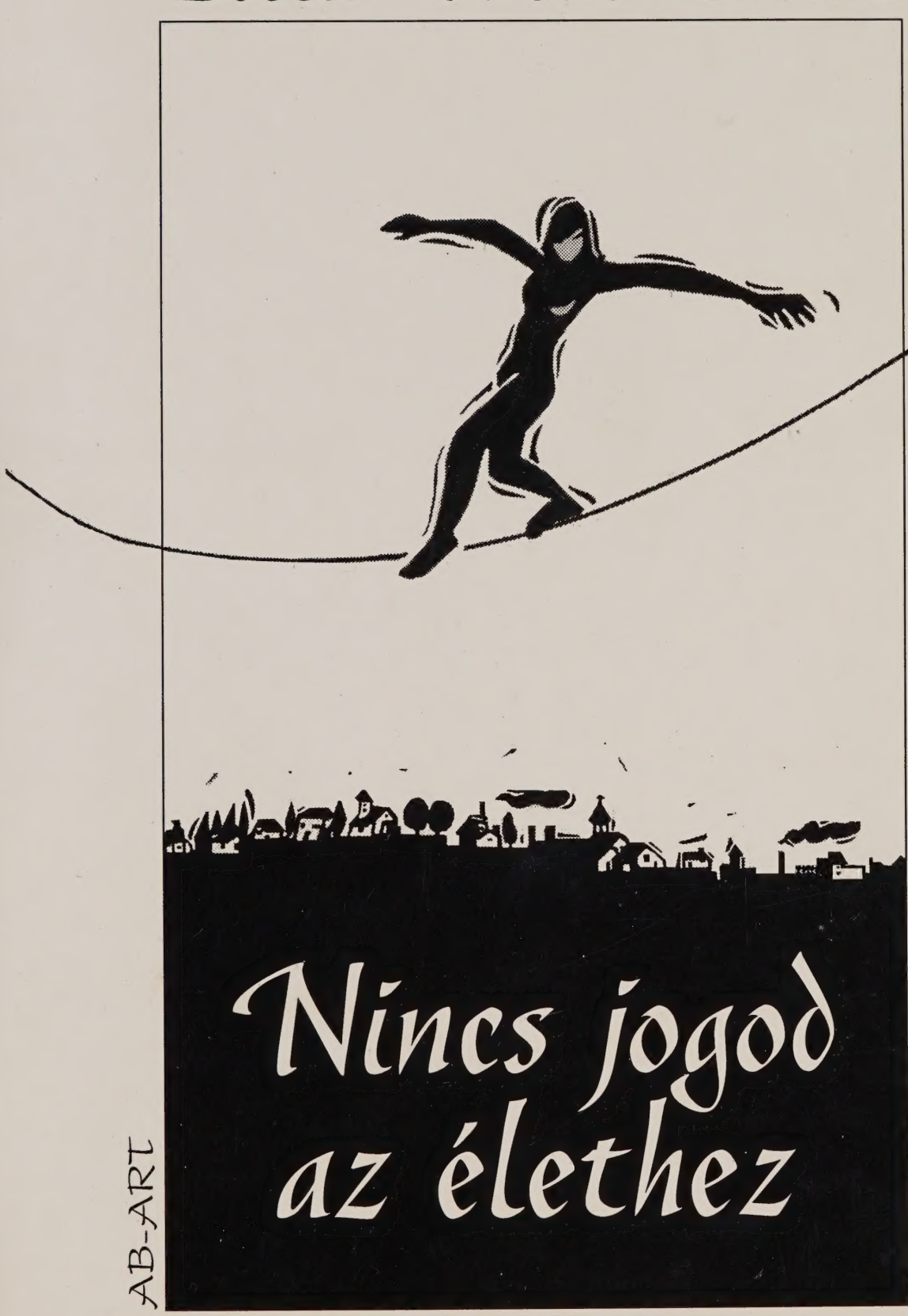

Nincs jogod az élethez

AB-ART

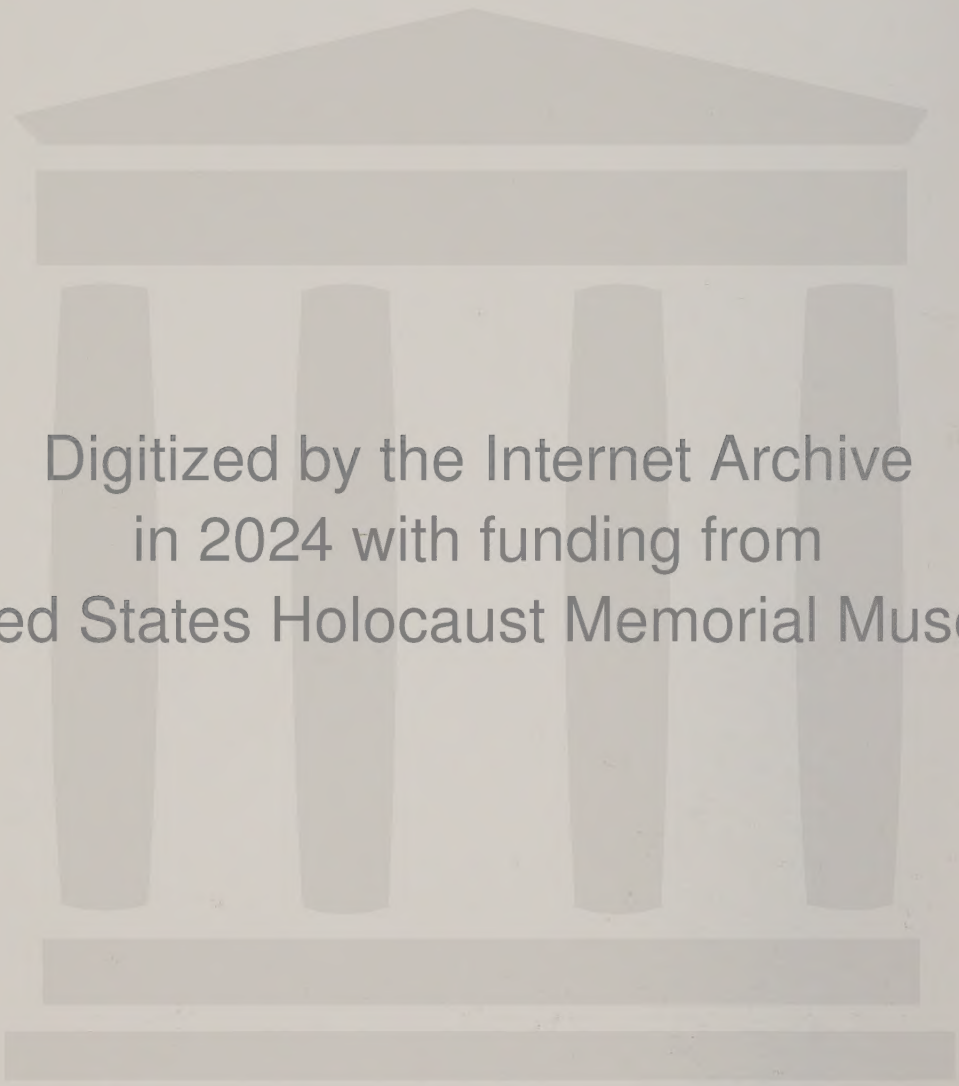
Digitized by the Internet Archive
in 2024 with funding from
United States Holocaust Memorial Museum

https://archive.org/details/bib293477

Edita Drori-Ernst

Nincs jogod az élethez

Tisztelettel és szeretettel

Edith Drori-Ernst.

Haifa, 5.8.2004.

© Edita Drori-Ernst, 1999

Edita Drori-Ernst

Nincs jogod az élethez

regény

AB-ART

Felejthetetlen édesanyám emlékére

Előszó

Néhány kétségbeesetten reménytelen pillanatban, amikor úgy éreztem, közeleg a vég; hogy a vékony kötél, amelyen táncolok, elpattan és én lezuhanok a szakadék mélyére, azt hajtogattam magamban: „Kislány, már csak azért is életben kell maradnod, hogy egy napon tanúságot tehess az embertelen időkről!"

Mi az oka, hogy vallomásom mégis csak mintegy ötven év után kerülhetett az olvasó kezébe?

Az az igazság, hogy emlékeimet a Sitno környékén elhunytaknak és életben maradottaknak ajánlva rögtön a háború utáni első években papírra vetettem. Csakhogy a fasizmus veresége után született „új világ" nem viseltetett megértéssel „Katka emlékei" iránt. Nem állták meg a helyüket a szocialista-realista kritika előtt. Nem, hiszen nem a kommunista eszmék dicshimnuszát zengték. Így tehát a kéziratom íróasztalom fiókjában kötött ki.

A hatvanas években úgy tűnt, emlékeim mégiscsak napvilágra kerülnek. Egy fiatal ljubljanai újságíró érdeklődött irántuk. De miután „föntről" közbeszóltak, minden megváltozott. Herbert Grün autóbaleset áldozata lett, s vele együtt odaveszett a kéziratom is.

Évtizedek múltak el – az öregedő ember gyakran gondol vissza, lelki szemei előtt kockáról kockára újra leperegnek az események, úgyhogy egyszerre csak utolért a múlt. Még egyszer papírra vetettem mindent, ezúttal már németül, hiszen álmodni sem mertem arról, hogy egykori hazám kapui egyszer talán megnyílnak az én emlékeim számára is.

A szlovák nemzeti felkelés 50. évfordulójának küszöbén művem cseh nyelven is napvilágot látott. Két évvel később, 1996-ban megjelent szlovákul is, végre azon a földön, ahol az általam átélt dráma lejátszódott. Idén a felkelés 55. évfordulójára megjelenhet magyar nyelven is.

Köszönet mindazoknak, akik segítségükkel lehetővé tették, hogy így állítsak emlékművet édesanyám nemlétező sírjára.

A szerző

I. A nagy kérdőjel

1942 februárja. Csalóka remények, lehangoló hírek, állandó hófúvás, csontig hatoló hideg – de mindenekelőtt a kínzó bizonytalanság volt az, ami gyötört minden zsidót, akinek sorsát megpecsételte a tény, hogy zsidónak született.

A fojtogató légkörben a munkám volt számomra az egyedüli menedék. Város-hazám, Zólyom zsidó közösségében mindig is rendhagyó volt az életem. Csehszlovákia szétdarabolása, a nürnbergi rasszista törvények életbe lépése mindnyájunkat sújtott. A zsidó közösség nagy hányada jogaitól megfosztva, a vagyonából, megtakarított pénzéből éldegélt. Nekem nem volt másom, mint egy 1938-ban megszerzett kitűnő érettségi bizonyítványom, de két kezem munkájával kellett eltartanom magamat és anyámat. Könnyen ment a házimunka, még ha kora hajnaltól késő estig tartott is. Szerettem dolgozni, szerettem a szabad, értelmes munkát, nem számított, miféle.

Miért is játszadoztam a gondolattal, hogy szabotálom a munkatáborba való deportálást? Esténként ez járt a fejemben, amikor hazaindultam anyámhoz, akit minden este meglátogattam. Szegényke csak engem várt. A gazdagon terített asztal maradványaiból összeállított ételkosár nem volt számára fontos, az csak nekem szerzett örömet. A jóféle illatokkal csábító étel melegítése közben mindig volt miről beszélgetnünk. Magyar nyelvű újságokat adott, amelyekben megjelölte az érdekes cikkeket, elmesélte az utóbbi napokban olvasott könyv tartalmát, osztozott a testvéreim, Vera és Pista utáni vágyakozásomban, akik már három éve éltek biztonságban, elképzelhetetlenül messze, a napsütötte ígéret földjén. Vajon megérjük-e a találkozást, amelyről annyit álmodozunk?

Már hónapok óta nem kaptunk tőlük semmi hírt. Egy időben a posta Magyarországon keresztül járt. Az öreg postás – egyszerű, jó ember – örömünkben osztozva minden levelet ragyogó szemmel kézbesített.

Az utóbbi időben szomorúan járt el előttünk, mintha ő lenne a hibás azért, hogy a világ két egymás ellen harcoló, gyűlölködő táborra szakadt.

– Mama, ma délután, amikor a Sebes doktor házában pihenőt tartottak, valaki váratlanul meglátogatott – csúszott ki a számon. – Tudod, olyasvalaki, aki néhanapján híreket hoz Nyugatról.

Nem szándékoztam kimondani a nevét. Anyám ismerte. Egyszer említést tettem róla, és nagyon megrémítettem. „Az egy jellemtelen ember, óvakodj tőle!" – jelentette ki határozottan. Tudtam, hogy igaza van, de úgy véltem, hogy aki koldus, ne válogasson. Az önálló Szlovák Állam Hitler jóvoltából az utóbbi években megtisztította az országot a jeles antifasisztáktól.

A szerencsések elmenekültek Nyugatra, mint Sebes Imre, munkaadómék egyetlen fia. A kevésbé szerencsések a Szovjetunióba kerültek, ahol nehéz

sors várt rájuk. A legszerencsétlenebbek pedig az illavai koncentrációs táborban találták magukat.

– Hallottál valami érdekeset? – kérdezte anyám.

– Még semmi biztosat nem tudok – feleltem kitérően, mert azt gondoltam, minek nyugtalanítsam fölöslegesen. Hogy másra tereljem a figyelmét, megkérdeztem, a kenyérhiány ellenére is ellátja-e még kenyérrel Veselý, a pék.

– Igen, hál´ istennek, mondhatom, hatalmas a vagyonuk. Sajnálom Veselá asszonyt, gyakran vörös a szeme, mióta Helena lányuk férjhez ment egy gárdistához. Titokban sokat sír.

Köztudott dolog volt, amit anyám mondott.

Későre járt már, vissza kellett térnem a munkaadómhoz, akinél volt egy kis szobám. Hosszú út várt rám a Szabadság téren keresztül. A késő esti órákban egy teremtett lélek sem járt már arra, úgyhogy elég kísértetiesen hatott. Elbúcsúztam. Ölelés, puszik, s a mamám az ajtóig kísért, mint mindig, könnyekkel jóságos szemében. Az éjszakában lépegetve megpróbáltam úrrá lenni sötét gondolataimon. „Rövidesen az egész zsidó lakosságot deportálják." Ezt közölte velem Eugen Wollner. Milyen módon és hová, még nem tudni, de valószínű, sőt szinte biztos, hogy keletre. Ugyanúgy megdöbbentem, akárcsak ő. A hallgatást megtörve hozzátette: „Minden meggyőződéses antifasisztát felszólítunk, hogy szabotálják a döntést. Titeket, fiatal munkaerőket, a legjobb esetben a fegyvergyárba helyeznek. Összeegyeztethető ez a lelkiismereteddel?"

* * *

Az utcát még a hajnal sötétje borította. Erős ütésekkel feszegettem a Sebes doktorék kapuja előtti jégréteget. Az éjjel rendesen fagyott. A havat már nem lehetett söpörni. Folyt a víz a hátamon, néha bele is sajdult. Alig vettem észre, amint valaki finoman megkocogtatta a vállamat.

– Te aztán ügyes vagy, de lélekben egészen máshol jársz. – A mosolygós Ilza állt előttem, az utóbbi hónapokban ő volt az egyetlen barátnőm.

– Jézusom, úgy lopakodsz, mint egy szellem! De jó szellem – tettem hozzá.

– A filccsizmák teszik. Ideálisak mostanság. Nos, add ide a kaparót, hadd próbáljam ki az izmaimat. Te meg addig söprögethetsz.

Kettesben gyorsan befejeztük a munkát.

Ilza feljött a nagy konyha melletti szobácskámba. Hamarosan fütyülni kezdett a teáskanna, s a ritkaságszámba menő valódi kávé illata tette kellemesebbé tanácskozásunkat. Ilza rögtön a tárgyra tért.

– Még éjszaka sem hagy nyugodni a dolog. Tennünk kell valamit. Én

nem mozdulhatok, hiszen idegen vagyok a városban. Ráadásul sok mindent kiálltam már. Hiszen ismered a történetemet.

Igen, ismertem a Lustig család történetét. Ilza Németországban született. Tizenhárom éves koráig a gondtalan, elkényeztetett egyke életét élte. Szülei Dél-Németország egyik városkájának peremén tartottak fenn egy vendéglőt, nem volt ugyan nagy, de nagyon jól működött. Kitűnő konyhájuk, amelyet Lustig asszony vezetett teljes odaadással, a híres gazdasági válság idején nagyon sok elszegényedett embernek és hajléktalannak nyújtott olcsó, de kiadós étkezést. Arnold Lustig soha nem volt olyan fáradt vagy felfuvalkodott, hogy a legszegényebb vendéggel is ne váltson néhány jó szót. Testestül-lelkestül szociáldemokrata volt.

Az 1932-es esztendő végén történt. Zajos volt a kocsma, iszogattak. A novemberi napok hidege megkívánt némi alkoholt. Az egyik fiatalember hirtelen horogkeresztet tűzött kabátja hajtókájára, és ráordított a vele szemben ülő emberre: „Hogy világos legyen, csak ez a jel véd meg bennünket, téged és engem, ennek az utálatos zsidónak a leveseitől!" A szemben ülő úr, akire ráordított, felállt, hogy elkerülje a vitát. De akkor a fiatal megragadta: „Maradj ülve, te gyáva! Nem akarod hallani, milyen szégyent és nyomort hozott a fajtád a német népre? A versailles-i szerződést könnyebb volt aláírni, mint kivívni a végső győzelmet."

Ilza apja, ez a nyugodt, udvarias ember nem tudta leplezni a megdöbbenését. Közéjük ugrott, öklét a suhancra emelte, de nem sújtott le, csak azt sziszegte: „Tűnj innen, te náci!" A suhanc szitkozódva távozott, de Arnold Lustig fél év múlva már Dachauban senyvedett. Hosszú kilincselés után Ilza bátor mamájának sikerült ugyan kihoznia őt onnan, méghozzá csehszlovák állampolgársága alapján, de azzal a feltétellel, hogy azonnal elhagyják Németországot. A kiutasított család Pozsonyban telepedett le. 1941-ben, közvetlenül a német–szovjet háború kitörése után a Lustig család a második száműzetést is megérte: a szlovák főváros megszabadult a nemkívánatos elemektől. A megbélyegzett lakosságot a vidéki városok fogadták be. Így került Ilza Zólyomba a szüleivel, akik nem voltak már fiatalok, s a megpróbáltatások aláásták egészségüket.

Ültem Ilzával szemben, és mérlegeltem. Borostyánszínű szeme elkötelezett igenre várva szegeződött rám.

– Ilza, keresem a kiutat és azzal a gonddal küszködöm, hogyan nézek anyám szemébe, amikor bejelentem neki, hogy éppen a legrosszabb helyzetben hagyom el. Szegény, hősiesen felnevelt négy gyermeket, s élete utolsó napjaira egyedül kelljen maradnia?

– Milyen naiv vagy! Melyik bolygón élsz te? Talán valamiféle emberséges áttelepítésben reménykedsz, amelyik a családok együttélését biztosítaná? A nácik már régen kidolgozták a terveiket, nyoma sincs bennük az em-

berségnek. – Szavai szomorúan, de meggyőzően szóltak.

– Rendben, átgondolom a dolgot, de egyelőre semmit nem ígérek. Én kész vagyok felkészülni a szökésre. – Ilza megnyugodva búcsúzott el.

II. Két sárga csillag eltűnik

Márciusban megindult a lavina. Ilza sejtései bizonyossággá váltak. Minden nőtlen férfit felszólítottak, hogy jelentkezzen munkaszolgálatra. Anyámnak remegett a keze, amikor legidősebb bátyám, Laco hátizsákját csomagolta. Könnyek áztatták a viaszosvásznat.

A nők deportálása is a levegőben lógott. Cselekednem kellett. Még mielőtt lépéseket tettem volna, Wollner látogatott meg. Röviden közölte, hogy nem lehet tovább várni.

– Egyedül jössz, vagy hozol magaddal valakit?

– Egy barátnőmet, megbízható lány – jelentettem be Ilzát.

Attól a pillanattól féltem a legjobban, amikor megmondom anyámnak, hogy el akarok menekülni. Sírva fakadt. Fel voltam rá készülve. De arra nem, amit mondott: „Kedvesem, féltelek. Ha elfognak, lecsuknak, és az is lehet, hogy verni fognak vagy megkínoznak." Egyetlen szemrehányó szó sem hagyta el ajkát, amiért itt hagyom, félelemnek a legkisebb jelét sem mutatta a rá váró magányos napok miatt – csak az én bizonytalan jövőm, a szökés közben rám leselkedő veszélyek miatt aggódott!

– Ilza is veled megy? – kérdezte, mert nem kerülték el figyelmét gyakori találkozásaink.

– Igen, mama. Együtt menekülünk... holnap este.

– Ez megnyugtat – felelte és megkönnyebbülten felsóhajtott. Szerette kedves, megbízható barátnőmet, akivel olyan jókat tudott beszélgetni németül.

– Így van ez rendjén, gyermekem! Előkészítem neked a legszükségesebbeket! – mondta tárgyilagosan.

Arra kértem, csak némi alsóneműt és meleg holmit pakoljon be. Úgy akartuk elhagyni a várost, hogy ne keltsünk feltűnést.

Délelőtt még Sebes doktor házánál dolgoztam. A legutolsó pillanatig nyugodtan végeztem a munkámat.

* * *

Közepes nagyságú táskákkal teliaggatva hagytuk el a várost, közvetlenül napnyugta előtt, tréfás hangulatban. Egyetlen járókelő sem sejthette, mi játszódik le a lelkünkben.

Neresnica nem egész félórányi távolságra esett. Csak szerény képzelőe-

rővel lehetett elővárosnak nevezni. A dél felé haladó országút és a csobogó patak között kaszálatlan rét terült el. A gaz alaposan felverte, de ez senkit sem zavart. Néhány faház jelezte csak, hogy lakott területen járunk. Mögöttük kiselejtezett vasúti kocsik álltak, amelyeket lakókocsikká változtattak. Egy kicsit távolabb félnomád cigányok táboroztak, a lakókocsik és a sátrak között hangoskodtak. Ilza nem ismerte a vidéket. Útközben felkészítettem a ránk váró körülményekre. Célunk a negyedik lakókocsi volt. Janko Homola már várt bennünket. Észrevétlenül besurrantunk. A félhomályban egy fiatalembert fedeztünk fel, futólag már találkoztunk. A rögtönzött konyha tűzhelyénél idős asszony állt.

Barátságosan köszöntöttek, s megkérdezték, hogy nem látott-e meg bennünket valaki. Nyugodt szívvel állíthattuk:

– Egy teremtett lelket sem láttunk odakinn.

– Akkor jó. Itt biztonságban vagytok. Csak rövid ideig maradtok. Eugen Wollner már keresi számotokra a biztos rejtekhelyet – mondta Janko, s a mamája hozzátette:

– Helyezzétek magatokat kényelembe szerény hajlékunk lehetőségeihez mérten – mondta zavartan.

Letettük a kabátunkat és a táskánkat az ágyra. Az ablak alatt állt, vastag pokróccal letakarva. Ilza ollót vett elő, és lefejtette a Dávid-csillagokat. Hosszú idő után végre megszabadult tőlük. Ezzel Ilza megsemmisítette zsidó identitásunkat. Kik is voltunk mi most akkor? Polgárok már nem, hiszen a Szlovák Állam számára ettől a pillanattól kezdve megszűntünk létezni.

A petróleumlámpa halvány fényénél fogyasztottuk el szerény vacsoránkat, amit az öregasszony készített. Amikor letakarították az asztalt, Janko kiterítette előttünk Spanyolország térképét, ahol három éven át harcolt az internacionalista brigád tagjaként. Beszédes kedvében volt, s bennünk jó hallgatóságra lelt. A polgárháború gimnazista korunkban nagyon érdekelt bennünket. Sajnos, mit sem segített, hogy a spanyol demokráciának szurkoltunk. Franco tábornok az olasz duce és Hitler Harmadik Birodalmának segedelmével győztesen került ki a véres polgárháborúból. A kistermetű, köpcös Janko igazi hős volt a szemünkben, s a Spanyol Köztársaság bukása feletti sajnálkozásunk közben megfeledkeztünk helyzetünkről.

Egy nem éppen széles ágy jutott kettőnknek. Ilza úgy vélte, előnyös, így legalább melegíteni tudjuk egymást.

– A patak melletti bódé a vécé. Sajnos, jobb körülményekre nem telik – mondta szabódva az idős asszony.

Janko korán reggel járt munkába, valamilyen asztalosműhelyben dolgozott.

Hosszúak voltak a napok. Úgy próbáltuk rövidíteni őket, hogy segítettünk az öregasszonynak, hálás is volt érte. Ilza varrt, én meg kivasaltam a ru-

hahalmokat. Janko ingeiből mesterműveket hoztam létre. Halkan beszélgettünk. Még sohasem volt ennyi időnk egymásra.

Ilza emlékei 1939-be kalandoztak vissza, amikor a cionista ifjúsági mozgalom nyári táborában megismerkedtünk. Kétszáz fiatal gyűlt ott össze egész Szlovákiából. Többségük nem volt meggyőződéses cionista. A kaotikus helyzet kötött össze bennünket. Ez egy cionista-szocialista mozgalom volt, amelynek proletár jelszavain mindig megütköztem. Mit is akarnak tőlem? Hiszen gyermekkorom óta proletár vagyok. És nem ismertem az énekekben felmagasztalt pálmafák hűsét, de szerettem Szlovákia zöld erdőit.

Egész nap sóvárogva vártuk az estét, Janko hazaérkezését, abban a reményben, hogy talán jó híreket hoz majd. Sajnos, legtöbbször csalódnunk kellett. Wollner látogatása pedig teljesen összezavart bennünket. Belépett a lakókocsiba, s alighogy köszönt, máris szitkozódni kezdett.

– Nem hittem volna, hogy ez a paraszt nép ilyen aljas gyáván fog viselkedni. Három hónappal ezelőtt még fűt-fát ígértek, hogy mellénk állnak és elrejtenek mindenkit, akinek menekülnie kell a nácik elől. Felajánlották, hogy felkészülnek a pillanatra, amikor a szétbomló Wehrmachtnak a hátába döfhetik a kést – lamentált, és mondta tovább a magáét. – Igen, arról álmodtunk, hogy a napóleoni seregek sorsa megismétlődik. De már lassan vége az orosz télnek és Hitler hadserege ugyan jócskán megtépázódott, de mégsincs két vállra fektetve. Tovább nyomul előre, Oroszország belseje felé. „Csak illegalitásban levőket ne küldj hozzánk", könyörögnek. Egy férfi lámpájával alvó gyermeke fejét világította meg és azt mondta: „Tudod te, Wollner, mi vár ránk, ha valaki feljelent?"

Ilza és én csendben ültünk. Janko megpróbálta lecsillapítani a társát. Azután a sarokba vonultak tanácskozni. Egy órával később bejelentették:

– Meg kell változtatnunk a terveket.

– Írjatok a családnak, hogy küldjenek nektek annyi pénzt, amennyit csak tudnak – tette hozzá Wollner. Ilza beleegyezett, én nem. Elhűltem: honnan tudna anyám pénzt keríteni? Abból a kevés megtakarított pénzből tartotta fenn magát, amit az utóbbi hónapokban össze tudtam gyűjteni...

* * *

A napok lassan, nyúlósan vánszorogtak. Egyik este Janko unokahúga azzal a hírrel érkezett, amelyet már minden pillanatban várhattunk: találkozott egy csoport transzportra váró zsidó lánnyal. A csoportot egyenruhás gárdisták őrizték. Anička sokukat ismerte. Sápadt és szomorú volt. Szótlanul hallgattuk őt Ilzával. Sötét gondolatok cikáztak agyunkban: mi vár ránk? Mikor kezdenek kutatni a két eltűnt sárga csillag után? Még aznap este megjelent Wollner egy batyuval a kezében, amit nekem hozott. Ilza igazolványt kapott.

– Számodra fölösleges lenne, Edith, hiszen téged a környéken mindenki ismer – mondta.

Egy pillantás a batyu tartalmára, és azonnal rájöttem, mi a terve: széles parasztszoknya, blúz, fejkendő és egy elnyűtt gyapjúkabát feküdt előttem. Az eljövendő időben ez lesz tehát az álöltözetem.

– Dobrá Nivában sürgősen cselédet keresnek egy nagy gazdaságba. Olyan gazdáé, akinek hál' istennek nincs minden rendben a fejével. A bátyja mesélte nekem, aki intelligens férfi és nem akar a Tiso-rezsimmel egy húron pendülni.

Wollner még mást is elárult a gazdáról.

– Amióta agyhártyagyulladása volt, nem egészen tiszta. Ez a szerencséd. Fogalma sincs arról, hogy manapság mindenkinek papírok kellenek. A falu alig tizenkét kilométerre van innen. Az út egyenes, nem kell semmilyen falun átmenned – tette hozzá, és a kezembe nyomta a település alaprajzát. Átnéztem, és megállapítottam, hogy nem lesz nehéz megtalálnom a gazdaságot. Eszembe vésték a Kapustík nevet, könnyen meg lehetett jegyezni.

– Ha valami gondod akadna, Markusová asszonynál megtalálhatsz. Minden vasárnap ott fogadom a pácienseket és kezelem a fogukat. Markusová asszony az összekötőnk – tette hozzá habozva.

Ilza igazolványát meg se néztem. Tudtam, hogy most egy időre elválnak útjaink, és bölcsebb volt minél kevesebbet tudni. Egy orvos családja alkalmazza valamelyik Zólyomtól délnyugatra fekvő nagyobb faluban.

Az utolsó éjszakám Neresnicában hosszú volt és álmatlanul telt el. Ideoda forgolódtunk Ilzával a keskeny ágyon. Néhány biztató szót suttogtunk csak egymás fülébe. Annál több gondolat cikázott az agyamban: anyám intése Wollnertól... Még szerencse, hogy a gondolatok nem hallhatók! Szerettem volna Ilzát megkímélni a kétségeimtől. Szerencsére még a legrosszabb éjszakának is vége lesz egyszer.

Reggel kilenc felé útnak indult a nyűtt szoknyás parasztlány. A fejkendő arcom nagy részét eltakarta, a szél összeborzolta szőkített hajtincseimet. Jó ötlet volt a hidrogénezés. Akkorra már búcsút vettem Ilzától, aki nagyon a szívemhez nőtt. Egyikünk számára sem volt könnyű.

III. Én, Mária Trepáková

Kitűnően bevált a dolog. Kapustíkék – a gazda, a gazdasszony és a két gyerek – a nagy ebédlőasztal körül, egy hatalmas tál sztrapacska, a híres paraszthaluska mellett ültek.

A gazda, aki talán a harmincas éveinek végén járhatott, éppen egy nagy kanál haluskával szemezett, amikor beléptem. A fiatal és temperamentumos

gazdasszony, Zuzana, rögtön az asztalhoz invitált. Tizenöt-tizenhat éves Zuzana lánya kíváncsi pillantásokkal méregetett, az öccse, Štefan félénkebbnek látszott.

A gazda mellett a fiatal cseléd, Mišo ült, könyökével fáradtan támasztotta az asztalt. Jobbjával sebesen hányta magába a szalonnától, zsírtól és a juhtúrótól csillogó ételt.

Kapustíková asszony kanalat nyomott a kezembe, egy tarka bögrében írót tett elém.

– Így! Előbb lakjál jól! – mondta szívélyesen. – Bizonyára hosszú út áll mögötted.

– Igen, asszonyom, fáradt vagyok és éhes. Mária vagyok, Mária Trepáková.

Mišo hangosan felnevetett:

– Szép név. Valóban annyit fecsegsz*?

De a gazdasszony rögtön letorkolta.

– Mišo, inkább hallgass! Senki sem tehet arról, hogy mi a neve.

Azután biztatóan hozzám fordult:

– Mond csak, Mária, hol dolgoztál eddig?

Már vártam a kérdést, úgyhogy nem volt nehéz válaszolnom:

– Több évig szolgáltam a városban, Pozsonyban, egy gazdag ügyvédnél.

– És miért jöttél el onnan? – hangzott a következő kérdés.

– De hiszen tudják, mi történik a városban! Mindent racionalizálnak – liszt, cukor, zsír. Olyan kicsik a fejadagok, hogy nem lehet vele megtömni a bendőt. Semmi sem maradt a fizetésemből. Épp hogy valami kis elemózsiát tudtam belőle venni. De az is olyan drága volt, hogy soha nem maradt semmim, amit szegény nagyanyámnak tudtam volna küldeni. Szegény jó asszony, egyedül nevelt fel engem, szegény árvát. Nem hagyhattam, hogy éhen haljon.

Mindnyájan meghatottan, de kissé szórakozottan hallgatták a történetemet. A gazdasszony büszkén nézett végig a gazdagon terített asztalon és biztosított:

– Igen, Mária, most mi, parasztok vagyunk nyeregben. A gazdag polgárok elég sokáig lenéztek bennünket. De most mi vagyunk az urak, akiknek földjük, rétjük, jószáguk és dolgos kezük van.

Habár nem tanultam pszichológiát, rögtön észrevettem, milyen jókedvre hangoltam kenyéradómat. Gyorsan alkalmazkodtam. Elkezdtem hangosabban enni, asztalra könyökölve teli szájjal beszélni, hogy szinte magamra sem ismertem.

A helyiség, ahol ültünk, nagy volt. Nappali és egyben hálószobának is szolgált. A fal mellett két ágy állt. Az egyik nem volt megvetve, a másikon jókora halom használaton kívüli dunna tornyosodott. A szekrény, a láda, minden festett fából készült. Vidám hangulatot árasztottak.

Kissé nyugtalanított, hol fogok aludni. A gazdasszony valószínűleg kita-

* Trepať = fecsegni

lálta a gondolatomat, mert egy széles padra mutatott a cserépkályha mellett:

– Mária, itt fogsz aludni. Egy kicsit kemény, de ha az ember fiatal és jól elfáradt a munkától, alszik, mint akit agyonütöttek. A batyudat a lóca alá teheted, úgyse túl nagy.

Így ismerkedtem meg egy óra alatt az új otthonommal.

– És most munkára fel! – adta ki a parancsot a háziasszony.

Az udvaron már ott állt egy istállótrágyával jócskán megrakott szekér és Mišo befogta elé a jóllakott lovakat. Az apatikus gazda a bakra ült, melléje félénk fia. Mišo alig bírta kivárni, hogy a gazdasszony, a lánya és én felüljünk a deszkára a szekér végében, rögtön a lovak közé csapott. A lány megszólalt:

– Látod amott az erdő mellett azokat a földeket, a széles réteket? – kérdezte büszkén.

A gazdasszony szeme felcsillant. A birtok a gazdag, beteljesedett paraszti élet része volt.

Egy széles, learatott föld mellett álltunk meg, amelyen még meredezett a régi tarló. A trágyát kupacokba hordtuk, mindenki villát ragadott és munkához láttunk.

– Krumpli alá készítjük elő a földet – közölte a gazdasszony.

Érdeklődni kezdtem, bevallom, nem éppen udvariasságból. A villa nehéz volt ugyan, de a büszkeségem arra ösztönzött, hogy minél gyorsabban szét-hányjam a trágyahalmot. Lelkesen figyelték tüsténkedésemet. Nem is értem, hogy tudtam egyből olyan jól bánni a villával.

Mišo már nem kuncogott rajtam. Napnyugtáig még kétszer fordult a szekérrel. Dicsekvés lenne, ha azt állítanám, hogy nem fájt a derekam. De meg kellett szilárdítanom a helyzetemet, hiszen más feladatra még nem voltam felkészülve, pedig már várt az istálló és a tíz tehén.

– Fejtél már valaha? – kérdezte Zuzana.

– Soha életemben, asszonyom, de biztosan beletanulok – biztosítottam. – A nagyanyámnak volt két kecskéje a detvai hegyi tanyáján. Legeltettem őket, de nem fejtem. A nagymamám minden csepp tejre vigyázott, és félt, nehogy kárt tegyek a kecskékben a helytelen fejéssel.

A vödröm lassan telt. Igaz, a tej nem lett olyan habos, mint a Mišóé vagy a gazdasszonyé, de kezdetnek így is ígéretes volt. A tehenek nyugodtan álltak, mert fejés előtt jól megraktuk a vályút illatos szénával. Két nagyon szelíd tehénkét kaptam.

Lassan eljött az este első munkanapom után. A vacsora roppantul ízlett: káposztaleves füstölt hússal és hozzá vastag szeletek a friss házikenyérből! Ennél jobban nemigen ízlett volna semmi. Egyáltalán nem érdekelt, hogy a hús milyen állaté. Anyám szokta mondogatni, hogy „az, ami a szájba kerül, nem lehet bűn, csak az, ami kiszalad belőle."

Lefekvés előtt még elvitték a nagy tejeskannákat a falusi tejcsarnokba. Természetesen azért otthon is hagytak egy kannával a kamrának használt helyiségben.

– A tejet néhány napig gyűjtöm. Azután vajat, túrót és írót készítek belőle – mondta a gazdasszony. – De hát úgyis megtanulod mindezt – tette hozzá barátságosan. – Látod, Mária, mi parasztok a háború alatt nem senyvedünk úgy, mint a polgárok. Hát tehetünk mi arról, hogy az oroszok a németekkel verekednek? Minket szlovákokat belerángattak a háborúba.

– Igaza van, asszonyom – értettem vele egyet.

Végre elérkezett a pillanat, amikor kinyújtózhattam a lócán. Egy öreg, szürke gyapjútakarót adtak. A gazdáék szürkecsíkos macskája mellém telepedett. Jó volt, amíg nyugodtan feküdt mellettem. Puha bundácskája melegített, társasága feloldotta magányomat. Azután helyet változtatott, s a hasamon bizony már nehéznek találtam.

A két Zuzana felmászott a széles festett ágyra.

– A férfiak a szénapadláson alszanak – magyarázta a gazdáné. – Elmúlt már a tél.

Az első héten bebizonyosodott, hogy a munkát bírni fogom, de nem volt itt egyszerű az élet. Hogyan alkalmazkodom az itteni életstílushoz? Hamarosan meggyőződtem afelől, hogy kevés vizet használnak a háztartásban. A zománcozott tál, amely délben haluskával csalogatott, reggel lavórként szolgált. Abban mostak arcot a család tagjai sorban egymás után, vasárnapi mise előtt meg kissé alaposabban is így tisztálkodtak.

A mezőn és a gazdasági udvarban végzett munka közben az ember ugyancsak megizzadt. Hogy fogom kibírni alapos mosakodás nélkül?

Ezen törtem a fejem, míg végül megszületett a megoldás: egyik éjszaka testem minden látható részén összevakartam magam. Reggelinél megmutattam az eredményt.

– Nézze, asszonyom, mi történt velem! Egyszer már volt ilyenem, amikor az ügyvédéknél dolgoztam. Az orvos akkor meghagyta, hogy mindennap mosakodjak.

Zuzana, tekintettel a jól végzett munkámra, megértően viselkedett.

– Mária, azt itt is megteheted. Vidd ki a kamrába a mosdótálat. A kályhán melegíthetsz magadnak egy vödör vizet, s aztán mosakodj meg úgy, ahogy szoktál. Az a fő, hogy meg ne betegedj!

Így tanultam meg hazugságokkal élni.

Hamarosan egy újabb gonddal találtam szembe magam: estefelé a szénapadláson takarmányt készítettünk Mišóval. Az őszi szénát vegyítettük össze a friss tavaszival, hogy a tehenek ne kapjanak hasmenést. Becsületesen dolgoztam, de Mišo félvállról vette a dolgot.

– Mária, még nem fáradtál el eléggé? Ne légy bolond. Elég, ha villával

egy kicsit felrázogatjuk a szénát. Kinn ez úgy hangzik, mintha valóban vegyítenénk. Ülve is dolgozhatunk, legalább egy kicsit megpihenünk. – Hozzám lépett, kétértelműen rám bámult és megpróbált a szoknyám alá nyúlni.

Nem, erre nem voltam felkészülve.

– Mišo, vidd innen a mancsodat! Csak hogy tudd, menyasszony vagyok. Az én Andrejem Oroszországban harcol. Tudom, sőt biztos vagyok benne, hogy visszajön, és akkor összeesküszünk.

Ez hatott. Kicsit megilletődve elhúzta a kezét, s viccesen megjegyezte:

– Ne légy olyan biztos. Sokan elesnek vagy megfagynak ott. De az is lehet, hogy valami orosz nővel melegedik össze.

Hatalmas könnycseppek gördültek végig az arcomon. Dolly Haas és Francis Gal sem játszhatták volna jobban. 1942 tavaszán egy fiatal zsidó lánynak igazán nem esett nehezére sírva fakadni.

Egy héttel később újabb sokk ért: épp befejeztük a krumpliültetést. Az üres zsákokat mostam. A patak partján guggoltam az udvarba vezető híd alatt, ütemesen csattogott a sulyok a zsákokon. Gyorsan megtanultam, hogyan kell mosni a sebes patakvízben. Egyszerre hallom, hogy autó kanyarodik az udvarba. Nemsokára megjelent a kis Zuzana, leszólt a hídról:

– Mária, gyere gyorsan, a zólyomi Bučko vett két üszőt, arra iszunk áldomást!

Nem a hideg patakvíztől fagyott meg a vér az ereimben. Szülővárosom hentesével találkozzam?

– Zuzi, még nagyon sok zsák van hátra és nemsokára besötétedik. Aztán a holdvilágnál mossak?

Zuzanát kielégítette a magyarázatom és megígérte, hogy eltesz nekem egy kupica pálinkát meg egy kalácsot. Buzgón püföltem a zsákokat mindaddig, amíg nem hallottam Bučko teherautóját elmenni.

Az eset arra figyelmeztetett, hogy tennem kell valamit. Megoldást kell találnom. Nemsokára meg is született a tervem. Másnap megdagadt az egyik orcám. Daganatot imitálni nem volt nehéz.

– Asszonyom, fáj a fogam. Egész éjjel kínlódtam – jelentettem be rögtön a fejés után.

– Kibírod vasárnapig? Akkor jár Zólyomba egy fogorvos vagy ki. Markus asszonynál, a tanító özvegyénél fogadja a pácienseket.

Wollnert nem tette boldoggá a „fogfájásom". Sejtette, hogy történhetett valami. Utolsónak maradtam. Markus asszony és a lánya, aki egy falusi evangélikus lelkész felesége volt és éppen látogatóban tartózkodott itthon, szívélyesen fogadtak. Nem hittem a szememnek, amikor észrevettem, hogy sorsom ecsetelése könnyeket csalt a szemükbe. Csak Wollner maradt hűvös és tartózkodó.

– A helyzet rossz. Mindenkit megbénít a németek folyamatos előretöré-

se. Senki sem akar már illegalitásban élőket rejtegetni. Nem tudok semmit a számodra.

Egyszeriben világossá vált, hogy el kell innen tűnnöm. Valahová jó messzire, ahol senki sem ismer és nem ismerhet fel.

– Eugen, legalább hamis papírokat szerezz. Megígérem, hogy Mária Trepáková már soha semmit sem fog kérni tőletek. Kérlek, igyekezz, amíg el nem kezdődik a szénakaszálás. Máskülönben egész nyárra itt rekedek és előbb vagy utóbb felismernek és letartóztatnak.

IV. Quo vadis?

Az udvaron nem volt egy teremtett lélek sem. Mindent sűrű köd borított. Csak egy keskeny fénysugár sejtette, merre van udvari lakásunk. Az ablakhoz léptem, s megpillantottam anyámat egy halom levél fölé görnyedten. Régi levelek voltak, valószínűleg testvéreimtől, a távoli Palesztinából. Hányadszor is olvashatja őket, futott át az agyamon. Csak ennyi maradt meg számára a négy gyerek után. Halk kopogtatásomra megdermedt. Ki lehet a késői látogató? Hihet-e olvasástól meggyöngült szemeinek?

Csöndben, szorosan öleltük át egymást.

– Mama, hogy vagy? – suttogtam a puszik és könnyek között.

– Kislányom, drága jó gyermekem! Honnan jössz, merre indulsz és mikor? – Aztán megtapogatta keskeny vállamat és aggodalmasan megállapította:

– Hogy lefogytál! Ó, ne is kérdezzem, miért?

Letettem a nagy szalmatáskát:

– Nézd, mami, tele van a szatyor ennivalóval: sajt, vaj, hús. A gazdasszony adta búcsúzóul. Hetekig nem ismertem szükséget. Csak az utóbbi tíz napban nem ehettem, mert betegséget színleltem. Másképp nem tudtam volna megindokolni, miért hagyom el a gazdaságot a sürgős szezonmunkák előtt. Nagyon elégedettek voltak velem, de a valódi helyzetet nem fedhettem fel előttük. Dobrá Niva túl közel van a városunkhoz, el kellett hát jönnöm.

A meghittséget árasztó öreg konyhaasztal mellett ültünk. Édesanyám a hagyományos zöldséglevest melegítette. Úgy tűnt, sosem fogyott ki a tűzhelyünkről. Szörnyű dolgokat újságolt: azok közül, akiket abba az állítólagos munkatáborba vittek, senki nem adott többé hírt magáról. Félelmetes hírek keringtek. Anyám itt-ott meghallotta, amint szinte irigykedve beszélték, milyen okosan cselekedett a lánya.

– Ó, hallgatnom kell, hiszen még csak nem is sejthetem, mi minden vár még rád.

Mély sóhajjal elismerte, hogy rosszul mérte föl a helyzetet.

– Az oroszok állítólagos taktikája csak mese volt, amiben hinni akartunk. A keleti előrenyomulás folytatódik, egyre mélyebbre hatolnak a nagy Oroszországba. S már a Harmadik Birodalom végét jósolták! A háborús gazdaságáról szóló hírek talán igazak voltak, de csak amíg meg nem indult az expanzió. Hiszen az orosz front megnyitásáig Hitler birodalma szinte egész Európát kifosztotta.

Csak ámultam, hogy édesanyám milyen tárgyilagosan mérte fel a helyzetet.

Hogy egy kicsit jobb kedvre derítsem, vidám perceimről meséltem. Azután ledobtam elnyűtt ruházatomat és a szekrényben szép ruhát kerestem magamnak, igaz, most egy kicsit lötyögött rajtam. Becsomagoltam egy kis bőröndbe, és biztosítottam anyámat, hogy városon akarok új életet kezdeni annak az igazolványnak a segítségével, amelyet Wollner szerzett számomra.

– Olyan helyre kell mennem, ahol ki tudom használni.

Úgy tűnt, anyám hangulata egy kicsit javult. Mintegy mellékesen érdeklődtem Anuša meg a férje felől, akik annak a Vajanský utcai háznak a gazdái voltak, ahol egykor laktunk. Jó pár éve Štefultovban, egy Sitno alatti bányászfalucskában laktak.

– Anuša mindig meglátogat, ha Zólyomban van dolga. Jobban szereti ezt a meghitt lakást, mint a sógora hatalmas házát.

Anušának nem szállásra volt szüksége, azért jött, mert nagyon kötődött anyámhoz. Anyám mellette állt azokban a nehéz időkben, amikor a Vykasalý fivéreknél állt alkalmazásban. A szatócsbolt, amelyet bérbe vettek, állítólag nagyon jól jövedelmez. Mindketten elégedettek és boldogok.

Anyám kitalálta a szándékomat. Arrafelé szeretném venni az utamat.

– Hozzájuk készülsz? Nagyon jó ötlet. Anuša és Janko nem hagynak cserben – a szavaiból sugárzott a megkönnyebbülés.

Tisztában voltam vele, hogy a várost még pirkadat előtt el kell hagynom. Rövid volt az éjszaka. Jóformán semmit nem aludtunk. Sajnáltuk megrövidíteni az együtt töltött perceket. Ki tudja, talán utoljára vagyunk együtt ezen a világon! Napfelkelte előtt megöleltük egymást, anyám búcsúzóul a fülembe súgta:

– Imádkozom értetek, a világ különböző tájaira szétszóródott gyermekeimért. Többet sajnos nem tehetek.

Csak mi, a gyermekei voltunk számára fontosak. A saját sorsa már nem aggasztotta.

* * *

Štefultov harmincöt kilométerre feküdt Zólyomtól. Át is kellett szállnom egy másik vonatra. Mintha ragadozókkal teli erdőben járnék: állandóan figyeltem, nem ismer-e fel valaki. Habár nem mindegyik találkozásnak kelle-

ne törvényszerűen végzetesnek lennie. Zólyomban kedveltek engem. Mégis azt kívántam, ne találkozzam senkivel.

Egy sötét sarokban foglaltam helyet, és számoltam a megállókat, hogy el ne mulasszam az átszállást. Hronská Breznicában meg kellett várnom az első reggeli vonatot. Elkerültem a várótermet, inkább mintegy gondtalanul sétálgattam az épület körül, míg végre egy alkalmazott be nem jelentette:

– Kérem, szálljanak be, a vonat Selmecbányára a harmadik vágányról indul!

Szunyókálást színleltem, nem volt nehéz. A kalauz finoman megérintette a vállamat:

– A menetjegyét kérem, kisasszony!

Előhalásztam a kabátom zsebéből.

– Rendben. Zólyomban vásárolta, ugye? – Kilyukasztotta a jegyet és udvariasan visszaadta. Hál' istennek, senki sem figyelt. Mária Trepákovát nem ismerte senki.

Hamarosan megvirradt. Májusban, ha szép az idő, hamar világosodik. A vonat egy kacskaringós völgyön keresztül zakatolt. A sínek mellett zöldellő rétek húzódtak, közöttük országút kanyargott. Tudatosítottam magamban, hogy nagyon tetszik a vidék.

A szatócsbolt a falu felső végén van, igazítottak útba, miközben fújtatva kaptattam felfelé a falu utcáján. Beléptem a magánbejáraton, amely kikövezett, virágos udvarba vezetett. A kiskapu nyitva állt. Anuša kannával a kezében éppen a virágágyást készült megöntözni. De az ágyás helyett a lábunkat öntötte le, amikor kiejtette a kannát a kezéből. Hosszú karjával magához ölelt, és szótlanul behúzott a konyhába.

– Tessék, helyezd magad kényelembe. Ilyen meglepetést! – Rögtön szaladt is a boltba, ahol a férje éppen a cukorfejadagokat mérte ki. Üres volt a bolt, a szomszédos kocsmahelyiségben sem volt vendég. Korán reggel még nem szokás inni. Ezt az örömet estére hagyják az emberek.

– Janko, gyere gyorsan, különleges vendégünk érkezett! – kiáltott rá.

Tudtak a menekülésemről, de azt hitték, hogy akik rávettek a szökésre, búvóhelyről is gondoskodtak.

– Végem van – vallottam be szépítgetés nélkül. – Az egyedüli reményem a túlélésre az a hamis igazolvány, amely azt bizonyítja, hogy ártatlan árja leány vagyok. Egy zsidó lányt nem hívhatnának Mária Trepákovának.

Mindketten felnevettek erre, s jómagam is szívből csatlakoztam.

– Kislány, ha még van benned egy kis erő, sétálj be a városba, mielőtt meglát itt valaki, és valamelyik fő utcai fodrászatban festesd szőkére a hajad. A széles arcoddal és a pisze orroddal úgy fogsz kinézni, mint egy valódi szláv leányzó.

A bőséges tízóraitól fáradt lábaimba visszaért az erő, és a bizonyosság, hogy egy időre menedéket találok, visszahozta elszántságomat.

– Anuša, nem kellene jelentkeznie ennek a gyermeknek a kirendeltségen, mint a vendégünknek, ha még nyitva lesznek? – kérdezte Janko. Már lassan huszonkét éves vagyok, de számára még mindig az a „gyermek", akit tizenkét évvel ezelőtt megismert.

– Igen, azt hiszem, az okos volna – helyeselt a felesége. – Jobb betartani a rendeleteket, mint megkerülni – jegyezte meg fensőbbséges pillantással.

* * *

Az erős hidrogén szagát csak úgy tudtam elviselni, hogy zsebkendőt tartottam az orrom elé.

– Jó, hogy már ezelőtt is szőkítette – jegyezte meg elismerően a fodrásznő. – Különben elsőre nem értük volna el ezt a szép szőke hajszínt. – Elégedetten mustrálgatott, de én még jobban el voltam ragadtatva. A széltől, naptól pírral bevont arcomat lágy, aranyba hajló szőke hajkorona keretezte.

A kirendeltségen minden probléma nélkül bemutattam az irataimat. Mária Trepákovát bejegyezték, mint az egyik štefultovi család vendégét.

A napok kellemesen teltek. A kertben segédkeztem. Kedvtelve húzogattam ki a puha fekete földből a retket meg az újhagymát, „fejeztem le" a meglepően gyorsan növő fejes salátát. Sőt, még a boltban is volt bátorságom mutatkozni, s ha kellett, kiszolgáltam a vevőket. Hétvégeken nem féltem kihordozni az itallal teli pohárkákat. A vendégek már ismertek.

A bányászok szürkés arca visszatükrözte mosolyomat. Ugyan melyikük láthatott volna a lelkembe?

Az idill kellős közepén váratlanul érkezett a hír: a zólyomi kereskedelmi központ ellenőrző bizottságot küld Štefultovba. Tudtam, hogy egy napra el kell tűnnöm. De hova? Kimondottan hívogatónak tűnt a Sitno meredek csúcsa, amelyik a házzal szemben magasodott. Úgy gondoltam, hogy szép kirándulás lenne oda felkapaszkodni. A Sitnóhoz számtalan legenda fűződött. A hegy belsejében állítólag lovagok rejtőznek, akik mindig előözönlenek, hogy megvédelmezzék a nemzetet, amikor veszély fenyegeti. S ugyanakkor a Sitno annak az éjszakának az emléke miatt is vonzott, amelyet ötödikes gimnazistákként a hegycsúcson töltöttünk egy turistaházban.

Gondosan becsomagolt szendvicsek és egy palack üdítő vándorolt Anuša hátizsákjába. Napsütéses reggel volt, az évszakhoz képest kellemes meleg. Minek ilyenkor kabátot cipelni? De Janko ragaszkodott hozzá:

– A gyereknek jól fel kell szerelkeznie a túrára. A csúcson fújhat a szél.

Ahogy minden út Rómába vezet, úgy vezettek itt az utak minden környékbeli településről a Sitnóra. Többnyire mezőgazdasági települések voltak, Štefultovot és a hegy lábához közelebb eső Iliját kivéve, melyek lakosai a bányákban és fafeldolgozó iparban dolgoztak.

Biztos, hogy nem azon az ösvényen mentem, amelyiken iskolás korom-ban törtünk a csúcs felé. Csak az irány volt ugyanaz. A hegycsúcs világító-toronyként magasodott előttem. Egy idő után elhagytam a mezei ösvényt, és felfelé kaptattam a hegyoldalon. Virágzó zöld réteken, buja erdőkön keresztül lépdeltem, melyek árnyékot nyújtottak az egyre erősebben perzselő napsugarak ellen.

Úticélom, a turistaház üres volt, s ez éppen megfelelt nekem. A büfében rendeltem egy kávét, sajnos csak pótkávéjuk volt. De az ízét már megszoktuk az utóbbi években. Élvezettel elfogyasztottam a szendvicseimet, s kávéval öblítettem le. Amikor csillapítottam az éhemet, körbehordoztam tekintetemet a vidéken. Gyönyörű volt a kilátás. El lehetett látni egészen a Szlovákia déli részén elterülő síkságig.

A gondolataim a múltban kalandoztak: az 1934–35-ös iskolaév ifjúságom legszebb éve volt. Kiverekedtem az osztályelsőséget. Kopott ruházatom és kitaposott cipőm már nem számított. Először állt csillag a nevem mellett az osztálykönyvben. Édesanyám szeme ragyogott. A zólyomi gimnázium egyik kitüntetettje voltam.

Új iskolaév kezdődött, az ötödik évfolyam. Ismeretlen tanár lépett az osztályba. Kissé meghajolt és bemutatkozott:

– Mikuláš Čollák a nevem. Én vagyok az osztályfőnök és kémiát fogok tanítani.

Világos, kékesszürke szeme a harminc fiatal emberpalánta fölött kalandozott egy kis ideig. Azután azt mondta:

– Nem szokás ugyan, de úgy gondolom, a tanítást a miatyánkkal kéne kezdenünk. A nem keresztény hitűeknek – tette hozzá –, vagy akik valami más okból nem akarnak csatlakozni, nem kell imádkozniuk.

Azután összekulcsolta a kezét és lehajtotta a fejét. Az osztályban hatan voltunk zsidók és volt két cseh, akik nem voltak hívők. Zárt ajkakkal hallgattam a közös imát.

Az az iskolaév szárnyakat adott. Minden tantárgy, akár humán, akár természettudományi volt, varázslatosan gyorsan ment a fejembe. Új tanárom a kémián keresztül új ablakot nyitott számomra a tudomány világába.

– Kitűnő, leányom – dicsért meg sokszor, amikor a harminc diák közül egyedül én tudtam a választ. Arról álmodoztam, hogy egyszer ismert mérnök leszek, és villát építek anyámnak a Comski tó mellett Olaszországban, hogy így kárpótoljam a nélkülözésekért.

Addig csak szerényebb céljaim voltak: délutánonként vagy fél tucat diáknak adtam különórákat. A hónap első napja ünnep volt számomra, mert akkor kaptam meg a fizetségemet. Egy hivatalnok fizetésével ért fel. Csak az bosszantott, hogy Vera, aki becsületesen dolgozott mint titkárnő, majdnem kevesebbet keresett nálam. A főnöke visszaélt a harmincas évek nagy

munkanélküliségével. Akkor még nagyon boldog voltam ahhoz, hogy észrevegyem a fejünk fölött gyülekező felhőket.

Emlékeimbe merülve nem is vettem észre, hogy az égre valódi sötétszürke meg fekete felhők kúsznak. Hirtelen olyan pánik fogott el, mint amit az állatok éreznek természeti csapások előtt a szeizmográfnál hamarabb. Rögtön nekivágtam a visszaútnak. Lefelé a lejtőn természetesen gyorsabban tudtam haladni, mint felfelé. Futásnak eredtem, de a felhők gyorsabbak voltak. A szél orkánná változott, nagyot dördült az ég, majd hatalmas cseppekben eleredt az eső. Habár kora délután volt, mégis sötétség borult a tájra. Időnként villámok tűzbarázdái szántották végig az eget. Talán a világvége is így kezdődik, gondoltam magamban, és kissé furcsállottam, hogy még képes vagyok gondolkodni.

Mindegy volt, világos van-e vagy sötét. A rám zúduló esőben úgysem láttam szinte semmit. Mellettem zúgott az erdő. Majdnem ott kerestem menedéket, ám akkor az egyik magas fába villám csapott. Milyen jó, hogy az eszemre hallgattam és a nyílt terepen maradtam. Egyszer csak elveszítettem a talajt a lábam alól. Csúszni kezdtem, majd gurulni sáron, tócsákon keresztül, míg meg nem állított valamilyen bokor. Egy patak partján találtam magam. Csakhogy idefelé jövet nem láttam! Eltévedtem volna?

Erősen gondolkodtam, aztán rájöttem: nem patak ez, hanem a zavaros vízzel elárasztott út. Nem tudtam felmérni a mélységét. A segítség váratlanul érkezett. Megpillantottam egy lassan közeledő szekeret.

A víz félig ellepte a fakerekeket, az ökrök úgy néztek ki, mintha nem is lenne lábuk. Elöl – talán sátorponyvából – piramis magasodott. A szekér vastag fatörzsekkel volt megrakva. Nem csoda, hogy a szegény állatok csak nagyon nehezen tudtak haladni. A vihar elcsendesedett, úgyhogy hallatszott a kiáltásom. Egy ráncos arc tűnt elő a sátor alól:

– Isten az égben, hogyan élted túl!

A kérdésből sejtettem, hogy szörnyen nézhetek ki. A fuvaros helyet csinált a bakon és felsegített a ponyva alá. Majd a kezembe nyomott egy szilvóriummal tele flaskót. Ittam egy kortyot a csípős pálinkából, s éreztem, miképpen önti el melegséggel a testemet.

– Hová mész? – csak ennyit kérdezett.

– Štefultovba – feleltem, s örültem, hogy nem kérdezősködik.

– Szerencséd van, mert én is oda tartok, ha az ökrök nem hagynak cserben. Rosszabb napot nem is választhattál volna a hegymászásra.

Igaz, aztán elismerte, hogy váratlanul érkezett a vihar, nem lehetett megjósolni.

A falu elején elbúcsúztam a kedves öreg fuvarostól.

* * *

Anuša lefejtette rólam a vizes ruhát, majd a mosókonyhába küldött. Ott már várt a meleg víz.

– Ha kész vagy, azonnal bújsz az ágyba – rendelkezett aggódón.

Egyik forró teát a másik után öntöttem magamba. Anuša mellettem ült, amíg mély álomba nem zuhantam. Nyugtalanul aludtam, fel-felriadva. Többször felébredtem, de a szememet nem tudtam vagy nem akartam kinyitni. Előbb fel kellett dolgoznom az eseményeket.

Délután volt már, amikor Anuša rám nyitotta az ajtót és kezében újságot lobogtatva bekiabált:

– Van itt valami a számodra, mintha csak az ég küldte volna!

Hogy felfogjam, miről van szó, felolvasott egy hirdetést: „Kulturált idősebb úr ügyes és becsületes házvezetőnőt keres. Jó fizetés, szép szoba. Lánya mellett otthonra lelhet az idősödő édesanya is." A jelige ez volt: „Dombon a Duna mellett." Kiugrottam az ágyból:

– Anuška, adj nekem gyorsan levélpapírt és tollat. Ezt a lehetőséget ki kell használnom. A levelet még ma fel kell adnom.

Öt nap múlva Mária Trepáková „méltóságos kisasszony" pozitív választ kapott.

V. Remény és kétségbeesés között

A „haditerv" szerint először egyedül kellett beállnom a munkahelyemre, hogy „felderítsem a terepet". Lehetséges lesz, hogy együtt élhessünk anyámmal? Talán be is avathatnám az öregurat, milyen helyzetben vagyunk.

Nem adtam fel a hitemet, hogy léteznek még a világon kedves és nagylelkű emberek.

Ha sikerülne, Anuša elkísérhetné édesanyámat Pozsonyba. Kész volt megtenni. Mi történhetne az úton egy idős asszonnyal, aki nem is néz ki szemitának? Ezek a gondolatok foglalkoztattak, míg Anuša visszatértére vártam. Zólyomba ment anyámhoz, hogy beszéljen vele és felkészítse a szökés lehetőségére.

Anuša Jób hírével jött vissza. Krétafehéren állt az ajtóban.

– Minden elveszett, szegény mama már nincs ott – nyögte ki és hisztérikusan zokogva az ágyra rogyott.

A csapás túl váratlan és túl nagy volt, de még fel sem ocsúdtam, amikor egy másik ért.

– A te szénád is rosszul áll, gyermekem. A hivatal tudja, hogy hamis papírokkal mászkálsz. Valaki elárult. Elfogatási parancsot adtak ki ellened. Azonnal meg kell semmisítened az igazolványodat!

Akkor jutott eszembe, hogy itt bejelentkeztem a hivatalban az igazolványommal.

– De rosszul tettük! – kiáltott fel Anuša. Elkerekedett a szeme a félelemtől és kiabálni kezdett: – Rögtön el kell innen menned, mielőtt letartóztatnának!

Teljesen magamon kívül voltam. Reszketni kezdtem, nem tudtam uralkodni magamon. Bementem a kisszobába és gyorsan összecsomagoltam szerény vagyonomat. Janko kemény marka ragadott vállon. Érezte, mennyire reszketek, energikusan rászólt a feleségére:

– Hisztériával sehová nem jutunk. A gyermeket nem zavarjuk ki az éjszakába. Itt éjszakázik, és csak reggel hagyja el a házat.

Meglepetten hallgattam a ház urát. Mindig úgy tűnt, hogy Anuša a domináns személy.

– Mindnyájan Isten kezében vagyunk. Mi történhet velünk azért, hogy egy kislánynak, aki nálunk nőtt fel Zólyomban, pár hétre fedelet adtunk? Talán az emberség utolsó szikrája is kihalt már?

Szavai csodát tettek. Anuša összeszedte magát és elmesélte, mi történt Zólyomban.

– A lakásotokat lepecsételték. Az egyik szomszédasszony észrevett és behívott magához. Szörnyülködve mesélte, miként hurcolták el az idős hölgyet és még sok más zsidó családot, nem tudni, hová. Miért nem hagyták őt békén? Miért vették föl a listára? A ház lakói, az egész negyed sem árulta volna el! Szegényke soha nem gondolt magára, mondta a szomszédasszony. Csak egy valami bántotta. Nemrégen miattad kihallgatta egy rendőr. Azt akarta tudni, merre vagy. A hivatalos szervek keresik Mária Trepákovát. Anyád megkérte a szomszédasszonyt, ha tudja, üzenje meg neked, hogy azonnal semmisítsd meg az igazolványodat.

Szomorúan intettem a szemétkosár felé, amelyben hamis identitásom széttépett darabjai hevertek.

* * *

Gyönyörű júniusi reggel volt, amikor elindultam a végzetes útra. Az álmatlan éjszakán úgy döntöttem, hogy jelentkeznem kell a rendőrségen. A sorsom megpecsételődött. Ez már csak formaság volt. Tudtam, hogy onnan a náci instanciák kezéig kínkeserves lesz az út. Vagy civilizált, vagy brutális módon fognak kihallgatni. Mivel senkit sem akarok elárulni, senkit sem akarok szerencsétlenné tenni, azokat sem, akik benne hagytak a pácban, talán verni fognak és vallomásra kényszerítenek. Éppen ezért úgy döntöttem, hogy a

zólyomi rendőrségen jelentkezem, ott talán számíthatok némi együttérzésre.

Szabad életem utolsó napját a festői Selmecbányán akartam eltölteni. A csomagomat a vasútállomás megőrzőjében hagytam. Megnéztem, mikor megy az utolsó vonat Hronská Breznicába zólyomi csatlakozással, és nyugodtan, érthetetlen nyugalommal elindultam szép polgári öltözékemben a főutca felé.

A kirakatok az utóbbi években elég szegényesek voltak, én mégis úgy éreztem magam, mint Aliz Csodaországban. Minden pénzemet elkölthettem, hiszen már úgysem lesz rá szükségem. Az egyik kirakatban felfedeztem egy szép kis utazótáskát, olyat, amilyet sosem engedhettem meg magamnak. Az az ötletem támadt, hogy utolsó utamra felszerelkezem valami jobb szappannal, új fogkefével és egy üveg kölnivel. Még egy pár zoknira és alsóneműre is futotta. Azután megengedtem magamnak egy zacskó korai cseresznyét és végül némi olcsó háborús édességet.

Elérkezett a délután. Hány órám is van még hátra?

Hirtelen egy kéz ragadta meg a könyökömet. Anuša ment el mellettem, és vértelen, szinte mozdulatlan ajkakkal figyelmeztetett:

– Menekülj, amíg tudsz! Éppen megtudtam, hogy mindegyik transzport a lublini kiéheztető táborba megy.

Földbe gyökerezett a lábam. Anuša eltűnt a tömegben. A nap sütött tovább, de előttem elsötétült minden. A lábam vitt előre. De hirtelen egy fiatalasszony jött szembe velem, sárga csillaggal a sportos zakóján. Rózsaszín orcáin mosoly játszott, amikor megállt és megkérdezte:

– Honnan jössz? Mit csinálsz itt?

– Búcsúzom az életemtől – feleltem, s az agyamat erőltettem. Lassan rájöttem: Erna volt, a nővérem ismerőse.

– Mi az, megbolondultál? Gyere velem! Itt nem beszélgethetünk, tilos, mert nekem van csillagom, neked meg nincs.

Követtem egy mellékutcába. Röviden vázoltam a helyzetemet: már majdnem három hónapja kínlódom. A szövetségeseim elhagytak, a papírjaim érvénytelenek. Nem bírom tovább, s azt találtam ki, hogy éjjel jelentkezem a rendőrségen. Úgy szeretnék tovább élni, de elvesztem...

Erna félbeszakított, és azt súgta:

– Gyere el az alábbi címre, jól jegyezd meg: Horná utca 12., a jobb oldali lakás. Erna és Tomáš Blank. A mielőbbi viszontlátásra – mondta biztatóan és gyorsan eltűnt.

Negyedórával később már Erna asztalánál ültem, amely úgy megtelt, mint valami terülj-terülj asztalkám. Vizsgálgattam a szűk kis lakteret, amely hálóként és ebédlőként is szolgált egyben. A berendezés a stílbútor, a hímzett párnák és a gondosan kivasalt gyönyörű fehér madeiraterítők szerencsés kombinációjából állt. Az ember eltelhetett a kényelmes, rendben tartott otthon illatával.

Erna, mintha csak a fejembe látott volna, szomorúan megjegyezte:

– Isten tudja, hogy meddig élvezhetjük még ennek a kedves kis fészeknek a nyugalmát. Mindenesetre világos számunkra, Tomášnak és nekem, hogy ennek a szeretettel és nehezen berendezett otthonnak az emléke segíteni fog elviselni a ránk váró nehézségeket. Tomášnak egyelőre van munkaengedélye, ami kivételt biztosít számunkra. Kizárt orvostanhallgatóként ápolói állást kapott a kórházban. Hiányzik a szakképzett munkaerő. Sokakat küldtek a katonai egységekhez frontszolgálatra. Tomášt nagyon kedvelik. Nemcsak a kórházban dolgozik, hanem a kórházból időnap előtt hazaküldött betegeket is ápolja, főleg távoli falvakon és tanyákon. Többnyire erdei munkásokról van szó, akiknek nehezen gyógyuló sebeik vannak. Tehát gyakran találkozik a falusiakkal. Nem zavarja őket, hogy a szeretettel segítő kéz egy zsidóé. Figyelemmel kísérik a sorsunkat és úgy tűnik, hogy sokan lennének hajlandók tenni is értünk valamit, ha arra kerül a sor. A sógoromnak és a feleségének nemsokára menedéket kell keresniük.

Megértettem, Erna miért akart eltántorítani a kapitulációtól.

– Kár – tette hozzá –, hogy Tomáš éppen a betegeket járja. Csak holnap este tér haza. Most mit tegyünk? Ezekben a dolgokban nem vagyok túl...

Erna nem tudta befejezni a mondatot. Félbeszakítottam és azt súgtam:

– Egy csoport közeledik.

A veszélyt a szemközti ablak függönyén át vettem észre. Villámgyorsan vágott az eszem, a sarokba ugrottam, ahol garmadával álltak a gyapjútakarók és szőnyegek. Egy pillanat alatt eltűntem alattuk.

Öten voltak. Egyikük kiadta a parancsot: átkutatni a szekrényeket. A másik a beugrót elfoglaló hitvesi ágy alá mászott. Átkutatták a konyhát és a kamrát. Csak az én rejtekhelyemhez nem nyúltak. Hogy volt lehetséges? A banda láthatóan elégedetlenül hagyta el a lakást. A parancsnok eldadogott valami bocsánatkérést, hogy ő erről nem tehet, csak parancsokat teljesít. Nem tudom megmondani, melyikünk volt sápadtabb, de egy biztos volt: minél gyorsabban el kellett tűnnöm.

Néhány perc töprengés után, nem teszi-e rosszul, Erna odaadta egy kozelníki férfi címét. Kozelník tizenöt kilométernyire volt innen. Az illető keresztnevét nem tudta biztosan:

– Talán Martin vagy Andrej, te jó isten, most nem jut eszembe. De ez most nem is olyan lényeges. Más Sovák nevű nincs a faluban. A házuk a vasútállomástól a faluba vezető szűk kis utcácskában áll. A kerítés világoszöldre van festve, a kapu meg sötétzöld. Már messziről észreveszed. Add át Tomáš üdvözletét Sováknak és kérd meg, hogy rejtsen el a barlangban. Állítólag hat embernek is elég ott a hely. Remélem, ott találkozunk.

Eszembe jutott a csomagom, amelyet az állomáson hagytam.

– Erna, itt a cédula, kérlek, váltsd ki. Ennyi minden vagyonom.

Gyalogosan hagytam el a várost, csak a Selmecánya utáni első állomáson szálltam vonatra. A vonat tömve volt. Senki sem figyelt fel rám. Találtam egy helyet a sarokban. A kocsiban hangos beszélgetés folyt. Hogy miről beszéltek? A zsidókról és megint a zsidókról. Egy idősebb hölgy volt a hangadó:

– Szégyen ez, embertelen dolog elűzni őket, a halálba küldeni ártatlan nőket és gyermekeket.

– Mami, kérlek, hallgass – mondta egy ifjú és finoman oldalba bökte. – Valamelyikük még meghallja és akkor elhallgattatnak.

– Én nem félek. Nekem még hál' istennek megvan a lelkiismeretem. Mit kezdenének egy öregasszonnyal? – felelte.

Csendben ültem, közönyt színlelve, pedig nem volt könnyű. Szorongva szálltam le Kozelníkban.

A zöld kapu nyitva állt, az udvar üres volt. Kétség gyötört. A hosszú háznak ugyanis két bejárati ajtaja volt. Melyiken kopogtassak be? A házzal szembeni fáskamra csalogatott. A deszkából hanyagul összetákolt falak közti rések jó szolgálatot tettek, hogy megfigyelhessem, mi történik az udvaron.

Már majdnem teljesen sötét volt, amikor végre valaki megjelent az egyik ajtónál. A fűrészt és a fejszét a falhoz támasztotta és be akart menni a házba. Összeszedtem a bátorságomat, megszólítottam. Meglepetten kérdezte:

– Kicsoda maga, kisasszony?

Hallgattam. Ki is voltam tulajdonképpen?

– Mit keres itt?

Hirtelen elbizonytalanodtam, ezért visszakérdeztem:

– Maga Sovák úr, kérem?

– Igen, az vagyok.

Hangosan fellélegeztem:

– Tomáš üdvözletét hozom Selmecbányáról – próbáltam jelezni a helyzetet, mivel úgy tűnt, nem is sejti, ki az a Tomáš. Vagy csak megjátssza magát? Eltűnődve megvakarta a füle tövét, és valószínűleg eszébe jutott valami, mert megszólalt:

– Á, valószínűleg a testvéremet keresi, Martint. Én Andrej vagyok. Martinnak vannak kapcsolatai a városban. Amellett, hogy iszik, még politizál is. A régi Csehszlovákiában is kommunista volt, biztos az is maradt. Egészen pontosan nem tudom, mert már évek óta nem vagyunk beszélő viszonyban. Rossz néven vette, amiért beálltam a Néppártba.

Vajon észrevette-e, hogy az utolsó csepp vér is kiszaladt az arcomból? Felém nyújtotta a kezét. Mit tehettem? Rohanjak el? De hová? Úgy éreztem, nem ellenséges. Megérintette a kezemet és azt mondta:

– Ne féljen, nem mindennel értek egyet, amit a kormány csinál, főleg nem az ártatlan és védtelen emberek üldözésével. Jöjjön be és várja meg, amíg Martin megjön.

Nemsokára a konyhában ültem a nagy asztal mellett. Vendéglátóm nagy korsó írót hozott a kamrából, töltött egy cserépbögrébe, és felszólított, hogy parancsoljak, szolgáljam ki magam a tál sült krumpliból.

– Igaz, hogy hideg, de ha éhes az ember, egészen ízletesnek találja. Ezzel pótoljuk a kenyeret, amelyhez csak ritkán jutunk hozzá. Mit tehetnénk, hisz a lisztet a német birodalomba szállítják. Még szerencse, hogy van egy darab földünk, amelyet a feleségem és a gyerekek művelnek. Ez a megmentőnk. Az én fejszés-fűrészes munkámból nem tudnánk megélni.

Nemsokára együtt volt az egész család. A gyerekek szégyenlősen méregettek. Andrej felesége egyből felfogta a helyzetet. Szívélyes mosollyal érdeklődött, hogy elég volt-e a szerény vacsora. Éppen a földről tértek meg, elmondta hát, hogy a krumpli virágba borult, bőséges termést ígér, ha az áldott ég elég esőt ad. Nagyon későre járt már, amikor Martinnál becsapódott az ajtó.

– Menjen át hozzá, kérem, egyedül – mondta zavartan Andrej. Megértettem.

Martin megörült Tomáš üdvözletének. De éreztem rajta valami kis bizonytalanságot. Úgy tűnt, mintha a barlang említése zavarba hozta volna.

– Igen, az erdő mélyén van. Azt hiszem, kínkeserves lesz annyi év után újra rátalálni.

Nem hangzott valami biztatóan, de mielőtt még tovább fűzhettük volna a szót, egy sovány öregasszony lépett be. Az ajtó mellé állította a vödör frissen fejt, párolgó tejet, éles pillantást vetett rám és megkérdezte Martintól:

– Ki ez?

– Ružena, ez Tomáš ismerőse – mutatott be.

Azt gondoltam, milyen hervadt „rúzsa" ez a Ružena.

– Honnan jött ilyen éjszakai órán? Nem amazoknál volt? Mert ha igen, akkor jobb, ha eltűnik, mielőtt még a nyakunkra küldik a gárdát.

– Hallgass már, asszony! – kiáltott rá ingerülten Martin. – Ebben a házban én vagyok az úr!

Ružena elhallgatott, csak hébe-hóba lövellt felém olyan pillantást, amely semmi jót nem ígért.

Nem voltam felkészülve egy ilyen helyzetre. Martin megígérte, hogy másnap délután elvezet a barlanghoz. Hamarább akart eljönni a munkából.

– Van magánál valami ennivaló, amíg Tomáš gondoskodik magáról?

A teli társkára mutattam, amelyet Erna csomagolt össze számomra. Martin aztán meghagyta a feleségének, hogy szabadítsa fel számomra a helyiségben található három fekhely egyikét. Amikor Ružena semmi jelét nem adta annak, hogy hajlandó lenne éjszakáztatásom ügyében valamit mozdítani, Martin felnyalábolta a kislányát, s átette a másik ágyba a nővére mellé, átengedve így az ágyat nekem. Azután súgva elmondta, hogy ha történne valami és nem tudnám megvárni őt a házban, Selmecbánya felé induljak el.

Mielőtt az országút beérne az utolsó faluba, egy kis hídon fut keresztül, annak a jobb oldalán áll egy magányos ház. A híd alatt várjam meg.

A reggeli ébresztés egyértelmű volt. Arra riadtam fel, hogy valaki erősen megmarkolja a vállamat:

– El innen, azonnal tűnj el!

Ružena állt az ágyam felett ördögi tekintettel. Hogy mit mondtam neki erre?

– Bocsánat a zavarásért.

Nem mondhattam neki, hogy sajnálom azért, amit ezért a határozott férjétől kaphat. Kiugrottam az ágyból, felkaptam a cuccaimat és behúztam magam mögött az ajtót, mintha csak biztos akarnék lenni afelől, hogy nem jön utánam.

De mit csináljak késő délutánig? Az út mellett húzódó erdő kínált védelmet. Eltűntem a sűrűjében.

Az erdőket már gyermekkorom óta nagyon szerettem. A puha mohaszőnyeg, a sok virág, a fák árnyéka, mindez csodálatos! Mégiscsak kell léteznie egy felsőbb hatalomnak, aki mindezt megteremtette! Rövidesen már a sötétzöld cserjék közül kikandikáló félérett erdei szamócából falatoztam.

Eszembe jutott a rejtvényújság, amelyet maradék filléreimből szereztem be. Micsoda könnyebbség üres négyzetecskéket kitöltögetni és kérdésekre válaszolni azon való elmélkedés helyett, vajon mit hoznak a következő órák és napok.

A nap állása arra intett, ideje elindulni, ha időben oda akarok érni a Martinnal megbeszélt találkozó helyszínére. Senki nem látott meg, mikor becsusszantam a híd alá. A várakozás hosszadalmas volt és idegfeszítő. Mi van, ha Martin nem jön? Egy félig elfelejtett dalocska jutott az eszembe: „állnak a gyárban a gépek, az emberek a hidak alatt halnak...", de még mielőtt meghalhattam, észrevettem Martint.

Elindultunk megkeresni a barlangot hegyeken, völgyeken és réteken át. Estefelé egy keskeny patak mellett Martin felkapta a fejét és kiszáradt ajkai közül elégedett, győzelmes kiáltást hallatott:

– Látja fenn azt az óriási sziklát? Ott kell lennie.

Előttünk egy mintegy százméteres sziklás domb magasodott.

Honnan vegyem az erőt a felkapaszkodáshoz? Martin egy kis pihenőt ajánlott. Megkönnyebbülten helyeseltem. Már alig álltam a lábamon.

– Ivóvízért kora hajnalban vagy szürkületkor menjen, nehogy észrevegye valaki.

Megtörölte izzadt homlokát, majd teljesen váratlanul hozzám dörgölődött. Lehelete alkoholtól bűzlött. Még mielőtt felfoghattam volna, mire készül, letépte rólam a fehérneműt. Nem védekeztem. Világos volt, hogy meg kell fizetnem a segítségért. Az egyedüli biztosítékom volt a túlélésre. A tes-

temmel fizettem. Szörnyű tette után feltápászkodott és felnyögött:

– Nem tudtam, hogy maga még... Ne mondja el senkinek, mit követtem el!

Ugyan hol is jelenthettem volna fel? A rendőrségen, a csendőrségen vagy a Gestapónál? És tanúnak hívhattam az első csillagokat vagy a mókusokat, amelyek itt ugrándoztak a fák hegyén? Összeszedtem minden erőmet és felkapaszkodtam a sziklára Martin nyomában.

A szikla alatt fekete üreg fogadott. Martin bemászott, kisvártatva előbújt és azt mondta:

– Úgy emlékeztem, hogy valamivel tágasabb. Hatnak persze nincs itt hely, de egy embernek megteszi egy időre.

Odanyújtotta nekem a csomagot, amit magával hozott. Egy öreg pokróc volt. Leterítettem az egyenetlen kövekre. Csak egy kívánságom maradt, hogy soha többé ne kelljen őt látnom. Mielőtt elindult, még megígérte, hogy pár nap múlva idevezeti Tomášt.

VI. Barlang vagy pokol?

Egy sziklás üregben laktam hát. Nehezen lehetett barlangnak nevezni. Hason csúszva tudtam csak bejutni. Feküdni félig ülő helyzetben volt csak lehetséges. A tagjaim meggémberedtek, nem tudtam őket kinyújtani, mert az üreg túlságosan rövid volt. A hátamat sem egyenesíthettem ki, mert a kőmennyezetbe ütöttem a fejem. De leginkább a hidegtől szenvedtem. Egész testemben vacogtam a végtelen éjszakában, amely az üregben uralkodott. Odakinn felváltotta ugyan a nappal, de én nem élvezhettem. Nem mertem előjönni a rejtekemből, nehogy elfogjanak.

Az éjszakát a különleges jelek alapján azonosítottam. A szikla belső, át nem kutatott részében valami mozgott, zajokat és hangokat adott ki. Valószínűleg élőlények tanyáztak ott. Egyszer valami rongyszerű ért a fejemhez. A hajamban keskeny karmokat éreztem. Üregi lakótársam denevér volt. Most legalább tudtam, minek tanultam biológiát.

Valamiféle szőrzet puha érintése kevésbé volt nyugtalanító. Valószínűleg egy szintén itt lakó borz bőre. Toleránsnak kellett lennem, hiszen a betolakodó én voltam.

Gyötört a hideg, meg a gondolataim is. Ha a jelen rémálom és a jövő bizonytalan, az embernek eszébe jut a múlt. Újra átéli, mint egykor: boldogan vagy szomorúan, nehéz vagy könnyű szívvel. Az én múltam nem volt valami vidám, inkább szomorú és nehéz. A gyermekkoromat szomorú események árnyékolták be: édesapám korai halála, nyomor és a nem kívánt fajhoz való tartozás.

Apám halálát nem fogtam fel. Ötéves voltam mindössze. Vera tíz. Ő már tudta, mi történik. Egy állat ösztönével érezte meg a bajt szeretett apám körül. Szegény anyám, aki az utolsó nyolc napot és éjszakát apám ágyánál töltötte, végül úgy határozott, a gyerekeket elküldi hazulról. A legközelebbi szomszédasszonyunk mind a négy gyereket átterelte egyszobás lakásába. Öreg mosónő volt, aki fáradhatatlan kezeinek munkájával tartotta el megözvegyült, tébécés Zuza lányát és velem egyidős lányunokáját. A szoba sötét kontúrjai, Zuza száraz köhögése, ahogy levegő után kapkodott, Vera sírása és sóhajtozása apám után, ezek voltak első emlékeim. Másnap már nem láthattam apámat. Amikor hazamentünk, üres volt az ágya. A szoba közepén valami nagy feküdt fekete posztóba csomagolva. Nem kérdeztem meg, mi az. Féltem. A titokzatos „valami" mindkét oldalán két gyertya pislogott, anyám ott virrasztott felette, merev arccal, lobogó szemmel. Csak a hétnapos rituális gyász letelte után eredtek meg a könnyei, s azután már mindig könnybe lábadt a szeme, amikor apánkra terelődött a szó.

1928 kemény telét már új, tágas lakásban éltük át. Ez is az elővárosban, az északi munkásnegyedben volt, de szerencsére a környékbeli lakásokhoz viszonyítva a mi első emeleti kétszobás lakásunk száraz volt és napfényes. Egy évvel később a saját bőrömön tapasztaltam meg az íratlan zsidó sorsot, az antiszemitizmust. Egyik nap véresen, betört fejjel tértem haza. A kő a fülem mögött talált el. „Összevesztél a gyerekekkel?" – kérdezte a mama. „Nem" – válaszoltam és anyámat figyeltem, hogyan nyírja le a fülem melletti, vértől ragacsos hajtincset. Anyám sosem szerette, ha egyoldalúan találtuk az igazságot, ezért előadtam, mi történt: egy csoport idősebb elővárosi gyerek mellett haladtam el, mikor az egyik fiú felkiáltott: „Zsidó!", s egy másik ököllel hátba vágott. Talán minél gyorsabban el kellett volna szaladnom, ehelyett megpróbáltam beszélni velük.

„Tehetek én róla, hogy zsidó vagyok, bűn az?" – próbáltam érvelni.

„Ti, zsidók gyilkoltátok meg a mi Jézusunkat!" – vetették a szememre hevesen.

„De én arról nem tehetek."

Egy nagyobb lány a hajamba csimpaszkodott, két másik pedig bottal ütötte a hátamat. Mintha csak fényképen láttam volna őket. Arcukon Jézus tragikus sorsa iránt érzett szomorúságuknak és sajnálatuknak kellett volna tükröződnie, ehelyett azonban csak a kegyetlen elégtétel élvezetét láttam csillogó szemükben.

„Nem, mama, nem provokáltam őket. Élvezték."

Kőzápor közepette tudtam csak elmenekülni a banda elől.

Amikor már nem sikerült megnyugtatni elgyötört testemet, keserű humorral a mitológiához menekültem. Prométheuszként láttam magam: vakon, megkötözve, a kegyetlen keselyűnek kiszolgáltatva. Mindenható, hiszen te

jó és kegyes vagy! Egy elfelejtett sziklaüreg menedékem és védelmezőm lett. Főképp egy éjszaka éreztem ezt erősen: a patakhoz csak késő éjjel mehettem le, mert egy ideje időnként hangokat hallottam a környéken. Nagyon besötétedett és elvétettem az utat. Kétségbeesetten bolyongtam, nekimentem a fáknak abbeli félelmemben, hogy nem találom meg a „hotelemet".

Egy napon lépteket hallottam. Tomáš volt az, Martin kíséretében. Ó, mégsem feledkeztek meg rólam! Tomáš ugyanolyan duci volt, mint amikor az ifjúsági mozgalom vendége voltam. Ugyanaz az arc a mosolygós szempárral, maga a megtestesült jóság.

– Kislány – kiáltott fel –, tiszta a levegő. Gyere, látogatóid vannak!

Letette a teli hátizsákot, a földre terített egy tarka pokrócot, és valódi csodát varázsolt elő: ropogós fekete kenyeret, juhsajtot, lekvárt, egy pléhdoboz teasüteményt. Mindezt Erna gondos kezei készítették. Mindenek tetejébe még egy zacskó tea is előkerült. Mihez kezdek vele, kérdeztem magamtól, de máris ott volt a válasz: egy doboz szeszkocka, két csomag gyertya és gyufa feküdt előttem.

– Kislány, ha eddig kibírtad, akkor még bírd ki addig, míg nem sikerül emberhez méltóbb szálláshelyet találnunk neked – jelentette ki Tomáš teli bizakodással.

Ittam magamba a környező világról szóló híreket. Először is a legközelibbekről: Tomáš testvére, sógorasszonya és az anyja már illegalitásban vannak. Valahol a Sitno alatt bujkálnak egy szalason.* Ő és Erna valószínűleg szintén az utolsó heteket töltik az életünket fenyegető civilizációban. Búvóhelyet keresnek, s ami a legfontosabb, velem is számolnak! Várakozással eltelve kérdezősködtem tovább a nagyvilág eseményeiről.

– Továbbra is kemény harcok dúlnak. A náci előrenyomulás folytatódik. Minden éjjel a betiltott londoni adót hallgatjuk. A veszteségek őrületesek, mint ahogy őrült a stratégájuk, Hitler is. Minden erejüket a déli frontra összpontosítják. Úgy tűnik, a Kaukázus és az Ural a céljuk. Moszkvát és Leningrádot keletről akarják elfoglalni.

– Hisznek még a közemberek a Szovjetunió feletti győzelemben?

– Ki hogy. A tábornokok nemigen, de Hitler és az apparátusa továbbra is könyörtelenül hajtja a Wehrmachtot előre.

Mielőtt látogatóim elbúcsúztak volna, Tomáš elmagyarázta, hogy mit kell tennem, ha bajba kerülnék.

– Ha valami miatt nem tudnál itt bevárni bennünket, menj ahhoz a magányos házhoz a hídnál, amelyiknél a múltkor vártad Martint. Ott gyülekeznek az embereink. Már beszéltem nekik rólad.

Attól a naptól fogva sarkköri éjszakáimat gyertyaláng világította be. Nem sok fényt adott, de legalább melegített egy picit. Egy csésze tea, ke-

* – a hegyekben legeltető juhászok nyári szálláshelye

nyér, ráadásul megkenve – milyen kevés elég egy mozgáshiányban szenvedő testnek.

Egy ideig viszonylag jól megvoltam, míg nem jött az első vihar. A víz minden repedésen keresztül egyenesen felém folyt. Nehezen tudtam valamit is megmenteni. Az utolsó gyufaszálak eláztak, a kenyerem megpenészedett, a ruhám hideg borogatássá változott. A nappal és az éjszaka egyformán elviselhetetlen volt.

Rájöttem, hogy el kell hagynom ezt a szállodát.

VII. A szeretettel teli völgy

Valószínűleg szörnyen nézhettem ki, amikor megérkeztem Kočalkáék egyszerű, tiszta házikójába. Anka nem kérdezett semmit. Gyorsan felmérte, hogy körülbelül egyforma magasak vagyunk. A szekrényből szoknyát, blúzt, alsóneműt vett elő, majd beterelt a mosókonyhába. A forró bablevessel teli tál mellett megeredt a nyelve és kérdezősködni kezdett:

– Most jött a kozelníki erdőkből, a barlangból?

Csak bólintani tudtam, mert a szám tele volt bablevessel.

– Szegénykém, meddig volt ott egyedül?

A falon levő naptárra tekintettem.

– Tíz napot, tizenegy éjszakát.

– Hát azt a rókaprémet hol szerezte a fejére? – nézett a sarkköri éjszakában megvörösödött hajamra. Nevetnem kellett. Ankának is.

– Szőkére volt festve – magyaráztam. Hamar megértettem, hogy nem kell sokat beszélnem, mert Tomáš már kellőképpen informálta.

Anka kinézett az ablakon és elégedetten megállapította, hogy az ég kegyes. A megtépázott felhők mögül kisütött a nap, s vendéglátóm így szólt:

– Így, most már tehetünk egy kis kirándulást.

Felkapott egy fonott kosarat és elindultunk. Nem kérdeztem semmit, csak ballagtam utána. Csakhamar elveszítettem érdeklődésemet a lankás, szép vidék iránt. Figyelmemet útitársnőm elbeszélésére összpontosítottam:

– Sajnálom, hogy nem maradhat nálunk. Amióta Miro Lednárt bújtattuk, figyelik a házunkat.

– Ki a csuda az a Miro? – kérdeztem meg kíváncsian.

– Látszik, hogy nem idevalósi. Ez a név itt legenda. Két évvel ezelőtt történt. A férjem, Jano, aki ellenőrként dolgozik a vasútnál, egy szép nap váratlan látogatót kapott. A főnöke, a fiatal Kurti mérnök állított be hozzánk, izgatottan mesélte, hogy a sínek mellett egy sebesült férfit talált, aki ugyan eszméletén van, de nem hajlandó beszélni. Összekötözött kezei elárulták, hogy fegyenc. „Ne féljen ember, segíteni akarok magának. Én amúgy zsidó vagyok."

Ez a vallomás végül is bátorságot öntött az ismeretlenbe és megerősítette a bizalmát. „Kiugrottam a vonatból – szisszent fel a férfi. – Valaki elárult bennünket, mindenkit Ilavába küldtek. Kikönyörögtem, hogy engedjenek elbúcsúzni a családomtól. A négy gyerekem hadd lássa utoljára az apját! Megpuhítottam őket, így tudtam megszökni" – beszélte el kínlódva a sebesült.

„Egy szót se többet, barátom, segítséget kerítek és keresek magának rejtekhelyet" – mondta neki Kurti mérnök. A sebesültet elvonszolta a legközelebbi rekettyésbe, s gyorsan elhajtott az orvosért, aki szintén az üldözött fajhoz tartozott. Az orvos kinn ült a kocsiban az elsősegélyhez szükséges felszereléssel. Magával vitte Janót, tőlem pedig megkérdezte: „Kočalková asszony, idehozthatjuk azt az embert, amíg találunk számára valami megoldást?"

„Természetesen" – egyeztem bele. A fiam, Jožko szobájában készítettem neki fekhelyet, aki akkor már katona volt. Csak éjjel tértek vissza. Kötszerpólya és széttépett ruházat, ez volt első találkozásom Miro Lednárral. Néhány nap múlva átvitték a Sitno alatti Ilijába. Alighogy elment, rajtunk ütött a razzia. Meggyanúsítottak, de nem tudtak semmit sem bizonyítani. Azóta eltelt két év. Miro továbbra is illegalitásban él, de nem élet az. Néha éjjelente hazalátogat a feleségéhez és a gyermekeihez. Hután laknak, Selmecbánya ipari negyedében. A felesége a szövödében talált munkát, különben éhen halnának. A letartóztatása előtt Miro gépész volt a bányában. Nélkülözhetetlen volt, ezért a fordulat után nem utasították ki Szlovákiából, mint a többi csehet.

Anka elbeszélését érdeklődéssel hallgattam. Nem is vettem észre, mennyire megváltozott közben a táj. Az út két oldalán meredek zöld csúcsok magasodtak. Mély völgyön haladtunk keresztül. A távolban egy kis házikót pillantottam meg, néhány gazdasági épületet, a hegyoldalban pedig megművelt földecskéket.

– Én itt régi históriákkal traktálom magát, magának meg biztosan fő a feje a jövője miatt – mondta Anka bűntudatosan és témát váltott.

– Nézze, ezen a tanyán lakik a nővérem, Katka. Hlbodolenak hívják ezt a helyet – mondta a településre mutatva. – Itt laknak Necpalék, a legközelebbi rokonaim, valamiképp mégis a legtávolabbiak. Katarína és a férje, Paľko hithű keresztények, katolikusok. Semmi közük a politikához. Nem érdekli őket. Mindennap elmondják a miatyánkot, megáldják a betevő falatjukat, keresztet vetnek minden feszület előtt és akármilyen fáradtak is, soha nem mulasztják el az istentiszteletet a messze eső templomban. Az utóbbi időben még buzgóbbakká váltak, mert sok minden bántja őket. Katarína gyakran mondogatja: „A Szlovák Állam elnöke pap és mégis Hitler dirigál neki. Hogyan felejthette el a mi igazi Urunkat, Jézus Krisztusunkat? A legfontosabb tanítása elvégre az: szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. Sőt, az embernek az ellenségeit is szeretnie kell." Látja, az ilyen ház nem gyanús senkinek – tette végül hozzá Anka, amikor beléptünk az udvarra.

A nagy, szürke farkaskutya hangos ugatással jelezte érkezésünket. Anka szaga ismerős volt számára, de én a veszélyes ismeretlen voltam. A küszöbön magas, testes asszony jelent meg. Sötét szemével végigmért, majd szívélyes mosoly áradt szét az arcán.

– Legyen üdvözölve – szólt, és betessékelt bennünket.

Este az egész család a nagy ebédlőasztal mellé telepedett. A ház ura – meglett korú parasztember, szürkülő bajusza alatt pipával a szájában – szűkszavúnak tűnt. Annál beszédesebb volt a suhanc, aki vele jött be. Vetett egy pillantást a tűzhelyre és tréfálkozva odaszólt az anyjának:

– Mama, ma is, mint tegnap és holnap, megáldjuk a mi mindennapi krumplinkat?

– Paľko, légy csöndben, ne vétkezz! – korholta őt Katarína.

– De a miatyánkban kenyérért imádkozunk– sóhajtott a fiú.

A városiasan öltöző, fiatalabb Zuzana, akinek szintén hiányzott a kenyér, tárgyilagosan megjegyezte:

– A mi Urunk idejében egyszerűen még nem ismerték a krumplit.

Az idősebbik fiú, Janko, aki erdészeti iskolába járt, áldotta Amerika felfedezését:

– Enélkül az amerikai csodanövény nélkül hogyan vészelnénk át a háborút?

Erre már mindnyájunkból kibukott a nevetés, és egy rövid ima után nekiláttunk a krumplinak. El kell ismernem, hogy egy kis vajjal meglocsolva egészen ízletes volt.

Első este úgy tűnt, hogy én sokkal többet tudtam meg a családról, mint ők rólam. Mindenesetre szeretettel fogadtak, s nemsokára már családtagnak éreztem magam. Azok a földecskék, amelyeket segítettem megdolgozni, virágoztak a kezem munkája nyomán, én meg úgy éreztem, ez az én királyságom. Csodáltam a fehér virágba borult krumplisorokat, a borsó, az újhagyma termését. De legszebb az volt, hogy Katarína nemsokára Katarína nénivé változott, rengeteg szeretettel és a családja melegével ajándékozott meg.

Nemsokára forradalmi változásokat vezettem be a konyhában. A mindennapi krumpliból a lehető legváltozatosabb ételeket készítettem – zöldséges gulyást hús nélkül, ám pirított hagymával, friss borsóval meg sárgarépával. A megunt krumplinak megnőtt az értéke. Este a család összegyűlt az asztalnál, és határtalan élvezettel szívták be az étel illatát. Mindennek a koronája volt, amikor egyik vasárnap délelőtt egy zacskó lisztből és szilvalekvárból párán főtt gombócot varázsoltam, aminek egy kicsit megpirítottam az alját. Katarína néném és az öreg Pavol alaposan elfáradva értek haza a templomból, de alaposan meg is lepődtek.

Késő este még jobb lett a hangulatom: a házban megjelent egy rettentően poros ember. A farkaskutya épp csak felvinnyogott, de nem ugatta meg. Ismerte Miro Lednárt. Rövidesen én is megismerhettem. A kamrám fölötti

szénapadlásra ültünk fel beszélgetni, volt ott egy nyílás, amin át veszély esetén bármikor az erdőbe menekülhettünk. Nem volt semmi különleges a megjelenésében. Úgy nézett ki, akár egy szürke, harmincas átlagember, akit észre sem vesz az ember az utcán.

Kötetlenül beszélgettünk, habár roppantul zavart, hogy egyszer sem nézett a szemembe. A pillantása állandóan másfele bolyongott, mintha elsősorban a széna és a szalmakupac érdekelte volna. Rövidesen világossá vált számomra, hogy egy hadsereg nélküli tábornokkal állok szemben, aki sereget igyekszik toborozni. Nem volt könnyű feladata. Olyan regruták kellettek neki, akiknek nem volt veszítenivalójuk. Nos, kétségkívül én is alkalmasnak találtattam.

Az elsők között azt kérdezte, hogy ismerem-e Rudo Blažovskýt. A válaszomon talán meglepődött. Legidősebb lányának, Gizellának a legjobb barátnője voltam, aki alig tizenhat éves korában meghalt. Intelligens lány volt, gyerekkorától kezdve cukorbajjal küszködött. Segítettem bepótolni neki a lemaradást a tanulásban, ugyanis gyakorta hiányzott az iskolából a kórházi kezelések miatt. Rudo gyakran talált ott náluk, amint Gizkával a könyvek fölé görnyedtünk. S mivel a segítségemért nem akartam pénzt elfogadni, ajándékokkal kedveskedtek.

Gizella halála után nemigen találkoztunk, de a szovjet–német paktum megkötése után felkerestem őt. Zavarodott voltam, mint sokan mások. Dühített, hogy védi a paktumot. Dühösen mondta nekem, hogy nem tudom levetkőzni zsidó előítéleteimet a nácikkal szemben, és azt gondolta, az oroszok tudják, mit csinálnak. Néhány hónappal később Rudo felkeresett. Szüksége volt valakire, aki legépelte volna a földalatti mozgalomnak szóló utasításokat. Elvállaltam, mellesleg jeleztem neki, hogy munkát keresek, akármilyet. A tulajdonában levő kis szódagyárában ajánlott munkát. Így azután éjjel-nappal ott dolgoztam, mert az utasításokat csak a nyugalmas éjszakai órákban másolhattam. A fizetségem felől nem érdeklődtem, nemsokára azonban nagy csalódásomra kiderült: a fizetség a házánál való kosztolás lett. Ez nemigen segített rajtunk. Pénzre volt szükségem, hogy segíthessek anyámnak. S amikor vidéken egy jól fizető gondozónői állást kaptam egy idős földbirtokosnő mellett, megszűnt a kapcsolatunk.

Miro meghallgatott, megértette, aztán közölte, hogy szeretné, ha a munkatársa lennék. Megígérte, hogy szerez nekem valamilyen fedelet a Sitno alatt. Néhány hét türelmet kért azonban, hiszen az egész szervezésnek még csak az elején volt.

Miro a Tomášsal való kapcsolatáról is beszélt. Azt mondta, beveszi az alakulatába.

* * *

Amikor egy vasárnap délelőtt ünnepi ebédet készítettem, mert előző nap levágtunk két csirkét, hogy megmentsük őket a természetes haláltól, a kamrába siettem, hogy közben valamit kimossak. Ahogy visszafelé igyekeztem az illatozó konyhába, idegen hangokat hallottam meg. Necpalék valószínűleg vendégeket hoztak a templomból, gondoltam, de a biztonság kedvéért nem mozdultam. Meglepődtem, hogy rólam folyik a szó.

– Szeretjük azt a lányt. Mintha közülünk való volna – hallottam Katarína nénémet.

– De a család jól fizetne maguknak érte – mondta egy ismeretlen hang.

– Nem kovácsolunk tőkét üldözött emberek szenvedéséből – mondta nyugodtan, de határozottan a hallgatag gazda –, a kamrácska nem megfelelő szállás egy egész családnak. Ne beszéljünk erről, menjünk enni!

– Paľko, hívd be azt a lányt, aki ilyen szépen megterítette az asztalt – intézkedett a gazdasszony.

– Itt vagyok! – léptem be, mintha mit sem hallottam volna. De alighogy beléptem, hozzám pattant egy fiatal nő és felkiáltott:

– De hiszen ez Mária Trepáková, alias Edita! Milyen kicsi a világ!

– Kihez van szerencsém? – kérdeztem jól titkolt iróniával.

– Wollnerrel dolgozom együtt. A maga hamis igazolványa az én kezemen is keresztülment.

– Már nincs meg – válaszoltam.

– Az nagyon jó. De hogy kerül ide? – kérdezősködött tovább.

Nem akartam bármit is elárulni magamról egy olyan személynek, aki nem ébresztett bennem bizalmat.

– Az olyan ember, mint ő, Isten ajándéka – kímélt meg Katarína néném a válaszadástól.

– Mik a tervei? – érdeklődött a nő tovább.

– Terveim? Milyen tervei lehetnek az embernek manapság? Legföljebb reménykedhetünk, hogy túléljük.

Később rájöttem, hogy a fiatal nő Katarína nővérének lánya volt. Mikor elment, magamba roskadtam. Csak néhány napnyi mezei munka és Necpalék kedvező hozzáállása segített kimászni ebből az állapotból.

A mindennapok egyhangúságát Tomáš és Erna látogatása törte meg. Lelkesen meséltek illegális életük megkezdéséről a Sitno alatti pásztortanyán. Reméltem, hogy Miro ígérete szerint én is azon a környéken kapok fedelet nemsokára. Roppantul örültem ennek, és várakozásommal együtt javult a hangulatom is.

* * *

Katarína unokahúga egy napon ismét megjelent. Ez alkalommal nem a férjével, hanem egy ismeretlen emberrel.

– Editka – mondta mézesmázosan –, nagyszerű hírünk van a számodra: a besztercebányai erdőkben megalakult egy partizáncsoport. Várnak téged!

Mindketten nagyon kedvesek voltak. Miért ne ragadnám meg az alkalmat?

A kamrába szaladtam, hogy összecsomagoljam kevés vagyonkámat. Hirtelen egy alak lopakodott mellém. Pavol Necpal gazda volt az.

– Az istenért, nehogy elmenjen azokkal a bűnözőkkel! Megtudtam, hogy el akarják magát tenni láb alól. Csak nehogy megmondja nekik, hogy figyelmeztettem magát! Félek, de nem hallgathattam. Hívő keresztény vagyok. Hogy engedhetném el tiszta lelkiismerettel? – S már ott sem volt.

A holmim szertehullott reszkető kezemből. A nácik elől menekülök, s a végén az úgynevezett földalatti harcosok tüntetnek el a világból? Ez túl sok volt nekem, de meg kellett játszanom, hogy minden rendben van. Úgy tértem vissza a szobába, mint a megtestesült nyugalom. Odaléptem Katarína nénémhez, a banditák szeme láttára szorosan megöleltem:

– Én még maradnék egy ideig, míg Miro nem váltja be az ígéretét. Tomášhoz és Ernához is közelebb maradhatok így – jelentettem ki határozottan.

– Ahogy akarod. Senki sem kényszerít – vágott egy grimaszt az unokahúg. – Valószínűleg hiányzik belőled a bátorság ahhoz, hogy harcos légy.

Adós maradtam a válasszal.

Miro július utolsó hetében jelentkezett. Szomorúan adta hírül, hogy Rosztov elesett, a Wehrmacht két irányban nyomul előre: a Kaukázus és Sztálingrád irányában.

Necpalék ott ültek velünk a terméstől roskadozó fák alatt és könnyes szemmel mondták:

– Jóságos Isten, ne engedd hogy a németek győzzenek! Mi lesz akkor veletek?

Az utolsó kérésem ez volt:

– Katarína néni, fedőnévre lesz szükségem. Nevezhetem magam Katarínának?

– Igen, kedves gyermekem. Ettől kezdve a mi kis Katkánk vagy!

Forró csókkal pecsételte meg Edita újabb átváltozását és komolyan hozzátette:

– Ha szükséged lesz rá, Hlbodole kapui mindig nyitva állnak előtted!

VIII. Ilija, az új otthon

Varázslatos volt a házak, a fák és a hegyek körvonala. Az augusztusi éjszakák hullócsillagai időnként felsziporkázva kísértek utunkon, mint valami tűzijáték. Soha addig nem láttam még olyan forgalmas égboltot. Lélekemelő volt. Anyámról beszélgettünk, aki már bizonyosan nincs az élők között. Gondolataimban azonban olyan valóságosan és feledhetetlenül élt tovább, hogy fájt. Forró csókjaimat küldtem felé és egyre csak bocsánatáért esedeztem, amiért nem tudtam megvédelmezni.

Miro elkáromkodta magát, ettől aztán visszazökkentem a valóságba. Mindig haragudott, ha belebotlottam egy-egy úton heverő kőbe. Mint a holdkórosok bolyongtunk a learatott földeken, és fürkésztük az asztagba rakott búzakévék távolba vesző sorait. Végtelennek látszott a búzaföld.

Félreeső helyeket kerestünk, vizsgálgattuk a kalászokat, amíg nem leltünk megfelelő, teli, nehéz és főleg száraz kévét. Akkor leterítettünk egy vásznat, néha csak Miro gumiköpenyét, és elkezdtünk csépelni. A kévéket többnyire Miro válogatta és adogatta nekem. Puszta kézzel csépeltem a rebellis kalászokat. Kezdetben kisebesedett a kezem tőlük, később már nem éreztem semmit. Megkérgesedett a tenyerem.

Mint az esőcseppek, hullottak a vászonra a búzaszemek. Miro nekilátott megtölteni a zsákokat. Hajnali négykor fejeztük be a munkát. Napkeltéig még vissza kell érnünk a rejtekhelyünkre.

Áldott terhet vittünk a vállunkon. Kincset ért a zsákok tartalma. A kenyérről álmodtam, s a ruhát lesoványodott testemre tapasztó izzadság szaga helyett a frissen sült cipó illata lopakodott az orromba. Az éhezéstől való félelem rosszabb volt, mint maga az éhség. Miro ugyan meg volt győződve arról, hogy a háború még a tél beállta előtt véget ér, de amikor egyszer félszegen érdeklődni mertem, hogy akkor meg minek a földekről az éjszaka leple alatt búzát lopni és egész évi készletet felhalmozni belőle, ingerülten válaszolt:

– Ó, biztos ami biztos.

Mielőtt még a nap sugarai elárasztották volna a környéket, már újra a csűrben voltunk. Az éjszakai tolvajlás emlékétől a mély álom szabadított meg.

Már hetek óta én voltam Miro egyetlen „harcosa". Juskóék csűrjében laktunk. A család feje az okos, megfontolt és bölcs özvegyasszony volt, vele lakott a fia, Viktor, a menye, Irena meg a két unoka, a kétéves Klára, aki olyan szép volt, mint egy festmény, és Viki, a kisöccse.

Viktor fuvaros volt a sitnói erdőgazdaságnál. Egész nap odavolt. A család számára rövid időn belül nélkülözhetetlenné vált a segítségem: fát haso-

gattam, gondoztam a két tehenet, és segítettem mindenütt, ahol csak tudtam.

Nőtlen fiuk, Marián az erdész segédjeként dolgozott a gazdaságnál. Huszonhat éves volt, szőke haja dús, nagy zöld szeme mint a ragadozóé. Olyan volt, akár Tarzan, a dzsungel királya. Kezdettől fogva szimpatizáltunk egymással. Miro kissé fennhéjázóan figyelte a kapcsolatunkat, de hamar észrevettem, hogy a többi házbelit is. Marián, a csiszolatlan gyémánt, megérezte ezt. Egyszer keserűen azt mondta:

– Lenéz bennünket. Számára túl primitívek vagyunk. Pedig heteken keresztül ápoltam a csűrben, amikor sebesülten bújtattuk. Úgy tűnik, a hála nem éppen erős oldala.

Mirónak az sem tetszett, hogy sokat segítettem a ház körül.

– Hiszen fizetek nekik – jelentette ki haragosan. Tudtam arról, hogy a jövedelmi forrás nélkül maradt özvegynek minden hónapban ad valamit, bár bizonyára nem túl sokat. Hisz Marián fizetése nem lett volna elegendő a megélhetésükre. De meg lehetett pénzzel fizetni a fedélért, ha valakit mint szökött politikai foglyot kerestek? A sitnói erdők szélén álló ház, ahonnan el lehetett tűnni a sűrűbe, megfizethetetlen volt számunkra.

Miro szerencsére gyakran volt úton. Sokszor csak késő éjjel tért meg, akkor rögtön vele kellett mennem a földekre. Egyszer, mikor Huta környékén csépeltünk, Miro szokatlanul gyorsan adogatta a kévéket. Nagyon kellett igyekeznem, hogy bírjam a tempóját. A kezem már égett, a hátamat szinte nem is éreztem. De a zsákok hamar megteltek. Mirónak jó kedve volt:

– Alig múlt még éjfél. Gyerünk, látogassuk meg a családomat! Itt laknak alig tízpercnyire.

A munkásnegyed szélén álló házacska felé közeledtünk. A befüggönyözött ablakon kiszűrődő gyönge fény azt jelezte, hogy még nem fogjuk zavarni az éjszakai nyugodalmat. A csendes jeladásra megnyílt az ajtó. Egy már nem egészen fiatal nő állt előttem, kecses, akár egy gazella, szép vonásait nem kezdték ki a megpróbáltatások. De úgy éreztem, hogy a találkozásukból hiányzik a gyöngédség legapróbb jele is. „Mi lehet az oka?" – tettem fel magamnak a kérdést.

Az asszony egy kancsó tejet és néhány szelet kenyeret tett elénk. Valahonnan zöld levelekbe burkolt házivaj is került az asztalra. Keveset ettem. Ki tudja, nem eszem-e el a gyerekek elől?

Miro felesége elpanaszolta a család legégetőbb gondjait: Olinkának, az idősebbik leánykának sürgősen kéne legalább egy pár cipő. Nem lehet megállítani egy tizennégy éves lánygyermek lábát a növésben. Az ötéves Mirkónak kabát kell. Küszöbön az ősz, a gyerek pedig nem hajlandó a nővérei elhordott ruháit felvenni.

– Ez röviden azt jelenti, Amália, hogy pénzre van szükséged. Csak rám nézel és máris eszedbe jut, hogy hiányzik valami.

Milyen nyers volt a feleségéhez! Az asszony sötét, gyanakvó pillantásokat vetett rám. De hogyan is magyarázhattam volna meg, hogy a mi viszonyunk Miróval tisztán sorstársi, és hogy nem érinti Miro pénztárcáját?

– Végy fel előleget. Lévy mindig készséggel segített nekünk.

Igen, a szövőgyár zsidó tulajdonosa mindig is különleges elbánásban részesítette a Lednár családot, ezt már Anka Kocalková elárulta.

– Éppen azt csináltam, abból fizettem ki az adósságomat a szatócsnál – vallotta be Amália.

– Tudom, hogy nálad a pénz nem sokáig marad meg. Azt akarod, hogy ugyanúgy meglegyen mindened, mint amikor még rendelkezésedre állt a nagy fizetésem.

Odadobott neki néhány bankót. A föld alá szerettem volna süllyedni.

* * *

Befejeződött az aratás a Sitno alatt. Azon az éven áldásos volt a termés, a gazdák maguknak is meghagyhattak valamit belőle. Az önálló Szlovákiának a termés nagy részét a Harmadik Birodalomnak kellett átadnia. A mi öt zsák gabonánk nem hiányozhatott senkinek. Hiszen biztosítanunk kell a megélhetésünket, gondoltam magamban. Viktor szívességből egy éjjel segített elvinni Mirónak a búzát a közeli malomba megőrletni.

IX. Miro és Marián

A jeges szelek kikergettek bennünket a csűrből. A gazdasszony úgy döntött, hogy átengedi nekünk a kamrát. Tele volt javításra váró gazdasági gépekkel: rossz rokka meg szövőszék a háziasszony fiatal éveiből, amikor az élet még rusztikusabb volt, törött pengéjű szecskavágó és sok más. Mindent kiraktunk, elegyengettük a padlót, és egy ízléses mintás vászonfüggönnyel befedtük a kis ablakot, hogy kizárjuk a kíváncsi tekinteteket. A férfiak három szalmazsákot hoztak fekvőhelynek, szereztek egy régi komódot, hogy a legszükségesebb holmit el tudjuk helyezni valahová, s deszkákból összeeszkábáltunk egy asztalt is. A harmadik szalmazsák új lakóra várt: Tomáš megkért, hogy vegyük magunkhoz az anyját. Ha a szalason marad, veszélyben az élete, mert egyre nagyobb a hideg. Miro bejelentette az gazdasszonynak, hogy még egy rejtőzködő érkezik. Jusková asszony beleegyezett. Miro és Tomáš megegyeztek egy alacsony „étkezési" díjban, s én örültem, hogy nem kell Miróval megosztanom a kamrát.

De az elégedettségem nem tartott sokáig. Vilma néni nem nyerte el Miro rokonszenvét. A harmónia, ami Vilma néni és közöttem alakult ki, bosszan-

totta Mirót. Az idős asszony igénytelen volt és hálás, kezdetben Miro iránt is mély tiszteletet mutatott. Dicsérte a mindennapi rántott levesünket, amit reggeli kávé helyett fogyasztottunk. Fő táplálékunkat, a félreeső földeken összelopkodott krumplit vajjal vagy anélkül, mindig hálásan fogyasztotta. Ennek ellenére állandóan Miro morgását kellett hallgatnom:

– Tomáš kihasznál bennünket.

Nem mertem figyelmeztetni, hogy az ő öttagú családját viszont Tomáš családja tartja el abból a pénzből, amit a rosszabb időkre takarítottak meg.

Mivel Miro nagyon sokszor volt úton, beszélgetéssel kurtítottuk a napokat Vilma nénivel. Így tudtam meg, hogy Tomáš idősebb bátyjának, Karolnak a köztársaság utolsó éveiben sikerült befejeznie orvosi tanulmányait, sőt sikerült külföldre menekülnie.

Miro csak néha hozott egy kis lisztet. Azt mondta, hogy a gabonának még száradnia kell. Mivel nem értettem hozzá, inkább nem firtattam a dolgot. Mikor egyszer véletlenül összefutottunk a fáskamrában, titokban egy jókora szelet kenyeret nyomott a kezembe.

– Ennek elégnek kellene lennie pár napra – mondta. – Az öregasszonynak nem adhatsz belőle! – parancsolta ellenvetést nem tűrő hangon.

Nem válaszoltam, de egy óra múlva rajtakapott bennünket a kamrában, amint lekváros kenyeret falatozunk. Nem szólt egy szót sem, de szikrát szórt a szeme.

Marián anyja szólt a konyhából:

– Forr a víz!

Vilma néni elment az edényért, hogy egy kis hársfateát készítsen, amivel leöblíthetjük a kenyeret. Sajnos nemcsak a víz forrt, hanem Miro is.

– Mit mondtam neked? Nem vagyok hajlandó alamizsnáért még az öregasszonyt is ellátni kenyérrel. Te, te nem érdemelsz semmi mást, mint hogy deportáljanak!

Kirohantam, mert nem bírtam tovább nyelni a könnyeimet. Csak ne lásson senki. Egyedül akartam lenni. A fáskamra, a munkahelyem nyitva állt. Bevágtam magam után az ajtót és megnyílt a „szelep". Sírni kezdtem, a fejemet a deszkafalba vertem. A kétségbeesés határán voltam... Hirtelen egy erős kéz szorította meg a karomat. Marián állt mögöttem. Leültetett a tuskóra, ahol nap mint nap üldögéltem munka közben, és ajkaival felszárította a könnyeimet:

– Katka, mit csinált veled az a bestia? – suttogta dühödten. Nem is tudom, mit tudtam eldadogni.

– Mindenki isteníti, mert elmenekült a nácik elől. De nem más, csak egy közönséges gazember.

– Ó, nem szabad ezt mondanod. Nélküle rég el lennék veszve – próbáltam védeni Mirót. – Ő is csak olyan szerencsétlen, akinek sok a hibája.

Marián vizet hozott, hogy mossam meg az arcomat. Szolgálati táskájából

törülközőt vett elő, és, megtörölgetett, akár egy kisgyermeket.

Egy órával később értem jött a szobába és elvitt sétálni a hegyekbe. A sitnói erdők királya volt, a legszebb helyeket ismerte. Erős karjaiba zárt, és egy pillanatra elfelejthettem, hogy 1942-t írunk, elfelejthettem a menekülést, a kozelníki barlangot, Martin alkoholtól bűzlő leheletét, Miro szívtelenségét. Csak egy fiatal nő voltam, akit valaki szeretett és védelmezett.

X. 1942 október vége

Meglepetés várta az éjszaka Selmecbányát. Ecettel dörzsöltük be a cipőtalpunkat. Szívesen eltitkoltuk volna szándékainkat, de a háziakat nyugtalanította a készülődésünk. Gondterhelten figyeltek bennünket. Miro, Marián, Tomáš és én elbúcsúztunk.

– Hová mentek ti négyen? Mikor jöttök vissza? – kérdezte Marián mamája.

– Mami, ha visszajöttünk, majd mindent elmesélünk. Mindenképpen visszajövök még az éjjel, hogy reggel munkába mehessek. Nem mulaszthatok.

Marián mamáját nem nyugtatta meg a válasz. Ahhoz túl okos volt. Másfél óra múlva ott voltunk a gyárnál, amelyikben ólmot nyertek az ércből, hogy halálos lövedékeket öntsenek belőle. Elhatároztuk, hogy egy kis felfordulást csinálunk odabenn.

Az öreg kémény mellett húzódtunk meg. Hihetetlen. Ilyen késő éjszaka sem volt csönd. Autók zaja verte fel a környéket. Szokatlan volt ilyen nagy forgalom vasárnapról hétfőre virradóra.

– Csak nyugalom! – öntöttük egymásba a bátorságot.

Biztos forrásból tudtuk, hogy ma éjjel nem fognak dolgozni a gyárban. Erre az alkalomra vártunk már hetek óta. A mit sem sejtő őr pislogó mécsessel a kezében ellenőrző körútját végezte az udvarban. Végre becsapódott mögötte a bódé ajtaja és csend lett.

– Marián, Tomáš, készüljetek! Katka, te százhúszig számolsz, majd utánam jössz, ha semmi gyanúsat nem észlelsz!

Miro parancsai rövidek és pontosak voltak. Miközben azt figyeltem, a többiek hogy töltik meg a fegyverüket, Miro elérte az ablakot. Éppen azt a rongyot ragasztotta az ablaküvegre, amelyet indulás előtt bekentem ragadós lisztpéppel. Az üveg tompán megroppant és szinte hangtalanul eltörött.

Miro eltávolította a szilánkokat, és én utánakúsztam. Igaz, nagyon szűk volt a nyílás, de mert sokat éheztünk, valahogy csak átcsúsztunk. Végre odabenn voltunk. Miért van itt ilyen sötét? Szívesen körülnéznék az ördög műhelyében. Gondolataimat folyó víz hangja akasztotta meg. Lábunk alatt mindenfelé labda nagyságú acélgolyók görögtek. Minden lépés akrobatamutat-

ványnak számított. Miro ennek ellenére magabiztosan és folyamatosan haladt előre. Itthon volt. Tíz éve gépészként dolgozott a gyárban. Azt kívántam, bárcsak újra szilárd talajt érezhetnék a lábam alatt. Pár perc múlva nekiláttunk a feladatnak. Miro éles késsel elvágta a gépek hatalmas ékszíjait, egyiket a másik után. Hangos csattanással értek földet. A csattanás hangját némileg tompította a folyó víz. Gyorsan összegöngyölítettük és zsákokba meg a hátizsákunkba gyömöszöltük a szíjakat. Amíg a zsákok száját kötöztem be, Miro eltűnt, hogy elvágja a maradék ékszíjakat és elemeljen néhány létfontosságú csavart. A mit sem sejtő őr közben nagyon jó szolgálatot tett a mécsesével! Kétszer is körbejárt és mindig akkor, amikor éppen fényre volt szükségünk.

Négy zsák súlyától roskadozva indultunk vissza. Szerencsére Mirónak eszébe jutott, hol az az ajtó, amelyik belülről nyitható, így nem kellett a magasan levő ablakon kimásznunk.

Két társunknak addigra már megmerevedett a keze, olyan görcsösen szorították a lövésre kész pisztolyt.

– Még soha nem éltem át két ilyen hosszú órát – súgta Marián. – Szegény őrnek szerencséje volt. Ha felfedez bennünket, nem lett volna más választásom. Nem szívesen tettem volna meg – tette hozzá, és megszabadított terhemtől. Tomáš, aki az izgalomtól nem tudott megszólalni, némán elvett Mirótól néhány zsákot és elsiettünk.

Banská Belá volt az úticélunk, az ottani elhagyatott bányajáratok. Nem volt messze, az út mégis végtelennek tűnt. Nehéz terhet cipeltünk, de azzal a jóleső érzéssel, hogy sikerült saját két kezünkkel legalább némileg kárt tenni Hitler háborús gépezetében. Leállítottuk egy gyár masináit.

* * *

A gyár hetekre leállt, ahogy a fémfeldolgozóbeli barátaink informáltak. A hivatalokat bőszítette a dolog. Nagyon sok házat átkutattak a tettesek után. De ki sejthette volna, hogy az elvágott ékszíjak egy elhagyott bányajáratban leltek végső nyugalomra?

A nyomozás kiderítette, hogy a szabotázsban csak néhány ember vett részt, köztük egy nő is. Katkából, a Hamupipőkéből egyszerre sitnói legenda lett.

Miro kevesebbet szidott, sőt még abba is beletörődött, hogy nem tud megtanítani varrni a háziak varrógépén. Nagyon igyekezett felkészíteni arra, hogy én fogom a leendő harci egységének a ruhaneműjét javítgatni. De képtelen voltam összehangolni a kezemet és a lábamat; főleg amikor magamon éreztem a tekintetét.

A szabotázs utáni kényszerűen otthon töltött hosszú, egyhangú estéken néha-néha kellemesen elbeszélgettünk. Tomáš és Erna gyakrabban jöttek el

hozzánk, hogy ne kelljen az estéket sötét rejtekhelyükön tölteniük. Vilma néni így gyakrabban láthatta a fiacskáját, igaz, a kevésbé kedvelt menyét is. Órákat ültünk valami társasjáték mellett, eszegettünk és titokban a londoni rádiót hallgattuk, ami felvidította a lelkünket: a keleti fronton beköszöntött a második tél. A német katonák előrenyomulása elakadt a sárban, latyakban. Miro felvillanyozódva szövögette a következő szabotázsok terveit, de ahogy az az illegalitásban szokás, semmit sem mondott el. Nem haragudhattunk rá ezért. Csak jelezte nekem, hogy kapcsolatba lépett a zólyomi emberekkel.

– Kérlek, légy óvatos! Azt tanácsolom, azzal a csoporttal inkább ne fogj semmibe – csúszott ki a számon. Miro meglepetésemre nem sértődött meg.

– Be kell érnünk azzal, ami van. Nem válogathatunk – jegyezte meg tárgyilagosan.

Miro néha magával vitt a földalatti mozgalom tagjaihoz. Egyszerű bányászok voltak, s meglepetésemre nagyon sok jót hallottak már rólam Mirótól. Kedvesen fogadtak. Bizalmasan, cinkosan tárgyaltunk.

A házban közben sok minden megváltozott. Vilma néni elhagyott bennünket, hogy segítsen idősebbik fia terhes feleségének. Miro erre mérgesen megkérdezte, hogy Arnold nem csinálhatott-e volna valami hasznosabbat a gyereknemzésnél. Csak akkor csillapodott le, amikor megtudta, hogy Arnoldnak nincs szándékában őt terhelni családja gondjaival: sajátkezűleg ásott bunkert a prenčovi erdőben, ahová át akarja költöztetni a feleségét és az anyját, hogy a leendő anyuka biztos búvóhelyen legyen.

A közeledő tél miatt a mi kamránk is egyre lakhatatlanabbá kezdett válni, mert nem lehetett fűteni. A háziasszony ágya mellé állítottak be nekem egy tábori ágyat. Az ablak alá, ahonnan eléggé befújt a szél. Miro egyedül maradt a kamrában. De ritkán jött, habár a sok gyapjútakaró alatt elviselhető volt az éjszaka.

* * *

1942 szilveszterét jó hangulatban ünnepeltük. Tomáš, Erna, Marián, az anyja és én ültünk az ebédlőasztal körül, amely elég nagy volt ahhoz, hogy elférjen rajta a sok finomság: egy nagy tál finom káposztaleves füstölt birkahússal, ami külön erre az alkalomra készült. A húst egy sikerült tolvajlásnak köszönhettük, melyet november végén követtünk el. Éjfél körül lerohantunk egy juhnyájat és elragadtunk három szép állatot, igaz, becsülettel védekeztek. A negyedik az én trófeám lett volna, sajnos, alulmaradtam a párviadalban. A hús téli tartalékunk lett. Marián megnyugtatta a lelkiismeretünket, elárulta, hogy a gazda meggyőződéses, aktív náci, aki látványosan örült Csehszlovákia széthullásának.

Az asztalon nagy halom kenyér tornyosodott, az ünnepi lakoma koroná-

ja pedig a mákos-mézes édesség volt, az opekance. Ismeretlen eredetű valódi fekete teát ittunk szilvapálinkával feljavítva. De a legjobbak azok a hírek voltak, melyek 1942 szörnyű évének utolsó napján érkeztek a frontról: Ordzsonikidze, a kaukázusi előrenyomulás fordulópontja, Sztálingrád bekerítése, a szövetségesek győzelme El-Allameine-nél, mindezen események reménnyel töltöttek el bennünket, hogy egyszer mi is szabad emberek lehetünk. Hogy mikor és hogyan, azt még nem tudtuk elképzelni.

XI. Wollner csoportjának bukása

Sitno környékét vastag hótakaró borította. Nehezen tudtam lépegetni a fehér gyönyörűségben. Újfent Miróval jártuk az utakat az éjszakában. A falvakban új feladatot kaptam: segítettem a nebulóknak lépést tartani az iskolai tananyaggal. A számtan az egyszerű munkáscsaládok iskolázatlan gyermekeinek kész kálvária volt. Áldás volt számukra, amikor reggelente megtalálták a megoldott feladatokat és a magyarázatokat. Szívesen csináltam, és hálásan jutalmaztak is érte, a hátizsákom mindig gazdagon megtelt.

Egy éjjel nagy hóvihar tört ki. Kívülről a hideg hó, belülről az izzadság hideg abronccsá változtatták a ruhámat. Vágytam a tábori ágy után, pedig egy törött ablak alatt állt. Aludni akartam. Reggelre hótakaró alatt ébredtem. Alhasi fájdalmaim lettek, belázasodtam. Csak egy hét múlva látott orvos, aki erős megfázást állapított meg, forró zabborogatást és fájdalomcsillapítót írt elő. Az vizitet Miro fizette ki. Az orvos elment, a fájdalom és a láz azonban maradt. Romlott az állapotom. Erna mindennap eljött, hogy ápoljon és megmosdasson. Apátiába esve feküdtem. Egyszer türelmetlenségemben és fájdalmamban eltéptem a lenvászon lepedőt, amit a háziasszony húzott fel a széles ágyra. Saját ágyát engedte át, hogy kényelmesebben fekhessek. Már napok óta nem ettem semmit és Erna hőmérője negyven fokot mutatott. Miro gyakrabban járt el hozzánk érdeklődni az állapotomról. A tűzifakészletet ő maga készítette be. Ha Marián megjött az ügyeletből, leült hozzám és megpróbált rábeszélni, hogy egyek már valamit. Cserélte a zabborogatást és megpróbált mosolyogni.

Egyik nap késő délután eltűnt Miróval együtt. Felébredtem öntudatlan álmomból és lázban égő szemmel keresni kezdtem.

Végre megjött, leült mellém, hideg kezével forró homlokomat hűtötte. Falfehérnek tűnt. Hirtelen kinyílt az ajtó és Tomáš lépett be egy ismeretlen ember kíséretében.

– Katka, ez doktor Steiner – mondta mosolyogva. – Még onnan ismerjük, amikor Selmecen praktizált. Etelkát ápolta, tapasztalt nőgyógyász. Valószínűleg valami női betegségben szenvedsz.

Egyedül hagytak az orvossal, aki kivizsgált és megállapította, hogy hashártyagyulladás fenyeget. Tudtam, mit jelent ez. Az első az volt, hogy félredobta a zabborogatást.

– Jusková asszony – hívta be a háziasszonyt –, hozzon nekem, kérem, egy teli tál havat. – Majd együttérzően hozzám fordult: – Szegénykém! Milyen szamár írta elő a forró borogatást egy ilyen gyulladásra? Szamár – ismételte meg –, vagy inkább gonosztevő.

Fehér volt és egyfolytában izzadó homlokát törölgette. Nem értettem, miért izzad annyira. A szoba levegőjét kimondottan hidegnek éreztem. Belépett Tomáš és a doktorra nézett. A látványtól még a diagnózist is elfelejtette megkérdezni.

– Doktor úr, úgy néz ki, mint aki a végét járja. – Aztán azt mondta nekem: – Steiner doktor beteg, az ágyból húztuk ki. Még nem épült fel a vakbélműtétből. Szalmával kibélelt szánkón hoztuk ide. – Steiner doktor közben egy dobozkát vett elő a táskájából.

– Tomáš, a betege minden négy órában vegyen be ebből egyet, éjjel is. És a havas borogatást persze minél gyakrabban kell cserélni. Remélem, meg tudjuk menteni.

Tomáš elő akarta venni a pénztárcáját:

– Doktor úr, mennyivel tartozom?

– Hagyd csak! Csak nem fogadok el pénzt üldözött ember megmentéséért? Minél hamarabb vigyetek az ágyamba, az lesz a legszebb jutalom.

A csodatevő gyógyszert Albuzidnak hívták. A csomagolásról olvastam le. Szulfátkészítmény volt. A lázam napról-napra csökkent. Lassan, de biztosan alábbhagytak a fájdalmaim is. Mély álomba zuhantam, és észre sem vettem, amikor a borogatásaimat cserélték vagy a gyógyszeremet adták be, Erna vagy Marián anyja felváltva.

Egy nap, amikor magamhoz tértem, tekintetem az asztalra tévedt. Tomáš, Marián, Miro és Erna ültek körülötte. Első gondolatom az volt, hogy Miro talán helyettem szállt be negyediknek valami társasjátékba. De hiszen sosem játszott... Aztán eljutottak az agyamig a szavai is. Halkan beszélt, mintha a falnak is füle lenne:

– Zólyomban szörnyű dolgok történtek.

Hegyezni kezdtem a fülem.

– Wollner csoportját lecsukták. Hányan voltak, még nem tudom biztosan. Hallatlanul aljas árulás volt. Katka megjósolta. Előre figyelmeztetett. Szerencsémre csak egyszer találkoztam a fiúkkal és nem árultam el nekik semmilyen információt, amire támaszkodhatnának. Azok az úgynevezett antifasiszták jókora hasznot húztak a kétségbeesetten menedéket kereső zsidókból. Hatalmas ellenszolgáltatás fejében juttatták őket rejtekhelyhez. Az üzlet virágzott. Wollner a részét családi házba akarta fektetni. Pénze ugyan

volt, de még az árja nővel kötött házassága sem biztosította számára a teljes jogú polgár státuszát. Nem írathatta a vagyont a saját nevére. Valaki felajánlotta neki, hogy az ő nevére írathatja. Wollner elfogadta az ajánlatot. Csakhogy amikor be akart költözni a házba, kiderült, hogy azt már lakják. A társa kihasználta a helyzetet a maga javára. Wollner dühében azonnal Pozsonyba utazott és feljelentette a Gestapónál az egész környék földalatti mozgalmát.

A szobában síri csend lett. Nehezen feltápászkodtam az ágyon:

– Katka, hallottad? – kérdezte Tomáš.

– Igen, véletlenül – feleltem –, ahhoz a bandához már régen nem volt bizalmam. – Azt, hogy el akartak tüntetni, nem árultam el nekik. – Miro, kérlek, mondd tovább. – Tudni akartam minden részletet.

– A letartóztatások bizonyára folytatódtak volna, ha Kočalka barátunk nem tagad mindent sziklaszilárdan. Négy gestapós meg Wollner felkeresték a híd melletti kis házat. Felőlem meg egy zólyomi leány felől kérdezősködtek. Sohasem hittem volna, hogy Kočalkának ennyi lélekjelenléte van. Hülyének tettette magát, de okosan reagált: „De kérem, uraim, valójában mit akarnak önök tőlem? Hát milyen kapcsolatai lehetnek egy szegény, tanulatlan embernek, mint én vagyok? Nap mint nap a vasúti síneken húzom be a meglazult csavarokat, ha kell, még éjjel is. Kit ismerhetnék én a városban?" Jól megjátszott nyugalommal beismerte, hogy talán a fia, aki a fronton harcol, ismerhetett valakit Zólyomban. Ő ugyanis ott dolgozott. „Igen, az én Jankóm, Isten óvja, már a múlt nyár óta semmi hír felőle. Ki tudja, hogy a mi egyetlen fiacskánk azóta nem fagyott-e meg a nagy orosz télben, vagy nem esett-e fogságba?" A felesége, Anka, Katarína néni testvére, erre úgy elkezdett ríni, hogy a hívatlan látogatók végül is kissé megnyugodva távoztak.

Annál nagyobb sikerrel jártak Hronská Breznicában: egy zólyomi lány, aki Wollner csoportjától kapott hamis papírokat, az orvosnál dolgozott. Nem volt szükség még házkutatásra sem. Csak megjelent a küszöbön a Gestapo, s a lány elájult. Elfogták és munkatáborba transzportálták Novákyba. Az orvos családja végül is megúszta a dolgot, mert a jelek szerint nem ismerték a lány valós helyzetét.

– Miro, hogy hívták azt a lányt? – kérdeztem gyanútlanul.

– Nem tudom a nevét. Németországból menekültek – hangzott a válasza.

„Ilza, az én legjobb barátnőm" – gondoltam egész bensőmben remegve.

Csak január végére álltam újra lábra. Nagyon lesoványodtam, de az élet minden jelét a sors gyönyörű ajándékaként fogadtam.

XII. Félix, az új tag

Még nem engedtek fel a februári fagyok, amikor Miro bejelentette a gazdasszonynak, hogy kell egy újabb szalmazsák, mert a „stáb" gyarapodni fog. Elmesélte nekem, hogy a zólyomi letartóztatások kiűzték az ágyából a sandriki ellenállás fő támaszát is.

A Sitnótól délnyugatra fekvő ipartelepülések, Sandrik és Hodruša számára sosem imponáltak a Néppárt jelszavai. Az élet ott csöndben és viszonylagos jólétben zajlott. A vasércbányák bányászai keserűség nélkül viselték sorsukat. Itt nem volt munkanélküliség, és az asszonyok otthoni munkával tudták javítani a család anyagi helyzetét. Ezüst tárgyakat fényesítettek, s annyi munkájuk akadt, amennyit el bírtak végezni.

Félix Hradeckýnek sikerült elérnie, hogy az ércbányászok „középutasok" maradjanak. Nem voltak kommunisták, de nem voltak néppártiak sem. Középen a szociáldemokrata párt állt. Az emberek itt nem dicsőítették a Szlovák Államot, de börtönbe sem került közülük senki. Az az egy zsidó család, amelyik a vegyesboltot bérelte, tovább dolgozhatott. Ferko és Dadka Weiss a két fiukkal élvezhették a megadott kivételt.

Éppen ezért nagy feltűnést keltett, hogy Félixnek el kellett tűnnie. Néhány hétig a barátainál rejtőzködött, amíg el nem határozta, hogy csatlakozik azokhoz, akik illegalitásban élnek a Sitno alatt. Miro örült az érkezésének. Egy zsákocska liszt is megjelent a háztartásunkban. Boldogan dagasztottam be a kenyereket, amelyek magasra kelve, ropogósan-csillogósan kerültek elő a kemencéből.

Egyik este megjelent előttem egy megtermett fiatalember. Magas homloka volt, sugárzott róla az intelligencia. Barátságos mosollyal szólt:

– Végre találkozhatok a legendás Katkával.

Kezet rázott velem, majdnem elveszett a tenyerem az övében.

– Csak ne túlozzon – válaszoltam a bókjára.

Hamar megbarátkozott Mariánnal és a többiekkel, még Brokkal, a ház kutyájával is. Félix még akkor sem haragudott meg az állatra, amikor bolhákat kapott tőle. Ugyanis megosztották egymással a szalmazsákot. A kamra ajtaját nyitva hagytuk, különben Félix nem bírta volna ki ott a telet.

De a Miróval való kapcsolata, úgy tűnt, nem alakul a legfelhőtlenebbül. Megfigyeltem, hogy Félix minden vele folytatott beszélgetés után komor szótlanságba merül. De nem akartam faggatni, mígnem egy nap magától bukott ki belőle a dolog.

Éppen a finoman illatozó bablevest mertem ki, tele volt zöldséggel és füstölt hússal. Nehéz kezével megfogta a karomat, váratlanul felnevetve így szólt:

– Áttetsző Katka, ez hát a Miro-féle hadsereg! Jó, hogy még el nem fújta a szél!

Megdermedtem. Ironikusan csengett a hangja. De elszállt a dühöm, mikor hozzátette:

– Bocsáss meg, Katka. Ne gondold, hogy veled van bajom. Ellenkezőleg, tisztellek és csodállak. De meg kell értened, hogy Miróval szemben fenntartásaim vannak. Hosszú hónapokon keresztül azt állította, hogy neki a Sitno alatt rendesen felszerelt, nagy „harci egysége" van. És a társaim rendszeresen juttattak neki mindenfélét ennek a csoportnak a számára.

Félix megértette, hogy erről az egészről sejtelmem sem volt. Valójában az egész soha nem is érdekelt.

– Emlékezz csak vissza, Katka, mióta élsz ezeken a jó leveseken?

Döbbenten álltam ott.

– Nem, tényleg nem akarlak megbántani – folytatta –, nagyon finoman főzöl, de ezektől az ételektől hogy lehet erőt gyűjteni ehhez a nehéz élethez? Még jobban érdekelne azonban, hogy mit csinált Miro annyi pénzzel.

Hamarosan kiderült, hogy a két „parancsnok" között más nézeteltérések is voltak. Sorra merültek fel a beszélgetéseik során. Március 14-e körül robbant ki a dolog. Egy szabotázsakcióról volt szó, amelyet azon a napon kellett végrehajtani. Miro egy látszólag ártatlan tréfát javasolt. Meg kellett volna bénítanunk Selmecbánya áramellátását.

– Az árulás ünnepét meg kell zavarni – állította Miro.

Tomáš, Marián és én örültünk neki. De Félix elveszítette a türelmét:

– Megfeledkeztél a selmeci bányák vízszivattyúiról, Miro? Pár óra áram nélkül elegendő ahhoz, hogy elöntse a víz a vájatokat. Ugyanolyan jól tudod, mint én, hogy a berendezéseket áram működteti. Aztán több száz bányászunkat elhurcolják Németországba kényszermunkára. Ez nem érdekel? A feleségük meg a gyerekeik se?

Miro arra készült, hogy közbevág. Cinikus ábrázatán láttam, mit akar mondani. Meglepetésemre Félix nem hátrált meg. Az a Félix, aki mindig olyan körültekintően, megfontoltan viselkedett.

– Belegondoltál a következményekbe? A mi embereink ötszáz németet váltanak majd fel, akiket aztán nyugodtan a frontra küldhetnek!

– Persze, és az élükön a gyáva Félix Hradecký fog állni! – robbant ki Miro leplezetlen gyűlölettel. – Minek vagyunk itt, nem azért, hogy felbujtsuk az embereket arra, hogy meneküljenek a hegyekbe?! Mindenkinek, akit a birodalomba akarnak hurcolni, el kellene menekülnie a hegyekbe és csatlakoznia hozzánk. Talán a szlovákok semmit se csináljanak a háború végéig? Miért nem cselekszünk úgy, mint a jugoszlávok meg a görögök?

– Miro, megfeledkezel a különbségről. Azokat az országokat Hitler megtámadta, legyőzte és elfoglalta. Ez a fő oka a partizánmozgalomnak, amely-

nek a bosszú a hajtóereje. Miért bagatellizálod a tényt, hogy a Tuka-Tiso féle rendszernek köszönhetően Hitlerrel egészen jól meg lehet lenni Szlovákiában. A nácik a nagylelkűség példáját demonstrálják Szlovákiában. A nagy- és a kisburzsoázia jóllakott. A népnek ugyan kevés a kenyere, de a szlovákok nem igényesek, képesek behúzni a nadrágszíjat, ha szükséges. És a németeknek nem kell divíziót áldozniuk azért, hogy ezt a helyzetet továbbra is fenntartsák. Nyugodtan támaszkodhatnak az itteni szervekre, a titkosrendőrségre, a biztonsági központunkra, a Hlinka Gárdára, a FS-re, mind a Gestapót szolgálják. S aki mindezek ellenére a lelkiismerete szerint mer cselekedni, azt Ilava jó vastag falai közé zárják. Szlovákiában idillikus nyugalom uralkodik. Miro, milyen bolygón élsz te, hogy mindezt nem látod? Vezér vagy, aki nem ismeri a népét! Még nem árultad el, hogy kitől kapod az utasításokat, netán fentről, olyan emberektől, akik külföldön élnek és jobban belelátnak abba, mi történik a világban? Te gépész vagy, én bányász. Nem szeretnék olyasmiért felelni, ami meghaladja a hatáskörömet és a képességeimet.

Miro hallgatott. Utána diplomatikus kitérő választ adott:

– Ez nem egészen így van.

– Vagyis ez azt jelenti – szakította félbe Félix –, hogy semmi sem igaz az egészből?

Mindezek ellenére sem sikerült Mirót meggyőznie, s Miro keresztülvitte az akaratát. Sötét kétségek gyötörtek bennünket.

– Elég a filozofálgatásból – mondta Miro ellentmondást nem tűrő hangon. – A szabotázs meglesz, ha nem veletek, akkor egyszerűen mobilizálom a legalitásban élőket!

A fenyegetés megtette a hatását. Azt mégsem engedhettük, hogy az akciót legalitásban élők hajtsák végre.

Szétterítették az asztalon Selmecbánya környékének részletes térképét. Miro, Félix és Marián tüzetesen megvizsgálták, és három helyet jelöltek be, ahová a magasfeszültség huzalai vezettek. Egyik hely a kozelníki völgyben volt. A vezeték ott egy völgy fölötti fiatal erdőbe futott. Ezen a helyen Mariánnak velem kellett akcióba lépnie. A másikat Félix és Tomáš vállalták: a magasfeszültségű vezeték a hodrušai völgyön át a nagy folyó mellett Žarnovicába tartott. Miro a mozgalom legális tagjai közül szerzett társat magának. Az akciót mindhárom helyen pontosan hét órakor kellett végrehajtani. Mindegyik párosnál két fejsze és két fűrész volt, arra az esetre, ha valamelyik szerszám felmondaná a szolgálatot vagy eltörne.

A szabotázs sikerült, de nem az egész környék maradt áram nélkül.

A rejtély megoldását csak másnap tudtuk meg: az áramellátást négy vezeték biztosította. A negyedik ki volt ugyan iktatva, de szükség esetén be lehetett indítani.

Így aztán jubileumi ünnepségeket megzavartuk ugyan, hiszen a lelkes

szónokokkal teli színpad egyszer csak sötétbe borult, de az elektromos művek mérnökeinek ügyessége következtében tettünk nem sújtotta a bányákat. A technikusokat ezért hivatalosan megjutalmazták, de a Sitno alatti munkásság komolyan nyugtalankodott. Fenyegetve érezte magát.

XIII. Árulás és menekülés

Két hét telt el. Reggel megjött Félix egy teli hátizsákkal. A sandriki völgyben töltötte a hétvégét, meglátogatta egyedül élő anyját is.

– Katka – mondta büszkén –, anyám egy csomó húst küldött. A csontokból kitűnő kocsonyát lehet főzni. Biztosan elővarázsolsz valami finomat belőle. Le kell feküdnöm.

Nagymosást terveztem, egyáltalán nem volt hangulatom kocsonyát főzni. De eleget akartam tenni a kérésének. Egy óra múlva már javában főtt a kocsonya és a mosás is folyamatban volt. Mivel kevés volt a szappanunk, rengeteg forró vízre volt szükségem a mosáshoz. Észrevettem, hogy a sparheltben a tűz kialvófélben van, s nincs tűzifa. Bár szívesen hasogattam a fát, reggel nem volt hozzá kedvem. Ugyanakkor észrevettem, hogy az istállóban a tehenek előtt üres a vályú. Marián édesanyjának fájt a térde, ezért ágyban maradt. Azon a napon semmi sem akart sikerülni.

De végül mindennel velebírtam: a ruhát már majdnem mind kimostam, a kocsonya is félig megfőtt, lassan kezdtem megnyugodni. Hirtelen megjelent a küszöbön Félix és új ötlettel állt elő.

– Katka, kár ezért a szép tavaszi reggelért. Mit szólnál, ha elmennénk kirándulni a környékre?

Azt hittem, megpukkadok! Rámutattam a teknőre meg a fövő kocsonyára:

– De Félix – próbáltam meg uralkodni az indulatomon –, mi nem kéne még?!

– Igen, látom, hogy sok a dolgod. De segítek. Fejezd be a mosást, én meg kicsontozom a húst. Mesterien tudom csinálni – jelentette ki jóindulattal, úgyhogy nem mondhattam ellent.

– Katka, hogy megnyugtassam a lelkiismeretedet, nem szeszélyből kérem. Valóban olyan érzésem van, hogy jobban meg kellene ismernem a környéket. Ki tudja, mi jöhet még. Fel kell készülnünk arra is, hogy esetleg vadállatokként kell majd élnünk.

Félixnek végtére is igaza volt. Marián már kezdte megismertetni vele a környéket, de esténként, amikor hazajött a munkából, már fáradt volt és odakint sötétedett. Büszke voltam, hogy megmutathatom Félixnek a környék keskeny ösvényeit, amelyeken a leggyorsabban és legbiztosabban el lehetett tűnni. Elsősorban azonban azt mutattam meg, hogy veszély esetén merre találni búvóhelyet az erdőszélen.

Egy órával visszatértünk után megérkezett Jób híre is. A hírhozó Miro legidősebb lánya, Olinka volt. Kicsit csalódottnak tűnt, amikor kiderült, hogy az apja nincs ott, de átadta a hírt:

– A mamám megtudta, hogy feljelentették magukat. A gyárban rendőrök jártak. A főnök jól leitatta őket, így aztán elárulták, hogy a hivatalos szervek mindent tudnak magukról, hogy hol vannak és mit csinálnak. Még gondolkodnak, mit tegyenek, kiadják-e magukat a Gestapónak vagy sem. És nem tudják eldönteni azt sem, rajtaüssenek-e magukon, mert félnek, hogy fel vannak fegyverezve. Lévy úr üzeni, hogy el kell tűnniük, Tomášnak és Ernának is. Figyelmeztessék, kérem, apámat is, hogy tudjon róla.

Olinka nagy szemei félelmet tükröztek. Hogy szenved ez a gyermek, amióta az apját lecsukták! Búcsúzkodott, odanyújtotta remegő kezét. Jéghideg volt. Kértem, hogy reggelig maradjon. Nem akartam, hogy egyedül vágjon neki a hosszú mezei útnak. De nem engedett a rábeszélésnek. Marián erre felajánlkozott, hogy elkíséri, hiszen úgyis találkoznia kell a barátjával, Vincenttel, aki Tomášékhoz viszi majd az üzenetet a szalasra, hogy azonnal készüljenek fel a menekülésre.

Félix és én addig összeszedtük a holminkat. A ruha még nedves, a kocsonya dermedetlen. Hirtelen, spontánul mindketten elnevettük magunkat ezen. S amikor felvirradt az új nap, Tomáš, Erna, Félix és jómagam újabb Odüsszeiát kezdtünk.

De a vándorlás napjai mégsem olyanok voltak, mint menekülésünk első évében. Már nem voltam egyedül. Mindnyájan reméltük, hogy lesz értelme ennek a vadállati életnek. A Sitnótól délre, Prenčov falu felett vágtunk át az erdőn. Marián úgy vélte, hogy ez a hely kevésbé van szem előtt.

Tomáš egy nap felkereste a bátyja bunkerjét. Óvatosságból egyedül ment. Lelkendezve tért vissza. A család időközben új taggal gyarapodott. Néhány hónappal ezelőtt egy háromtagú család költözött oda, s immár négyen vannak. Néhány hete világra jött a kis unokahúg, Renata. A gyönyörű kislány a sötét lyukban nevelkedett. Vilma néni, a boldog nagymama lankadatlanul segédkezett a csecsemő gondozásában. A kislány kék szeme egyenes ellentétje volt a szinte kínai árnyalatú bőrének, melyet a bunker sűrű füstje festette sárgára. A selmecbányai kórházban jött világra. A szövőgyár becsületes gazdájának, Lévy úrnak a kapcsolatai révén sikerült Etelkát hamis papírokkal, parasztasszonynak öltöztetve becsempészni a kórházba. A család csak azért szorongott, hogy a bunkerben ne sírjon a gyerek. Tomáš hírétől meghatódtunk. Úgy tűnt, Erna szeme megtelt vágyakozással.

A hétvégén meglátogatott bennünket Marián. A hátizsákjából kenyeret, szalonnát, hagymát, egy kevéske sajtot és vajat pakolt ki, ami roppant fontos volt számomra. De még fontosabb volt, milyenek a kilátásaink a nyárra. Mivelhogy Miro, aki még idejében megkapta a figyelmeztetést, hosszabb

időre eltűnt, Marián azon törte a fejét, mihez kezdjünk. Legjobb lenne az erdőben egy nagy bunkert építeni. Erről Arnold füstölője jutott az eszembe. Marián mintha csak olvasná a gondolataimat. A táskájából papírt vett elő és megmutatta egy tökéletes bunker tervrajzát, amely csak félig lett volna a földbe ásva. Nagyszerűen nézett ki. A kérdés csak az volt, hol szerzünk építőanyagot.

De Marián erre is gondolt.

– A főnököm nagyszerű ember – mondta. – Nem hazudhattam neki. Az egész itteni állami területért felelős. És mivel tudom, hogy meggyőződéses csehszlovakista, elkötelezett demokrata és ráadásul cseh, be mertem avatni a tervbe. Lelkesen meghallgatta és megértően azt mondta, hogy minden meglesz, ami kell. A helyet mi magunk választjuk ki. Az ő védelme alatt is állunk majd, ugyanis a hatóságok csak az ő jóváhagyásával kutathatják át a körzetet.

Egyhangúlag megszavaztuk a tervet.

– Mit szól ehhez Miro, hogy nélküle döntöttünk a sorsunkról? – jegyezte meg gúnyosan Tomáš.

– A tábornok úr sem tudott volna jobbat ajánlani. Díszvendégünk lesz, azt megígérhetem – jelentette ki Félix. – Mellesleg azt javaslom, mielőtt munkához látnánk, vegyen ki mindenki néhány nap szabadságot.

Tomáš és Erna erre is gondoltak. Néhány napra Hlbodoleba készültek, Félix haza, nekem pedig Marián felajánlotta, hogy hazavisz. Egy héttel voltunk a riadó után. Még semmi érdemleges nem történt. Lehet, hogy vaklárma volt.

– Üdvözlöm Katarína nénit és az egész családot, ne felejtsétek el átadni! – kiáltottam Tomáš és Erna után.

Útközben Marián elmesélte nekem, hogy minden eshetőségre három összekötőt mozgósított, Vincent nevű munkatársát, annak tizenhét éves öccsét, Mikit és a tizenöt éves Marienkát, aki buzgón jelentkezett: „ Én is részt akarok venni benne! Rám senki sem fog gyanakodni s nem állítanak meg."

Igen, valóban bíztunk abban, hogy az angyali arcú és ártatlan tekintetű Marienka mindenhol átjut.

Közeledtünk a házhoz. Az erdőben már szemmel láthatólag éledezni kezdett a tavasz. A nedves fekete talajból sok zöld levél bújt már elő. A figyelmemet egy hóvirágcsomó kötötte le. Csak pár lépésnyire volt az ösvénytől, mégsem tudtam hozzáférkőzni. Pedig mintha csak a kezem kéne kinyújtanom érte. Tettem pár lépést, és majdnem elvágódtam, amikor Marián ijedt kiáltással visszarántott:

– Jaj, ne, vigyázz!

Nem értettem sem a kiáltást, sem a sápadtságát.

– Mi van veled? Csak egy kicsit süppedős a talaj – mondtam.

– Katka, nem árulta el senki, de ez az a hely, amelyet azon a délutánon

választottunk ki számodra, amikor doktor Steinert elvittük hozzád. Úgy láttuk, reménytelen az állapotod, és itt ástuk meg a sírodat a fagyott talajban.

Az emlékek hatására mindketten elhallgattunk. Nem messze a ház fölötti sűrűben megálltunk. Még világos volt, de már előkúsztak az esti árnyak.

– Maradj itt, én előremegyek. Az ember soha nem tudhatja – voltak az utolsó szavai.

Előszedtem hát a rejtvényújságot, amelyre mindig számíthattam. Általa tudtam ellenőrizni, hogy működik-e még az intelligenciám. Töltögettem a négyzetecskéket, közben hegyeztem a fülem: tisztán hallottam az autók zúgását. A faluban ilyentájt általában csönd szokott lenni. Aztán ismeretlen hangokat hallottam és újra autózúgást. Majd újra csönd lett. Úgy éreztem, vészjósló a csönd. A rejtvényújság visszakerült a táskámba. Éjsötét lett. Nyugtalankodtam. Hol marad Marián?

Sokáig nem jött válasz, míg egyszer csak elemlámpa fényét pillantottam meg. Végre értem jönnek, de kicsoda? Mariánnak nem lenne szüksége fényre. Tudta, hol maradtam. A földhöz lapultam. Vészhelyzetben mindig a föld biztonságát kerestem.

– Katka! – hallottam Vincent hangját.

– Mi történt? – ugrottam fel.

De szinte felesleges volt mondania. Mindent értettem.

– A házat bekerítették. Négy autóval jöttek. Senki sem juthatott ki a házból. Mindent átkutattak. Az egyik megállt az ágyad fölött és megkérdezte: „Hol van az a lány, aki itt alszik? Tudjuk, hogy hetekig itt feküdt betegen." Nem kapott választ. Még szerencse, hogy nem kérdezték meg a kétéves Klárikát. Senki nem vallott semmit, hát elvitték Miriánt – fejezte be Vincent a történetet.

Vincent háza a szemközti dombon volt, így mindent jól láthatott. Amikor az autók elmentek, összeszedte a bátorságát és átment az előbb még bekerített házba. Marián mamája tért először magához, ő mesélte el a történteket. „A fiam farkaséhesen jött haza. Látta, hogy minden rendben és el akart menni Katkáért. Azt mondta, mindjárt visszajön, mert a kislány itt van a közelben. De nem akartam elengedni, mert éppen elkészült a sztrapacska, amit úgy szeret. Előbb egyél, mondtam neki és megraktam a tányérját. Nem tudott ellenállni. De még meg se ette, amikor berontottak a zsandárok."

Lesújtva hallgattam a történteket. Minden tagomból elszállt az erő. Mi vár a barátomra? Mit tesznek vele? Ezek voltak az első gondolataim. Marián, aki annyira szerette a szabadságot, fogságban van.

Vincent azonban reményt öntött belém:

– Katka, ne csüggedj! Segít magán.

Hogy hogyan, azt Vincent sem tudta.

– És most figyelj! – folytatta. – Miki és Marienka elvezetnek innen. Várd meg őket türelemmel! – És azzal eltűnt a ház irányában.

Hamarosan megjelent a két fiatal. Marienka könnyes szemmel ölelt magához. Mikinél egy darab sátorponyva és három erős karó volt. Marienka meleg kendőt terített rám. A bátyjuk pontosan elmagyarázta nekik, hol tudunk sátrat verni.

Csak reggel akartak hazatérni, hogy ne legyek egyedül. Mindent elintéznek majd, és tudatják a barátaimmal, merre vagyok. Olyan kedvesek voltak, hogy majdnem elsírtam magam.

XIV. Vannak még csodák – Vincent látnok volt

A megbeszélt időben és a megbeszélt helyen újra találkoztunk: Félix, Tomáš, Erna és én. Törtük a fejünket, mit tegyünk, nagyon féltettük Mariánt. Az is nagyon érdekelt bennünket, hogy ki lehetett a besúgó. Egyben egyetértettünk, olyasvalaki lehetett, aki közel állt hozzánk és mindnyájunkat ismert.

Ebéd körül lehetett. A nap magasan járt az égbolton és simogatott sugaraival. Hirtelen a sűrűből valamilyen suhogást hallottunk. Vagy csak képzelődtünk? A sűrűből hirtelen Marián bukkant elő megtépázva, izzadtan, vörös szemmel és kiszáradt ajkakkal, amelyek közül annyit préselt elő rekedten:

– Adjatok valamit inni. Megszöktem!

Miután mohón kiürített két tábori kulacsot, elmesélte a történteket: három napot és három éjszakát töltött a selmecbányai rendőrállomáson. Egész emberségesen bántak vele. Hogy nem tudott aludni, az ő hibája volt. A csendőrök meg a rendőrök jöttek, elmentek. Bántotta őket, hogy nem nyúlt az ételhez. Amikor elfogyott a cigarettája, hoztak neki egy csomaggal. Nem hallgatták ki, úgyhogy csöndben koncentrálhatott és közben mindent megfigyelhetett.

Kissé megnyugodott, mert nem tapasztalt gyűlölködést. Az alkalmazottak nagy része idősebb férfi volt, akik öt évvel ezelőtt valószínűleg még Csehszlovákiában felügyelték a rendet és a biztonságot. Az új rezsim nem tudta mindegyikük lelkiismeretét megváltoztatni. Nem mindegyik lett feltétlenül az általános „agymosás" áldozata. Ilyesféle gondolatok jártak a fejében.

A kihallgatás csak másnap kezdődött. Először csak az adatait vették fel: mi a foglalkozása, hol dolgozik. Természetesen ez mind benne volt a dossziéjában. Állítólag csak ellenőrizték. A sitnói erdőgazdaság erdészének segédje, huszonhét éves, iskolázatlan fiatal erdész. Miért? Amikor 1938-ban leszerelt, nagyon szeretett volna az erdészeti iskolába járni. Nem kapott politikai ajánlást. Miért? Köztudott volt, hogy a helyi gárdista alapszervezetnek kellett igazolnia az adott személy Szlovák Államhoz való hűségét. Marián a

megfelelő válaszokat adta. Jankovski gárdaparancsnok hosszú évek óta a család ellensége volt.

– Folytatták az adataim ellenőrzését. „Mondja csak – szóltak barátságosan –, néhány hónapot a Harmadik Birodalomban, Bochumban volt, ahogy itt áll. Felügyelőként alkalmazták. Miért bontotta fel a szerződését?" – jött a következő kérdés. „Megpróbáltam az ellenségünk háta mögött ajánlást szerezni az iskolára. Nagy hiba volt a részemről. Nem tudtam pontosan, mi is a felügyelő feladata. Hirtelen egy nagy szén- és ércbányában találtam magam, ahol sok ezer jogfosztott rabszolgára és szerencsétlen munkaszolgálatosra kellett felügyelnem. Fegyveres SS-tisztek voltak a feletteseim. Egy-egy óvatlan pillanatban megpróbáltam a szerencsétlen embereknek egy kis kenyeret adni. Csepp volt a tengerben. Egyszer aztán rajtakaptak. Egy fiatal lengyel, akit egyenesen az utcáról hurcoltak oda, sóvárogva leste, hogyan gyújtok rá. Kinyújtotta a kezét. Kissé sokkolt. Nagyon fiatalnak néztem a fiút. Inkább cumi illett volna a szájába. De azért oda akartam adni a cigarettát, amikor egy SS-katona jelent meg előttünk. Kikapta a cigarettát a kezemből és a fiút arcul ütötte. Attól kezdve veszélyben forgott a pozícióm. Úgy éreztem, hogy az egész nem fog jól végződni. Megkértem egyik barátomat, aki szabadságra ment haza, szóljon a bátyámnak, írjon nekem levelet, amiben az áll, hogy az anyám nagyon beteg. Így lett okom Bochum elhagyására."

Figyelmesen hallgattak. Bár az egyik csendőr nem valami helyénvalóan megjegyezte, hogy a bochumi tartózkodásom után valószínűleg nem nagyon kedvelem a Harmadik Birodalmat, de amúgy úgy tűnt, kedvezett nekem a hangulat.

„Úgy, az eddigi életével meglennénk – zárta le a protokollvezető. – Most megválaszol néhány aktuális kérdést. Ki volt az a lány, aki maguknál lakott a házban?"

„A legjobb szándékkal sem tudom megmondani önöknek – válaszoltam, miután nyilvánvaló volt, hogy kár lenne mindent tagadni. – Az anyám az erdő szélén találta. Szörnyen fájt a hasa és magas láza volt. Lehet haragudni egy öregasszonyra, hogy megsajnálta? – kérdeztem. „Most hol lehet?" – kérdeztek tovább. „Honnan tudhatnám? Amint jobban lett, rögtön eltűnt" – válaszoltam. „Vallja be, hogy a maguk házában gyakran kapnak szállást idegenek, legalább éjszakára." A kihallgatás korrektül folyt. „Azt hiszem, hajléktalanok. Megtagadhatjuk-e tőlük a tányér levest meg a néhány órás pihenést egy szalmazsákon?"

Észrevettem, hogy a nyomozók helyenként kínosan elnémultak. Úgy tűnt, hogy néhányan közülük hisznek nekem. „Van fegyvere? Feltételezzük, hogy valamilyen biztosan." Vártam ezt a kérdést. „Nem tilos fegyvert tartani, ha nem használják rossz célra. Ősszel vaddisznót lőttem vele, télen meg szarvast. Néhány hétig kitartott a hús" – számoltam be.

„Mondja meg nyíltan – a válaszától függ, hogy átadjuk-e az ügyet a Gestapónak vagy mi folytatjuk –, nem tud arról, hogy azoknak az embereknek valahol fegyverraktáruk volna?" Akkor hirtelen ötletem támadt. „Uraim, látom, értelmetlen volna megtagadni a vallomást." Elővettem a zsebemből két töltényt. Az igazat megvallva, meglepett, hogy a letartóztatáskor nem kutatták át a zsebeimet. Letettem a töltényeket az asztalra a felélénkült nyomozók elé. „Ez érdekel minket – mondta az egyik. – Most már mehet aludni. Holnap reggel elvezet bennünket a tetthelyre." Erre vártam: kijutni a csendőrség épületéből, vissza az én királyságomba, az én erdőmbe!

– Aludnom kellett volna – folytatta Marián –, de fontosabb volt, hogy kigondoljam a szökést. A legmeredekebb sitnói út a farkasvermen át vezetett. Rátermett hegymászónak kell lennie annak, aki arról az oldalról fel akar jutni a csúcsra, nem vártam, hogy kísérőim bírni fogják.

A kormánynál egy fiatal rendőr ült, mellettem egy idős zsandár. Ilija és Svätý Anton között álltunk meg az úton. Elindultunk felfelé. Szerencsére a nap is jó magasan állt. A kísérőimről csurgott az izzadság és nemsokára már levegő után kapkodtak. Én szinte szárnyaltam, ők meg kínkeservesen tudtak csak a nyomomban maradni. Amikor elértem a legsűrűbb bozótost, hatalmas ugrással egyszerűen eltűntem a szemük elől. Kockáztattam, hogy utánam lőnek. Néhány lövést valóban meg is eresztettek. Barátaim, itt vagyok hát és mostantól közös a sorsunk – fejezte be a történetét Marián.

XV. A mézeskalács házikó

A tavaszi szél egyhangúan susogott a téli álmukból ébredező fák között. Tompította a nehéz csákányok zuhogását, melyek erős csapásokkal lazították a talajt. A meredek lejtő falából legalább tíz köbméter földet kellett kivájni, hogy hozzáláthassunk magának a bunkernek az építéséhez. Félix, a gyakorlott bányász megfeszítette az izmait, Marián sem maradt le mögötte. Tomáš lapáttal dobálta félre a kicsákányozott agyagot a nagy pléhekre, melyeket Ernával tartottunk. A földet vagy három méterrel odébb szórtuk le, a tervezett rejtekhely elé.

Vadnyugati telepesek türelmével és kitartásával dolgoztunk. A munkaeszközeink sem voltak korszerűbbek a múlt századiaknál. Nem nagyon beszélgettünk, annál gyakrabban törölgettük a verejtékünket. Fáradhatatlanul dolgoztunk, csak akkor ültünk le, amikor éhünket akartuk csillapítani. A hosszú nappalokat a hold fénye is megtoldotta. A sötétséget pihenésre használtuk ki. A fák törzsének támaszkodva ültünkben aludtunk. A hét végén mindent lemértünk és elégedetten állapítottuk meg, hogy az alapok elkészültek.

Vincentet időközben megbíztuk, szerezzen szöget. Nem volt könnyű, mert

áruhiány volt. De egy késő délután mégiscsak meghozta a nehéz csomagot. Nemcsak az értékes szögek érkeztek meg – Miro kísérte, akit már hetek óta nem láttunk. A konspiráció törvényei szerint semmit sem mondott arról, merre járt. Nem is nagyon kérdezősködött, már tudott arról, mit éltünk át. Úgy tűnt, jól van, jobban, mint mi. Sőt rendezett és jólöltözött, konstatáltuk némán.

Sokáig vizsgálgatta Marián bunkertervét és leplezetlen iróniával csak ennyit mondott:

– Egy ilyen palotából nem lesz kedvetek kitenni a lábatokat. Úgy látszik, itt óhajtjátok bevárni a Vörös Hadsereg előőrsét.

Ajkunkba haraptunk, hogy ne vágjunk vissza. Ezt az örömet meghagytuk Félixnek:

– Miro, te talán már tudod a rég várt esemény pontos dátumát is? Elvégre jók az összeköttetéseid a szövetségesekkel. Bizonyára sajnálhatod, hogy velünk semmiféle felkelést nem tudsz kirobbantani, amely aztán olyan véresen végződne, mint a varsói gettóban. Én viszont lemondok arról, hogy egy napon méltóságteljes ábrázattal virágot helyezz a síromra.

Miro majd megpukkadt mérgében. Én viszont így tudtam meg valamit a varsói gettó tragédiájáról. Félix valószínűleg el akarta titkolni előlünk.

– Amit mi tervezünk azon kívül, hogy egy kicsit javítsunk az életkörülményeinken, az nemigen fog neked tetszeni: hosszan tanácskoztam régi környékbeli barátaimmal és egy agitációs központot szeretnék itt létrehozni.

Miro erre szarkasztikus grimasszal válaszolt:

– Szóval te szép szóval akarsz hozzájárulni a Harmadik Birodalom bukásához.

Amint Miro elment, újra munkához láttunk. A Félix vásárolta papírbálákat hurcoltunk. A fát az erdőgazdaságtól kaptuk. Éjjel építőanyagot cipeltünk, nappal építkeztünk. A bunker olyan jól védett helyen feküdt, hogy bátran kalapálhattunk. Marián elemében volt.

A szorosan illeszkedő simára gyalult fenyődeszkákból csakhamar kétméteres hátsó fal emelkedett. Mindnyájan segítettünk, míg hólyagos nem lett a tenyerünk. Két hét múlva már állt az elülső fal is, két kis ablakocskával és tolózáras ajtóval. Ernával vászonfüggönyöket varrtunk, hogy ne lehessen belátni, amikor öltözködünk, s hogy kifogják a délnyugatról tűző napsugarakat.

Az emeletes ágyak alsó szintje kétszer olyan széles volt, ülőkével kombinálva. A menedék fő ékessége azonban a vaskályha lett. Mariánon és Tomášon kívül, akik idecipelték, senki sem tudta, honnan származik. Kéményről is gondoskodtak, nehogy a füst cigánypéróvá változtassa a zsindelyes házikót. A bunkerünk már az első éjjel kiállta a próbát: a sűrű záporból egy csepp sem szivárgott be.

A következő hónap, a június az előzőhöz képest kegyes volt hozzánk. Csak annyi eső esett, amennyi kellett. Az erdők elég nedvesek voltak ahhoz,

hogy bőségesen teremjen a gomba. A csalánmező pedig gazdagon pótolta a spenótot. Sokkal kellemesebb volt fogyasztani, mint szedni.

A közeli réteken magas fű nőtt. A falusiak oda jártak kaszálni, hogy megtölthessék az üres csűröket. Segítettünk a barátainknak, hálásan fogadták. Ilyenkor úgy éreztem, egy vagyok közülük, és sokszor megfeledkeztem a körülöttünk dúló második világháború borzalmairól.

Segítségünkért cserébe hol egy kis friss szénát kaptunk, amivel a szalmazsákokat béleltük ki, vagy tej meg vaj került hozzánk a hálás tehénkéktől. Az életszínvonalunk emelkedett, igaz, néha a törvény megsértése árán.

Egy éjjel zseblámpa fénye ébresztett: Marián egy csodás birkaprémmel takart be.

– Katka, nem fagysz már meg, akármilyen hideg őszi napok jönnek – kiáltotta jókedvűen.

Tomáš pedig paplannal takarta be a feleségét, annak nagy örömére.

A férfiak lerakták a nehéz hátizsákokat. Egy erdészlakra leltek, egy gazdag árjásító házára, ott bizonyára volt miből elvenni: egy-egy skatulya cukor, rizs, kávé, kakaó került elő. Szinte már el is felejtettük, mi a nevük az ilyen finomságoknak és hogy néznek ki. A legvégén Marián hátizsákjából egy vadonatúj csizma is előkerült, azonnal fel kellett próbálnom. Mintha rám öntötték volna.

– Már nem fog fázni a lábad télvíz idején, mint tavaly! – sugárzott az örömtől Marián.

A mézeskalács házikóban, ahogy mindnyájan hívtuk, szép életünk lett volna, ha időnként nem érkeztek volna olyan hírek, amelyek nem hagyhattak közömbösen. Például Arnold bunkerének lerohanása a prenčovi erdőben. A fiatal pár éppen hazafelé tartott, amikor a távolból meghallották Vilma néni hangját. Az idős asszony egyedül volt a bunkerban, amikor hirtelen meglepték a csendőrök. Valaki biztos feljelentette őket. A fiatalok megmenekülhettek volna, de Arnold nem akarta egyedül hagyni az anyját a bajban. A feleségét a gyermekkel elküldte egy erdészházba, aztán előhúzta a revolverét és elszántan elindult a bunker felé. Néhány lövést le is adott a távolból. Persze nem volt semmi értelme, és senkit sem talált el. A rendőrök viszonozták a tüzet és eltalálták Arnold lábát. De még így is sikerült egérutat nyernie. Az éj leple alatt eltűnt a sűrűben. Az üldözőinek egyelőre meg kellett elégedniük azzal, hogy lecsukták az anyját.

Arnold másnap négykézláb elcsúszott Ilijába és Vincent szüleitől kért segítséget. Már az is hiba volt, hogy több ember látta. De még rosszabb volt, hogy az orvos, aki ellátta, nem akarta vállalni a felelősséget és elrendelte a hospitalizációt. Ott elfogták Arnoldot és nyomozni kezdtek az asszony és a gyermek után – sikertelenül.

Etelka a mézeskalács házikónkban töltött néhány napot. Biztonságban volt, nem törődtünk vele, meddig. A pici meglepetésünkre csendes volt, szin-

te sohasem sírt, s ha mégis, Marián csodatévő kezében nyomban elcsitult.

Etelka sorsát végül a hatóságok döntötték el. A sikertelen nyomozás után a kis zsidó közösség ultimátumot kapott. Ha Etelka 48 órán belül nem adja föl magát, az összes Selmecbányán maradt, gazdasági kivételt élvező zsidó családot azonnal deportálják.

A fenyegetés bevált. Az ultimátum lejárta előtti estén Tomáš elkísérte a sógornőjét és az unokahúgát a város széléig. Nehéz szívvel vettek búcsút egymástól. Néhány nappal később jött a hír, hogy Vilma nénit és a fiatal családot a vyhnei munkatáborba internálták. Dr. Tiso plébános kormánya 1943-ban már nem deportált egyetlen zsidót sem. A pap-államfőnek túl későn jutott eszébe a kereszt! Lehetséges, hogy másfél évvel azelőtt ne tudta volna: hatvanezer szlovákiai zsidót küldött a biztos halálba?

XVI. A Hlas ľudu, a „nép hangja"

Nem is lehetett volna alkalmasabb időpontot találni az illegális folyóirat kiadására a Blank család kézre kerítése utáni napoknál. Miro „szlovák Jugoszláviáról" szőtt ábrándjaival szemben teljesen nyilvánvaló volt, hogy államunk és népe inkább az usztasa „Kroácia" leképezése, mint a Tito vezette felkelésé. Amikor egy öregasszonyt, egy csecsemőt és egy fiatal anyát kiragadnak a férfi védelme alól, hogy átadják őket náci üldözőiknek, hogyan lehetne elképzelni egy felkelés kirobbantását? Ezek volnának a megfelelő körülmények?

– Az egyedüli, amit tehetünk, hogy megpróbálunk némi világosságot gyújtani az emberek fejében – fejtegette Félix. – Először is az igazságot kell nyilvánosságra hoznunk a keleti és a nyugati front valódi katonai helyzetéről.

A szatellit államok cenzúrázott propagandasajtója becsapta a közvéleményt. Például a frontvonalak állítólag előre tervezett szűkítéséről írt. Pedig az valójában csak az orosz offenzíva következménye volt, a Wehrmacht meghátrálása!

– Figyelj ránk, szlovák nép, a Harmadik Birodalom lassan, de biztosan halad a megsemmisülés felé. Mit vársz attól, hogy szolgálod? Gondoljatok a számadás napjára, mielőtt még üldözni kezdenétek, elárulnátok és kiadnátok azokat, akik a náci rezsim likvidálásán fáradoznak – ebben a szellemben kell szólnunk a néphez.

Végre megint együtt voltunk mind a hatan, és Félix vitte a szót. Miro nem mert a szavába vágni szokásos, csípős megjegyzéseivel. Csak akkor húzta fel a szemöldökét, amikor azon tanakodtunk, hogyan tudnánk egy akármilyen primitív nyomdagépet szerezni:

– A tervezett beruházásaitokat nem tudom megoldani. Különben is stílu-

sosabb lenne, ha az információitokat kézzel írnátok le, akár hulladék papírra. A kis röplapok a leghatásosabbak. Időtök van elég, és nem árt, ha megtornáztatjátok egy kicsit a kezeteket.

– Hallgass ide, Miro, lehet, hogy azok a dolgok, amikről te szeretnéd informálni a nyilvánosságot, egyenesen vécépapírra valók. Én azonban civilizált formában szeretném közölni a felhívásomat. – A nevetésünk félbeszakította Félixet. – Sikerült munkatársi gárdát toboroznom, egy gyalogsági őrmestert, akinek a civil foglalkozása tanító, egy iskolaigazgatót, sőt, egy lelkipásztor is érdeklődött...

– Mi, egy lelkipásztor? – kiáltott fel Miro mérgesen. – Biztosan retteg, hogy a hozzá hasonlókat nemsokára akasztani fogják.

– Nem fogom neked magyarázgatni, hogy ezeket az embereket mi készteti az együttműködésre. Azt hiszem, nem is értenéd meg – de én örülök az együttműködésüknek. Egyszóval, felelősnek érzem magam értük.

Tomáš figyelmesen hallgatott, majd szerényen átvette a szót:

– Értem, mi a legnagyobb gond. Az írógép. Megpróbálok szerezni. Van némi ismeretségem és optimista vagyok. – Aztán a feleségével tanácskozott.

Félix hálás pillantást vetett Tomášra és így szólt:

– A papír, a fólia és a kézi henger árát én állom.

A beszerzést Mariánra hagyta, neki kellett Mikit és Marienkát megbíznia a feladattal. Azután egy nagyon fontos dolgot kellett megoldani: a betiltott londoni adó híreinek rendszeres hallgatását, mert autentikus hírforrást szerettünk volna. Marián felajánlotta, hogy elmegy Ilijába, bár messze van, és megpróbál friss híreket szerezni a frontokról. A fokozatosan megszerzett információk nem holmi morzsák voltak. Tudomást szereztünk a Wehrmacht kudarcba fulladt kísérletéről, hogy Kurszk-Orelszk környékén tizenhét tigristank páncélos divízióval bekerítse és északnyugatra, Moszkva felé szorítsa a milliós orosz hadsereget. Alighogy elkezdődött az offenzíva, a szovjetek megállították. Nem írhattak volna szebbet Tomáš ügyes ujjai az új Remington írógépünkkel a fóliára.

Fontosak voltak a Hitlernek az olasz ducéval való gondjairól szóló hírek is. A nagy fasiszta diktátor elveszítette az önbizalmát, amikor az angol-amerikai csapatok július 10-én partra szálltak Szicíliában. A duce és az egykori római császár, Caesar között csak egy hasonlóság volt: a kopasz fej. A fasiszta tanácsban krízishelyzet alakult ki, és a duce már a saját vejében, Cianóban sem bízhatott.

Négy fólia telt meg, akkor került sorra Erna gyúródeszkája, amely a nyomda alapját képezte, azon nyomtuk a fóliáról a szöveget a papírra a kézi hengerrel. Marián kipróbálhatta feszes izmai erejét, addig nem tette le a nehéz hengert, míg el nem készült minden. Tomášsal szétraktuk a friss nyomtatványokat a tábori ágyakon, hogy minél hamarabb megszáradjanak.

Egyáltalán nem számított, hogy kezünk, arcunk fekete lett, és összekentük mézeskalács házikónkat is. A lényeg, hogy elkészült a „nép hangja", a Hlas ľudu!

Száz darabot átadtunk merész terjesztőinknek, hogy minden irányba hordják szét üzenetünket a szlovákoknak. A legtöbb példányt Félix vitte magával az otthona környékére, ahol már nagyon várták a lapot. Marián vitt néhány csomagot a Sitno alatti falvakba. De leginkább annak örült, hogy a felettesének, Dr. Papáneknek is átadhatott egy példányt. Volt mit köszönnünk az erdőgazdaság bátor mérnökének. Hiszen a fiatal, magas beosztású doktor a gyönyörű feleségével és apró gyermekeivel együtt sokat kockáztatott, amikor a lelkiismerete szerint cselekedett!

Miro is levitt egy csomaggal, habár sokkal inkább húzta a hátizsákját, mint a hasonló mennyiségű papírhulladék.

XVII. „Alma- és a körtefa virágzik"

Egy augusztusi éjszakán ismeretlen férfihangra lettem figyelmes, amely nem hangzott szlováknak. De Félix familiáris hangja is felcsendült:

– Mísa, itt vagyunk a palotánkban.

Lámpát gyújtottam. Félix nyomában egy elhanyagolt külsejű, szakadt fiatalember lépett be.

– Katka, egy szökött rabot hozok, munkatáborból menekült. Kérlek, készíts valami ételt a számára!

Nekiláttam.

– Á, Katka, nálunk az Katyusa – mosolygott rám, kivillantva egészséges fehér fogait, és mielőtt felocsúdtam volna, elkezdte énekelni a közismert orosz dalocskát a virágzó alma- meg körtefáról meg a Katyusa nevezetű kislányról.

Félix később elmesélte, hogyan találkozott Mísával. Alig hihető történet volt. A sandriki barátai szerint a környéken szökött foglyoknak látszó embereket láttak. A hírek felvillanyozták Félixet, találkozni akart velük, bejárta hát a környéket. Sötétedéskor észrevett egy alakot, amint előbújik az erdőből s eltűnik a kukoricásban. Félix óvatosan közeledett és sikerült meglepnie a fiatalembert, aki mohón csillapította éhségét a nyers kukoricával. El akart menekülni szegény, de Félix gyenge orosz tudását összeszedve rákiáltott, hogy ne szaladjon el, mert ő is partizán. A „partizán" szó varázslatosan hatott. A fiatalember megállt és visszament Félixhez. Kezet nyújtott neki és örömmel felkiáltott:

– Pont titeket kereslek, én orosz fogoly vagyok!

Aztán elmesélte, hogyan került Szlovákiába. Több fogollyal együtt szökött meg a Szudétákban levő munkatáborból Csehország felé, mert azt felté-

telezték, hogy segítséget kapnak a lakosságtól. Néhány jó és bátor család valóban segítséget nyújtott nekik, dacára az elnyomóktól való félelmüknek. Lidice felégetése mély nyomot hagyott a cseh nép lelkében. A szökevények hamar rájöttek, hogy ha együtt maradnak, nagyobb veszélynek vannak kitéve, ezért inkább szétváltak. A lehető legjobbat tanácsolták nekik, hogy addig menjenek kelet felé, amíg Szlovákiába nem érnek, az szabad ország, és a köztársaság elárulásának köszönhetően alig tevékenykedik ott a Wehrmacht. A legfontosabbak azonban úgymond a sűrű erdők, amelyek búvóhelyül szolgálnak a szökevényeknek, és azt beszélik, partizánok is vannak ott.

Mísa története hitelesnek tűnt. Nem tudta viszont megmondani, meddig tartott az út, napok és éjszakák váltakoztak – elveszítette az időérzékét. A civil ruhája, amit kapott, lassan elfoszlott, a cipője talpa elvásott.

Az aranysárga hajú, szlávosan kék szemű ifjút szívélyesen fogadtuk. Mindnyájan igyekeztünk, hogy megértsük a beszédét, nemsokára sikerült elég jól szót értenünk. Mísa nagyon elégedettnek látszott, szívesen segített, részt vett mindenben, ami a mindennapjainkhoz tartozott, és a dal a virágzó alma- és körtefáról egész nap szólt az ajkán.

Mísa viselkedésében csak azután észleltünk változást, hogy Miro megérkezett és a védőszárnyai alá vette. Először is nagy gonddal megtisztította Mísa arcát az ezernyi ellenszenves mitesszertől. Órákat pazarolt erre a drága időből. Majd tetőtől-talpig felöltöztette. Csodálkoztunk is, hogy már nincsenek pénzgondjai. Egyszer csak egy vadonatúj Mísa állt előttünk.

Hamarosan megértettük, hogy mire is volt jó mindez. Miro csoportunk újdonsült tagját kezdte magával hordani konspirációs útjaira. Attól kezdve Mísa nagyon megváltozott: meglepett az arroganciájával, amit nem tudtunk megérteni, de elfogadni sem akartuk. Tomáš nem beszélt vele többet. Egyszer érdeklődött a Szovjetunióban folyó élet különféle területei felől és azt a választ kapta, hogy hagyja abba ezt a nevetséges faggatózást. Amikor Marián megkérte, hogy segítsen neki fát gyűjteni, Mísa azt válaszolta, hogy fáradt, és különben is az ilyen munkák nem tartoznak a „hatáskörébe". Nemsokára már spártai étkezésünk sem tetszett neki. Hamar elfelejtette a nyers répát és a kukoricát, ami hosszú heteken át életben tartotta. Félixszel nem volt hajlandó szóba állni. És Félix? Hallgatott és a homlokát ráncolta. Bánta már, hogy idehozta a fickót. Nem ő járt jól vele, hanem Miro. Mísa úgy viselkedett, mint a generális szárnysegédje, a generális meg nem adott ki parancsokat. Elég volt ránéznie, Mísa máris haptákban állt. A kunyhó légköre kezdett elviselhetetlenné válni. Néha az volt az érzésem, hogy puskaporos hordón ülünk, s nem tudjuk, mikor robban.

Egy napon aztán Mariánt sürgősen magához hívatta a sitnói erdők felügyelője, Dr. Papánek. Elmesélte neki, hogy Miro váratlanul meglátogatta őt egy fiatal orosz kíséretében, úgy mutatta be, mint Szovjet-Oroszország fon-

tos követét, aki ejtőernyővel ugrott le, hogy megszervezze Szlovákiában a felkelést. Dr. Papánek széles látókörű, művelt ember volt, hat nyelven beszélt, többek között oroszul is. Jó ideig beszélgetett az „ejtőernyőssel" és megsejtette, hogy itt valótlan állításokkal ámítják őt, hogy veszedelmes csalásról van szó.

Papánek beszámolója nem egyszerű gyufaszál, hanem égő fáklya lett, amely egyből berobbantotta azt a bizonyos hordót. Mikor Marián visszatért Papánektől, Mirót épp nálunk találta. Marián arca krétafehérre sápadt a méregtől:

– Miro, te minket az orrunknál fogva vezetsz és olyan dolgokba hajszolsz, amelyekre senki sem adott parancsot. Csak a dicsvágy hajt, hogy mindenáron valami nagy dolgot tégy, akár van értelme, akár nincs. Hogy mennyi vér és könny folyik, az téged nem érdekel. Azt, hogy hazudsz nekünk, becsapsz bennünket, sőt anyagiakban is megrövidítesz, már régóta tudjuk. Azt hiszed, hogy az ékszíjak eltűnése a bányavájatból nem rád tereli a gyanút? Eddig hallgattunk, mert mindez jelentéktelen volt ahhoz képest, amit legutóbb tettél. Volt merszed bemutatni a jöttment Mísát mint szovjet küldöttet, mint ejtőernyőst, és kitenni Papáneket meg a családját a veszélynek, hogy Mísa elárulhatja? Nem bocsátom meg, hogy ilyet műveltél azzal az emberrel, aki önzetlenül annyit jót tett értünk!

Miro felugrott, zsebre vágta a revolverét, amelyet éppen tisztogatott:

– Ha valóban olyan rosszindulatú lennék, mint mondod, mindnyájatokat agyonlőhetnélek. De megtiltom nektek, hogy utánam kémkedjetek! Ki a fene vagy te? Kik vagytok, mi? Ezt a menedéket is én szereztem!

– Egy szál szöget, egy gramm földet sem köszönhetünk neked – volt a válaszunk.

– De minden, ami itt történik, az én nevem alatt fut.

A helyzet komolysága ellenére is elnevettük magunkat.

– Különben is már éppen elegem van belőletek, torkig vagyok veletek, elválnak útjaink! – Majd Mísához fordult: – Gyere, ezekhez itt már nincs semmi közünk!

Miközben elhagyták a kunyhót, Miro még egy kérdő pillantást vetett felém.

* * *

Miután elváltunk Mirótól, nem maradt más választásunk, el kellett hagynunk állandó lakóhelyünket. Lógattuk az orrunkat arra gondolva, mennyi erőt és munkát fektettünk az építésébe, milyen jó szolgálatot tett. Azt reméltük, hogy itt maradhatunk legalább az első hóig, talán tovább is, s ha nem fedeznek fel bennünket, talán végig. Szomorú pillantást váltottunk Ernával. Csöndben megkérdeztük egymástól, hogy hol találunk még egy olyan fedett, jól el-

rejtett „WC”-t, mint amilyen itt volt a patakparton, kellő távolságra a laktól.

Míg mi így sóhajtoztunk Ernával, a három férfi serényen görnyedezett a környék speciális térképe fölött megfelelő rejtekhely után kutatva. A Prenčov és Beluja közötti erdőket választották. Marián ismerte a környéket, a Sitno sűrűn benőtt déli lejtőit. Itt valamivel melegebb is volt az éghajlat, ami fontos volt, mert már küszöbön állt az ősz. Tomáš leakasztotta a keleti front térképét, amelyen a BBC hírei szerint gondosan bejelöltük a csapatok nyugat felé haladó mozgását. Itt volt az ideje, hogy kiadjuk a Hlas ľudu új számát is, amelyhez már elkészült a terjedelmes cikk a tengelyhatalmak széteséséről és az olaszországi eseményekről. Ebben a helyzetben úgy tűnt, hogy a nyomdánk a szabad ég alatt marad. Marián és Tomáš elmentek alkalmas helyet keresni a táborozáshoz, magukkal vitték a megfelelő szerszámokat is. Tudtuk, hogy a tábor messzebb esik majd Ilijától, amelyhez annyi minden fűzött bennünket. Másrészt viszont előnyös volt abból a szempontból, hogy Miro nem nagyon szerette a mezőgazdasági területeket. És mi egyáltalán nem vágytunk arra, hogy találkozzunk vele.

* * *

A vidék felett 1943 vénasszonyok nyarának hangulata lebegett.

Egy mély és keskeny völgyben telepedtünk le, kiválóan elrejtett bennünket. Nappal a szeptember végén szokatlan forróság kínzott, éjjel pedig a hideg. Olyanok voltunk, mint a hajótöröttek, de az életnek mennie kellett tovább.

Az élni akarásunkon kívül a kötelességtudat is hajtott. Az újság második számát végül a szabad ég alatt nyomtattuk ki. A BBC-hírek aranyat értek: Olaszország kapitulációja növelte Tito aktivitását. Partizánegységei hat olasz divíziót fegyvereztek le, és Bosznia partizánegységeiből hadsereg alakult, amely elfoglalta az egész adriai partvidéket. A keleti front tovább nyomult nyugat felé, írtuk. Augusztus 23-án elesett Harkov. Hírt adtunk Szmolenszk elestéről is. Hitler hadserege visszavonult délen a Dnyepernél. Desszertként felsoroltuk a Hitler elleni merényletkísérleteket, amelyekben értelmiségiek, diákok, nemesek és papok is részt vettek. Beszéltek egy bizonyos evangélikus egyházközség lelkészéről is, Dietrich Bonhöfnerről, akinek hívei elhatárolódtak az állami egyháztól. Kijelentették, hogy ők igaz keresztyének, elismerik a hivatalos egyházat, de ellenzik a fasiszta rezsimet.

Mire kész lett az újság, mind úgy néztünk ki, mint a pápuák. Egyedül Tomáš maradt indoeurópai kinézetű, mert ő csak az írógépet verte, míg mi a hengerrel kínlódtunk. Kevés volt a víz és az élelem is. Ha megéheztünk, fekete ujjainkkal fekete szedret szüreteltünk. Az volt a fő, hogy „elkészült a mű”.

De mielőtt még munkatársaink szertefutottak volna az új számmal, Erna buzdítására kimondtam: feltétlenül el kell hoznunk a tűzhelyet az el-

hagyott mézeskalács házikóból! Meddig bírhatjuk hideg ételen?

A tűzhely cipelése Tomášnak és Mariánnak egy teljes éjszakájába került. Óriási volt az örömünk, amikor végre előttünk állt. De ahogy a szólás tartja, „evés közben jön meg az étvágy", rögtön egy másik kéréssel álltunk elő: valamiféle tetőt kéne eszkábálni a fejünk fölé. Egyre inkább szaporodtak az égen a felhők, jelezvén, hogy vége a vénasszonyok nyarának is. Eszünkbe jutott a ponyva, amit nyáron találtunk egyik déli utunkon. Egy jókora traktort védett az eső elől a tarló közepén. Nem tudtam neki ellenállni – ez Mísa ittlétének elején történt, amikor még hajlandó volt segíteni. A gyönyörű ponyvát elcipeltük Ilijába, ott várt a sorára. Marián és Tomáš megint feláldozták éjszakájuk felét és elhozták a ponyvát. Úgyhogy most már itt is megvoltak a legszükségesebbek egy emberi hajlék berendezéséhez. A sátrat a környező fák törzséhez erősítettük.

XVIII. A fájós fog szerencsét is hozhat

Az első meleg ételt az ínyem örömmel fogadta ugyan, de bajt is hozott: a fogfájást. Mivelhogy néhány fogamba lassan már a nyelvem hegye is belefért, nyilvánvaló volt a baj gyökere. Amíg csak kenyeret rágcsáltam, nem volt velük különösebb bajom, ha be is tömődött a lyukakba. Ám a hőn áhított meleg ételtől pokolian fájni kezdtek. A szaggató fájdalom szabályos időközönként tört rám.

Tomášnak minden eshetőségre voltak pirulái, de sajnos hamar elfogytak, akár a tavaszi hó. Éjjel ugyan báránybundába bugyoláltam az arcom, de a fájdalom így is elviselhetetlen volt. Marián ekkor szerzett egy üveg szilvapálinkát, ami egy ideig csodaszerként hatott. Elég volt néhány csepp és sikerült vagy félórára elszunnyadnom. De mivel hajnalig túl sok elixírt fogyasztottam, nem volt tiszta a fejem, mikor Félix megjött. Gondterhelten hallgatta, mi van velem. A homlokán megjelentek az ilyenkor szokásos ráncok és rögtön döntött:

– Katkát orvoshoz kell vinnünk!

Ebben mind egyetértettünk, de fennállt a kérdés, hogy hogyan, hová, kihez?

– Hodrušában fiatal zsidó orvosnő rendel egy baráti családdal szemközt. Selmecbányán árjásították a klinikáját, és mifelénk kapott engedélyt a praktizálásra. Azóta a völgynek szerencsére van egy aranykezű és főleg olcsó fogásza – mondta Félix néhány perc gondolkodás után, majd évődve hozzátette: – Persze, ezzel nem azt akarom mondani, hogy szerencse, ha valakinek kezeltetnie kell a fogait.

Az éjszaka leple alatt lelopóztunk Félix barátjának, Oslanecnek a házához. Miután Félix az ablakon lekopogta a jelet, beengedett bennünket.

– No szép, meg sem ismerkedhettünk volna Katkával, ha nem romlanak el a fogai – jegyezte meg a házigazda tréfálkozva. – Katkának most meg kellene próbálnia aludni, ilyen hosszú út után biztos sikerül, és holnap dél körül, amikor a rendelő kiürül, átmegy Schneider doktornőhöz. A biztonság kedvéért nem kell elárulnia, ki küldte. Az óvatosság sosem árt. Minél kevesebbet tud az ember, annál jobb.

Egyedül ültem már csak a váróteremben, amikor egy hang beszólított a rendelőbe.

– Tessék, fáradjon be!

A rendkívül alacsony, gyönyörű hajú orvosnő gondosan megvizsgálta a fogaimat, hideg vizet csöpögtetett a lyukakba, s a reakcióm igazolta a feltételezését.

– Hallja, ifjú hölgy, hogy tud ilyen fogakkal élni? Azt hiszem, hosszadalmas gyógykezelésnek nézünk elébe, mert szeretném megmenteni a zápfogait. Nem vagyok hajlandó asszisztálni ahhoz, hogy ilyen fiatalon műfogsora legyen.

Megkezdte a kezelést.

– A gyökerek gennyesek, előbb ki kell kezelni őket. Négy-öt nap múlva jöjjön vissza – mondta munka közben.

– Kedves doktornő, ezt könnyű mondani, de – és nagy levegőt vettem – én messze lakom innen, az erdőben, illegalitásban. Zsidó vagyok...

Kiesett a szerszám a kezéből. Megölelt, nagy barna szeme könnybe lábadt, és azt suttogta:

– Hihetetlen! Mondja, mióta? Hiszen a deportálásokat már leállították.

– 1942 márciusától. Akkor menekültem meg az első transzport elől.

– S azóta illegalitásban él? Isten az égben, honnan vette az erőt? Most már értem, miért ilyenek a fogai. Hogy hívják? – kérdezte mintegy mellékesen.

– Katkának – feleltem kissé habozva. Elmosolygott és átsietett a szomszédos helyiségbe, a konyhába.

– Feltettem a vizet. Mindjárt iszunk egy valódi kávét, magának lehűtöm – mondta, és elgondolkozva folytatta. – A kávé meg azok a csomagok tartanak életben, amiket a férjemnek küldözgetek Terezínbe. Csehországból származó jogász, ez volt a szerencsénk, nem deportálták a határon túlra. Én Kolomyjából származom, Lengyelországból. Csehszlovákia határától északra fekszik.

Elmosolyodtam, hisz mint kitűnő földrajzos, pontosan tudtam, hol fekszik ez a kis városka a Kárpátok oldalában.

– Prágában tanultam. Ott ismerkedtünk meg a férjemmel. A boldogságunk nagyon rövid ideig tartott. Az 1938-as földindulás mindent tönkretett. Kész csoda, hogy 1941-ig meg tudtam tartani a praxisomat. Aztán jöttek a deportálások. A férjemet kiutasították a protektorátusba, Terezínben végezte, az én rendelőmet meg árjásították. Volt egy fiatal fogtechnikusom, akit én

magam vezettem be a szakma rejtelmeibe, évek óta velem dolgozott. Figyelte a politikai helyzetet és tudott a gondjaimról. „Albertina – mondta egy napon –, maga már ismerhet engem és tudhatja jól, hogy a lekötelezettje vagyok. Szeretném kérvényezni a rendelője átvételét, hogy megmaradhasson magának. Szakmailag csakis önnel együtt foghatok valamihez. Szóval ha egyetért, én tovább vezetném a rendelőt. A jövedelmet megosztjuk." Beleegyeztem, és meg is könnyebbültem. Átvette a rendelőmet, én ugyanakkor engedélyt kértem, hogy vidéken praktizálhassak, ennek a völgynek a bányászai között, ahol nagyon kevés fogorvos volt.

Az erős, aromás kávét kortyolgattuk, a fiatal orvosnő pedig így folytatta:

– Most tehát térjünk vissza az ön problémájához: közelebb, egyszerűbb lenne az ön számára Selmecbányára bejárni?

– Ó, az csak fele út, egyedül is járhatnék, nem kellene senkinek kísérgetnie – mondtam megkönnyebbülten és abban a pillanatban rájöttem, mire gondol.

– Rendben, előkészítek egy levelet az asszisztensemnek, jobban mondva barátomnak. Teljesen nyugodt lehet, akár késő este is fogadja önt, aszerint, hogy egyeznek meg.

Néhány perc hallgatás után megkérdezte:

– Mondja csak, Katka, nem tudna itt maradni holnapig? Én addig megbeszélném az itteni barátaimmal – zsidó család, és az asszony körülbelül olyan magas, mint maga –, hogy adhatnának néhány ruhadarabot. Mindenképpen jobb öltözék kell magának. A városban még este sem jó, ha ilyen elnyűtt ruhában mászkál, ha nem akar gyanút kelteni. A saját biztonsága érdekében elegánsabb öltözéket kell viselnie. – Az arcomat mustrálva vidáman megállapította, hogy a széles pofacsontom és a pisze orrom eléggé szlávos benyomást kelt. – Látom, a haját már azelőtt is festette – jegyezte meg tárgyilagosan. – Szerzek egy üveg hidrogén-peroxidot, egy kis rúzzsal még hitelesebben tud majd úgy kinézni, akár egy mindennapos életét élő fiatal.

Másnap alig tudtam kivánszorogni a rendelőből... Meleg alsónemű, gyapjúkosztüm, pulóverek, szoknyák és elsősorban egy szép télikabát. Emellé gondosan becsomagolva egy szál házikolbász. Kedves orvosnőm egy filozófus mosolyával megjegyezte:

– Az én pácienseim egész évben ellátnak ilyen finomságokkal. A kolbász ugyan olyan állat húsából készült, amelynek az őseink megtiltották a fogyasztását, de nekem erről is van saját véleményem. Ami a szájba bekerül, nem lehet bűn.

– Csak az, ami kiszalad belőle – egészítettem ki meglepetésére azokkal a szavakkal, amelyeket oly gyakran hallottam szegény anyámtól. Milyen nagy erőfeszítésébe kerülhetett, hogy négy gyermekének húst szerezzen... A hús mindig a legdrágább élelmiszer volt...

A táskában jól elrejtve egy bankókkal teli borítékot is leltem, ott volt a levél a fogtechnikus úrnak, címmel, várostérképpel, hogy gond nélkül rátaláljak a rendelőre... Áldásom rátok, rossz fogaim, hogy ilyen jól fölkészítettetek a télre!

* * *

Egyhangúan dobolt az eső a sátor tetején. Tomášsal meg Ernával gyakran meditáltunk a helyzetünkről, s nem mertük feltenni a kérdést, hogy vajon nem az utolsó illegális november-e ez életünkben. Csak annak örültem, hogy az esők beálltáig rendbe tettem a fogaimat. Mihez is kezdenék most a fájós fogaimmal ilyen ítéletidőben? A városban azt a kellemes tapasztalatot szereztem, hogy egyáltalán nem keltek feltűnést, és a városi polgárok között feltűnés nélkül tudok mozogni, természetesen elsősorban a rendezett öltözékemnek köszönhetően. Nem tudtam okát adni, de második vagy harmadik városlátogatásom alkalmával elmúlt a szorongásom, mintha nem is telt volna el másfél év azóta, hogy utoljára városi járdát tapostam. Itt-ott megálltam a kirakatok előtt, amelyekben alig volt áru, de az üzletekbe belépni már nem volt merszem. Zárás előtt feltűnés nélkül beosontam a rendelőbe, ahol rendkívül szívélyesen fogadtak. Hamarosan megállapíthattam, hogy Schneider doktornő asszisztense nemcsak kitűnő barát, hanem tehetséges tanítvány is. Sikeresen befejezte a kezelést, amelynek eredményességét később meleg ételen tesztelhettem le.

A tűzhely sajnos hamar kihűlt. Elfogyott a száraz fa. Kínkeservesen másztunk elő a sátor védelme alól még a legszükségesebbek miatt is. Még szerencse, hogy a férfiak a táborhely körül mély árkot ástak, melyben lefuthatott a víz, mert enélkül biztosan özönvíz vitte volna el minden vagyonunkat. A végtelen estéken már hangot kapott a kétség, hogy az előttünk álló telet együtt tölthetjük-e. Tomáš, az egyedüli optimista közülünk, már szintén elvesztette reményét, s azon törte a fejét, hogy tudnának Ernával megmenekülni. Szerencsére elég sok család volt, akik befogadhatták volna őket. Én nyugodt voltam. Sziklaszilárdan hittem barátaimban és nyugtattam Ernát és Tomášt, hogy Félix róluk is gondoskodni fog. De Erna Hlbodoleról álmodott és én megértettem. Soha nem felejtettem el a Necpal családot, a szeretetüket. Tudtam, hogy ötünket nem tudnának bújtatni. Ha szétválnánk, Tomášnak és a feleségének előjoga volna a hlbodolei menedékre.

A gondolataink illettek a borongós, esős időhöz. Már nagyon régóta voltunk együtt és sokkal több rosszat éltünk át, mint jót. Szomorúság fogott el, mikor arra gondoltam, hogy az elkövetkező téli hónapokban már nem leszünk együtt. Erna és Tomáš kihasználták a derült éjszakát, hogy kiderítsék, valóra válhat-e az álmuk, Necpalék befogadják-e őket.

Félix jött, új híreket hozott. Jožko Bariš nem felejtette el az ígéretét, amit akkor tett, mielőtt Mirótól elváltunk volna, és gondoskodott számunkra fedélről. Hárman a nővéréhez és a sógorához költözhetünk. Štefultov szélén van a házuk, nagyon jó helyen. Könnyen meg lehet közelíteni, ugyanakkor könnyen ki is lehet surranni belőle, ami számunkra nagyon lényeges dolog volt. Két szobájukból egyet már elő is készítettek a számunkra, öt és tízéves gyermekeiket arra az időre saját hálószobájukba költöztetik, ezáltal felszabadul két ágy, egy harmadikat szerezni pedig nem lesz gond.

Félixet informáltam Tomáš és Erna távozásáról. Necpalékat ő csak a mi elbeszélésünkből ismerte, megértette, hogy szükségszerű volt számukra ez a megoldás. Iliján keresztül továbbra is tartjuk velük a kapcsolatot. Marián szintén elégedett lesz, hiszen szülőfalujának szomszédságában fog lakni. Az utóbbi hetekben sokszor és sokáig volt oda. A rossz nyelvek azt beszélték, hogy nem mindig szolgálati okokból. Marián az utóbbi hónapokban népszerű hőssé lett, fiúk-lányok körében egyaránt. Hogy haragudhattam volna rá? Felelősnek éreztem magam, amiért úgy élt, mint a vadállat...

December első napjaiban kellett volna költöznünk. Félix fel akart vidítani, elmondta, hogy nyomára bukkant egy valódi személyiségnek. Olyan ember, aki azért érkezett az országba, hogy fölvegye a kapcsolatot az antifasiszta csoportokkal és irányítsa a működésüket. Bizalmas információról volt szó, nem volt szabad senkinek továbbadnom.

– Katka, tudod, valakinek el kellett mondanom, és tudom, hogy te vagy a legmegbízhatóbb.

Megszorítottam erős kezét és be kell vallanom, hogy hízelgő volt számomra a bizalma.

XIX. Véget ér 1943, és vele más is

Két nappal az érkezésünk után leesett az első hó. Mindent betakart, a rétet, a dombokat, csak a fenyőfák csúcsai rázták le magukról. A szobám nagy ablakából gyönyörű kilátás nyílt a mesebeli fehér világra. A Piarga erdői egészen közel voltak. Nem tudom, valóban olyan lenyűgözőek voltak-e, mindenesetre órák hosszat bámultam őket. A négy frissen festett fal között sóvárogva vágytam vissza szeretett hegyeim közé, ahol szabad, kötetlen voltam. Keserűséggel éltem át a szomorújáték utolsó felvonását, amellyel véget ért Marián hozzám való vonzalma.

Pontosan emlékszem, mikor figyeltem meg hirtelen változást Marián viselkedésében. Akkor volt, amikor az illegális újság első kiadását készítettük elő. Kínosan igyekeztem, nehogy kisebbrendűségi érzése legyen mellettem. A komplexusok mégis jelentkezhettek és némi félreértés is történt akkor, mi-

kor megkérdezte, hogy feleségül megyek-e hozzá a háború után. A fiatal erdész sértett büszkesége erősebb volt a szerelemnél. A szakadék egyre mélyült közöttünk, habár nem beszéltünk a kapcsolat végéről. Soha nem kérdeztem, milyen fontos ügyek miatt jár olyan gyakran a szülőfalujába. Arra itt volt Félix, ő pedig nagyon liberális felettesnek bizonyult. Amint Félix megjelent a bázison, Marián máris indulásra készen állt. Türelmetlenül várta az utasításait, hamar útnak indult és mindig hosszabb ideig maradt, mint az megmagyarázható volt.

Hamarosan rájöttem, hogy egyre ritkábban vagyunk mindhárman együtt. Úgy tűnt, mintha provokálna és szándékosan hagyna egyre többször együtt Félixszel. Nem mertem továbbgondolni a dolgot és szégyenkeztem. Fájó titok maradt számomra, hogy Félix észrevette-e a változást Marián viselkedésében. De milyen gyerekes is vagyok! Honnan lenne Félixnek, a földalatti mozgalom egyik vezetőjének erre ideje s gondja, főleg most, amikor lázasan kutatta a fontos küldött nyomát.

Barišéktól igyekeztünk haza. A sáros, mély keréknyomok szántotta mezei út fagyos, csúszós volt. Nehezen lépdeltünk, és Félix, aki soha nem feledkezett meg a lovagias viselkedésről, felajánlotta a karját. Szótlanul közeledtünk a házhoz, ahol meleg szoba várt. Egyszerre tettük fel a kérdést: „Mit csinál Marián már harmadik napja Ilijában?"

Félix zavarba jött. Elhatározta, hogy nem szól, de végül mégis eleredt a nyelve:

– Nem kéne elmondanom, főleg nem nekem, de én is csak ember vagyok és nem tudok tovább hallgatni. Különben már mindenki tudja. Mariánt a legjobb barátai is elítélik érte, mindenki, aki ismer és tisztel téged. Nem értik, hogy csalhat meg. Téged! Mindenki tudja, milyen volt Marián, míg nem találkoztatok, és hogy mit csináltál belőle.

– Félix – szakítottam félbe higgadtan –, soha nem mérlegeltem kettőnk kapcsolatát. Ha megtettem volna, azt hiszem, hogy Marián vétke nem sokat nyomna a latban. Inkább én vagyok a lekötelezettje! El tudod képzelni, milyen lett volna az életem Miro mellett Marián nélkül? Hónapokig egy jó szót sem kaptam volna, csak szemrehányást és dorgálást, mint egy rakoncátlan gyerek. Nem én ragadtam ki Mariánt akaratlanul is egyszerű, nyugodt életéből? Csak egyet kérek tőle: őszinteséget. Se többet, se kevesebbet. Különben tévedsz, ha azt hiszed, hogy nem volt tudomásom arról, merre jár. Jelezték nekem, hogy a régi barátnőjével, Milicával találkozgat. Tudod, Félix, minden lány életében van egy időszak, amikor egy hős az ideálja. Semmi kétség, Marián a hős szerencsés megtestesítője: legendásan bátor és jóképű, túlságosan is jóképű. Csak azt nem értem, miért köt magához, miért nem adja vissza a szabadságomat? – tűnődtem félhangosan, inkább csak magamnak. Persze a kísérőm hallotta.

– Katka, ez minden, csak ezt akarod Mariántól?

– Igen, továbbra is barátok maradunk, közös feladatokat adhatsz. Nyugodtan teljesíteni tudom, nem kell félned.

– Lehetséges ez? Ha így van, akkor szabad vagy és szerethetlek téged! – kiáltott föl olyan izgatottan, amilyennek még sohasem láttam. – Eddig kényszerítettem magam, hogy húgomként tekintsek rád, de ne gondold – folytatta, látván meglepetésemet –, hogy Marián helyébe akarok lépni, bár nagyon boldog lennék, ha megengednéd, hogy álmodozzak arról a napról, amikor szabadok leszünk és te a feleségem lehetsz...

Nyilván nagyon egyszerű szavak voltak ezek. Számomra azonban a lehető legméltóbb és leggyöngédebb leánykérésként hangzottak...

Nyugodtan teltek a napok. Jozef és Marka Kristov házában sohasem voltam egyedül. Nevükhöz méltóan egyszerű, jó emberek voltak. Őszintén kedveltek, még abból is gondot csináltak, hogy az ötéves fiacskájuk nagyon szeretett a mi szobánkban rosszalkodni.

– Azt hiszem, hogy szigorúbban kéne nevelnünk a mi Lackónkat. Lassan a fejünkre nő – szabadkozott Marka Lacko csínyei miatt. – De az élet merő bizonytalanság, s mi úgy határoztunk, hogy csak szeretettel fogjuk nevelni.

Nemsokára a kis gézengúzt befogtam, írni tanítottam, hiszen rövidesen iskolába kell járnia. A tízéves, sápadt Jozefina csöndes, szófogadó kislány volt. Igyekeznie kellett, hogy megbirkózzék a negyedik osztályos tananyaggal. Füzettel a kezében óvatosan besurrant a szobánkba és a segítségemet kérte. Milyen örömmel foglalkoztam velük!

Közeledett a karácsony. Félix gondterhelten járkált föl-alá. Jól ismertem már, semmit nem kellett kérdeznem. Tudtam, hogy valami nyugtalanítja, de megvártam, amíg magától elmondja.

– Katka, tudod, hogy keresem azt a bizonyos egyént. Ígéretesnek tűnő hírt kaptam: Rudo Blažovskýt kiengedték Ilavából, visszatért Zólyomba, a szülővárosodba. Jól ismerted?

– Azt mondhatom, elég jól. Egyszer magamra haragítottam. A három év koncentrációs tábor biztosan elfeledtette vele. Mit szeretnél tőle? – tettem föl neki a kérdést, de ő nem válaszolt azonnal.

– Az az érzésem, hogy az a bizonyos titokzatos küldött szeretné felvenni a kapcsolatot Blažovskýval. Minél előbb találkoznom kell vele.

Kezdtem érteni, hogy Félix gondolatai merrefelé kalandoznak.

– Azt szeretnéd, ugye, hogy keressem fel Zólyomban? – kérdeztem, és magamban már bele is egyeztem.

– Mi, neked lenne merszed megtenni? Kérhetek egyáltalán ilyet tőled?

Olvastam a gondolatait, szinte láttam, hogy küszködik. A feladat veszélyes, de a Selmecbányára tett kirándulások némi önbizalmat adtak. Habár kétségkívül teljesen más egy idegen városban mászkálni, mint ott, ahol fel-

nőttem és ahonnan elmenekültem, de a téli éjszakák kiválóak a célra. Feltételeztem, hogy a kisváros utcái üresek lesznek, a keresett személyhez vezető legrövidebb utat pedig nagyon jól ismertem. Először is el kell jutnom a házhoz, ahol legutóbb laktunk. A szomszédainkat, mindhárom családot, megbízható embereknek ismertem. Tulajdonképpen csak a vonatút jelent veszélyt, Hronská Breznicában át is kell szállnom. Igazoltathatnak, s abból baj lehet.

Félix kitalálta, mire gondolok.

– Szerezhetek neked hamis igazolványt – javasolta. – Marta Sláviková lesz a neved! Igazi szláv névnek hangzik, mit szólsz hozzá?

– Szép, tetszik! De szükségem lesz még valamire: egy igénytelen női lapra, kötőtűre és egy gombolyag színes gyapjúfonalra.

Félix felnevetett, ahogy elképzelte, miként fogok szétrakodni a vonatban.

Jólöltözött voltam. Szép télikabát, csinos csizma, és a kendő sem hiányzott a fejemről. Szőke hajtincseim kikandikáltak alóla, hogy még vonzóbb legyek. Természetesen szendvicset és almát is vittem, habár tudtam, hogy nem lesz étvágyam, de a gondtalan ifjú hölgy képének tökéletesnek kellett lennie!

XX. Majdnem két év után újra Zólyomban

Robogott a vonat a behavazott völgyön át. Mesebeli fehérség terült szét a tájon. Elbűvölt a szépsége, mert gyakran kószáltam ugyan a környéken, de sose télen. Kár, hogy rövid szakasz volt, a végállomáson át kellett szállnom. Tartottam a váróteremtől. Számolnom kellett azzal, hogy veszélyes lehet, ugyanúgy, mint a Zólyomba tartó gyorsvonat. A vonatban valami senkiházi feltartóztathat.

Az út előtt mindent számba vettem, pontosan megterveztem, de az sem zártam ki, hogy rögtönöznöm kell majd. Hihető mesét kell kitalálnom, tartanom kell magam hozzá és addig ismételgetni, amíg magam is elhiszem.

A menetrend szerint két órát kellett várakoznom. A váróterem nem volt se üres, se zsúfolt, meleg volt és füstös, s a lényeg, hogy gyér volt a világítás. Álmosító atmoszférájának sokan nem is tudtak ellenállni. Én azonban éber voltam. Szétterítettem fehér vasalt szalvétámat és kiraktam az elemózsiát. Aztán kötögettem. Én, Marta Sláviková, ártalmatlan személy benyomását keltettem. Szerencsére a vonat, mielőtt befutna a nagy és zajos főállomásra, megáll Pustý Hrad elővárosban. Onnan gyalog két kilométer az út a hosszú gyári úton. Reméltem, hogy emlékeimen kívül nem találkozom senkivel. A kanyargós utat régen talán százszor is megtettem már. Tudtam, hogy először a zsidó temető mellett haladok el, ahol apám nyugszik már ti-

zennyolc éve. Sajnos, rég nem állt meg senki a sírjánál. Anyám nagyon szerette. Ki tudja, búcsút tudott-e venni tőle tragikus utolsó útja előtt? A fekete vaskapu zárva volt. A bejáratnál vastagon állt a hó, biztosan az ő sírján is belepte a száraz gazt. Azután a futballpálya kerítése következett, majd az nagy keresztény temető.

A temetők körül félelem nélkül járok. Kora gyermekkorom óta barátkozom velük. Hiszen az apám kőfaragó volt, sírköveket készített. Halála után anyám vitte a szomorú céget, természetesen alkalmi munkások segítségével. Mi, gyerekek, soha nem tudtunk rájönni, honnan van benne annyi erő.

Gyermekkoromban mindkét temető a játszóterem volt. Később anyámnak is segítettem a megkopott sírfeliratok felújításában, feketével írtam a márványra és arannyal a gránitra. Néhány sírfelirat nagy hatással volt rám. Emlékszem, hogy egy kettős sírkőn – az egyik hely még üres volt – a következőket olvastam: „Én szállok elsőként a mennybe, / Onnan küldöm feléd sóhajom, / Nyugodj meg, drágám, / Ott várok rád fent." Óvatosan rajzolgattam a betűket, miközben anyám figyelt. Hirtelen megkérdeztem tőle: „Mama, mit gondolsz te a mennyekről?" Egy pillanatig némán fürkészte tizenhárom éves lányának arcát, azután felsóhajtott: „Boldogok lehetnek azok, akik hisznek benne – mint ez a férfi, aki megnyugtathatta asszonyát, mielőtt eltávozott a földi életből."

Csizmám nyikorgott a megfagyott havon. A gimnázium barna épülete mellett lépkedtem. Életem több mint egyharmada, nyolc éve fűződött ehhez az épülethez, a nagy iskolaudvarhoz, a kerthez. Hiszen csak jövőre leszek huszonnégy éves. Milyen lesz? Még az sem biztos, hogy megérem 1944. augusztus 26-át.

Félre az emlékekkel! A gimnázium mögött majdnem elfelejtettem balra fordulni, hogy a végén ne a főtéren kössek ki, azaz a Szabadság-téren, ahogy azelőtt nevezték. Vissza kellett zökkennem a jelenbe és figyelni minden lépésemre. Elhaladtam egy bérház mellett, jobbra fordultam, azután balra, majd egyenesen, és ott voltam a Szabadság-térrel párhuzamos utcában. Sötét volt, de ráismertem. Semmi sem változott itt. Végigmentem rajta a kaszárnyáig és megálltam a lakásunkkal szemben az udvaron.

Nem látott senki. Besurrantam a Baníková utca hatos számú házba. Szívem a torkomban dobogott. Az első lakásban laktak Kašicék. A függöny nem volt egészen behúzva, így láttam Margitát és Andrejt, a konyhaasztal mellett ültek. Mit sem változtak. Hál' isten, egyedül voltak! Talán tíz óra lehetett. Csodálkoztam, hogy ilyen későn vacsoráznak. Összeszedtem a bátorságomat és halkan bekopogtam. Andrej jött az ablakhoz. Bizalmatlanul kilesett és habozva elhúzta a függönyt. Aztán nyílt az ajtó és örvendezve behúzott a fűtött lakásba. Margita felugrott az asztaltól, mindketten egyszerre öleltek át:

– Editka, Ditka! – suttogták. – Egyfolytában reménykedtünk, hogy még élsz. Nem hallottuk, hogy elfogtak volna. Bíztunk abban, hogy akárhol légy is, édesanyád imái megvédenek!

Aztán egyszerre mindhármunkból kitört a sírás. Először Margita kapott észbe, tányért és evőeszközt tett elém:

– Egyél, kedvesem! Nem szoktunk ilyen későn vacsorázni, de karácsony előtt Andrej későn jár haza a munkából, ő a főnök jobbkeze. Ľudovít Spitzék nagykereskedését vezeti. Maga a jóisten védi azt a családot. Az állami hatóságok nem engedik, hogy akár egy hajuk szála is meggörbüljön. Tisztességes, korrekt család! Nem értjük, hogy csinálják, de a fejadag mellett mindig tudnak szerezni valami többletet. Az üzlet sosem üres, de semmit sem árulnak feketepiaci áron. Néhány évvel ezelőtt megkeresztelkedtek. Dr. Dukovič bevette őket az egyházba. Jaj, te nem is tudod, Ditka, hogy az a nemes lelkű pap már nem él! Meghasadt a szíve a nácik kegyetlenségei láttán. Nem élte túl, hogy a kollégája, dr. Tiso hagyja, hogy a nácik diktáljanak neki.

Margita összevissza mesélt, majd újra visszatért Spitzék családjához.

– Emlékszel Ľudovít nővérére? Angyali lélek. Orvosira adta a mosónője fiát és mindent ő finanszíroz. A fiú nagyon tehetséges, de hát honnan tudna szegény anyja pénzt szerezni a tanulmányaira? Igen, ilyen az a család. Andrej nagyon hálás nekik, munka közben soha nem az órát nézi. A napokban a kollekciókat osztják ki a vásárlóknak. Mert akármilyen nehéz időket élünk, azért mindenki szeretné feldíszíteni a karácsonyfáját. Ó, gyermekem, én csak fecsegek összevissza, te meg biztosan fáradt vagy, elkészítem a fekhelyedet.

Kettesben maradtunk Andrejjel, s a beszélgetés örvendetes irányt vett.

– Tudod, hogy Rudo Blažovský hazajött?

Bólintottam, és legszívesebben a nyakába ugrottam volna, hogy így megkönnyítette a dolgomat.

– Mondd, Andrej, nem tudnád átadni neki az üdvözletemet? – rukkoltam elő a kéréssel.

– Dehogynem, az ő háza mellett járok munkába.

– Kérlek, légy óvatos, senki se lásson meg – figyelmeztettem. Csak néhány sort írtam neki: „Én vagyok az, Gizelina barátnője. Találkozhatnánk ma este? Mikor és hol?"

Jól összehajtogattam a cédulát, amely rögtön eltűnt Andrej zsebe mélyén.

Ahhoz, hogy elaludjak, nem kellett ugyan altatót bevennem, de olyan mély és hosszú álom lepett meg, mintha fél tucatot lenyeltem volna. Ebéd táján ébredtem föl. Megdörzsöltem a szememet, nem hallucinálok-e: szemben hatalmas olajfestmény függött, apám portréja. Röviddel apám halála előtt egyik barátja, egy egészen jó festő rábeszélte, hogy festesse meg a portréját, mintha sejtette volna, hogy családi emlék marad. Nézegettem a képet, amely velünk költözött mindegyik bérleményünkbe. Anyám a hűséges

szomszédoknál hagyta, hogy ne vesszen el, megmaradjon a családnak.

Még a múltból érkezett váratlan üdvözlet hatása alatt voltam, amikor belépett Andrej és meghozta Rudo válaszát: „Ma nyolckor a szódagyárnál." Sikongatni lett volna kedvem, amiért ilyen szerencsém van!

* * *

A koncentrációs táborban töltött évek alatt Rudo arca beesett, sápadt lett. Megszorítottam a kezét, ő a viszontlátás örömében homlokon csókolt. Néhány percig némán álldogáltunk.

– Hogyan bírtál ki négy évet Ilavában? – tettem fel a kérdést.

– Egy teremtmény sem bír elviselni annyi megpróbáltatást, mint az ember. Míg a lelkét meg nem törik, küzd az életéért, hisz ezt te is jól tudod – válaszolta. – Majd két éve vagy illegalitásban, el tudom képzelni, gyermekem, az se volt fenékig tejfel.

Mit felelhettem erre? A menekülésemről tudott, de a további sorsomról semmit. Átnyújtottam neki a Hlas ľudu egyik számát. Tudtam, hogy veszélynek teszem ki magam, ha magammal hozom, de ettől a szándékomtól még Félix sem tudott eltántorítani.

Fáradt szeme fölcsillant, mintegy dicséretképpen.

– Rudo, nem figyelnek? – szegeztem neki a kérdést.

– Rendszeresen kell jelentkeznem a rendőrségen. De úgy tűnik, enyhült a légkör. A vereség elháríthatatlanul itt lóg a levegőben, még ha nem is holnap lesz a napja. Nyilvánvaló, hogy a szövetségesek minden téren fölényben vannak.

Nyugodtan néztem, amíg átlapozta az újságot.

– Aha, szerkesztette Félix, ez biztosan fedőnév – jegyezte meg érdeklődve.

– Igen, valójában róla van szó – szántam el magam. – Keres egy bizonyos K. S. nevű, külföldről érkezett követet, aki azért jött, hogy fölvegye a kapcsolatot az itteni antifasiszta szervezetekkel.

Rudo elnevette magát.

– Bizony, bizony, gondolhattam volna, hogy ezt a nyaktörő utat Zólyomba nemcsak azért vállaltad, hogy kezet szorítsál néhai barátnőd apjával.

Bevallottam, hogy zólyomi utam elsődleges célja valóban az volt, hogy összeköttetést keressek K. S.-sel.

– Félixnek igaza van, ha vele keresi a kapcsolatot – mondta Rudo, s a dolog kezdett egyre érdekesebbé válni. – K. S. valóban az antifasiszta csoportokat keresi fel. A feladata az, hogy lehűtse a forró fejeket. Most éppen Kelet-Szlovákiában van, ahol a jelenléte nagyon is szükséges. A Kárpátok alatt gyülekeznek a munkatáborokból szökött rabok, főleg oroszok és ukránok, a keleti frontról dezertált szlovákok, no meg a politikai és faji üldözés elől me-

nekülő polgárok. Félő, hogy időnap előtt kirobban a fölkelés, most még csírájában elfojthatnák. Kaotikus a helyzet. Igaz ugyan, hogy a szovjet hadsereg előrenyomul a lengyel és a román határ felé, de a frontvonal néhány ezer kilométeres. Nem ámíthatjuk magunkat azzal, hogy már csak egy ugrás Szlovákia. A forrófejűek nem tudják, hogy a Kárpátokon való áttörés nem szerepel a hadműveleti tervekben. Minden meggondolatlan és elhamarkodott lépés átláthatatlan helyzetet teremthetne.

Elmeséltem Rudónak szakításunkat Miróval és Félix számára őszinte tiszteletet és elismerést arattam. Megkértem az ő nevében, segítsen neki K. S.-szel kapcsolatba lépni, hogy a jövőben ne csak a saját bányászlogikájára támaszkodhasson.

– Tudsz nekem adni valami biztonságos címet, ahol el lehet érni Félixet? – kérdezte végül Rudo.

Kész voltam hagyni valamilyen nyomot. Úgy találtam, hogy Kristov megözvegyült nővére lenne a legmegfelelőbb cím. Idős anyjával lakott együtt és közismerten vallásos volt.

Nem voltam fáradt, csak nagyon boldog, amikor visszatértem Kašicékhoz. Ott még egy kellemes meglepetés várt: egy nagy csomag Ľudovíttól, amelyből nem hiányzott egy doboz karácsonyi édesség sem. Gondolatban már szét is osztogattam mindent Kristovék és Barišék karácsonyfájára.

XXI. Szilveszter és az 1944-es év

Csodálatos volt pár órára elfelejteni, kik vagyunk, hol vagyunk, elfelejteni a kort, amelyben élünk. Demonskýék nagy nappalija fiataloktól volt hangos. Sitnó környéki barátaink velünk együtt szorongtak az asztalnál, hogy együtt ünnepeljük meg az újévet. A meghívást Vincent hozta és meglepetésnek számított, hiszen a Demonský család nem tartozott a legközelebbi barátaink közé, annak ellenére, hogy közel laktak Mariánékhoz. A legidősebb fiuk, a selmecbányai vegyészeti főiskola diákja érdeklődött irántunk és a mozgalom iránt. A Hlas ľudu egyik száma körözött az iskolában, új távlatokat nyitva a diákok előtt.

Tomášt és Ernát is meghívták, így hát megint együtt volt az ötösünk Miki, Marienka, Vincent, néhány ismeretlen ifjú és leány körében, középen ült a háziak csinos és temperamentumos Monika lánya, aki szóval tartotta a társaságot. Hangosan szólt a gramofon, ezt csak szilveszterkor lehetett megengedni, amikor az egész falu hangosan ünnepelt. A széles asztal kiállta a terhelési próbát, amikor megraktuk kolbászos káposztalevessel meg főtt krumplival teli tálakkal. A gramofon hangjai hangos szürcsöléssel vegyültek – ó, be gyönyörű szimfónia volt!

Félix jóformán nem ivott semmit, mégis derűs volt az arca. Monika, aki vele szemben ült, ezt a saját varázserejének tudta be. Az igazságot csak mi tudtuk Mariánnal: a jó hírek örvendeztették meg, amelyeket Zólyomból hoztam.

Marián lehajtott néhány pohárka szilvóriumot, majd határozottan félretette a poharat, szót kért. Nem az ital beszélt belőle. Egy szónok sem szólhatott volna megrendítőbben nála.

– Barátaim, bajtársaim, egy ősrégi sitnói legenda éltetői vagyunk! Mi vagyunk azok a lovagok, akikről azt mondja a legenda, hogy fölkelnek a zsarnokság ellen, ha eljön az ideje. Az az idő közeledik, habár még nem érkezett el. Készenlétben kell állnunk, de nem szabad elhamarkodottan cselekednünk. Nem vagyok jós, de úgy érzem, hogy a küszöbön álló új év sorsdöntő lesz!

Marián épp csak befejezte profetikus szavait, felcsattant egy hang:

– Monika, fölforrt a bor! – de Demonská asszony figyelmeztetése nélkül is észrevettük volna, hogy a vérvörös ital elkészült: az alkohol erős fahéjjal meg szegfűszeggel kevert illata ingerelte az orrot.

– Láss hozzá, gyorsan töltögesd szét a bort, mert kihűlnek a palacsinták – noszogatta a büszke háziasszony a leányát.

Monika szót fogadott, ügyesen szétosztotta a csészéket. Félixnél egy kicsit elidőzött. Tomáš mellettem ült és éppen Arnold családjáról mesélt, akik még mindig a vyhnei internálótáborban senyvedtek. Bölcs, megértő tekintettel nézett Félixre és Monikára, mondván, vannak olyan fiatal lányok, akiket az idősebb férfiak érdekelnek, és hozzátette:

– Teljesen belehabarodott Félixbe.

Nevetnem kellett, az erős italtól csuklani kezdetem, de védelmembe vettem őket:

– Mi van abban? Egy harmincegy éves miért ne kelthetné fel egy húszéves érdeklődését?

A forralt bor megoldotta a nyelveket. Milyen jó, hogy Marián hamarabb mondta el beszédét. Ki lehet itt még józan kívüle? Vagy tévednék? Miki és a kishúga egyszer csak megkérdezték, hol lehet Mísa. Már hosszabb ideje nem látták Ilijában. Októberben többször mutatkozott, de csak egyedül, Miro nélkül.

Vincent azt mondta, lehet, hogy keletre tette át a székhelyét. Egyszer állítólag azt mesélte, hogy a Kárpátokban fogolycsoportok vannak, arra készülnek, hogy átvergődjenek a fronton.

– Akkor nagy szerencsénk van, hogy elment – csatlakozott a beszélgetéshez a házigazda. – A favágók azt beszélték, hogy Mísa olyan terveket szövöget, amelyek fölkeltenék a Gestapo érdeklődését a környék iránt.

Miro elhagyta őt, és a sitnói csoport állítólag szintén eltűnt.

Félix hallgatott. Láttam, hogy kellemetlen neki a téma. Állandóan furdalta a lelkiismeret, amiért hozzánk vezette azt a foglyot. Marián éppen szólni

akart, de belépett az anyja és a fülébe súgott valamit. Erre ő szó nélkül felállt és elment. Monika magyarázta meg a dolgot:

– Biztosan Milicához siet, lázasan fekszik az ágyban. Őt is hívtam, de elhárította, mert a tél beálltával újra jelentkezett a tüdőbaja.

Félix áthatóan nézett rám, de az én lelkem tiszta volt, arcomról semmit sem lehetett leolvasni. Monika ott termett mellette, s arra kérte, sétáljanak egy kicsit a friss levegőn. Nem volt rossz ötlet, mert a lakásban már olyan sűrű volt a füst, hogy szinte vágni lehetett.

Fölajánlottam Ernának és Marienkának, hogy segítek nekik rendet teremteni az asztalon és elmosni az edényt. Demonská asszony arra hivatkozott, hogy már alig áll a lábán, és éjszakai, jobban mondva már kora hajnali nyugovóra tért. A társaság föloszlott. Közel volt a hajnal, amikor Félixszel már majdnem hazaértünk a hóval behordott ösvényen. Még szerencse, hogy dombról lefelé kellett mennünk, mert nehezen vitt a lábunk. Eszünkbe jutott, hogy minek lépdelnénk, ha gurulhatunk is! Porhanyós volt a hó, huncut viháncolással köszöntöttük 1944 első napját. Az új esztendő legalább néhány gondtalan pillanattal ajándékozott meg minket.

XXII. A kecske és a kerítés volt a hibás

Délután a szépen rendbetett konyhában ültünk Marišával egy halom stoppolásra váró harisnya fölött. A tűzhely ontotta magából a meleget. Januárban nem lehet a fával és a szénnel takarékoskodni. Örültem, hogy segíthettem. Lacko jött be, kék szeme fénylett. Anyja felé nyújtotta hideg kezét, melyben két szaloncukrot tartott, valószínűleg karácsonyi maradékot.

– Anyu, Tereza néni megállított és behívott a szobába. Ezt adta – mutatta büszkén.

– Megköszönted? – kérdezte a szemmel láthatólag meglepődött Mariša, de a választ meg sem várva folytatta. – Kérdezett tőled valamit?

– Igen, hogy egészségesek vagyunk-e, hogy Jožka nem köhög-e és...

– Lacko, mondtál neki valamit? – a kérdésből sugárzott a félelem.

– Csak azt, hogy nagyon szép volt a karácsonyfánk és nagyon sok édesség volt rajta – válaszolt Lacko.

– Remélem nem mondtad meg neki, hogy honnan voltak – kérdezte szorongva az anyja.

– Mama, én tudom, hogy Katkáról és a bácsiról senkinek sem szabad mondanom semmit – felelte komolyan a kisfiú.

Amikor Lacko leült játszani, Mariša mesélni kezdett:

– Tereza és a férje az egyedüli ellenségeink a faluban. Persze nem volt ez mindig így. A bányászfalu tulajdonképpen egy nagy család: közösen éljük át

a szorongást, amikor a férfiak lent vannak a tárnában, a nyomorban is osztozunk, ha, ne adj isten, történik valami. Terezával és a férjével egy évvel ezelőtt vesztünk össze. A mi kecskénk és az ő kerítésük miatt történt a dolog.

Jožka a legelőre vitte a kecskét, természetesen kötélen. Amikor Terezáék kertje mellett mentek, a kecske észrevette a lécek között kibúvó ribizliágakat. Az állat csak állat – vonzották a lédús zöld meg piros fürtök. Jožka gyönge karja nem bírta megtartani a kecskét, a kerítés meg korhadt volt, hát kidőlt. Természetesen meg akartuk téríteni a kárt. A férjem felajánlotta, hogy megjavítja a kerítést, de ők olyan követeléssel álltak elő, amit mi nem tudtunk teljesíteni. A mi költségünkön új kerítést akartak csináltatni. Arra viszont a férjem egész havi fizetése sem lett volna elég. Én még talán valamiképpen bele is törődtem volna a dologba, de a férjem hallatlan pimaszságnak vélte. Azóta nem beszélünk egymással, még a köszönésemet se fogadják. Mi üthetett belé, hogy véget vetett a békétlenségnek?

Néhány perc töprengés után Mariša folytatta:

– Katka, szerintem ez annak a jele, hogy Tereza megbánta a dolgot. Mit gondolsz, nem kellene átmennem hozzá vasárnap? Lehet, hogy sütök egy kis kalácsot és egy üveg szilvapálinkával együtt átviszem nekik.

Jó, ha a szomszédok békülni akarnak. De a gyermek egy nap komoly arccal tért haza és rögtön anyja karjaiba vetette magát.

– Anyu, Tereza megint megállított és behívott a házba. Éppen krumplilángost sütött és egyet a kezembe adott, erre természetesen azt mondtam, hogy köszönöm szépen és el akartam menni. De leültetett az asztalhoz egy székre és mindenféle dolgokat kérdezgetett tőlem, például azt, hogy ki az a bácsi, aki éjszaka hozzánk jár? Meg hogy néha valamilyen néni is?

– Lacko, mondj el mindent, mit árultál el?! Ne félj, csak mondd el az igazat! – nyugtatgatta Mariša a fiút.

– Anyu, azt mondtam neki, hogy honnan tudnám, ki jár hozzánk esténként, hisz hétkor már ágyban kell lennem. Néha hallom Bariš bácsi meg a szomszédok hangját. Tudom, hogy ők este eljárogatnak hozzánk. Isznak egy-egy pohárkával, mert apu sose jár a kocsmába. Ez volt minden, amit mondtam. Megettem a lángost és eljöttem. Anyu, én félek – fejezte be Lacko a mondókáját.

Aggódni kezdtünk. Ezek szerint Tereza nem békülni akar, felőlünk faggatja a gyereket. Amikor Krista hazajött a munkából, gondterhelt arccal hallgatta végig a történetet. Este bevette magát a fáskamrába és a réseken át figyelte a környéket. Tíz óra körül megjelent egy bebugyolált sötét alak. Lassan elsétált előttünk, majd kisvártatva visszatért. Krista meggyőződése szerint Tereza volt az.

Aggódva, feszülten vártuk Félixet és Mariánt. Tanácskozásunkra meghívtuk hű barátunkat, Barišt is. Kétség nem fért hozzá, hogy sürgősen el kell

költöznünk. A szobából kitettük a harmadik ágyat, gyerekágyneműt húztunk a másik kettőre. Lacko játékait szétdobáltuk a padlón, Jožka könyveit és füzeteit pedig szépen elrendeztük az asztalkán. A szekrényt is kipakoltuk, hogy semmi se maradjon utánunk. Az ember nem tudhatja, mikor szalasztja el az utolsó esélyt. Még azon az éjszakán elköltöztünk.

Mariša könnyes szemmel ölelt magához.

– Katka, olyan jó volt veled, hogy még a veszélyt is elfelejtettük. Isten óvjon titeket! – mondta búcsúzóul.

Bariš fölajánlotta, hogy töltsük nála az éjszakát és gondoljuk át a teendőinket. Félix hosszan tűnődött, majd azt javasolta, hogy egy időre hagyjuk el a sitnói járást. Egyetértettünk. Valóban ez tűnt a legkézenfekvőbb megoldásnak, hiszen a környéken mindenhol, a falvakban, tanyákon és tulajdonképpen az erdőkben is megtalálhatók a nyomaink. Talán így megmenekülhetünk Miro kiszámíthatatlan cselekedeteinek, kétséges életmódjának a következményeitől is. Terveinknek is kedvezett ez a megoldás, hiszen az új munkaprogram Félixet és Mariánt a távoli vidékekre szólította, ahová csak vonattal juthattak el. Egyedül én szomorkodtam kissé a sitnói hegyek után.

XXIII. A Garam vidékén

Ždaňában találtunk menedéket. A járási székhelyhez, Hliník nad Hronomhoz viszonyítva ez a település csak kis falucska. A folyó fölött ívelő széles híd megnyugtatóan közel volt, a barátunk garázsától alig kétszáz méternyire. Új házigazdánk, egy idősebb úr bosszús arcához lassan szoktam hozzá. Kellemetlenül éreztem magam, mikor először mentünk hozzá Félixszel. Nem sugárzott belőle a bányászok melegsége, aminek nem tudtam okát adni.

– Emil, mit hallottál Julóról? – kérdezte Félix. – Szegény fiú már egy éve börtönben ül. De még mindig ez a legjobb, ami történhetett vele.

Végre megismertem a fiatal repülőhadnagy történetét, aki a szlovák katonai repülőktől dezertált a keleti fronton. Világos, hogy nem bántak vele kesztyűs kézzel.

Az apja, hogy könnyítsen a lelkén, az alábbi monológba fogott:

– Julo már gyerekkorától bolondult a repülőkért. Alig győzte kivárni, hogy leérettségizzen, máris katonai szolgálatra jelentkezett, természetesen a légierőhöz. Én figyelmeztettem: a repülőgép nem autó, amely ott áll a szülői ház előtt, és ha kedved van, kocsikázol vele a környéken. Julko, kérleltem, ne feledd, hogy a térképen változott valami: Csehszlovákia már nem létezik. Én lennék a legbüszkébb apa, ha a fiam a régi köztársaság pilótája lenne. De tudnod kéne, hogy a Szlovák Állam a Harmadik Birodalom vazallusa és minden gaztettében részt vesz. „Apa – mondta a fiú –, Tiso Szlováki-

ája csak epizód a történelemben, a pilótaigazolványom pedig egy életre szól." Nem tudtam mit tenni.

A pilótaavatásra az apa olyan keserves képpel ment, mintha a fogát húznák.

– A repülőosztagot a frontra küldték. Rövid szabadságai alatt észrevettem, hogy megcsappant a fiú lelkesedése. Aztán jött, aminek jönnie kellett, 1942 végére már lázadó lett belőle. Azt a parancsot kapták, hogy a Kaukázusban valami védtelen objektumot bombázzanak, ami állítólag a hadiipar számára termel. Julo, aki mestere volt a mélyrepülésnek, sok civilt, főleg asszonyt vett észre, akik a bekerített épületekhez lapultak. A másodpilóta már kioldotta volna a bombát, de Julo rászólt: „Várj, kérlek, mert ártatlan embereket gyilkolunk le!" A másodpilóta hallotta ugyan, de tartotta magát a parancshoz. Julo ekkor mintegy felsőbb sugallatra akrobataügyességgel elfordította a gépet, úgyhogy a bombák a település melletti erdőre zuhantak. A társa megfenyegette, hogy ezért fizetni fog. Nem maradt más választása, dezertálnia kellett.

Így aztán Julo egy éjjel váratlanul megjelent otthon, civilben, nyúzottan, a több hetes elképzelhetetlen nélkülözéstől inkább holtan, mint elevenen.

– Ha tudtam volna akkor magukról, hát esküszöm, nem kapták volna el Julót itthon. De elég a siránkozásból, tudom, hogy maguknak se könnyű – fordult hozzánk. – Megszokták már Ždaňát? A te neved Katka, ugye? Nem ismeretlen felénk ez a név!

– Csak semmi hízelgés, kérem – állítottam le. Erre komor arcán mosoly suhant át.

– Mit tehetek értetek? – kérdezte új gyámolítónk.

– Nos, az új hajlékunk lényegében megfelelő is lenne – szögezte le Félix –, de nem igazán jó számunkra, főleg Katka számára, hogy az ablaktáblákat állandóan zárva kell tartanunk, mert az ablakok az utcára nyílnak. Marián meg én többnyire úton vagyunk, de Katka egész nap sötétben ül itthon, szorong tőle. Visszavágyik a Sitno alá...

– Ó, Félix, hagyd már abba – szakítottam félbe –, hisz van itt más is. A réseken keresztül éppen a Garamot látom, azt a folyót, amely szülővárosomon is átfolyik. Legalább egy kicsit nosztalgiázom.

Emil megértően hallgatott, majd kisvártatva megszólalt.

– Félix, Trnávka mellett vannak barátaim, nagyszerű emberek: Ivan Horák és a felesége, Elenka. Tanító, és ahogy ez falun lenni szokott, egyben a nyolcéves iskola igazgatója is. Nemsokára találkozunk, mert minden hétvégén idebiciklizik bevásárolni. Trnávkán nincs ugyanis semmilyen bolt. Ha sikerül a dolog, tudatom veletek.

* * *

Nemsokára elérkezett az az este, amelyet soha nem felejtek el. A népiskola kis padjaiban ülve az első találkozás tapogatózásaiból ritka barátság született.

Kezdetben mind a négyen együtt fűztük a szót, Ivan, Elenka, Félix és én, hogy egy kicsit megismerhessük egymást. Nemsokára azonban már párosan beszélgettünk, a férfiak az egyik sarokban, Elenka meg én az osztály másik sarkában. Vizsgálgattam a harmincas éveinek elején járó fiatalasszony nemes vonásait, aki szürkéskék szemét egyenesen rám szegezve beszélt:

– Mondd, Katka, nő létedre hogy tudsz megbirkózni az ilyen kemény, kíméletlen élet mindennapjaival?

A kérdésben inkább együttérzés volt, mint kíváncsiság.

– Elfelejtettem már, hogy milyen a normális élet – válaszoltam. – Amikor elmenekültem, azt hittem, hogy csak két-három hónapos epizód lesz majd ez az életemben. Rosszul mértem fel a helyzetet. Most már lassan két éve élek törvényen kívül, és bár a vége egyre közeledik, azért még elérhetetlenül távoli.

A beszélgetés akadozott egy kicsit, mert nem voltam biztos benne, mennyit árulhatok el. Trnávka felé jövet Félix nem titkolta aggodalmait, hogy nem tudja, érdekli-e Horákékat a zsidók tragédiája, mennyire együttérzőek. A szlovák értelmiség nagy része jócskán meg volt fertőzve antiszemitizmussal, úgyhogy vigyáztam, ne beszéljek anyámról meg a deportálásról. Meglepetésemre Elenka volt az, aki szóba hozta.

– Katka, a legjobb barátunk, Hugó és a nővérének egész családja a zsidóellenes törvény áldozatai lettek. Nem telik el nap anélkül, hogy ne siratnám el őket. Folyton látom magam előtt, amint Elizina kezéből kitépték a meleg gyerektakarót. Hát lehet azokat embereknek nevezni, akik az ilyen parancsokat kiadják vagy végrehajtják? Hugo megmenekülhetett volna. A barátai rá akarták beszélni a szökésre és segítettek volna neki. De képtelen volt sorsára hagyni a nővéréét. Bízott karja és izmai erejében...

– Elenka, nem kínáljuk meg a vendégeinket? – szólt oda Ivan, ráadásul olyan varázslatos mosollyal figyelmeztette Elenkát háziasszonyi kötelességére, amilyen férfinél nagyon ritka. Elenka fölállt és átment az osztállyal szemben levő lakás konyhájába. Nemsokára egy hatalmas tálca rakott kenyérrel tért vissza.

– Itt eszünk, mert a konyhában Valika alszik, ő segít három kislányunk gondozásában – mondta Ivan. – Elsősorban az ikrekkel törődik, akik most másfél évesek, és nem teljesen egészségesek. Kamilka négyéves, ő már nagy kislány.

Éhes voltam ugyan, de az ennivalónál sokkal jobban érdekelt Elenka félbeszakított elbeszélése. Félix mintha csak ráérzett volna:

– A hölgyeknek bizonyára sok mondanivalójuk van egymásnak, és hát

nekünk is sok mindent kell megbeszélnünk. Hagyjuk őket magukra.

– Katka, én itt Hugóról mint jó barátról beszélek neked, te meg nem értheted, miért. Vissza kell mennem a gyerekkoromig, az alacsony-tátrai erdészházig, ahol születtem, s amely nekem, a húgomnak meg a bátyámnak a legmeghittebb otthont jelentette, amit el tudsz képzelni. Amikor főerdész apám belépett a házba, kisütött a nap, még ha a magas hegyek fölött éppen vihar tombolt is. Az erdei élet nem volt anyánk terhére. Olyan melegség sugárzott belőle, amilyet csak egy boldog feleség és anya tud árasztani. Ő hordott bennünket kocsin vagy télen szánon a falusi iskolába. Aztán egy kemény tél végén ágynak esett, magas láza lett és egy hónappal később már félárvák voltunk. Tizenhárom éves se voltam. Két éven keresztül a szolgálólánnyal közösen vezettük a háztartást. Az iskola mellékes dolognak tűnt. Apám megtermett ember volt, harmincas éveinek a végén járt. Elhatározta, habár nem egykönnyen, hogy újfent megházasodik. Levette ugyan a gondot a vállamról, de nem voltam boldog. A mostohánk, aki még harmincéves sem volt, hamar észrevette, hogy a romantika, amellyel egy férfi egy nőt szerethet, anyámmal együtt a sírba szállt. Legalábbis ezzel magyarázta szerencsétlenségét. Anyámon már nem tudott bosszút állni, ezért rajtam töltötte ki a haragját. Még mielőtt megszületett volna a mostohatestvérem, elhagytam a házat, tanulmányaimat sem fejeztem be.

Elvégeztem egy gyorstalpalót, ennek köszönhetően titkárnői állást szereztem. Tizenhét évesen eltartottam magam, egy árvai ügyvéd gépírónője lettem Dolný Kubínban. Önálló voltam, nem kínzott senki, de valójában nagyon magányos voltam. Nyárra a főnököm egy joghallgatót alkalmazott, ez volt Hugo. Jövetelével új világ tárult föl előttem: könyvek, regények, költészet, előadások. Bevezetett a harmincas évek történéseibe, amikor sötét fellegek gyülekeztek a világ egén. Az ő segítségével kerültem Kubín haladó fiataljai közé. Hugó családja is törődött velem, főleg a húga. Átérezte magányomat.

Hugo révén ismerkedtem meg egy teológushallgatóval, aki a katolikus szeminárium habitusában érkezett a nyári szünidőre. Ritka látvány volt – Hugo, a szemita meg Ivan, a leendő katolikus pap. Ivan iránt első látásra olyasmit éreztem, amit soha addig. Nem találtam furcsának, hogy pont velem, az evangélikus lánnyal történt. Az lett a vége, hogy Ivan feladta a papi hivatás tervét, ami mindenkit meglepett, a családját pedig roppantul letörte. A szüleinek kocsmájuk volt, az biztosította a sokgyermekes család megélhetését. Ha egy katolikus család papnak nevelte a fiát, és ez gyakori volt, az az egész család számára megtiszteltetést jelentett, hidat az örök megváltáshoz, amellett ingyenes oktatást. A szülők álmának meghiúsítása bűn volt, soha nem tudták megbocsátani, főleg mert lutheránus voltam. Tisztelni és becsülni akartam Ivan családját, mert szülői szeretetre vágytam, de az ajtó és a szí-

vük zárva maradt előttem. A Csehszlovák Köztársaság utolsó évében házasodtunk össze, családi áldás nélkül. Az apám ugyan megértett, de nem volt a vejétől elragadtatva, a félpaptól, ahogy viccesen nevezte Ivant. Azok, akik tiszta szívvel mellettünk álltak, főleg a kubíni fiatalok köréből kerültek ki, Hugo, Eliza, a férje, sőt még a főnököm is, lehet, hogy önzésből, hiszen így biztosítottnak látta a munkaerőt. De bekövetkezett a köztársaság bukása. A haladó fiatalok köre is szétesett. Sokan hagyták el az inkább a baloldal, mint a jobboldal felé orientált kisvárost. Ivan ugyan már tanított, de ő is el akarta hagyni Kubínt. Katolikus igazgatót kerestek az iskola élére a kis Garammenti falucskában, Trnávkában. Ivan pályázott és megkapta az állást.

Elenka ezután elmesélte, hogy őt felvették félállásba rajz- és kézimunka-tanárnőnek. A rajzhoz kitűnő adottsága volt, kézimunkázni pedig sokoldalú édesanyja tanította meg. A kisdiákok hamar a szívükbe zárták, nem úgy a szüleik, merthogy lutheránus volt. A falu idegen elemnek tekintette az iskolaigazgató feleségét, mert itt a pap elnök Néppártja irányított. A lakosok – a közép- és nagybirtokosok – a nagy konjunktúra idejét élték. A terményadót nem kellett pontosan szállítani, így a fölösleget eladhatták a feketepiacon. A polgárok rendszeresen megfordultak a falvakban, felvásárolták a lisztet, zsírt, húst és minden mást, ami hiányzott a városban. Nemcsak pénzzel, értéktárgyakkal is fizettek. A falu hasznot húzott az ínséges időkből és gazdagodott.

– Katka, nem gondolod, hogy el kéne már búcsúznunk? – kérdezte Félix. – Hagyjatok máskorra is beszélnivalót – jegyezte meg huncutul.

– Remélem, eljöttök! – búcsúztak újdonsült barátaink.

A visszafelé úton Félix megdicsérte Ivant, úgy beszélt róla, mint leendő munkatársról.

– Már a Hlas ľudu első számában is volt egy írása, amelyik azért jutott hozzánk, mert Ivan bízott bennünk. Azt hiszem, sikerült megtalálnom a jobbkezemet az elkövetkező feladatokhoz, te pedig, Katka, barátnőre leltél. Úgy tűnik, szükségetek van egymásra. Figyeltem, hogy mennyi mindent mesélt el magáról. Milyen érdekes, hogy két, szinte más bolygón élő nő milyen jól megérti egymást.

– Félix, azt hiszem, fölöslegesen aggódtál. Nem fedeztem fel rajtuk az antiszemitizmus semmi nyomát. Elenka nagyszerű nő és hálás vagyok a sorsnak, hogy találkozhattunk – tettem hozzá álmosan.

– Örülök neki, mert ahogy látom, nemsokára Horákék jóindulatára leszel utalva. A közeljövő nem lesz kellemes, az akciók nem hölgyeknek valók, de erről így éjfél után nem akarok többet mondani – fejezte be a beszélgetést fáradtan Félix.

XXIV. Két költözés és Miro bukása

Félix és Marián a katonai alakulatokkal keresték a kapcsolatot. Fegyvert akartak szerezni. Engem kihagytak a dologból, s ki kellett maradnom minden más akcióból is. Nagyon hálás voltam nekik ezért.

Marián nemrég átvizsgálta a hatharmincötösömet, melyet már több mint egy éve hurcoltam magammal, és észrevette, hogy berozsdásodott. Kitisztította és beolajozta a revolvert. Talán önvédelemből sem tudnám használni. Miro egyszer megrótt, amiért elriasztottam egy svábbogarat ahelyett, hogy eltapostam volna.

Két napig egyedül voltam – pontosabban teljesen egyedül csak az első napon. A háziasszony reggel Zólyomba ment, vasutas férje ügyeletes volt. Az asszony nagyon jó hangulatban indult a városba, meg akarta venni a régen vágyott Singer varrógépet, amire végre összegyűjtötte a pénzt.

– Hozzak magának valamit? – mindig megkérdezte, ha a városba ment.

– Igen, jó lenne. Szükségem lenne szürke és barna fonalra – meg kell stoppolnom a zoknikat – és rejtvényújságra, az a főtéren a könyvesboltban kapható.

Rögtön pénzt is adtam neki. Az utóbbi időben sose voltam pénz híján.

A háziasszonyom másnap estefelé tért vissza, és sajnos nem éppen jó hangulatban. Bejött a szobába és mintegy merő jóindulatból elmondta, mi történt vele. Megállt a sógornőjénél, eldicsekedte neki, mit akar venni, s megkérte, menjen vele varrógépet keresni. A sógorasszonya tudott a bátyja anyagi gondjairól, alaposan meglepődött hát, honnan van egyszerre pénze a legjobb márkájú varrógépre. Így történt, hogy a gazdasszonyom, természetesen szigorú titoktartást kérve, elmesélte a sógornőjének, hogy az első szobát sikerült előnyös feltételek mellett bérbe adnia. „Ugyan már, ne világolj! Ki fizetne neked annyit egy szobáért Ždaňában... Törvényszegő emberek kell legyenek" – jelentette ki a sógornő. „Nem tolvajok, isten ments, nem is gyilkosok! Illegalitásban élnek. Úgy tűnik, a lány zsidó, a két férfi meg a politikába van belekeveredve, azt hiszem, a jelenlegi kormány ellenzői." A fiatal sógorasszony alig kapott levegőt. „Anka, elment az eszetek? Azt a varrógépet akár Ilavába is küldethetnéd Ždaňa helyett! Ha valaki feljelent benneteket, és ez könnyen megtörténhet, lecsuknak! Nincs semmi kifogásom azok ellen az emberek ellen, szerencsétlenek, de én nem kockáztatnék annyit. Minél előbb el kell küldenetek őket!"

Az asszony észrevette, hogy megbántott.

– Félix mikor jön meg? – kérdezte hirtelen. Majd megértőn hozzátette: – No jó, nem kell most mindjárt elmenniük, de minél hamarabb, annál jobb.

Félix mágusnak tűnt, mindig elővarázsolt valami új szálláshelyet. Megint

ráakadt egy jótét lélekre, aki hajlandó volt befogadni bennünket. Ezúttal egy öreg legionárius volt az, hithű csehszlovakista, aki nem bocsátotta meg Tisónak, hogy elárulta a köztársaságot.

Amíg Elenkánál időztem, Holan úr a három lánya segítségével az egykori asztalosműhelyt alakította át kellemes és tágas lakosztállyá. A lányok halvány függönyt akasztottak az ablakra, az asztalra egy csokor ibolyát állítottak. El lehet képzelni ennél szebb fogadtatást? Hőn reméltem, hogy ezen a helyen végre már egy kicsit tovább ellehetünk, mert az állandó menekülés és a végeláthatatlan vándorlás kikezdte a lelkemet.

Holanék udvaráról kitűnő kilátás nyílt a völgybe, ahol Rudno terült el. A harmadik illegalitásban töltött tavasz. Ugyanaz a fenséges, gyönyörű zöld, a nedves termőföld illata. És továbbra is rejtekhelyek és semmi szabadság. Vajon megérjük még valaha? Az új otthonom küszöbén ücsörögve meditáltam. Négy nap van hátra húsvétig.

Hirtelen Félix jelent meg előttem, mintha csak a földből nőtt volna ki.

– Hogy mersz idejönni fényes nappal! Valaki még felismer! – szidtam meg.

– Ez most nem lényeges, mert azonnal el kell tűnnünk.

– Jobb viccet nem találhattál volna ki? – de nem folytattam, mert Félix arca komoly és szomorú volt. – Mondd, történt valami?

– Azt hiszem, ami történt és ahogy történt, nem hagy majd hidegen. Mirónak befellegzett, elfogták. Csakis saját magát okolhatja. Hogy jutott eszébe valami paraszt gépeit javítani Teranyban?

Nem tudtam megszólalni. Szinte megbénultam a hírtől. Több mint három éve volt már szökésben, bujdosott, s most, amikor a szövetségesek végre előrenyomulnak, amikor mi az illegalitásban már legalább álmodozni merünk az emberségesebb életről...

– Átkozott pénz, mindig csak a pénz, mindig az hiányzott neki! A pénzért feláldozta a becsületét, a barátait, s végül az életét is! Több mint egy hétig volt annál a kétes parasztnál. Utolsó nap, amikor elkészült a vetőgép, a gazdasszony a vacsorát, a gazda meg az árulást készítette elő. Az asztalnál ültek, nyílt az ajtó, bejött egy jelentéktelennek tűnő férfi. Egy zsák volt átvetve a vállán. A gazda asztalhoz invitálta. Míg Miro a vendéggel beszélgetett, hirtelen négy rendőr rontott be. Mirót olyan gyorsan megkötözték, hogy még a pisztolyát sem volt képes előrántani. Úgy tűnik, bosszantotta, hogy csak őt fogták el, mert az első kihallgatáson a nyomunkra vezette a Gestapót. Elárulta a barátomat, Dankát. Tegnap éjjel két autó jelent meg Danka házánál csendőrökkel és katonákkal megrakva, bekerítették a házat. „Hol van Félix és a fekete Katka?" – ordították, miután átkutatták a házat, de semmit sem találtak. Dankát végül is elhurcolták a rendőrségre.

Félix elé, miközben ecsetelte a történteket, egy csésze teát tettem, tud-

tam, hogy nagyon szereti szürcsölgetni, főleg ilyen helyzetekben. Elgondolkodva belekortyolt, majd folytatta:

– Emlékszem, mennyire vonakodtam attól, hogy bemutassam Mirónak a legközelebbi munkatársaimat és barátaimat. Rögtön az első napokban volt, amikor a letartóztatás elől kellett szöknöm. Miro rögtön szeretett volna kapcsolatba kerülni az egész mozgalommal. Elutasítottam. A konspiráció miatt, indokoltam meg. Savanyú arccal törődött bele. Hogy örülök, hogy nem engedtem neki akkor! Szegény Julo Danka! Igaz, hogy vág az esze, de sose lehet tudni, nem adják-e át a Gestapónak. Szomorú dolog lenne, mert ki tudja, kibírná-e, hogy ne áruljon el semmit. A Gestapónak megvannak a módszerei, hogy a némát is szóra bírják. Ráadásul még beteg is, tüdőbaja van. A legrosszabb azonban az, hogy ezt a menedéket ő találta nekünk, úgyhogy azonnal el kell tűnnünk. – Néhány perc töprengés után kijelentette: – Az adott helyzetben jobb lesz, ha feladjuk az olyan támaszpontot, ahol mindhárman együtt lehetünk. Horákéknál marad a nyomda és téged is befogadnak. Ma éjjel megegyeztem velük. Elenka és Ivan várnak. Nekem már nem is fontos az állandó fedél. Mariánra osztottam a déli körzeteket, Bátovcét és Pukanecet. Úgy gondolom, ideális szervező lehet a parasztok körében – jegyezte meg elismerőleg. – Mindenképpen jobban illik közéjük, mint a hallgatag, zárkózott bányászok közé.

XXV. Egy kedves közjáték

Ha 1944 májusában az ember reggel kinyitja a szemét, és tekintete üveges könyvszekrényre vagy aranysárga napfény csíkozta szőnyegre esik, a sors kegyeltjének tarthatja magát. A földgolyón hány millió embernek hiányzik az ilyesmi? És nemcsak a harctereken küzdő katonáknak, hanem a civileknek is, főképp a lebombázott városokban maradt gyermekeknek, nőknek alig jut valami az emberi élet tartozékaiból. Igyekeztem nem gondolni a lengyelországi munkatáborokra, melyekről azt suttogták, hogy a halál táborai. Ha a maga teljességében felfogtam volna a tragédiát, minden erőm elhagyott volna.

Még szerencse, hogy a valóság visszahozott a jelenbe. Csöndben kinyílt az ajtó. Elenka szívélyes arccal reggelizni hívott, igazolva, hogy nem álmodom, habár a Horákéknál töltött hetek szinte álomszerűek voltak számomra. Reggeli után Ivan bement az osztályba, Elenka pedig megfürdette az ikreket, akik közül talán csak az erősebbiknek, a kis Elenkának lesz esélye a túlélésre. A sápadt, szinte áttetsző Želka szívszaggató látvány volt. Édesanyja emberfölötti erőfeszítése és szeretete ellenére, sovány, gyöngén fejlett a korához képest. Kamilka szokott segíteni neki, gondosan figyelte anyja mozdulatait, miközben állandóan kérdezett:

– Mama, miért olyan gyöngécske Želka? Csak nem beteg?

Kamilkát fel kellett készíteniük a jövetelemre. Elhitették vele, hogy Elenka nagyon régi barátnője vagyok, szintén tanítónő, aki súlyos betegsége után náluk lábadozik. Kamilka a szép, négyéves, aranyszőke hajú, kékszemű kislány, egyszerűen besorolta Katka nénit a családba.

Horákék úgy döntöttek, hogy nem fognak rejtegetni, lehetetlenség is lenne. Valika takarította a lakást, én pedig ebédet főztem a háborús lehetőségek szerint. Horákék értékelték konyhaművészetemet, hiszen a hozzáférhető nyersanyagokból ízletes ételeket tudtam varázsolni. A fasírozottamnak csak fele volt hús, a többi kenyér, krumpli és hagyma. Amikor vacsorára három tojásból, tejből és lisztből omlettet készítettem, illata az egész iskolát betöltötte.

Ha jó idő volt, s ez a tavasz nagyon gyakran megáldott vele, fogtuk a gyerekkocsit, amelyet Kamilka örömmel tolt, a bevásárló szatyrokat, s egész Hliníkig elsétáltunk. Egy pillanatra megálltunk Emilnél a garázsban, nincs-e új híre vagy üzenete számunkra. Egyszerűen kellemes volt az élet.

Az esték várakozással teltek. Néha megjelent Félix, gyakran Marián is, élelmiszert hozott délről. Másként a tanító család vendégszeretetét nehezen tudtuk volna elfogadni. Betartottuk a nyolcadik parancsolatot is, hiszen már nem voltunk kénytelenek lopni azért, hogy életben maradhassunk. Néha mind az öten együtt üldögéltünk. Valódi konferenciát tartottunk. Esténként a BBC híreit hallgattuk. Eisenhower tábornok neve hamarosan lelkesítő jelképpé vált. Álmodozni kezdtünk az elképzelhetetlenről: a második frontról!

Egy ilyen éjszakai tanácskozás alkalmával Félix elmondta, hogy a szomszédos járásokban különböző menekültek kisebb csoportjait látták. A Vtáčnik déli lejtőinek falvai, a Nitra és a Garam közti települések hajlandónak mutatkoztak befogadni a menekülteket. Félix szoros kapcsolatban állt a Csehszlovákiához hű baťovany-i antifasiszta szervezettel. Kiderült, hogy ezek már nem elszigetelt menekültek. A Harmadik Birodalom lebombázott városai képtelenek voltak elszigeteltségben tartani a hadifoglyokat. A kétségbeesett lakosságnak, főleg a nőknek naponta meg kellett küzdeniük azért, hogy a gyerekek és öregek számára fedelet biztosítsanak. Ki törődött már azzal, hogy a kényszermunkára rendelt munkások elmenekültek, amikor a légitámadás lerombolta a munkatábort? Nekik meg az volt egyetlen vágyuk, hogy ne tévesszék el a keleti irányt.

De megnőtt a lengyel határt elért keleti frontról szökött szlovák katonák száma is. Onnan eljutni a kollaboráns haza határáig már nem volt lehetetlen. Már nem kilométerek százairól volt szó! Természetesen a dezertőröknek búvóhelyet kellett találniuk, máskülönben a biztonságiak gondoskodtak volna róluk, mint Julóról, a szökött pilótáról.

Marián pedig arról informált bennünket, hogy a déli mezőgazdasági területek – Prenčov, Pukanec és Bátovce – segítik ellátni élelmiszerrel az új

csoportokat. Félix és Marián éjszakai látogatása nagyon föllelkesített. Végül jót vacsoráztunk és koccintottunk az oly régóta várt események sikerére.

Egyik este Félix parancsot adott titkos nyomdánk készenlétbe helyezésére. Marián rendbe tette a hirtelen költözködések során megrongálódott írógépet. Csodáltuk az ügyességét, de ő szerényen elutasította a dicséretet.

Papírra és sokszorosító hártyára is szükségünk volt. Fél éve hagytuk abba a lapkiadást, s az előkészületek most visszahozták nyomdai tevékenységünk légkörét. A Hlas ľudut felváltja a Jánošík, jelentette ki Félix.

– Igen, az új lap a szlovák történelem kis Spartacusának nevét fogja viselni. Azt a szégyenfoltot, amelyet a Tiso-kormány ejtett a becsületünkön, csak népünk erejének egyesítésével lehet lemosni. Az Edvard Beneš vezette londoni emigráns kormány elutasítja, hogy a szlovák nemzettel mint egyenrangú féllel alakítsa meg az eljövendő köztársaságot.

– Elenka, ha szükséges lesz, te is besegítesz a gépírótudományoddal – emlékeztette eredeti foglalkozására a feleségét Ivan.

– Csak legyen annyi szerencsénk, hogy nem lesz gond az ikrekkel – sóhajtott egyetértően Elenka. – De mire várunk?

– Valamire, ami biztos lesz és történelmi – mondta bizonytalanul Félix.

És elkövetkezett: június 6-a, a Szövetségesek partra szállása Normandiában! Elfelejtődik, elhalványul majd ez a történelmi nap? Négyezer hadihajó tízezer repülőgép kíséretében tört a viharos tengeren utat Franciaországba a La Manche-csatornán! Negyedmillió, a legmodernebb technikával felszerelt katona ért partot! El tudjuk képzelni egy ilyen katonai manőver nagyságát?

A veszteség állítólag kisebb volt, mint feltételezték, és inkább az Atlanti-óceán fölött tomboló vihar számlájára írható, mint az ellenséges védelemére. A német csapatok nem voltak felkészülve arra, hogy ilyen ítéletidőben a szövetségesek megkockáztatják a partraszállást.

Visszafojtott lélegzettel hallgattuk a hírt Trnávkában, és egész éjszaka ünnepeltünk. Félix parancsnok végre parancsot adott:

– Barátaim, fogjunk neki! Három napon belül az újságunknak mind a négy égtáj felé el kell jutnia.

– Mielőtt hártyára gépelném, szeretnék írni egy cikkecskét – jelentkezett Elenka.

– Szívesen fogadom – bátorította Félix, majd hozzám fordult. – Katka, te ugyan nem vagy a fronthírek szakértője – mondta némi iróniával a Hlas ľudu-beli cikkemre utalva, amelyet ő korrigált –, de hozz ki valamit abból a gazdag anyagból, ami a rendelkezésedre áll. Nekem a vezércikkre kell összpontosítanom. Te vagy a felelős az újság korrektúrájáért – fordult Ivanhoz. – A példányok az értelmiségünkhöz is eljutnak, nem engedhetjük meg magunknak, hogy helyesírási hibák csökkentsék tartalma értékét.

Marián kért szót.

– Szeretnék egy rövid cikket írni és köszönteni Sitnót. Úgy sejtem, a sitnói erdők és a környező falvak bevonulnak a történelembe – mondta határozottan, de szerényen.

Az utóbbi hetekben Mariánnál pozitív fejlődést figyeltünk meg. Horákék hatásának vagy a szakításunknak tudható-e be?

Félix egy névtelen szerző versét adta oda Ivannak. Már hosszabb ideje hordta a zsebében, várván az alkalomra, hogy valahol megjelentethesse.

– Nem rossz – jegyezte meg Ivan. – Mikor írta, és tulajdonképpen ki a szerzője?

– Az titok! – mondta titokzatosan mosolyogva Félix. – De majd megismeritek. Egyszerű, prózai foglalkozású ember, költői lélekkel.

De a legszebb cikk, legalábbis szerintem, Elenka tollából született, az volt a címe, hogy „Most rajtad a sor, hozz te is áldozatot". A szlovák nőkhöz, anyákhoz címzett fölhívás volt.

– Nagyszerű a stílusod – jegyeztem meg csodálattal.

Félix és Ivan is csatlakozott a dicsérethez, mire Elenka elpirult.

Három napig dolgoztunk, a szoba nyomdává alakult át. Még szerencse, hogy Valika elhitte: egy új tankönyvön dolgozunk! Közben főztem, hogy megmentsem a csoportot az éhhaláltól. A gyerekek megelégedtek a kásával meg a zöldséglevessel.

Kétszer annyit nyomtunk az újságból, mint a Hlas ľuduból, úgyhogy a csomag még Marián izmainak is súlyos volt, de az érdeklődők köre egyre nőtt.

Egy nyugalmas napfényes hét következett, legalábbis számunkra Trnávkán. Akkor ért véget, mikor egy éjszaka Félix visszatért a csomag Jánošíktól megszabadulva, de súlyos gondoktól gyötörten. Nem akart róluk beszélni. Csak néhány óra múlva eredt meg a nyelve.

– Katka, mivel kezdjem?

– Félix, legyen az bármi, azért vagyunk itt, hogy megosszuk egymással – bátorította Elenka.

– A Vtáčnikon van egy csoport szökevény. Tarka egy társaság, néhány hete vannak csak együtt: oroszok, szlovákok, egy cseh, egy lengyel. Van ugyan közöttük egy orosz százados, de bajtársaink Baťovanyban úgy gondolják, hogy a csoportnak parancsnok kell és hogy közülünk kéne átvennie valakinek a felelősséget. Én Mariánt javasoltam, aki szerintem már felnőtt erre a feladatra, de jó lenne, ha Katka segítene neki. Sok ott a gond, amit csak egy nő oldhat meg. Sajnálom, Katka, hogy ki kell szakítanom téged ebből az üvegházból...

XXVI. Közel a mennyekhez, de mennyei élet híján

Miért kellett Hubertnek, a helyi főerdésznek éppen a hegy tetejét választania táborhelyünkül? Egy ideig fölfelé kapaszkodtunk, majd másztunk, és bizony fél éjszakánkba telt, amíg sikerült fölvergődnünk a hatalmas sziklákkal teleszórt kopár fennsíkra. A kövekből kell bunkereket építenünk. Kapkodtuk a levegőt, mikor ledobtuk nehéz hátizsákjainkat. Táborhelyünk vigasztalan látványt nyújtott. Hatalmas, villámsújtotta fatörzsek meredtek az ég felé, az itt pusztító viharok erejét bizonygatva. Marián észrevette rémült tekintetemet és csöndben a fülembe súgta:

– Földi ellenségeinket messze magunk mögött hagytuk, de az ég haragjához nagyon közel vagyunk.

– Bizony, amíg szép az idő, ki lehet bírni, de mi lesz, ha jön a fergeteg? – jegyeztem meg rettegve.

– Hubert, miért nem hagytak bennünket a Vtáčnikon? Kinek ártogatnánk ott? – kérdezte éles hangon Marián a jószívű, de kissé együgyű erdészt.

– A tábornak közel kell lennie a dubnicai hadiipari központhoz, ahonnan némi fegyvert remélünk – válaszolta, miközben Baranov százados, egy alacsony ázsiai férfi is odalépett hozzájuk.

Reggel lehetőségem nyílt megfigyelni a tábor lakóit. Néhány fiú tűzifát gyűjtött, tüzet raktak. A magunkkal cipelt jókora alumíniumkondért két kőre állították, hársfateát főztek. Kenyeret és juhsajtot ettünk, teával nyomtattuk le. Aztán a férfiak munkához láttak. Figyeltem az oroszokat, hogyan dolgoznak, furcsa embereknek tűntek. Nagyon jól szervezték a munkát. Keveset beszéltek, megfontoltan dolgoztak. A sziklák hamarosan különféle bunkerekké alakultak a kezük nyomán. Mindegyikük más volt. Az „öreg" Ványa harmincas éveinek végén járhatott, a „fiatal" Ványa úgy tíz évvel fiatalabb, a „tolsztoj" (kövér) Ványa pedig meghatározhatatlan korú volt. Szergej velem egykorú lehetett, a háború előtt színiakadémiára járt. Intelligens volt, udvariasan viselkedett. De bármennyire is eltérőek voltak ezek az oroszok, a fogság közösséggé kovácsolta őket. Pihenő alatt szenvedélyesen kártyáztak. Gyakran elragadtatták magukat, még szerencse, hogy a környéken nem volt senki, aki hallhatta volna az örömtől vagy éppen a csalódástól feltörő rikoltásaikat.

Jelenlétem sokkalta fontosabb volt a más nemzetiségűek, mint az oroszok számára. Ott volt Jurek, a lengyel, Václav, a cseh, az égővörös hajú, rettentően sovány Rudo Jašík és a szökevény Lacko. A sors különböző sorsú embereket sodort egy helyre 1944 nyarán Szlovákia hegyeiben.

Václav húszéves fiatalember volt, árvaházban nőtt fel. Később, amikor már önálló életet kezdhetett volna, hazája, a Protektorátus a Harmadik Birodalomba irányította közmunkára. Senkit nem érdekelt, hogy tud-e rendesen írni-olvasni. Az alacsony iskolázottsági szint vagy a műveltség hiánya inkább előny volt, hiszen a munkatáborokban csakis kézre volt szükség. Václav kezeinél nagyobbakat életemben nem láttam! Testfelépítése a Neander-völgyi embert juttatta eszembe. Hatalmas ereje nemcsak a napi munka elvégzéséhez volt elég, ahhoz is, hogy segítsen egy fiatal orosz nőnek. Hogy megmentse, elhatározta, együtt szöknek. Hetekig tartott a veszélyes út a Harmadik Birodalomból a Protektorátuson át Szlovákiába, míg Baťovanyba jutottak s menedéket találtak. Hamarosan kiderült, hogy hárman lesznek. Raja gyereket várt. Olyan lelkész házasította össze őket, akit nem érdekelt a személyazonosságuk. Happy end is lehetett volna, de kitűnt, hogy ez a szomorújáték első felvonása volt csupán. Szvetlana megszületése után, aki láthatóan édesanyja szépségét örökölte, Raja kijelentette, hogy nem fog csupán hálából együtt élni egy primitív fiatalemberrel. Így lett egyik pillanatról a másikra Václavból földre sújtott titán, aki nap mint nap Raja és szépséges gyermeke fényképét mutogatta. Mindössze ennyi maradt meg számára belőlük.

Érveket kerestem, hogy megvigasztaljam a fiút.

– Václav, ne add föl a reményt, hisz látod, hogy nem normális élet, amit élünk. Rajának most nincs rád szüksége, hiszen van fedél a fejük fölött. De ha már szabadon fog élni, ki tudja, nem döbben-e rá, hogy a gyereknek apára is szüksége van? És ha visszaemlékszik majd a megpróbáltatásokra, vajon nem fogja-e áldani azt a kezet, amely kimenekítette őt a szörnyűségből és támaszt nyújtott? Tanítónő? Nagyszerű, akkor pótolhatja számodra azt a műveltséget, amelytől téged a gyermekkorod megfosztott.

Václav üres tekintetében felcsillant a remény. De a fáradozásaim hamarosan semmivé foszlottak. Itt volt ugyanis Jurek. Gimnazistaként hurcolták el lengyelországi polgári otthonából, amikor Franco helytartója rabszolgákat gyűjtött az utcán. Jurek tizenhat éves volt, magas, jól fejlett. Iskolatáskástul teherautóra rakták, szüleitől sem vehetett búcsút, úgy hurcolták el kényszermunkára. Három évig robotolt, míg sikerült megszöknie. Most szabadnak érezte magát és minden csoportbelinél okosabbnak – elvégre entellektüel.

– Raja bolond lenne, ha veled akarna élni – mondta arrogánsan, részvét nélkül Václavnak, aki szerelmi csalódását mindenkivel megosztotta. Václav puszta ököllel rohant a pelyhesállúnak és csak a két Ványa közbelépése mentette meg Jurekot hatalmas ökleitől.

Az incidenst jelentenünk kellett Baranov századosnak. Igazságosnak tartottuk, hogy a százados megfeddte az „ártatlanul" megtámadott Jurekot, de ő fennhéjázón jelentette ki:

– Természetes, hogy mindnyájan ellenem vagytok! Mikor jutott egy lengyelnek igazság egy orosztól?

Baranovnak elege lett az acsarkodásból és az ügyet Marián elé vitte. És Marián? Odadobta nekem a labdát:

– Katka, mit csináljak Jurekkal? Nem tudnád emberségre tanítani?

Megígértem, hogy megpróbálom Jurekot megnevelni. Csak egy kis haladékot kértem, hogy kitaláljam a módját.

– Sok sikert, Katka! Félix tudta, miért küldött ide – mondta Marián.

– Hát, biztos nemcsak a kiváló borsóleves miatt, amit itt kotyvasztasz nekünk – vette tréfára Rudo Jašík.

Ezen mindhárman nagyot nevettünk, főleg én, mert eszembe jutott, hogy Rudo milyen elszántan takarta le tenyerével a csajkáját, amikor először akartam belemerni a sűrű, sárgászöld levest. „Kérlek szépen, Katus, csak azt ne! Kímélj meg attól az ételtől!" – sajnos késő volt, a forró leves a kezére ömlött. Ösztönösen lenyalta, aztán bocsánatkérőn rám nézett és megkért, hogy nagyon sokat adjak neki. Épp ideje volt már, hogy az a vékonydongájú legény jóllakjon. Rudo Jašík, a szürrealista költő, megfűszerezte az életünket. Kezébe került a Jánošík és attól kezdve nekem meg Mariánnak elválaszthatatlan barátunk lett. „Ez az újság a bizonyíték arra, hogy jó társaságba kerültem" – mondta lelkesen. Jašík szürrealista költészete addig bombázta a náci rezsimet, amíg nem kezdték realistának nézni és megfenyegették, hogy börtönbe zárják.

Lackóval más gondjaim akadtak. Kibújt belőle az antiszemita. A tábortűz mellett egy délen történt árulásról folyt a szó. Egy kisebb letartóztatásról volt szó, aminek során a mozgalom négy Szered környéki tagja rács mögé került. A mozgalom egyik zsidó tagja nem bírta ki a Gestapo kínzásait, és elárulta bajtársait.

– Határozottan ellenzem, hogy az antifasiszta mozgalomba zsidók is bekapcsolódjanak. Mit várhat tőlük az ember? – ez volt Lacko véleménye.

Nem tudom, a tűz melegétől vagy a méregtől vörösödtem-e el, de szinte rögtön kitörtem.

– Lacko, megtiltom neked, hogy a táborban antiszemita kijelentéseket tegyél! Nézz rám, több mint két és fél éve vagyok az illegális mozgalomban. Sok kárt csináltam? Pedig én is zsidó vagyok!

– Katulka, ne viccelődj itt velünk. Méghogy te zsidó lennél? – szólalt meg meglepődve Václav.

– Lacko, szívd vissza, amit mondtál, és a jövőben gondold meg jól, hogy mit beszélsz! – szólt rá Rudo. – Még a mi csoportunknak is a szégyenletes zsidógyűlölet mételyétől kell szenvednie?

– Figyeljetek, el sem tudjátok képzelni, mennyi segítséget nyújtottak a sitnói csoportunknak a Selmec környéki zsidók. Azok az emberek, akik ma-

guk is a szakadék szélén egyensúlyoztak, sose haboztak segíteni, figyelmeztetést küldeni vagy anyagi segítséget nyújtani, pedig maguk is szenvedtek és jogfosztottak voltak. És végül is hány árulás és elfogatás volt, amihez semmi közük sem volt a zsidóknak? Ne dobáljátok sárral azt a nemzetet, amelyik a nácizmus áldozata! – Marián szavai voltak a legmeggyőzőbbek. Odaléptem hozzá, megszorítottam a jobbját, miközben alig tudtam ellenállni a kísértésnek, hogy arcon ne csókoljam...

Az oroszok túlkiabálták egymást:

– Sto takoe? (Mi történik?)

A beszélgetés viharos volt, nem értettek mindent. De mire sikerült volna bevonni őket, az eső szétzavart minket. Hatalmas villámok csapkodtak ágyúdörgéshez hasonló mennydörgés kíséretében. Pillanatokon belül olyan hatalmas vihar kerekedett, amilyet álmunkban sem tudtunk elképzelni. Gyorsan eltűntünk kőrejtekeink mélyén. Az Atlanti-óceán fölötti ítéletidő elérte Közép-Európát is. Négy napon keresztül tomboltak a természet erői. Harmadnapra már csak vizes kenyerünk volt, negyednapra az sem. De a legrosszabb az egészben az volt, hogy a ruhánk teljesen elázott, egész testünket hideg rázta.

XXVII. Árulás vagy óvatlanság?

Végre kisütött a nap. És hogy melegítettek a napsugarak! Heverésztünk a napon és melegítettük átfázott tagjainkat, szárítottuk ruházatunkat, takaróinkat. Még a báránybundám is sütkérezett. Enni is elfelejtettünk. Csak akkor jutott eszünkbe, amikor tömött hátizsákjával megjelent Hubert. Friss kenyér, egy oldal szalonna, hagyma és krumpli. Sejtette, hogy elázott a gyufánk is. Néhány csomag gyufát és egy üveg petróleumot vett elő a hátizsákból, anélkül bizony nem tudtuk volna meggyújtani a vizes fát.

– Hogyan vészeltétek át? – kérdezte kicsit félénken. – Az asszony az erdészházban megesküdött volna, hogy itt a világ vége. Állandóan vetette a keresztet.

– Túléltük, úgy látszik, az ember elnyűhetetlen – felelte helyettünk is Marián, akit már szoros barátság fűzött Huberthez.

Hubert kipakolta a hátizsákot és elmondta az életbevágóan fontos híreket. A keleti fronton tetőzik a nagy nyári offenzíva. A Ladoga-tónál kezdődött, a Vörös Hadsereg feltartóztathatatlanul nyomul előre Vityebszk-Gomel irányába. Ezek voltak a BBC hírei. Azután következtek a parancsok: nyolc emberünk a megbeszélt helyen átveszi az első fegyverszállítmányt. Egy bizonyos időre mély gödröt kell ásni. A merevítő deszkát és ponyvát a szállítmány becsomagolására az erdészházból kell elhoznunk...

Eszembe jutott Félix parancsa, hogy ne keveredjek fegyverekkel kapcsolatos ügyletekbe. Tekintetem a krumplira tévedt, és úgy döntöttem, főzök valami meleg ételt.

– Jurek, gyere, segítségre van szükségem. Krumplit kell hámozni – böktem meg barátságosan csapatunk művelt tagját.

– Mi, miért pont én? – csodálkozott Jurek. – Életemben nem csináltam, de még az anyám se, arra volt a szolgálónk! – jelentette ki fölháborodottan.

– Felejtsd el, fiú, ami volt. Régen volt, és időközben sok minden történt. Mi ketten elég műveltek vagyunk ahhoz, hogy ezzel is megbirkózzunk, s munka közben kicsit felfrissítem a latintudásodat. Észrevettem, hogy a Gaudeamus-ból csak az első versszakot ismételgeted – ami igaz is volt.

– Micsoda, Katka, te tanultál latinul? – lepődött meg a fiatalember.

– Ó, hogy tanultam-e?! Még Ovidiusból is tudok idézni neked hexameterben.

Jurek szája tátva maradt a csodálkozástól. Kést ragadott és szorgalmasan hámozta velem a krumplit, miközben Marián és Rudo megpróbáltak tüzet rakni. Úgy gondoltam, megkezdhetem Jurek nevelését.

– Jegyezd meg jól, fiú, hogy nincsenek felsőbbrendű és alacsonyabbrendű munkák. Mindegy, hogy az ember a kezével vagy a fejével dolgozik. Mindkettő nemesíti az embert, ha szívvel teszi.

Jurek nem válaszolt, lehet, hogy még soha nem hallotta ezt. Talán elgondolkodik rajta.

Néhány nappal a fegyverakciót követően meghívót hozott a futár Veľký Uherecből a járási konferenciára. Baranov századost, Rudót és Lackót bíztuk meg. Minek delegáltak még egy negyediket is? Egy csöndes, jó fiú volt az, Janeknek hívták. Nem beszéltem vele, de úgy tudtam, katonaszökevény.

Mielőtt elment volna, Rudo odajött hozzám és a kezembe nyomta versgyűjteményét: az volt a címe, hogy „A némák születése". Megkért, rejtsem el, hisz sosem lehet tudni, mit hoz a jövő. Szavai jóslatként hatottak.

Éjjel kellett visszatérniük. De felvirradt a nap, magasan járt az égen, és a társainknak se híre, se hamva. Ebéd körül Rudo jelent meg, egyedül. Elgyötört volt, alig állt vékony zergelábain, fáradtan csuklott le az egyik tábori székre. Rudo híre rövid és lesújtó volt: Baranov, Lacko meg Janek bajba kerültek. A gyűlés túlságosan viharosan zajlott és a vita túlságosan hangos volt. Elfeledkeztek arról, hogy a falnak is füle van. A visszafelé vezető úton már várták őket. Mintha csak a földből nőttek volna ki, hirtelen csendőrök állták el az útjukat. A mieinknek volt ugyan fegyverük, de nem rántották elő, hanem hamis papírjaikat mutatták fel. Rudo egy óvatlan pillanatban rohanni kezdett. Ki tudta volna utolérni? Rudo megmentette az irháját, de most úgy ül itt, mint egy rakás szerencsétlenség. Habár nem tudott volna segíteni senkinek, gyötörte a lelkiismeret, hogy egyedül menekült meg. Nem tudtuk megnyugtatni.

Mariánt megkérték, vegye át a csoport irányítását. Valójában eddig is osztogatott parancsokat, de határozottan kijelentette: „Barátaim, nem akarok kommandant lenni, hanem testvér, akivel mindent meg lehet vitatni." Azt javasolta, költözzünk el a félreeső táborhelyünkről. Sem stratégiailag, sem topográfiailag nem tartotta megfelelőnek a hegytetőt. Szerinte egy rajtaütésnél a katonák itt úgy összefogdosnának, mint a nyulakat.

Senki nem ellenkezett. Mivel a csoportunkból hárman is kézre kerültek, nem lehettünk itt többé biztonságban. Az ijedt Hubert is felkeresett, egyetértett a költözéssel, sőt új táborunk helyével is, és felvette a kapcsolatot az illetékes baťovany-i és trencséni szervezetekkel. Búcsúnk a Kis-Fátrától nem volt nehéz, hiszen jóformán meg sem melegedtünk itt. Hubert végül megnézte a fegyverraktárt és megdicsérte a szakszerű elrendezést.

* * *

Egy kis falucska, Miezgovce közelében, a baťovany-i és a trencséni hegyek közötti új táborhelyünkön megtárgyaltuk társaink fogságba esését. Valóban a konferencia résztvevőinek óvatlansága okozta, vagy árulás volt?

A baťovany-i vezetők közül az egyik, Milan, nevet is mondott és fenyegetőleg rázta az öklét abba az irányba, ahol az illetőt sejtette. Miért éppen Karol Ivankát gyanúsítja? Hiszen ő is illegalitásban él. Azok közé az idealisták vagy kalandorok közé tartozott, akik 1937-ben Spanyolországba mentek, hogy Franco hadserege ellen harcoljanak a polgárháborúban.

Nagyon kínoztak az antifasiszta táboron belüli ellentétek. Tragikusnak találtam. Ezek lennének egy új világ hirdetői? Hogy fog kinézni akkor a világ? Mindig alapvető elvekről volt szó, vagy általában csak személyes rivalizálásról? Az eljövendő vezető pozíciókért folyna a harc? Milan harcolna Karol ellen? Egyáltalán, ki éri meg a jövőt?

A Miezgovce melletti erdőkben töltött hetek megviselték a lelkünket. Biztos híreket kaptunk arról, hogy a három letartóztatott társunk az uhereci börtönben van. Nem adták ki őket a Gestapónak. Politikai tevékenységükre nem találtak bizonyítékot? Az egyik munkatáborból menekült, a másik kettő fiatal szlovák, akiknek a keleti fronton elegük lett a háborúból. Egyszóval a hír, hogy mindössze néhány kilométernyire tőlünk ülnek börtönben, kísértést jelentett néhányunknak, hogy megtámadják a börtönt és kiszabadítsák a foglyokat. Kidolgozták a tervet, az akciót Mariánnak és az „öreg" Ványának kellett vezetnie. A csoport elég erősnek érezte magát, hogy támadást intézzen a rendőrőrs ellen. De az utolsó pillanatban elálltak a tervtől: küldött érkezett Trencsénből és összekötő Baťovanyból. Mindkét körzet megtiltotta az akciót, nem tehettünk semmit. A fiatalok különböző nyelveken káromkodtak és jómagam is kíváncsi voltam, meddig tudom őrizni szalonképes szókészletemet.

Egy ritkás erdőben várakoztunk. Nekem úgy tűnt, mintha hajótöröttek lennénk. Igaz, nem víz vett körül bennünket, hanem okkersárga sártenger. Nem volt tető a fejünk fölött. Az a néhány gally inkább gúnyolódásnak tűnt, semmint védelemnek. Egyfolytában esett a meleg nyári eső. Megszoktuk az átázott ruhát és lábbelit. Lassan már hozzátartozott az életmódunkhoz, mint az oxigén a levegőhöz. Tüzet nem tudtunk és nem is volt szabad raknunk, a főzés számításba se jöhetett. Rudo hangosan sóhajtozott a borsólevesem után. Egyszer elárulta, hogy egy teli csajka gőzölgő levesről álmodott.

A falu készétellel látott el bennünket, éjszaka csempészték oda. Egyszer egy egész vödör cukros mákoscsíkot kaptunk. Orosz bajtársaink sajnos nem ismerték ezt az ételt és megesküdtek, hogy inkább éhen halnak, minthogy hozzányúljanak a „piszkos" tésztához. Mi, a kevert kisebbség, három napig tömtük vele a hasunkat. Az utolsó adagok már nem édesek, inkább savanyúak voltak és megfeküdték a gyomrunkat. Így maradtak egészségesek a vizes kenyéren élő oroszok, akik most is kártyával múlatták az időt.

Mit is lehetett kezdeni az idővel? Václav és Jurek mintha kibékültek volna, de nem lehetett tudni, hogy ez valódi béke-e, vagy csak tűzszünet. Václav megnyugodott és családi gondjainak megoldását a jövőre bízta. Jurek sem volt annyira agresszív. Szorgosan gyúrta a latin grammatikát. Rudo a verseit forgatta és újakat írt, egyértelmű, realista verseket. Marián a tábort őrizte, látszott rajta, hogy nagyon sokat töpreng valamin. Megpróbáltam a környéken további segítséget szerezni. Sokat voltam úton és ez jót tett. Az időm nem telt rosszul, csak a visszafele utak voltak néha nagyon keservesek. A csizmámra vastag rétegben tapadt a sár, amitől olyan nehéz lett, hogy alig bírtam vánszorogni. Bánovcében, Dr. Lőwinger volt zsidó orvos asztalánál is erre gondoltam; kivételt kapott, így rendelhetett a kisvárosban. Ha a Tiso-rezsimben nem lettek volna orvosok, akik kivételt kaptak a zsidótörvény alól, sok város és falu egészségügyi ellátás nélkül maradt volna.

Szívélyesen fogadtak, én pedig úgy éreztem magam, mint a díszvendég, aki éppen a dzsungelből jött meg. Pompás asztal mellé ültettek! Nehéz fehér damasztabrosz, ezüst étkészlet. Nem, nem álom, ez volt a valóság. Mellettem Judita lányuk ült. Külön főztek neki: sovány húst, zöldséget, salátát, minél kevesebb szénhidráttal. Gizelina diétája jutott eszembe, aki cukorbajban halt meg. Elidőztem az emlékénél.

– A lányunk szigorú diétát tart, szeretné megőrizni tökéletes alakját – mondta az anyja.

Judita elpirult, nekem pedig eszembe jutottak éhező társaim, fékeztem hát az étvágyamat. Nem tudtam elfojtani kellemetlen érzéseimet, és örültem, amikor véget ért a fényűző ebéd és én visszaindulhattam társaimhoz a vadonba a vastag borítékkal, amelyben sok pénz volt a csoport számára.

A csoportunkban forrongott a hangulat. Bizonyítást nyert, hogy északon

Vrútky és Zsolna között létrejött egy nagy csoport, egyes hírek szerint több mint százan voltak egy dezertőr szlovák százados vezetése alatt. Harcképzett katonák, akik nem húzódtak meg a rejtekükön, hanem rajtaütéseket hajtottak végre. A mi férfiaink már megelégelték a semmittevést és csatlakozni szerettek volna. Marián türelmetlenül várt rám. Az utóbbi hónapokban mintha kicserélték volna, ki akarta kérni az én véleményemet is. Ő maga inkább itt maradt volna a vidékünkön, mert úgy vélte, hogy a csoportunk a jövőben jó magja lehetne az ellenállásnak. Észak helyett ő inkább a Vtáčnikra szeretett volna hurcolkodni.

Természetesen ezt mindenképpen meg kellett beszélni a körzettel. Ez ügyben sürgősen találkozóra kellett mennünk. Sokat próbált csizmáimról lekapartam a sarat, azt gondoltam, ezt az utat még kibírják. A tervvel természetesen egyetértettem. Jóleső várakozással gondoltam a Horákékkal és Félixszel való találkozásra. Két hónap azért mégiscsak hosszú idő, azóta nem láttam az én „fő támaszomat".

Nehezen engedtek el bennünket az útra, hiszen a környék továbbra is veszélyt rejtett, a főbb útvonalakat őrjáratok ellenőrizték. Rudo Jašík lelkesedett a Vtáčnikért és megkért minket, szóljunk az érdekében, mert szeretne a szerkesztőség közelében maradni.

XXVIII. Keserű tapasztalatok a nagy események küszöbén

Horákékhoz az éjszakai órákban érkeztünk. Az út egy részét vonaton tettük meg, de a nagyobbik részét gyalog. Ivan és Elenka éjjel-nappal vártak. Három társunk letartóztatása nem maradt titok. A szájról szájra terjedő hír felnagyította a történteket. Az első napokban Elenka sokat sírt miattunk, nem tudta, mi lehet velünk. Senki sem merészkedett a körzetünkbe. Félix lelkiismeret-furdalással küzdött, amiért a csoporthoz küldött bennünket és időhiány miatt a sorsunkra hagyott. Az elmúlt hetekben olyan sok megbeszélése volt, hogy alig győzte. Félreeső katonai és civil támaszpontokat látogatott meg, állítólag komoly előkészületek kezdődtek. Mindkettőnket az érdekelt, mikor mutatkozik Félix.

– Hétvége felé, azt hiszem – feltételezte Ivan.

Elenka közben elrohant a konyhába, ismerte éhes farkasait. Marián a Félix érkezéséig hátralevő két napot a szülőfalujában szerette volna tölteni.

– Szegény mama, azt se tudja már, hogy nézek ki – mondta félig viccesen.

– Katka, korlátoznunk kell a mozgásszabadságodat – mondta Elenka habozva. – Kellemes sétáinkat be kell szüntetnünk. Ahogy elmentél, kellemet-

len látogatókat kaptunk. Két hliníki csendőr jelent meg az iskolában. Ivan futólag ismeri őket. Először úgy tűnt, hogy csak benéztek útközben, de aztán a lényegre tértek: valaki Trnávkából feljelentést tett, hogy egy gyanús személy lakik Horákéknál. Állítólag valamilyen tanítónő, aki a szabadságát tölti itt, de kétségek merültek fel, igaz-e.

Félelem fogott el, isten ments, hogy a barátaim kellemetlen helyzetbe kerüljenek miattam. Felajánlottam, hogy inkább elmegyek Mariánnal Ilijába.

– Nem, szóba se jöhet – mondta Ivan, és Elenkához fordult: – Mért kellett megemlítened, mielőtt Félix megérkezik? Miért gyötrődjék emiatt szegény Katka, nem látod, hogy nyugalomra van szüksége?

Másnap este Kamilkával játszottam a sarokban, új ruhákat próbáltunk a babáira, amikor megjelent Félix. Elég volt rápillantanom, láttam az arcán az elmúlt hetek gondjainak nyomát. Roppant fáradt, kimerült volt.

– Katka, már mindent tudok, találkoztam Milannal. Remélem, hogy nem akarsz te is északra menni? – faggatott izgatottan. – Marián javaslatával sem tudok egyetérteni, hogy a csoportot a mi körzetünkbe helyezzük át.

– Félix, alárendeljük magunkat a te döntéseidnek. De át kell adnom egyik társunk kérését. Rudo Jašíkról van szó. Nagyon kedves fiú és nagyon fellelkesült a Jánošíkunktól. Ő maga verseket ír és szeretne hozzánk csatlakozni...

Miközben Félixszel beszélgettem, még a babát öltöztettem, így nem vehettem észre, hogy elkomorul az arca. Aztán Kamilka átszaladt az osztályba, ahol Ivan és Elenka éppen új faliújságot készítettek a diákoknak, s örömmel mutatta szüleinek az új ruhába öltöztetett babát, miközben elújságolta, hogy megjött Félix bácsi.

Kettesben maradtunk. Nem értettem a Félix szavaiból kicsengő iróniát.

– Katka, rekordokat döntögetsz! Két hónap alatt két férfit megszerezni? Mikor állítottad félre Szergejt? Jašík, a költő, vonzóbb?

Megdermedtem, derült égből villámcsapásként ért a szava. A bábu kiesett a kezemből, szerencsére törhetetlen volt. Felálltam és egész közelről a legodaadóbb barátom fáradt szemébe néztem, aztán határozottan s könyörtelenül megkérdeztem:

– Mondd csak, ki volt, aki ezt beszélte neked? Végtére is mindegy, csak az sért, hogy te elhitted! Az igaz, hogy Szergej a legkedvesebb és a legintelligensebb az oroszok közül, az is igaz, hogy Rudo, Marián és én nagyon sokszor beszélgettünk együtt órákon keresztül a tábortűz mellett, míg csak el nem hamvadt a tűz. Ezt Marián is igazolhatja neked, ha találkozol vele.

Beléptek Horákék, hogy üdvözöljék Félixet, észrevették a köztünk levő feszültséget, de sok mindenről kellett még beszélgetnünk, úgyhogy felengedett a hangulat. A téma, ami azon az augusztusi estén a leginkább érdekelt bennünket, a varsói felkelés volt. Sejtettük, hogy a jövőnk ennek sikerén áll vagy bukik. Negyvenezer ember ragadott fegyvert és mégis kérdéses, hogy

ellen tudnak-e állni a Wehrmachtnak. Ivan csodálkozott, miképp lehetséges, hogy az oroszok, akik olyan közel vannak, nem nyújtanak segítséget a felkelésnek. Ki adhat választ a kérdésre?

A fejemben egymást kergették a jövőmmel foglalkozó gondolatok. Mi lesz velem az elkövetkező hetekben? Nincs szüksége most rám senkinek. Horákék házára csak veszélyt jelenthetek. Eljátszadoztam a gondolattal, hogy kiveszem a szabadságom és elmegyek Štefultovba! Nem azt mondta Jožko Bariš, hogy ha szorult helyzetben leszek, az ő ajtaja bármikor nyitva áll előttem?

* * *

Ki sejtené, hogy ez a fiatal hölgy vakítóan fehér hímzett ruhában, fehér zokniban és szandálban ugyanaz a Katka, aki ellen Miro bebörtönzése után a pozsonyi Gestapo újra elfogatási parancsot adott ki? Elenka választotta ki nekem a gardróbjából a gyönyörű szép nyári ruhát, s minthogy egyforma a lábunk is, nyugodtan mutatkozhattam a civilizált társadalomban.

A vonat a kozelníki völgyön döcögött keresztül, mint egykor karácsonykor. Az emelkedőt most nem hótakaró borította, hanem sűrű, buja növényzet. Úgy tettem, mintha csakis a női magazin érdekelne, csak lapozáskor pillantottam föl, hogy megbizonyosodjak arról, nem figyel-e valaki.

Minden simán ment. A selmecbányai állomásról már jól ismertem az utat. Hamarosan elértem Štefultov első házait. Jožko és jóságos felesége keblükre öleltek. Nemcsak kis házuk, hanem a szívük is nyitva állt előttem. A kezemben tartott bőrönd jelezte, hogy nemcsak pár órás látogatást terveztem.

– Nálunk maradsz egy ideig? – kérdezték.

– Igen, ha lehetséges – feleltem habozva.

– Nem vagy jó színben, történt valami? – vizsgálgattak.

Lehullt az álarc. Keservesen kitört belőlem az elfojtott sírás.

– Ki bántott? Marián? Csak nem Félix?

Bólintottam, miközben Marka zsebkendő után kutatott a szekrényben. Elmeséltem nekik életem szabad ég alatt töltött utolsó két hónapját, hogy egyfolytában áztatott az eső. Az életemet a demoralizált csoportban!

– A ruhám már majdnem cafatokban lógott, sosem vetettem le, csak az eső mosta. Mindent megtettem, ami erőmből telt, hogy megtartsam a lelket a csoportban és a végeredmény: meggyanúsítanak azzal, hogy két férfival is volt románcom – mondtam el a lényegét annak, ami a szívemet nyomta.

– Katka, biztosan túlhajszolta magát, vagy megbolondult, vagy egyszerre mindkettő. Félix tisztel téged, sőt istenít – és az indulatos szavak után megfontoltabban hozzátette: – Csakis féltékenységből mondhatta ezt. Biztos vagyok benne, hogy nemcsak bajtársaként szeret téged. Próbáld ezt megérteni...

A kertből gyerekzsivaly hallatszott.

– Na, mosd meg az arcodat. Tonko és Helenka mosolygósnak ismernek, megrémülnek, ha meglátnak így – bátorított Marka és gyorsan a mosókonyhába tuszkolt.

Egy órával később már a gyerekekkel labdáztam a ház mögött. Marka is kijött hozzánk néhány citromsárga korai almával a kezében.

– Még nem egészen érett, de meg lehet enni, felfrissít.

– Mama, sokáig marad nálunk Katka? – kérdezte a fiúcska. – Sok mindent elfelejtettem matematikából.

– Én meg elfelejtettem olvasni – közölte Helenka.

– Milyen jó, hogy újra segít nekünk. Nemsokára kezdődik az iskola – kiáltoztak örömmel eltelve a gyerekek. Nem tudtam, mit mondjak nekik, hisz még azt sem tudhattam, hogy a legközelebbi órák mit hozhatnak.

Augusztus 26-án felvettem a fehér ruhát és azt mondtam vendéglátómnak, hogy a városba megyek vásárolni. Figyelmeztetett, hogy óvatos legyek, de én megnyugtattam, hogy ilyen külsővel nem fogok feltűnést kelteni. Huszonnegyedik születésnapom csábított a városba. Az előző évekhez képest sokkalta gyöngébbnek éreztem magam. Leírhatatlan üresség és fáradtság uralta egész lényemet.

Selmecbánya olyan volt, mint mindig; vagy talán mégsem? Feltűnt, hogy az utcákon csoportokba verődött emberek álldogálnak, a főutcán meg sokkal nagyobb a jövés-menés, mint általában. A gyerekek vakációztak, ott lökdösődtek a könyvesboltokban, hogy tankönyveket, füzeteket, vonalzót vegyenek, mindent, ami az iskolakezdéshez kell. Szerettem a készülődés hangulatát. El kellett fojtanom az irigységemet! A nők, idősek és fiatalok, degeszre tömött bevásárlószatyrokat cipeltek, ami szokatlan volt így hó végén, hiszen az emberek többsége örült, ha elseje előtt volt pénze legalább a legszükségesebbekre. Csak nem hadiállapotra készülnek?

Valami lógott az augusztusi levegőben. Csendőrök mellett mentem el, de nem rogyadozott a térdem. Egyszer csak eszembe jutott az a nap, amikor ebben a városban az életemtől búcsúztam. Mikor is volt? Több mint két éve? Kettő? Annyi mindent éltem át azóta, hogy húsznak tűnt. Megálltam egy ruhaüzlet kirakata előtt. Szürke, kockás térdnadrág díszelgett benne. Elegáns volt, biztos van az én méretemben. Az utolsót, amit még Mariántól örököltem, már elhordtam. A zsebemben ott lapult egy százkoronás, Félixtől kaptam, de nem akartam elkölteni. Most mégis úgy döntöttem, hogy megteszem. Megkértem az eladót, mutassa meg a nadrágot. Jól állt.

– Legyen szíves, elvinném az öcsémnek – mondtam. – Egyforma a méretünk.

Választottam még egy hozzáillő blúzt, pontosabban egy sportos inget, majd emelkedett hangulatban távoztam a boltból.

Este megjelent Marián. Véletlen volt, vagy számon tartotta a születésnapomat? Hírek tömegét hozta, amelyek kiszakítottak az elmúlt napok letargiájából. Először is elmondta, Félix rettentően sajnálja, hogy ok nélkül gyanúsított. Marián úgy helyre tette, hogy Félix állítólag akár térden kúszva is eljött volna bocsánatot kérni, ha a közeljövő történelmi eseményeinek előkészítése nem tartotta volna vissza. Ejtőernyősöket vártak, Besztercebányától északra kell földet érniük. Félixnek ott kell lennie. Valami nagyszabású dolog veszi kezdetét.

– Amíg mi ott rohadtunk és szerencsétlenkedtünk a Fátra és a Vtáčnik erdeiben, a Vörös Hadsereg a frontvonal teljes hosszában visszaszorította a Wehrmachtot több mint ezer kilométerrel nyugat felé. 25 divíziót semmisített meg, visszafoglalták Lemberget és Sztanyiszlavot. Sajnos a varsói fölkelés rosszul áll, és érthetetlen, hogy a szovjetek miért nem sietnek a segítségükre. Csak a nyugati szövetségesek nyújtanak némi segítséget légi úton. Antonescu kormányának bukása Romániában valóban igaz. Hitler ellen meg sikertelen merényletet követtek el, a merénylőket kivégezték. Ezek nem mendemondák, ez az igazság.

Hirtelen elszégyelltem magam. Milyen kicsi és jelentéktelen is az én fájdalmam a jövendő új világ vajúdásának fájdalmaihoz képest!

– Katka, mikor térsz vissza hozzánk? – zökkentett ki gondolataimból Marián.

– Még két-három napig maradok, fölkészítem Tonkót az új iskolaévre. Megígértem neki.

Jožko visszatért a délutáni műszakból és csatlakozott hozzánk.

– Figyelj, mondd meg a nagy Félixeteknek, hogy ha még egyszer rosszul bánik Katkával, esküszöm, velem gyűlik meg a baja! Nekem aztán ugyan mindegy, hogy milyen nagykutya lesz belőle, még ha közönséges bányász maradok is életem végéig.

XXIX. A felkelés és a szabadság első napjai

Felkelés! Ez volt az oka Félix titokzatos készülődésének valami nagy, történelmi eseményre, ami meglepetés kellett legyen!

A besztercebányai szabad rádióállomás felszólította Szlovákia lakosságát, hogy csatlakozzon az áruló Tiso-kormány elleni felkeléshez. Ejtőernyős egységek foglalták el Breznót, lefegyverezték a szlovákiai német szervezeteket. Az első hírek mintha egy nagy áradás hátán érkeztek volna a Garam völgyébe; engem is elértek Hodrušán. Szaladt a nép a főutcára. Olyan ese-

mény volt ez, amit együtt kellett megünnepelni. A nevető arcú emberek lelkesen kiáltoztak: „Éljen a fölkelés!" És a völgy körüli hegyek visszhangozták kiáltásukat.

– A hadsereg csatlakozott a fölkeléshez. Éljenek a katonák!

– A felkelés területén mindenütt a forradalmi tanács az úr!

– A Vörös Hadsereg a csehszlovák külföldi brigádokkal együtt harcol a duklai szorosnál a Keleti-Kárpátokban!

Sohasem fogom elfelejteni azt a fényözönben úszó szobát Emilnél Hliníkben, ahol élénken beszélgető barátai körében megpillantottam Félixet. Úgy surrantam be, hogy Félix nem vett észre. Ebben a pillanatban mi nem voltunk fontosak. Nagyon szépen beszélt, de szeméből aggodalmat olvastam ki.

– Barátaim, az a megtiszteltetés jutott osztályrészünkül, hogy átélhetjük a történelem egy nehéz, de tisztességes fejezetét! Vállalnunk kell tehát a felelősséget minden tettünkért, minden lépésünkért! – fejezte be a beszédét.

– Meddig terjed a fölkelés? – erre a kérdésre csönd lett. – Kire támaszkodhatunk, hogyan tarthatunk ki? – hallatszottak a nyugtalan kérdések.

– Žarnovicába bevonult a helyőrség. Minden település fölállította a saját fegyveres milíciáját. A mi körzetünkben nagy partizánegység alakulhat. Kezeskedem, hogy a legjobbak lesznek tagjai sorában – mondta Félix határozottan, ám szerényen.

– És mi történik most a mi Szlovákiánkban?

– A német hadsereget váratlanul érte a felkelés, de már mozgásba lendült. Nyugaton szinte ellenállás nélkül nyomul előre. Csak az eddig is több kisebb zendülést szervező nagyszombati helyőrség próbált meg ellenállni. Tekintettel a teljes elszigeteltségükre a felső-nyitrai körzetbe húzódtak, aztán beljebb Közép-Szlovákiába, ahol megvetették a lábukat a felkelők.

A nagy, erős nyitrai helyőrség Šmiglovský tábornok árulása folytán hű maradt a németekhez. A trencséni helyőrség megpróbált csatlakozni a felkeléshez, de a parancsnokukat a családja elleni kegyetlen fellépéssel a kapituláció aláírására kényszerítették. Északon, Zsolnánál és Strečno mellett harcok folynak. Keleten is válságos a helyzet.

Az első csehszlovák brigád a Vörös Hadsereg oldalán kíméletlen harcot folytat a duklai hágóért, ha rövid időn belül nem sikerül az áttörés, a felkelésünk sorsa megpecsételődik. Ezzel mindenkinek tisztában kellett lennie...

Emil Mazanec családi házát nevezték ki az „új világ" központjává. Zászlókkal és nagy forradalmi jelszavakkal feldíszítve a Nová Baňa-i járási nemzeti bizottság ideiglenes székházát képezte. Betka asszony, aki az elmúlt hónapokban elég sokat betegeskedett és legtöbbször az ágyat nyomta, most nyomban lábra állt, hogy ellássa a háziasszonyi teendőket. Gyógyulásának oka talán nem is annyira a történelmi helyzet megkívánta helytállás volt, hanem inkább pilóta fia, Julo szabadulása, ugyanis a felkelés kaotikus első

napjait kihasználva megszökött a nyitrai börtönből. A repülőt egy rozzant Opelre cserélte, gépkocsivezetőként állt a fölkelés szolgálatába. Az új kormány a tanács elnökének Félixet, titkárának Ivant nevezte ki. Senki sem tölthette volna be jobban és tisztességesebben az elnöki funkciót ezekben az időkben, mint Félix.

Szeptember elején egy napon Mazanecék házában nagyobb társaság gyűlt össze. Félre akartam vonulni, de Félix visszatartott, hogy bemutasson a vendégeknek. Zeman főhadnagy – barátságos szláv arc, vállapján a rangjelzés; civilben tanító volt – mosolyogva köszöntött:

– Hát, Katka, én vagyok az, aki Homek álnéven írt cikkeket az újságukba!

Érdekes volt szembesülni az elmúlt hónapok illegális munkájának emlékeivel. Zemanhoz csatlakozott Fiala csendőrparancsnok, aki boldogan vágta a sarokba a Szlovák Állam egyenruháját és nyíltan kimondta, hogy lelke mélyén hű maradt Csehszlovákiához. Nem köpönyegforgatás volt, hiszen az elmúlt hónapokban az egész körzetnek feltűnt, hogy nagyon sok feljelentés tűnt el nyomtalanul az íróasztaláról. Egyetlenegy ügyet sem továbbított a Gestapónak.

Néhány civilbe öltözött orosz is érkezett, sokáig tanácskoztak. Meglepő volt, milyen simán zajlott le a szlovák–orosz kommunikáció. Aztán egy kivételével mindnyájan távoztak.

– Fjodor Taratyinov – nyújtotta a kezét, amelyikkel mindeddig a pisztolyt szorongatta. – A kijevi parancsnokság összekötője vagyok és azért jöttem, hogy egy önkéntes partizánosztagot hozzak létre.

Zeman főhadnagy búcsúzóul azt mondta, hogy számított rám a partizánosztagnál, de Félix és mások tiltakoztak. Ám én úgy éreztem, fiatal vagyok még ahhoz, hogy éppen most nyugdíjba vonuljak. Azt is tudtam, hogy Ivan Horák nagyon szívesen látna a családja mellett. Talán igaza van. Hogy tudna Elenka egyedül megbirkózni az elkövetkező nehéz napokkal?

Késő délután még egy látogató érkezett: a ház előtt Marián állt meg egyenruhában, vadonatúj motorkerékpáron.

– Barátaim, tudom, hogy számítotok rám, de a behívó alapján a Selmecbányán állomásozó reguláris hadsereghez tartozom.

Ezzel magyarázatot nyert, miért van egyenruhában és hogy miért jött motoron.

Marián sugárzott. Sitno körzetében akart létrehozni és gyorsan kiképezni egy ifjúsági partizánosztagot. Elemében volt, nagy feladatok előtt, és senki sem kételkedett tervei sikerében.

– Át kell adnom az egészségügyi szolgálat hadnagy urának, Tomášnak az üdvözletét. Látnotok kellene, hogy Erna milyen büszkén néz a férjére!

Véget ért a hosszú nap. Julo vitt haza bennünket az Opellel. Félix úgy határozott, hogy a rég elfelejtett ágyában hajtja álomra a fejét az anyja házában. Én Ivannal az iskolába mentem, ahol már nagyon várt bennünket

Elenka. De az éjszaka nem volt nyugodalmas. Éjfél körül valaki bekopogott. A falu bírája volt az. Elnézést kért az éjszakai zavarásért, és azt mondta:

– Igazgató úr, a falu népe forrong. Bolseviknek mondják magát és a feleségének nem tudják megbocsátani, hogy lutheránus. Azzal fenyegetőznek, hogy bosszút állnak a családján. Egy időre el kéne őket költöztetnie. Nekem ugyan maguk ellen soha nem volt semmi kifogásom, erre akár meg is esküszöm, de nem tudom vállalni a felelősséget a családja biztonságáért. A falusiak nem akarják akceptálni a Tiso-kormány bukását.

Másnap Ivan elszállásolta a családját Sklené Teplicében, néhány kilométerre Hliníktől. Elenka költözését követően magam is elbúcsúztam Hliníktől.

Nová Baňa járási központ a felkelőkhöz csatlakozott. A járás elöljáróját, akit hat évvel ezelőtt a Tiso-kormány nevezett ki, felszólították, hogy mondjon le. Összeszedte a családját és titokban Pozsonyba költözött, mert félt, hogy lecsukják.

Félix, az új elöljáró megkért, hogy tartsak vele. Fel voltam készülve, hogy kapok tőle valamilyen ajánlatot, és előre mérlegeltem a választ.

– Félix, te átveszed a kész régi apparátust. Egyedül a helyettesedet, Ivan Horákot van jogod alkalmazni. Én csak úgy mehetnék oda, mint kétes díszvirág. Ne áltassuk magunkat! Igaz, az arcomon nem látszik a zsidósághoz való tartozásom, de hamar suttogni kezdenék, hogy az üldözött népcsoporthoz tartozom. Hat éven keresztül sulykolták a szlovák fejekbe, hogy a zsidó nemzet ellensége mindannak, ami szlovák. Azt hiszem, a Nová Baňa-i járási hivatalban nyugodtabb lesz a légkör, ha én kimaradok ebből.

És elvállaltam egy másik megbízatást, mert úgy véltem, hogy ott sokkal hasznosabb lehetek.

XXX. A „Szlávok szabadságáért" 6. partizánosztag kötelékében

Szeptember 9-én kellett jelentkeznie minden férfinek, aki be akart lépni az önkéntes harci egységbe. A járási hivatal ablakában álltunk és a Nová Baňa kis főterén lezajló eseményeket figyeltük. Félix arca feszült bizonytalanságot tükrözött. Csalódás éri? Lesz elég önkéntes jelentkező ahhoz, hogy nagy partizánosztag alakulhasson? Vagy az emberek inkább a kényelmes biztonságot választják?

De a főtér lassan kezdett megtelni. Teherautók, lovas kocsik álltak meg, tömegével hozták az embereket.

Amikor ezt láttam, szó nélkül kezet adtam Félixnek és Ivannak és ezáltal én is az önkéntes brigád tagja lettem.

1944 őszén minden iskolát bezártak a felkelés területén. A Nová Baňa-i polgári iskola kaszárnyává és parancsnoksággá alakult át.

Délután lelkesítő beszédek hangzottak el. Félix volt az első szónok: kiemelte a felkelés jelentőségét, amely a szlovák nép utolsó esélye arra, hogy a lemossa a Harmadik Birodalommal való kollaborálás szégyenét, s nem hallgatta el azt sem, hogy kemény megpróbáltatás lesz. A fellépése meggyőző és magával ragadó volt.

Taratyinov főhadnagy a Vörös Hadsereg előrenyomulásáról és harcairól tájékoztatott az Uraltól a finn határig és a Kárpátokig. Egy első világháborús öreg légiós kitűnően tolmácsolt neki.

Az utolsó szónok Zeman főhadnagy volt, aki felszólította a kétszáz önkéntest, hogy tegyék le az esküt. Milyen kicsinek is éreztem magam a kétszáz férfi között! Kicsinek, de nem magányosnak.

Az illegalitásban eltöltött két és fél évem történetét előbb suttogva, később már hangosan adták szájról-szájra. Úgy csodáltak, hogy néha már alig tudtam elhárítani a szimpátia megnyilvánulásait. Így lettem a 6. partizánosztag Katka húgocskája.

Nem volt időm azzal foglalkozni, hová osztanak be, mert Zeman főhadnagy máris hozzám lépett és kijelentette:

– Kétszáz férfink van és egy Katkánk. Rá a parancsnokságon lesz szükség. Gyere, Katka, bemutatlak a többieknek.

Kézszorítások következtek: Ferko Mikysa, a stáb ügyintézője őrmesteri ranggal, egy nagyon komoly, de barátságos idősebb úr. A két fiatalember feladata, akikkel az irodában találkoztam, titok volt számomra, akárcsak a magam szerepe is. Az egyiket, Dušant hamar a szívembe zártam. A tizennyolc éves magas fiúból csak úgy sugárzott a nemes jellem: szürke szeme értelmet és jóságot tükrözött.

– A könyvelést bízták rám. Közgazdasági akadémiát végeztem – mondta szerényen. – Remélem, megbirkózom a feladattal.

Tonko fiatalabbnak látszott és éretlennek ahhoz, hogy részt vegyen a ránk váró eseményekben. Kinyögte, hogy fogalma sincs, mit fog ő itt csinálni. Én is így voltam ezzel, csak nem vertem nagydobra. De hamar megoldódott a dilemmám. Zeman főhadnagy fölvette a telefont és csakhamar a következő beszélgetésnek lettem a fültanúja.

– Halló, a žarnovicai Dunaj hadtápszakaszával beszélek? Itt a „Szlávok szabadságáért" 6. osztag második brigádjának parancsnoka beszél. Ma reggel alakultunk és Nová Baňában székelünk. Kétszáz férfi és egy hölgy felszereléséről van szó, az utóbbi fog képviselni bennünket. Küldhetek önökhöz azonnal egy autót? Igen? Mit mond, kérem? Hogy hogyan? Este nyolcig, kivételesen? Akkor rendben van. Köszönöm!

Azután Ferkóhoz fordult.

– Gyorsan írj egy ellátmányozási kérvényt. Remélem, hogy a pecsétünk már itt van.

Én a következő parancsot kaptam.

– Katka, gyorsan készülj fel az útra! Kinn vár a kisteherautó. Te leszel a felelős az osztag ellátásáért. Senki sem tudna jobban és ügyesebben kommunikálni a hadsereg hivatalnokaival, mint te – jelentette ki meggyőződéssel.

Én azonban egyáltalán nem voltam biztos benne. Főleg amikor a tekintetem kockás térdnadrágomra tévedt. Hirtelen ötlettel végigsimítottam a hajamon:

– Janko, nem tudnál nekem legalább egy katonasapkát szerezni? Hogy fogok így tisztelegni?

– Vidd el az enyémet, van még egy – és a hónapok óta nyíratlan hajkoronámra illesztette a sapkáját.

Már éppen indulni akartam, de Zeman főhadnagy megállított.

– Figyelj, Katka, diplomatikusan kell fellépned. A katonai hivatalokban különféle emberekkel találkozhatsz. Nem mindenki szimpatizál a partizánegységekkel. Egyesek számára a mi felkelésünk csak szükséges rossz. A felkelő hadosztályok ugyan parancsba kapták, hogy kötelesek ellátni az önkéntes partizánosztagokat, de nagy a különbség a minimum és a maximum között! Sok függ majd attól, milyen meggyőző vagy. Néhány dologért harcolnunk is kell majd, ha meg akarjuk szerezni.

Nem volt a legjobb biztatás első szolgálati utam előtt! Egy kicsit megnyugtatott, hogy Dušan elkísér.

Megbeszéltük a taktikát, hogy minél sikeresebben teljesítsük feladatunkat. Aztán felültünk a teherautóra – Dušan hátra, én a vezető mellé.

A tízkilométeres úton Žarnovicáig a sofőr vallomását hallgathattam: nem volt önkéntes, se felkelő, az autót a főnökétől, Záhorský nagykereskedőtől rekvirálták, aki azt kérte, hogy akkor legalább az ő alkalmazottja törődhessen az autóval.

– Anton Šipikal a nevem és sohasem érdekelt a politika. Kis ember vagyok én ahhoz. Az én képességeim csak arra elegendőek, hogy megkeressem a mindennapi kenyeret a feleségemnek meg a két gyerekemnek – ahogy a Miatyánkban áll. A munkáltatóm jó nagy karéj vajas kenyeret kanyarított le a Szlovák Államtól. De sohasem irigyeltem. Én az új rendszerben is csak egy jelentéktelen sofőr maradok.

Kezet nyújtottam neki. Jólesett a nyíltsága.

– Zeman főhadnagy arra kért, hogy segítsek neked. Tegezhetlek, ugye? Hiszen a lányom is lehetnél – jegyezte meg. – Ígérem, hogy mindenben segítek, amiben csak tudok.

Időközben befordultunk a Dunaj szakasz udvarára. Nos, igen, kissé sértő lehet egyszerű udvarnak nevezni azt a helyet, hiszen egy gyönyörű park közepén álló kastély előtt találtuk magunkat. Az épület biztosan látott szebb

időket is. A parkban csak úgy nyüzsögtek az egyenruhás alakok és a különféle járművek.

Nem titkolhatom, hogy a szívem egyre hevesebben vert, ahogy fölfelé caplattam a harmadik emeletre. Nem tudtam, hogy elrejtsem-e lámpalázamat segítőtársaim előtt, vagy inkább nyíltan mutassam ki, hogy félek az ismeretlen feladattól. Végül is döntöttem. Mielőtt beléptem az irodába, megkértem Dušant, hogy öntsön lelket belém.

Szalutáltam az íróasztal mögött ülő hadnagynak. Fölállt, fogadta tisztelgésemet, de olyan szívélyes mosollyal, hogy egy csapásra minden félelmem elszállt.

– Hol tanult meg a kisasszony ilyen hibátlanul szalutálni? – mondta vidáman.

– Ó, tudja, különórákat vettem – bátorkodtam hasonló választ adni.

Olyan jóízűen nevetett fel, hogy Dušan és én is elnevettük magunkat.

A hadnagy úr átvette a kérvényünket, lebélyegezte, aláírta és a listára még egy sor élelmiszer felvett. Aztán elmagyarázta, hogyan jutunk el a régi sörfőzdéhez, azaz a raktárhoz.

Ott egy idősebb zászlós ellenőrizte a listánkat és a fejét csóválta.

– Maguknak aztán van protekciójuk! Ilyen ellátmányt csak a reguláris katonai egységek kapnak. No de ilyet, még a vastartalékból is?! Mivel bűvölték meg a hadnagyot?

Dušan azt suttogta:

– A főnök tudta, miért rád bízza ezt a feladatot.

Az élelmiszeradag alig fért fel a teherautóra.

Győzedelmes volt a visszatérésünk a kaszárnyába. Addigra az udvaron egy nagy sátor alatt felállították a szakasz tábori konyháját, a bográcsok csak a belevalóra vártak. Mikor megérkeztünk, a főszakács, a helyi vendéglős fia, felgyűrte az ingujját és nekilátott, hogy elővarázsolja az első vacsorát.

Olyan szívesen segítettem volna neki! Hiszen úgy szerettem főzni, mintha csak főzőkanállal a kezemben jöttem volna a világra... De a stábnak más tervei voltak velem. Zeman főhadnagy megdicsérte első szolgálati utunk eredményét és megkért, hogy menjek be az irodába.

– Holnap reggel a harmaneci központi raktárba küldelek felszerelésért. Nagy teherautót kapsz sofőrrel, Vilóval. A Dunaj szakasz altisztje is veletek megy, mert a kérvényünket a felkelés besztercebányai főparancsnokságának is jóvá kell hagynia.

Álmomban se képzelhettem volna el annál zsúfoltabb főútvonalat, mint ami a felkelt Közép-Szlovákia szívébe vezetett. Mindenki a központ, a kicsi, gyönyörű Besztercebánya felé igyekezett.

Vilo angyali türelemmel vezette az autót, pontosabban egy motorizált csiga lassúságával.

– Csak egy gondom van, kitart-e a cigarettám – jegyezte meg fekete humorával.

– Az attól függ, hogy egyfolytában szívod-e, vagy szünetet is tartasz – mondtam kissé gunyorosan.

– Azt hiszem, erre az útra inkább szamárfogattal kellett volna jönnünk – jegyezte meg a minket kísérő zászlós, aki a tegnapi újságot böngészte.

Déltájt végül mégiscsak megérkeztünk Besztercebányára. A zászlós ismert egy rövidebb utat a főhadiszálláshoz, de ez sem igazán segített rajtunk, mert nem mi voltunk az egyetlenek, akik jóvá akarták hagyatni a kiutalást. Egy újabb óra telt el. Olyan hőség volt, mintha a kora őszi napsugarak kárpótolni akartak volna az esős nyárért. Mire megérkeztünk Harmenecbe, az Alacsony-Tátra alatt fekvő festői kis völgybe, a nyelvem a szájpadlásomhoz tapadt. Mikor megláttuk, hány teherkocsi várakozik a raktárudvaron, elhomályosult előttünk a világ. A sofőrök és kísérőik hangosan szitkozódtak, hogy milyen káosz uralkodik itt. Figyeltem és megértettem: senki sem hibás. Ilyen mennyiségű felszerelés kiadása egyszerűen meghaladta a személyzet erejét. Elnézést kértem tehát az izzadt raktárparancsnoktól és szerényen átnyújtottam neki a kérvényünket. Nem tudom, hogy a fellépésem vagy elegáns tisztelgésem hatott-e rá, de ő is nagyon szívélyesen bánt velünk.

– Kisasszony, tudom, hogy hosszú volt az út, de a türelmüket kell kérnem, amíg intézkedem.

Ezt igazán nem vártam, de főleg azt nem, ami ezután következett.

– Odaszólok a kantinba, hogy hozzanak önöknek valami frissítőt.

– Ó, nagyon szépen köszönjük, de mi megelégszünk az egyszerű csapvízzel is. Nagyon megszomjaztunk az úton – válaszoltam a többiek nevében is.

Kísérőim nem hittek a fülüknek, milyen kellemes hangnemben beszélt velünk a raktárparancsnok.

A frissítő és szendvicsek mellett már nem láttuk olyan reménytelennek a helyzetet, bár még eltartott néhány óráig, míg sorra kerültünk. Mintegy a türelmes várakozás jutalmaképp teljesen új felszerelést kaptunk.

Vilo és a zászlós az egyenruhákat rakodták a teherautóra, miközben én a sarokba húzódva felpróbáltam egy kisebb zubbonyt. Relatíve volt csak kisebb: a válla majdnem a könyökömig ért. Szomorúan adtam vissza.

Hogyan juthatnék uniformishoz? A raktárparancsnok civilben pszichológus lehetett, mert kitalálta gondolatomat. Eltűnt, majd egy jó szövetből szabott kadéti díszegyenruhával tért vissza. Gáláns mosollyal nyújtotta át:

– Kisasszony, ez jó lesz önnek?

Gyorsan fölpróbáltam. Mintha csak rám öntötték volna.

XXXI. Tíz nap a bolondok Paradicsomában

Egy idő után az osztag ellátása már csak tevékenységem kisebbik részét képezte. A közeli Žarnovicába tett lassan egy tapasztalt háziasszony napi bevásárlásaira hasonlítottak, ugyanis a szimpatikus hadnagy ugyanúgy kiutalta az élelmiszert, mint a katonai egységeknek.

Az önkénteseink az őszi hűvös éjszakákat a szabad ég alatt töltötték. A parancsnokuktól kaptam egy Katka húgocskájuknak címzett cédulát, melyen az a kérés állt, nem lehetne-e az élelmiszeradagot egy-egy kupica pálinkával is megtoldani. Megkértem Dušant, hogy az élelmiszerlistára írja be az alkoholfejadagot is.

– Megpróbálhatjuk. Legrosszabb esetben elutasítják – bólintott rá a fiatalember.

A mi hadnagyunk átfutván a listát mindent igazolt, még a két demizson szilvapálinkát is.

A jól elkészített meleg étel mindig időben jutott el a különböző szakaszokhoz az ügyes konyhai személyzetnek köszönhetően. Éppen ezért minden ezzel kapcsolatos dicséretet határozottan áthárítottam. A parancsnokságon a munkám nagy becsben állt. Később elkezdtem ezt kihasználni, főleg mikor humanitárius esetekről volt szó.

Egyik reggel a parancsnokság előtt egy összegömbölyödött, láztól égő arcú fiút találtam. A sandriki egységhez tartozott, szülei akarata ellenére ragadott fegyvert, pedig – mint kiderült –, jóformán el sem bírta. A kiképzés első napjai és a szabad ég alatti őrszolgálat aláásta egészségét. Kérvényt hozott, sírva könyörgött, hogy engedjék haza. Taratyinov főhadnagy azonban ezt esküszegésnek tekintette, s azt mondta, választhat: kórházba vagy börtönbe megy-e. Kiadós orosz káromkodással küldte ki a fiút az irodából.

– Katka, mit csináljak? Nem bírom tovább – mondta a fiú, s remegő hangon folytatta: – Zeman főhadnaggyal már beszéltem, ő megértett, de az orosz parancsnok engedélye nélkül nem akar elengedni a partizánosztagtól.

Egy picit töprengtem, majd döntöttem: jobb kezébe egy zsebkendőt nyomtam, megragadtam a másik csücskét, és mint az óvodás gyermeket, szó nélkül bevezettem a félelmetes irodába. Taratyinov főhadnagynak volt humorérzéke, majdnem elnevette magát.

– Elvtárs, szerinted ennek a gyermeknek kell megmentenie a felkelést? – kérdeztem határozottan. – A börtöncellákat pedig a náciknak tartogatjuk, nem a mieinknek. Engedd meg, kérlek, hogy otthon az anyja ágyba fektesse.

Egy szuszra mondtam el mindezt a fiú védelmében, szlovák-orosz keve-

réknyelven. Taratyinovot szemmel láthatóan mulattatta a dolog és végül csak ennyit mondott oroszul:

– Ördög vigye! – még a klasszikus anyázás is elmaradt, amit én jómagam nagyon tudtam értékelni.

Az aláírt engedéllyel a kezünkben boldogan távoztunk az irodából.

Ám még aznap kiérdemeltem a főparancsnoknál a klasszikus káromkodást. Igaz, nem én voltam a főbűnös, hanem a frissen sütött kalácsok, melyeket a buzgó konyhások készítettek. Illatuk betöltötte a kaszárnyát. Dušan rám nézett és nyilvánvaló volt a válaszom: a kalácsokat azon melegében el kell juttatni a távolabbi őrhelyekre is. A sofőröm, Tono nem volt kéznél. Amikor csak lehetett, pár órára hazaküldtem a családjához. Dušan azonban észrevette, hogy Zeman főhadnagy Opelja sofőröstül ott áll a kaszárnya előtt. Nem volt nehéz rávenni a „konyhai akcióra".

Először a legfontosabb állomáshelyet kerestük fel Nová Baňától 30 kilométernyire délnyugatra. A robbanások a front közelségét jelezték. Hirtelen észrevettük, hogy nem vagyunk egyedüli látogatók a stábról.

– Ki küldte ide magukat? – dörrent ránk Taratyinov.

Dušan elsápadt. Jómagam pedig nem is tudtam hirtelen, hogy milyen színben játszom. Felelet helyett gyorsan az orra alá dugtam egy szép nagy mákos kalácsot.

– Már csak ti hiányoztok itt! Ördög vigyen – és itt következett a klasszikus káromkodás. – Azonnal tűnjetek el!

Zeman főhadnagy jóindulatúan mosolygott:

– Katka, többet ne fogjanak önkényes akcióba. Az ellenség közeledik. Az alsó és középső Nyitra-mente már a kezükön van.

Másnap Taratyinov hívatott. Azt hittem, hogy most megkapom a magamét, de egész más történt. Szívélyesen székkel kínált, leültetett és aztán megkérdezte, hogy tudok-e írni. Elnevettem magam.

– Főhadnagy úr, nem vagyok analfabéta.

– Nem úgy gondoltam. Zeman említette, hogy az illegális újságnak dolgoztál.

– Igen, ez igaz. Miről lenne szó? – kérdeztem komolyan.

– Kémeket küldünk Nyitrára. Šmiglovský tábornokot, azt a kutyát, röplapokkal lepjük meg. Pontosabban így szeretnénk lelket önteni a seregébe, hogy álljanak a felkelőkhöz.

Nagyon sokáig ültem a röplap fölött, mintha minden szónak sorsfordító szerepe volna. Addig rágcsáltam a ceruza végét, míg össze nem hoztam egy megfelelőnek tűnő szöveget.

Taratyinov el volt ragadtatva. Hamar megtanult szlovákul, akárcsak én oroszul. Parancsot adott, hogy a járási nemzeti bizottságon sokszorosíttassam a röplapot.

Nem is sejtette, milyen örömmel tettem eleget a parancsnak. Végre találkozhatok Félixszel! Nem láttam őt azóta, amióta Hliníkben voltunk, s bár majd mindennap bejártak a stábra, én többnyire úton voltam.

Semmit nem változott. Nem szállt a fejébe a dicsőség, amiért komoly tisztséget tölt be a Nová Baňa-i járási nemzeti bizottságban, meg hogy tagja az új kormány nemzeti tanácsának. Talán csak egy kicsit meggörnyedt a gondok súlya alatt. Szívélyesen üdvözölt, nem felejtett el bókolni sem, hogy milyen jó áll rajtam az egyenruha, ami mindenképpen jólesett, hiszen tudtam, hogy nem szereti az egyenruhás nőket.

– Látod, majdnem elfelejtettem, hogy van egy hírem, ami biztosan érdekelni fog. Ivan ma szabadnapot kért és visszaköltöztette Elenkát és a gyerekeket Trnávkába. A falu belenyugodott a pap kormányának bukásába.

XXXII. Néhány mozzanat

Felderítőink merész akciója sikerrel járt és a röplapok eljutottak a nyitrai alakulathoz.

A felderítő csoport munkája roppant veszélyes volt. Civil ruhás férfiak szaglásztak az ellenséges területek mentén, a felkelés körzetén túl, figyelemmel követve a Wehrmacht minden mozdulatát. Roppant bátorság és leleményesség kellett hozzá.

Ám az senki fejében sem fordult meg, hogy a felderítőink a saját tarka összetételű egységeink gyanúját is fölkelthetik. Kettőjüket orosz őrjárat tartóztatta fel és nagyon veszedelmes helyzetbe kerültek.

A letartóztatásukról az utolsó pillanatban kaptam hírt.

– Katka, fatális félreértésről van szó – mondták a parancsnokságon. – Muszáj közbelépned az oroszoknál, a tiltakozásod talán megmenti az embereinket.

Valaki szkeptikusan megjegyezte:

– Hiszen még a nemzeti tanács tagját, Félixet is kidobták, amikor megpróbálta megmagyarázni a helyzetet.

Alig kapkodtam a levegőt, mikor megérkeztem az orosz parancsnokságra. A kastély elhagyatott folyosóján egy magas fiatal tiszt állított meg.

– Hova olyan sietősen? – érdeklődött barátságosan.

Nagyon izgatott voltam, hiszen két ártatlan ember életéről volt szó! Nem csoda hát, hogy sokkal rosszabbul ment az orosz, mint általában. Figyelmesen hallgatott és úgy tűnt, érti is, amit mondok. Aztán jött a meglepetés! Nyugtatgató hangsúllyal szlovákul felelte:

– Értem, mit szeretne. Kérem, várjon, amíg elintézem a dolgot!

Nem tudom, negyed vagy félórát álltam a folyósón, míg a tiszt mosolygós arccal vissza nem tért.

– Az embereiket elengedjük. Sajnáljuk, de megeshetnek az ilyen sajnálatos félreértések. A mai idők hibája.

Akkor megjelent egy tiszt az irodaajtóban és így szólt hozzá:

– Szaska, vár a parancsnok!

További beszélgetésre nem maradt idő. Csak egy köszönömöt volt módom kiáltani a felderítők megmentője után. A szlovákul beszélő Szaskával a felkelés ideje alatt már nem találkoztam.

De huszonnégy évvel később mégiscsak megpillantottam őt a televízióban, amikor Ágcsernyőn Leonyid Brezsnyev éppen keblére ölelte és Júdás-csókot adott Szásának – Alexander Dubčeknek! Ez az orosz hadsereg csehszlovákiai inváziójának előestéjén volt, ami az ún. Prágai Tavasz végét jelentette.

* * *

Nová Baňában a népiskolában tábori kórházat rendeztek be, és már nem Janko Ambrózy volt az egyetlen egészségügyi: Marína Solčianská megszólított a kaszárnyaudvaron és felvételét kérte a tábori kórházba.

A géppuskás szakaszunk egyik tagjának, Jožko Palatinusnak volt a menyasszonya, de ami a legfontosabb volt, két elsősegély-tanfolyamot is elvégzett. A parancsnokság beleegyezett a felvételbe.

Örömömben majdnem összecsókoltam, mert már a mentőautó látványától is görcsbe rándult a gyomrom. Attól tartottam, hogy egyszer a mindeneslány szerepében kórházi szolgálattal is megbíznak. Nem mintha nem akartam volna csinálni, de nem voltam alkalmas erre a nemes munkára. A vér és a sebek látványától ájulás környékezett. Sose tudtam leküzdeni.

Nem Marína volt az egyetlen, aki jelentkezett sorainkba. Egyik nap Ferko Mikysa bemutatott egy főhadnagyot, akiről lerítt, hogy az öccse. Az idősebb testvért, Ferkót nagyon kedveltük, Leopold, vagyis Poldo, ahogy mi hívtuk, lehengerelt bennünket. Hamar megtapasztaltuk határozottságát, amely jósággal és szigorúsággal társult. Figyelmesen végigolvasta osztagunk szolgálati jelentéseit és tárgyilagosan megjegyezte:

– Eléggé idillikusan teltek errefelé eddig a napok. Felderítői tevékenységen kívül csak őrszolgálat és kiképzés folyt.

Azután ellenőrizte segédeim feljegyzéseit, elmosolyodott és elismerőleg megjegyezte:

– Ezt a szakaszt hibátlanul vezetik. Ritkaság ez az önkéntes csoportoknál. Katka, minden elismerésem – tekintett föl a papírokból. Gyorsan magam elé tuszkoltam az éppen belépő Dušant.

– Nem hiába van köztünk egy közgazdász.

Dušan elhárította a bókot, de érezte, hogy megerősítette pozícióját a stábparancsnoknál. Az első napoktól kezdve a fegyelem megszilárdítására töre-

kedett. Este nyolckor már mindenkinek a kaszárnyában kellett tartózkodnia.

– Poldo főhadnagy, volna egy kérésem – szólalt meg félénken Dušan. – A szüleim szeretnék megismerni Katkát és vacsorára hívták meg. Kimaradhatnánk egy csöppet tovább ma este?

Kellemesen meglepett a meghívás, és az engedély, amit a főnökünktől kaptunk, lehetővé tette számomra, hogy egy kellemes és izgalmas estét tölthessek el. Nem hittem volna, hogy annyi szívélyességgel fognak elhalmozni. A szülők nagyon hálásak voltak, hogy segítségemmel Dušan ilyen biztos helyet szerzett az osztagban. Meg kellett mondanom, hogy nem csak az én érdemem: Dušan különleges személyiség, tehetséges, és jó nevelést, megfelelő útravalót kapott.

A velem szemben ülő nő mintha Dušan édesanyjának fiatalabbik kiadása lett volna. Le nem vette rólam szürkéskék szemét.

– Ez Elena húgom, aki hosszabb szabadságon van nálunk a gyerekekkel – mondta Olíková asszony, Dušan édesanyja. – A felkelés miatt szalmaözvegy. Augusztus 29-e óta a sógorom számára nem létezik semmi más, csak a besztercebányai Nemzeti Tanács. Evangélikus lelkészként az a meggyőződése, hogy kötelessége szolgálnia az új kormányt.

– Márta, ne rontsd el a hangulatomat – dorgálta meg szemrehányóan a húg. – Katka még sokkot kap, ha az egyházat emlegetjük, szemében talán dr. Tiso az egész kereszténység megtestesítője.

– Sajnos, mi reformátusok sem lehetünk túlságosan büszkék– szólt közbe Dušan apja. – Hiszen az az osztrák antikrisztus a német evangélikusokat is felhasználta saját céljaira, amikor Luther születésnapjának tiszteletére megrendezte a „Kristály-éjszakát".

Elena elsápadt, és a védelmébe vette az evangélikusokat.

– A nácik nem hódítottak meg mindenkit! – kiáltott fel indulatosan. – Az evangélikus egyház egy része fölkelt ellenük!

Én kértem szót:

– Úgy tudom, hogy nagyon sok különböző felekezetű lelkész tűnt el nyomtalanul a náci koncentrációs táborokban és biztos vagyok abban, hogy az igazi keresztények nem vállalhatnak részt Hitler gaztetteiből. A Názáreti legfőbb tanítása nem éppen a megbocsátás és a szeretet? Ne csak barátodat szeresd, ami általános erkölcsi elv, hanem ellenségedet is.

Elena letette az evőeszközt, fölpattant és arcon csókolt.

– Ezeket a szavakat, Katka, megőrzöm a szívemben. És majd elmondom a férjemnek, amikor találkozunk. Biztos örül majd, ha meghallja. Mennyi éjszakát virrasztott át a zsidók sorsán gondolkodva, sokszor reggelig könyörgött értük a mindenhatóhoz térden állva a sekrestyében!

– Elena, hagyd már a vendégünket enni, kihűl az étele – szólt rá gyöngéden Dušan anyja.

Kinyílt a gyerekszoba ajtaja. Az asztalhoz odaszaladt Dušan tizenkét éves húga és beleszimatolt a levegőbe:

– Anyu, befejeztük a játékot és megint Ivan nyert. Most már akár ehetnénk is!

Három fiú unokatestvére körülötte ugrabugrált. A gazdagon megrakott asztal látványára az egyik megjegyezte:

– Dušan, gyakrabban hozd el Katkát, hogy máskor is legyenek az asztalon ilyen finomságok.

Olík úr fölnevetett.

– Nos, persze ritkán engedhetünk meg magunknak ennyi finomságot.

Efelől nem volt semmi kétségem.

– Ezt följegyzem a naplómba: „Szeptember 19. Egy feledhetetlen este az Olík családnál, amely valódi kávéval és almás pitével végződött" – jelentettem ki, mire mindenki elnevette magát.

Mielőtt még teljesen besötétedett volna, a család szívélyesen elbúcsúztatott bennünket.

XXXIII. Én legyek az ítélőbíró?

Az elkövetkező napok élményteliek voltak. Az őrjáratoknak meleg takarókat hordtunk szét. Az élelmiszerkészlet feltöltését Žarnovicában késő délutánra hagytuk.

Tudtam, hogy Tono Šipikal már fáradt lehet az őrjáratoknál tett látogatásoktól és ebédelni se volt időnk, de a jó sofőr nem tiltakozott.

Feljöttek a csillagok, mire megrakodva visszaindultunk. Hirtelen elénk ugrott az egészségügyi szolgálat egyik tisztje és felemelt kézzel megállított bennünket.

– No, most mi legyen? – súgta oda Tono.

Kiderült, hogy a tábori kórházban már egy hete ápolnak egy fogoly SS-katonát, s arra kértek bennünket, vigyük át a stábra.

Átvettük szürke egyenruhás, csontsovány férfit. Tono meg is kérdezte, mihez kezdünk ezzel a csonthalmazzal, de én azt mondtam neki, hogy nem a mi dolgunk, a parancs az parancs! A foglyot felraktuk az élelmiszer mellé. Dušan felült mellé, de attól félt, mi lesz, ha a fogoly szökni próbál. Alaptalanok voltak a félelmei. A férfi nyugodtan végigülte az utat a stábig.

Az őrök ellenségesen fogadták a foglyot. Volt közöttük két cigány is, az osztagban általános megbecsülésnek örvendtek. Tekintetükkel majdnem fölnyársalták az SS-katonát. Figyelmeztetnem kellett őket, hogy tisztességesen viselkedjenek.

– Hogy nyugodhatnánk meg, Katka, hiszen a nácik kiirtották a népünket!

– kiáltozott mérgesen Kakara. – Halál a gyilkosra! – csatlakozott hozzá a másik.

A fogoly nem törődött semmivel. Az irodában lerogyott egy székre és elaludt, mint akinek már minden mindegy.

Néhány perc múlva megjelent Félix és a szemünkre vetette, hogy miért nem biztosítottunk a fogolynak emberhez méltó szállást. Ugyanaz a Félix, aki a nácik miatt hetekig egy szalmazsákon aludt Brok kutyával!

– Mit csináljunk vele? – kérdezte Poldo parancsnok.

Félix úgy döntött, hogy a foglyot másnap át kell szállítanunk Zólyomba a partizánok főhadiszállására. Lajko komiszár velünk jön, hogy átadja a foglyot.

Megkönnyebbültem, hogy nem nekem kell felelnem a fogolyért. Valóban nevetséges lenne, ha a hatharmincötös revolveremmel felfegyverkezve kísérném!

Egy ötszázéves kastélyban volt a főhadiszállás, gyermekkorom városának egyetlen monumentális épületében. Itt tárgyalt az ítélőszék is, és a fölkelés első napjaiban itt lőtték agyon Eugen Wollnert, aki szökni próbált. Árulása 1943-ban sok munkatársát juttatta rácsok mögé, az sem szolgált mentségül számára, hogy egyik elvtársa álnoksága vitte rá. Az árulást azzal magyarázta, hogy meg akart fizetni, amiért az visszaélt a tehetetlenségével.

Lajko a parancsnokságról körülbelül egy óra múlva tért vissza, az arca fehér volt, mint a hó. Nemsokára géppisztolysorozat kattogását hallottuk.

Lajko, a „vörös komiszár" csöndben megszólalt.

– Milyen szörnyű is a háború. Nincs kétségem afelől, hogy bandita volt, gyilkos, de mégis... – és megmutatta nekünk a fényképet, amelyen a fogoly feleségével és gyermekeivel volt együtt.

Ezen a szomorú szolgálati úton megszabadultunk az SS-katonától, de ez nem volt minden. Én megszabadultam szőkés-fekete bozontomtól is. Úgy gondoltam, hogy kevésbé leszek feltűnő a kadétegyenruhában rövid hajjal, de tévedtem.

Kihasználtam azt az időt, amíg Lajkónak visszatér az arcába a vér, és fölkerestem egy borbélyt. A borbély figyelmeztetett, hogy ő ugyan mestere a férfi frizuráknak, de nem fodrász. Nevetett, amikor azt mondtam, épp rá van szükségem.

– Az igaz, hogy az ön uniformisához jól állna a rövid haj. Ha az kell, foglaljon helyet! – mondta udvariasan.

A borbélytól fiús frizurával jöttem ki. Miközben a parkba igyekeztem, ahol Lajkót hagytam, egy idősebb hölggyel futottam össze.

– Milyen időket élünk! Hiszen még gyermek vagy és már háborúzol?! Hogy engedhetett el az anyád? – állított meg.

A jótét lélek megölelt és könnyezve megsimogatta szőrtelen kisfiús arcomat. Komikus volt a helyzet, de én tragikusnak találtam. El akartam neki

mondani, hogy az én anyám sajnos már nem tud sírni, mert meggyilkolták. Kitéptem magam a karjai közül és rohantam a komiszárhoz. Éppen visszafelé indultunk volna, amikor egy másik síró asszony állított meg bennünket.

– Kérem, segítsenek nekem megtalálni a tizenhat éves Boženka lányomat! A partizánokhoz szökött. Valamilyen kiképzőtáborban kell lennie – mondta bizonytalanul.

Lehet, hogy Mariánnal van Kováčovában, villant át az agyamon. Megkértem a türelmes Tonót, hogy menjünk be a helyi kaszárnyába, ahonnan felhívhatom Mariánt. Megnyugtattam a szegény asszonyt, és mellém ültettem az autóban.

– Marián Jusko hadnagyot? A parancsnokunkkal szeretne beszélni? – szólalt meg a telefonban egy kedves hang. – Sajnálom, de most lehetetlen.

– Kérem, mondja meg neki, hogy Katka szeretne vele beszélni – ez hatott, Marián átvette a kagylót. Sajnos Boženkáról semmit nem tudott, de megígérte, hogy a rádió útján megpróbálja megkerestetni.

– Még szerencse, hogy vannak elkóborolt leányzók – viccelődött Marián. – Boženkának köszönhetem, hogy beszélhetek veled. Amióta Hliníkben találkoztunk, nem láttalak, pedig rengeteg új hírem van a számodra!

Félbeszakítottam és gratuláltam neki a kinevezéséhez, de ő szerényen elhárította. Számára az előléptetés nem sokat jelentett, fontosabb volt, hogy szabad kezet kapott az ötven, javarészt Sitno környéki fiatalember kiképzéséhez.

– Sajnos, van itt egy tucat partizánlány, bodorított hajú majmok a Wehrmacht szürke egyenruhájában. Vierkát, egy cseh kislányt és Lidkát, ilijai barátnőjét kivéve csak bajt kevernek. És van itt még egy, akit ismersz, Mónika, vele más a baj. Félix után sóhajtozik! Azt hiszem, szilveszter után gyakrabban találkoztak és úgy tűnik, hogy a kislány komolyan vette, míg Félix nem. Azt hiszem, Mónika csak miatta csatlakozott a felkeléshez. Úgyhogy a pszichológus feladatát is el kell itt látnom.

Marián nem tudhatta, hogy Mónika Félix iránti egyoldalú vonzalmáról sokat tudok.

– Katka, hiányzol itt nekem! – A vágyakozás hallatszott a hangjából? – Szerencsére van itt egy nagyon ügyes, fiatal orosz, Nikolaj, ő a jobbkezem. De látod csak én beszélek, te meg csak hallgatsz...

– Én is sok mindent tudnék mesélni neked, Marián, de Boženka szegény anyja itt vár a kaszárnya előtt. Kérlek, ne felejtsd el megkérni a rádión keresztül a lányt, hogy adjon életjelt magáról a szüleinek.

Mikor visszatértünk Nová Baňába, az egész stábot az irodában találtam: Taratyinov, Zeman és a négy szakaszvezető a különféle feljegyzésekkel meg jelentésekkel borított asztalnál ült.

Épp Poldo beszélt.

– Elvtársak, áttekintettem a leltárunkat. A helyzet katasztrofális. Az osztagunk kétszáz emberből áll és csak régi mauserekkel és mannlicherekkel van fölszerelve. Van még tíz-tizenkét könnyű golyószórónk és egy nehéztüzérségi ágyúnk. Az orosz félautomata fegyverekből szinte semmit nem tudunk használni, mert nagyon rossz állapotban vannak. Miért van ez?

Mindnyájan komoran hallgattak.

– Az asztalon fekvő jelentésekből kiderül, hogy a helyzet nagyon komoly. Ezzel a fegyverzettel kell a következő napokban visszavernünk a Wehrmacht támadását? Ki a felelős ezért a helyzetért? Harcolunk vagy csak háborúsdit játszunk?

Mykisa főhadnagy tajtékzott. Taratyinov válogatottnál válogatottabb szitkokat mormolt az orra alatt, főképp az ördög és a pokol kapcsolatáról. Zeman főhadnagy halkan megszólalt:

– Megtettem mindent, amit csak tudtam, hogy a katonai raktárakból a lehető legjobb ellátást kapjam. De mindig azzal utasítottak vissza, hogy többet nem adhatnak.

– Holnap reggel indulok Besztercebányára, a főparancsnokságra. A Dunaj egység parancsnokán keresztül adom be a kérvényt a felszerelésre. Nem hagyom magam lerázni és nem térek vissza üres kézzel. Különben a főparancsnok helyettesét, Manicát személyesen ismerem. Idősebb tiszt, aki még 1938 előtt csinált katonai karriert, ez magáért beszél – zárta le Poldo a megbeszélést.

Elképzeltem a közelgő jövőt, és nem tűnt rózsásnak.

Gyorsan el akartam tűnni, mert úgy éreztem, csak azért tűrtek meg a gyűlésen, mert a vita hevében észre sem vettek, de tévedtem, mert Poldo hozzám intézte következő szavait:

– Katka, kérlek, mondd meg Šipikalnak, hogy holnap csak késő délután mentek élelemért. Szeretnélek magammal vinni Besztercére.

Leginkább nevetni lett volna kedvem azon, hogy a hatásköröm hogy kiterjedt időközben. Hisz meg sem tudtam különböztetni egy mausert egy mannlichertől! Azért hízelgett, hogy Poldo engem választott kísérőjének. Bátorságomat összeszedve megkértem:

– Poldo, szeretnék ma is egy kicsit hosszabb eltávozást nyerni. Úgy gondolom, nehéz napok jönnek, és ki tudja, mit hoz a jövő? Szeretném meglátogatni Elenka Horáková barátnőmet.

– Nem gond... habár mégis! Hogy jutsz el Trnávkába? Nem maradhatunk itt autó nélkül!

– Elmehetek talán Tužinskývel a motoron, hiszen este általában a stábudvaron áll – kerestem a megoldást.

– Az jó lesz, az a fiú óvatos és hála istennek nem is iszik – mondta Poldo mosolyogva, miközben átfutotta a motoros balesetekről szóló jelentést.

* * *

Elenka kiszaladt az iskolaépület elé, amint meghallotta, hogy megállt egy motorkerékpár. Az volt ám az öröm!

– Katka, olyan rég találkoztunk! Csak Ivantól hallottam, mit csinálsz – mondta két puszi közt.

– Á, nem hinném, hogy valami különlegeset csinálnék – hárítottam el a dicséretet. – Tudod jól, hogy Katka továbbra is mindenes.

– Gyere beljebb. Kamilka örülni fog. Kíváncsi vagyok, Elenka megismere egyenruhában? – arca hirtelen elborult. – Želka már engem sem ismer meg.

Tužinský betolta a motorkerékpárt az udvarba. Gondosan megnézte, elég nyomás van-e a kerekekben, majd csatlakozott hozzánk.

Ó, végre egy meleg otthon! Mennyi biztonságot és szeretetet kaptam én itt az elmúlt hónapokban!

Kamilka átölelte a lábamat és kicsit meglepődve mustrálta új frizurámat:

– Katka néni, most úgy nézel ki, mint egy fiú.

Elenka édesanyja karjai közt keresett menedéket.

Želka ágya fölé fiatal lány hajolt, állhatatosan próbálta becsempészni Želka színtelen ajkai közé a teásüveget. Egy kis idő után eltette, intett, hogy maradjunk csöndben, majd így szólt:

– Többet nem sikerült megitatnom vele, megint elaludt.

– Ez Julka, a leendő sógornőm – mutatta be Elenka.

Julka rám nézett szomorú barna szemeivel:

– Elenka, bárcsak igazad volna! Ivan öccsének, Andrejnek a menyasszonya vagyok, de ő sajnos eltűnt. Aknavetős egysége Strečnónál elszántan harcolt az elképzelhetetlen túlerőben levő Wehrmacht ellen, s azóta nem tudunk felőle. Szeptemberben akartunk összeházasodni. Már a dátumot is kitűztük, de úgy tűnik, igaz, hogy ember tervez, Isten végez! – És az arcán hatalmas könnycseppek gördültek le.

– Julka, amíg biztos hírt nem kapunk, addig nincs semmi veszve – vigasztalta Elenka. – Ivan, aki nagyon szereti az öccsét, még nem adta fel a reményt, hogy Andrej él. Hisz annyi katonánk esett fogságba! Andrej egy reguláris katonaosztag tagja volt és a hadifoglyok a genfi egyezmény védelme alatt állnak.

Julka letörölte a könnyeit és kissé megnyugodva így szólt:

– Elenka, angyal vagy, nem tudom, mi lenne velem nélküled.

– Azt hiszem, fordítva igaz, mert nélküled, Julka, nem győzném mindennapi teendőimet. Nem tudhatjuk, mit hoz még a sors.

– Mennyit álmodoztunk Andrejjal! Ugyanabban az iskolában kaptunk állást és alig vártuk már a szeptembert – sóhajtott fel Julka, majd hozzám fordult és kissé szégyenkezve mondta: – De milyen jelentéktelen az én gyötrel-

mem ahhoz képest, amit maguk, amit ti éltetek át. Katka, tegezhetlek? Egyidősek vagyunk és jól ismerlek Elenka elbeszéléseiből. – Természetesen egyetértettem és egyezségünket puszival pecsételtem meg.

Tužinský, aki eddig türelmesen ücsörgött a kanapén, most hirtelen fészkelődni kezdett. Rögtön kitaláltuk, hogy szívesen harapna valamit. Elenka a konyhába ment, Julka megterítette az asztalt, én pedig közben Kamilka mondókáját hallgattam.

– Milyen jó, hogy iskolába csak a jövő évben megyek. Idén senki sem jár iskolába. Azt mondják, hogy nemsokára megint költözködnünk kell. Nézd, néni, ott a sarokban vannak előkészítve a bőröndjeink. Abban a kicsiben az én ruháim vannak. Megígértem anyukának, hogy én fogom vinni, már nagy vagyok. Neki elég baja van a kicsikkel és Želka is állandóan beteg. De Julka néni nagyon segít nekünk. De annak jobban örülnék, ha te lennél itt – súgta a fülembe.

Ajkamra tett ujjammal jeleztem, hogy ne folytassa, mert Julka figyelt. Reméltem, hogy nem haragszik meg a gyermekre.

– Julka sok ajándékot hoz nekünk. Sokszor bemegy az apu hivatalába is Nová Baňán. Apunak nincs ideje, hogy meglátogasson bennünket, így hát Julka nénivel küldözget nekünk mindenfélét.

Az idő kellemesen telt el. Éjfél volt már, amikor elbúcsúztunk.

– Félek – mondta Elenka –, hogy a legrosszabb még hátravan. Isten óvjon bennünket és főleg titeket, akik harcoltok – szorosan megöleltük egymást, mintha csak sejtettük volna, hogy bizony sokáig nem találkozunk.

A motorkerékpárunk a néptelen főúton robogott a sötétben. Görcsösen szorítottam a hátsó fogantyút és próbáltam leküzdeni álmosságomat. Vyhne előtt Tužinský hirtelen lefékezett. Egy egyenruhás férfi állított meg bennünket.

– Állj! Hova mennek? – kiáltott ránk.

Az egyik kezével pisztolyt szegezett ránk, a másikkal elemlámpát. Az erős fény elvakított.

– Katka, hogy kerülsz te ide? – kiáltott fel hirtelen.

– Ki az? – kérdeztem meglepetten.

– Mi az, már meg sem ismersz?

Furcsa egy ember, gondoltam, áll a sötétben, elvakít a lámpájával és még elvárja, hogy megismerjem.

Végül is maga felé fordította a fényt és felismertem.

– Hubert! – Igen, a vtáčniki erdész volt, akinek a körzetében nyár elején bujdostunk.

– Katka, elfogtuk azt az áruló Ivankát! – megpróbáltam felidézni, miről lehet szó. Ahá! Milan földalatti csoportja Baťovanyból őt gyanúsította minden kellemetlenségért: a vegyi üzem ellen elkövetett szabotázs leleplezéséért, az uhereci árulásért, amire három bajtársunk is ráfizetett. Mi volt a spa-

nyol polgárháború egykori harcosának rovásán? Én sosem voltam meggyőződve az árulásáról.

– Végre elkaptuk és most már nem menekül! Szeretnénk őt rögtön kivégezni, de nincs, aki aláírja a kivégzési parancsot. Katka, te ismered az esetet, te aláírhatod!

A félelemtől és a felháborodástól megfagyott ereimben a vér: én döntsek egy emberéletről, csak így a főúton, az éjszaka kellős közepén?

– Hubert, sajnálom, de engem ebből hagyj ki! A legfelsőbb bíróság Zólyomban székel a várban, csak ők hozhatnak halálos ítéletet. Vigyétek oda az illetőt!

– Nem, semmiképpen sem. Ha bíróság elé kerül, a végén még kitalál valami alibit – érvelt Hubert.

– Hogy tudnátok lelőni valakit anélkül, hogy lehetőséget adnátok neki a védekezésre? Gaztett, gyilkosság lenne! Nem hallottál Klimonský esetéről? Az új kormány még most is siratja benne a kiváló gazdasági szakemberét. Az ő önjelölt hóhérait épp a múlt héten akasztották fel, elrettentésül az olyanok számára, mint ti vagytok.

– Á, nem kellett volna titeket megállítanom! – sopánkodott Hubert. – Felébresztetted a lelkiismeretemet és ha most lelőném, soha nem lenne nyugtom – mondta keserűen.

– Nos, jól gondold át és tartsd magad a tanácsomhoz – ültem vissza Tužinský mögé, és elindultunk.

XXXIV. Egy távoli hír – kitől jöhetett?

Félálomban az elmúlt éjszaka képei táncoltak a szemem előtt: a haldokló Želka, a síró Julka, Elenka elgyötört arca, Hubert alakja a sötétben, akinek lelkiismeretét az én aláírásomnak kellett volna fölmentenie egy ártatlan ember meggyilkolásának bűne alól.

Csöndben ültem Poldo főhadnagy mellett, aki a vezetésre összpontosította figyelmét: lovas kocsik hosszú sora kígyózott az úton a legszükségesebb használati tárgyakkal megrakodva, családok menekültek délről északra a háború borzalmai elől. Szembe velünk katonák, munícióval és fegyverekkel megrakott teherautók vánszorogtak, Žarnovicánál jobbra kanyarodtak. Kétség sem fért hozzá, hogy a Vtáčnik széles völgye, amely Baťovanynál csatlakozik a felső Nyitra-mentéhez, rövidesen hadszíntérré változik. Feltételezéseim be is igazolódtak, mivel Poldo beletörődött abba, hogy az Opel a legjobb szándékkal sem haladhat gyorsabban, úgyhogy beszélni kezdett, és amit mondott, kevés illúziót hagyott bennem a jövőt illetően.

– Meg vannak számlálva a napjaink Nová Baňában, nemsokára szembe

találjuk magunkat a német divízióval, és azt hiszem, Katka, hogy a fegyvereseink nem tudják megállítani őket. Realista vagyok, de harcolnunk kell, még ha reménytelen is a dolog. Akik életben maradnak, azoknak vissza kell húzódniuk a hegyekbe, és igazi partizánharcot kell majd folytatniuk a megszállók ellen. Ezért is jöttem a partizánosztagotokhoz. A hadsereg nemsokára kapitulál, a sorsáról az ellenség dönt. Nem szeretném a katonai pályafutásomat fogságban végezni.

Amit Poldo megosztott velem, nem nagyon lepett meg, de értékeltem az őszinteségét.

– Poldo, beszéltél már a két parancsnokunkkal?

– Katka, hallgass ide, Zeman nagyon jó ember, művelt, elhivatott tanár. Nem hinném, hogy túl sok illúziót táplálna a felkelés sorsát illetően. Taratyinovval pedig nem tudnám ezt közölni anélkül, hogy ne hordana le mindenféle gyáva szlovák kutyának és ne szidná az anyámat. Ferko bajtárs tisztességesen vezeti a parancsnokság papírjait – nem szeretném bolygatni. Katka, örülök, hogy kiönthetem neked a szívemet – s odanyújtotta a balját, mert jobb kézzel a volánt tartotta.

Poldo szavai még sokáig a fülemben csengtek és eszembe jutott Marián ötlete, hogy ha kiképzi a Sitno környéki fiatalokat, visszatér csapatával a környező erdőkbe. Elmondtam Poldónak, figyelmesen és örömmel hallgatta.

Besztercebányán kellemetlen meglepetés ért bennünket: a legfelsőbb parancsnokság már nem tárgyalt közvetlenül az önkéntes csapatok parancsnokaival, csak a parancsnoksággal, amelyik alá tartoztak. Teljesen új instancia volt ez, senki nem tudta, hol székel.

Egy étterem mellett Poldo megjegyezte, hogy ideje lenne ebédelni. Betértünk hát, s amíg Poldo szabad asztalt keresett, én belebotlottam egy fiatalemberbe, Egon Rothba, akit már évek óta nem láttam. Megszólított, megdicsérte az uniformisomat, büszkén megjegyezte, hogy egy katonai rádióadónál dolgozik, s olyasvalamit mondott, ami teljesen kibillentett az egyensúlyomból: a testvéremről, Veráról volt információja, akiről már régóta nem hallottam. Állítólag Samuel Neugröschel felesége lett, az egyik legszimpatikusabb fiatalemberé az úttörőtáborukból – a Maanit kibucból.

– Egon, honnan tudod te ezt?! – kiáltottam fel.

– Csendben légy, kérlek, ezek olyan dolgok, amikről nem szabad hangosan beszélni. Van itt valaki odaátról, de nem mondhatok nevet. Tudod mit? – súgta pár perc hallgatás után – Ha tudsz, gyere délután a Dolná utca kilencbe , ott találkozol az illetővel. Ne felejtsd el, hogy az információ titkos, senkinek sem szabad elmondanod. – És elsietett.

Sóbálvánnyá válva álltam ott. Nem is tudom, mit ebédeltünk. Mechanikusan tömtem a számba az ételt és ösztönösen nyeltem le. De túl sok időm nem maradt a történtek mérlegelésére. Amíg Egonnal beszélgettem, Poldo

találkozott Adamík hadnaggyal, akitől megtudta, hogy a parancsnokság a zólyomi várban székel.

– Hát ha ezt hamarabb tudjuk, megspórolhattunk volna pár órát meg egy kis benzint – mondta bosszúsan Poldo.

A Dolná utcai találkából természetesen semmi sem lett. Egon információja viszont mély nyomot hagyott bennem, de ígéretemhez híven nem beszéltem róla senkinek.

Másnap általános készültséget rendeltek el: vezényszavak csattantak mindenfelől. A Dunaj szakasz a segítségünket kérte. Tužinský vitte a parancsot az első szakaszhoz, hogy röpítsék a levegőbe a ghymesi viaduktot, miáltal megszakad a vasúti és közúti összeköttetés és az ellenség nem tud továbbnyomulni dél felől.

A legnagyobb veszedelem északnyugatról, Žarnovica felől fenyegetett.

A parancsnokságra küldönc futott be. Hagara tüzérségi szakaszvezető kérte, hogy a három főhadnagy egyike segítsen neki, mert nem biztos abban, hogy képes egyedül vezényelni az egységnek.

Figyeltem a tisztjeinket. Zeman megjegyezte, hogy megérti Hagarát, hiszen idős már és tapasztalatait még az első világháborúban szerezte, de ő nem hagyhatja el a stábot. Poldo azonnal jelentkezett.

– Rendben van, én átveszem a parancsnokságot, mert, elvtársak, nem vesztegethetjük az időt.

Aztán hozzám fordult:

– Kérlek, adj át minden irodai munkát Dušannak, és szólj minden fiúnak, akit csak elérsz, hogy készüljenek fel a tüzérség kisegítésére, és rakjatok fel minden gránátot.

Két óra múlva Poldo búcsút vett tőlünk, s egy csoport férfi kíséretében, akiket össze tudott verbuválni, elindult, hogy erősítést vigyen Hagarának.

– Fiúk, remélem, hogy nem száll inatokba a bátorságotok, ha meghalljátok az ellenséges tüzérséget! – Ezek voltak az utolsó szavai.

Kiürült az udvar. Csak mi, a stáb dolgozói maradtunk itt. Szó nélkül nekiláttunk fölpakolni minden holmit a két teherautóra. Dušan csodálkozott, hogy bírom velük az iramot.

Estefelé Ivan Horák jelent meg sápadtan.

– Želka meghalt! – mondta csendesen. – Haza kell mennem a családomhoz.

Várható volt ugyan a dolog, de a szívem táján így is rettentő űrt éreztem.

– És ez még nem minden! Elenkának még az éjjel el kell költöznie a gyerekekkel. Még szerencse, hogy a Nemzeti Tanácsban gondoltunk a menekültproblémára is és Besztercebánya mellett szállást rendeztünk be.

– Ivan, azt üzenem Elenkának, hogy vele vagyok a bánatában és nagyon sajnálom, hogy nem lehetek mellette – mondtam neki búcsúzóul.

Nemsokára megjött Félix. Ráncos homloka komoly gondokat sejtetett.

– Katka, likvidálom a hivatalt! Ivannak, a jobbkezemnek Trnávkába kellett mennie. Isten tudja, hogy lesz-e idejük eltemetni a gyermeket – aztán kétségbeesetten arra kért, hogy segítsek neki, ha lesz rá időm.

Biztos voltam abban, hogy egyedül is elboldogulna, de megszokta, hogy a nehéz helyzetekben rám támaszkodhat. Nem is tévedtem. Az irattartók, a polcok már majdnem üresek voltak. Csak az ő feje volt tele gondolatokkal, amelyeket szeretett volna megosztani velem. Az előző hetekben ritkán találkoztunk. A tekintete néhány percre megpihent rajtam, majd idegesen végigsimította a hajamat.

– Katka, miért vágattad le a hajadat? – nem feleltem, mert megzavarodtam a kérdésétől. – Ne gondold, hogy így nem tetszel nekem; de félek... olyan bizonytalan a jövő. A vereségünk, azt hiszem, elkerülhetetlen. Hiába a Vörös Hadsereg és a csehszlovák brigádok küzdelme, a duklai hágó még mindig a németek kezén van. A kulcsfontosságú hágó nélkül a felkelés sorsa megpecsételődött. A varsói lázadás leverése, amelynek sok harcos ember esett áldozatul, lehetővé tette, hogy a Wehrmacht megszámlálhatatlan szárazföldi divízióval törjön ellenünk, minden oldalról özönlenek felénk. Pár nappal ezelőtt elesett Baťovany, nyitva áll az út a žarnovicai katlanba. Tegnap beszéltem erről Trojan hadnaggyal, akivel tavasszal működtünk együtt. Katka, el akartam volna előled titkolni, hogy mesélt a nováky-i munkatábor hősies harcáról is, az egyharmaduk elesett. És volt köztük egy nő, aki addig nem engedte el a golyószórót, amíg szitává nem lőtték. Edita Hanzelová.

– Kacová – egészítettem ki. – Félix, jól ismertem, és a férjét is, Vilót. Egy időben barátkoztunk.

Eszembe jutott, hogy mennyire szerette az életet. Hirtelen házasodtak össze Viló́val, mintha csak érezték volna, hogy máris elkéstek, mert az életük gyorsan véget ér.

Félix átfutotta az utolsó iratokat, amelyek még ott maradtak. Szórakozott volt, és kissé tétova.

– Muszáj valamit bevallanom neked: a nováky-i csoport helytállása kigyógyított abból az előítéletemből, hogy a zsidók gyávák. Sajnos engem is megfertőztek az előítéletek. Emlékszel a március 14-i szabotázsra? Tomáš volt a társam. Nem tudtam neki megbocsátani, hogy engem tolt maga elé, hogy én vágjam el a magasfeszültségű vezetéket, pedig neki volt vastag bőrkesztyű a kezén. És akkor magamban nem azt mondtam, hogy Tomáš egy gyáva alak, hanem azt, hogy Tomáš egy gyáva zsidó. Most szégyellem magam érte. Azt hiszem, sok energiánkba fog kerülni majd a háború után, hogy egy új, előítéletektől mentes világot építsünk.

Megfogtam a kezét és rácsodálkoztam, hogy milyen nemes lélek lakozik az én magas bányászomban: volt mersze elismerni a hibáit, soha nem tartot-

ta magát tévedhetetlennek, mint politikai ellenlábasa, Miro Lednár...

Amikor a kályhában elégtek az utolsó „áruló" papírfoszlányok is, mindegyikünk ment a maga útján: Félix búcsúlátogatásra az anyjához, és én vissza az üres stábra.

XXXV. 1944. szeptember 24.

Tíz óra körül érkeztünk Žarnovicába. A kisváros teljesen más képet mutatott, mint az elmúlt hetekben. Úgy tűnt, hogy senki sem törődik mindennapos dolgaival. Az utcán csak úgy nyüzsögtek a nyugtalan városlakók. Egyre erősebben idehallatszott az aknák robbanása, géppisztolyok kelepelése.

Lassan dél felé járt és én aggódni kezdtem szakaszunk sorsa miatt. Zeman főhadnagy az egyik osztaggal kivonult a frontvonalra, Taratyinov autóba ült és elviharzott valami sürgős ügyben. Senkivel sem tudtam szót váltani.

Poldo tüzéreire gondoltam, akik olyan hirtelen vonultak ki a frontra, hogy még az ételadagjukat sem adtuk ki.

De hol marad Poldo testvére? Ő biztosan szívesen kivinne a front közelébe. A Garam hídja fölötti kocsmában találtam rá, pálinkával bátorította magát. Amíg nem hoztam magamnak is egy kupicával, nem volt hajlandó szóba állni velem.

– Ferko, nem jönnél el velem a legénység közelébe? – kérdeztem tőle olyan negédesen, hogy nem tudott nemet mondani.

– Rendben van. Én is ideges vagyok Poldo miatt – és rögtön riasztotta Zeman sofőrjét, aki már majdnem unatkozott.

Jožko Fabka nem szeretett lassan hajtani. A távolságok a felkelés területén szerinte nevetségesen kicsik voltak. Kétéves katonai szolgálata alatt a szlovák hadsereg kötelékében Szovjet-Oroszország területén többezer kilométert tett meg. Tyúklépés volt számára a tíz kilométer Vyšné Hámreig. Alig jutott időnk észrevenni a front dübörgését. A falu végén megkérdeztük egy tiszttől, hogy továbbmehetünk-e. Bólintott, de vagy száz méter után meg kellett állnunk, mert egy döglött ló feküdt az úton keresztben, nagy vértócsában. Kiszálltunk.

Fegyverek pokoli ropogása fogadott. A falun át folyó keskeny, fűzekkel, bokrokkal benőtt patak partja kitűnő rejtekhelyet nyújtott a lövészeknek.

A falu német nemzetiségű lakosságának nagy része kész volt átállni az ellenséghez. A bedeszkázott ablakok mögül pisztolylövések dördültek. Valaki segítségért kiáltott, sebesültet emlegetett.

– Hol vagytok? – kiáltoztunk izgatottan, de nem érkezett válasz.

A házak falához lapulva araszoltunk előre a hang irányába egészen a kocsmáig, de zárva volt. Csak nem a döglött ló alatt fekszik a sebesült? Csak

pár méterre lehettünk tőle. Sehol semmi. Végre meghallottuk a kétségbeesett segélykérést az egyik házból, nagyon közelről. Rohantunk, nem törődve azzal, hogy kitűnő célpontot nyújtunk.

A kis szobácskában több mint egytucat sebesült feküdt: zöld egyenruhák vörös vértócsákban.

– Vizet! Ó, kérem, vizet! Jaj, hogy fáj! Kérem, segítsenek! – jajgattak a sebesültek félájultan.

Ferko egy csapásra kijózanodott. A kezembe nyomta az egyik tábori kulacsot és megparancsolta, hogy mindenkinek adjak pár korty vizet, hogy mindenkinek jusson.

Megitattam a szerencsétleneket és próbáltam őket megnyugtatni, hogy nemsokára elszállítják őket és orvosi ellátást kapnak. Közben azon igyekeztem, hogy el ne ájuljak. Az ajtóhoz vonszoltam magam. Miért táncolnak a szemem előtt fekete karikák, hogy jutok el az autóig? Csakhogy az autó nem volt ott, Jožko elviharzott vele Žarnovicába a mentőkért. Lerogytam az ivó lépcsőjére és egy mellettem elsiető férfitől vizet kértem.

– Nekem is legyen szíves... – kérte őt Ferko, aki közben mellém ült és véres kezét törölgette. – Valaki a patak felől rám lőtt és csak a kerítésnek köszönhetem, hogy megúsztam egy kis karcolással – törölte meg verejtékes homlokát.

Rövidesen megjött a két mentőautó és a derék Fabko az autóval. A sebesülteket a döglött lovat kerülgetve kellett felrakni. Egy kis ideig apatikusan ücsörögtünk. Körülöttünk lövések csattogtak. Rövidesen csatlakoztak hozzánk a frontról visszavonuló katonák.

Már nem emlékszem, hogyan jutottam vissza Žarnovicába. Dušan sietett elém, az utolsó cseppig kiürítettem felém nyújtott kulacsát.

Hirtelen elterjedt a hír, hogy tankok állnak Žarnovica előtt és hogy nemsokára megkezdődik a város bekerítése. Nem volt igaz, de a hírnek rémes hatása volt: az utcákon kitört a pánik, és aki csak tehette, futásnak eredt. Csak rohanó emberek hátát láttam, olyan volt, akár egy rémálom. A parancsnokok csak fegyverrel tudták visszatartani a katonákat. Taratyinov főhadnagy és Ferko Mikysa gyorsan összeállítottak két csapatot, hogy megpróbálják feltartóztatni az esetleges támadást.

Én parancsot kaptam, hogy két teherautóval azonnal hagyjam el Žarnovicát és ha lehetséges, próbáljak meg eljutni Besztercebányára.

Közben lassan leszállt az éjszaka. A Garam jobb partjának falvai fáklyákként lángoltak. Az ellenség a Vtáčnik völgyében szorította vissza a felkelők szétszórt egységeit. Szeptember 24-e tragédiájáról már csak másnap értesültem Selmecbányán: tüzérségi osztagunkból alig valaki maradt életben. Tizenöt hős harcos esett el Poldo Mikysa főhadnaggyal együtt, aki az utolsó pillanatig harcolt és megpróbált lelket önteni társaiba.

Leopold Mikysa főhadnagy! Két napja sincs, még terveket szőtt. De a

mindenható másképp határozott. Milyen értéke lesz a fiatal özvegy számára a lovagkeresztnek vagy másnak, amit egyszer majd átadnak neki?

Kerestem egy félreeső zugot a teherautónkon, elbújtam és keservesen sírtam. Hiszen mindenki húgocskának szólított és mindenki, aki elesett, a bátyám volt!

XXXVI. Vándorélet

A stáb irodája egy nagy teherautón rendezkedett be, ahol nekem is jutott egy sarok. Nem kellett több hely, mint egy kiskutyának.

Napközben több munkám volt, mint eddig, mert Žarnovica eleste után sok minden megváltozott. Sofőröm, Tono, a teherautót javítgatta s megjegyezte, hogy ha nem visszük szerelőhöz, hamarosan nem lesz mivel ellátni az embereinket, bár megcsappant a 6. partizánosztag létszáma, mert a tizenöt halottunkon kívül vagy húsz súlyos sebesültet is el kellett szállítani a felkelés területén levő kórházakba.

Janko Ambrózynak most lehetősége nyílt rá, hogy megmutassa, mire képes. Marína nővér sokszor hullatta a könnyeit a sebesültek kötésére – a vőlegénye, Jožko Palatinus is elesett.

Átmenetileg Selmecbányától nyugatra tartózkodtunk. Egy vasúti hivatalnok tisztjeink rendelkezésére bocsátott egy szép házat. Tisztességesen viselkedtek mindaddig, amíg nem jött Gajdin orosz százados, akinek a gépfegyveresei a közelben táboroztak. Ezután minden megváltozott, mert vele együtt egy kaniszter vodka is érkezett. Megkezdődött a vedelés!

Taratyinovra hamarosan nem lehetett ráismerni. Igaz, hogy mindig ivott, de mértékkel. Nová Baňában Zeman főhadnagy és felesége, Mana házában lakott, aki öccseként babusgatta. És Taratyinov alkalmazkodott is a házirendhez. Azt, hogy időnként elkáromkodta magát, senki sem vette rossznéven egy orosz katonától. De Gajdin társaságában teljesen kivetkőzött magából. Egyik este elmentem meglátogatni öreg barátaimat, az én kedves bányászaimat. Sose feledkeztem meg Barišék kedves otthonáról.

Visszatértemkor azonnal a kuckómba igyekeztem, de a fiúk megállítottak.

– Katka, képzeld el mi történt, amíg nem voltál itt! – mondta feldúltan Dušan. – Taratyinov magához hívatta Marínát, hogy lássa el az orosz tél okozta fagysérüléseit. Marína vitte az elsősegélyládát, kötést cserélt, ekkor Taratyinov erővel vodkát diktált belé, majd rávetette magát. Marína elrohant, ő meg utána, ekkor Marína elájult, Janko térítette magához.

A fiatal Tonko, aki a parancsnokság „fiaÓ volt, folytatta.

– És képzeld el, Katka, hogy mi történt azután. Marína rendbe szedte magát és visszament Taratyinovhoz a házba.

– És látta ezt valaki rajtad kívül? – kérdeztem. Dušan rögtön megértette, hogy mire célzok és felsóhajtott:

– Sajnos igen. Itt voltak néhányan az osztagból, sőt Gajdin emberei is. Habár őket nem érdekli, mert számukra Gajdin földre szállt isten. Rendíthetetlen tisztelettel néznek fel rá. Mellesleg szolgál náluk egy egészen fiatal fiú is, aki folyékonyan beszél szlovákul.

– Hogy került Gajdin egységéhez? – kérdeztem inkább magamtól, mint Dušantól.

– Petyának hívják és oroszul is nagyon szépen beszél. És a többiek tisztelik, ami nagyon meglepett, mert nagyon fiatal még, majdnem gyermek.

Talán tovább fejtegettük volna még a fiatal Petya titkát, de a kellemetlen ködös éjszaka pihenést parancsolt.

Néhány nap múlva Félix és Ivan látogattak meg bennünket. Milyen keserűek is voltak Ivan emlékei a Trnávkában töltött utolsó percekről!

Éppen Želkának ásták a sírt, amikor riasztás érkezett, hogy a németek már Svätý Krížnél vannak, a Garam jobb partján. A gyermeket még koporsóba se helyezték, mikor Elenka búcsúcsókot adott hideg homlokára. Összetört szívvel rohant ki az iskolából, hogy élő gyermekeit mentse. Az autó már az udvaron állt, nem veszíthettek egy percet sem. Szerencsére az Andrej után búslakodó Julka se tehetett mást, elkísérte Elenkát északra.

Félix nehezen viselte el a Žarnovica környékén történteket. Amikor a Nová Baňa-i menekülteknek fedelet biztosított, utánunk sietett, hogy a megvert osztagba lelket öntsön. Nem tudott ugyan ígéretes jövőt jósolni a harcosoknak, ahhoz túl tisztességes és őszinte volt.

Taratyinov botrányos viselkedése nemcsak az osztagot, őt is feldühítette. Meghallgatta a szemtanúkat, majd úgy határozott, hogy jelenti az esetet a brigádparancsnokságnak. Sajnálta, hogy a szimpatikus, idős Makarov tábornokot időközben a fiatal Volanskij ezredes váltotta fel.

– Még nem tudom, mit várhatok ettől a fiatal parancsnoktól. Úgy tudom, hogy évekig harcoltak együtt Taratyinovval Ukrajnában, és jóban-rosszban összetartanak. De nem tartom a szám – határozta el.

***

Október elején megint költöztünk. Zólyom védelmére siettünk, mert az ellenség már Hronská Dúbrava felé közeledett és a Gerlach reguláris katonai egység a brigádunk segítségét kérte.

Föltételezésem szerint a sitnói vidék, főleg Selmecbánya környéke ellenállás nélkül fogja megadni magát az ellenségnek. Miért is védekeznének? Hiszen a stratégia összeomlott és nem maradt a helyén más, csak káosz.

Fokozatosan megértettem, hogy az önkéntes osztagokkal csupán a front-

szakaszok közötti réseket akarják kitölteni. Selmec megadja magát, hogy megmentse Zólyomot!

Az utolsó pillanatban látogattam meg barátaimat Štefultovban. Megfogadtattam Jožko Barišsal, hogy elmenekül, nem várja be a megszálló csapatokat: túl sokan tudják, hogy az antifasiszta mozgalmat támogatta.

Én persze könnyen osztogattam a tanácsot, de ő csak nehéz szívvel tudta otthagyni a családját. Miért is nem volt bátorságom kimondani: könnyebb elmenni pár hónapra, mint örökre!

Költözködésünk és Hronská Dúbravánál való bevetésünk idején az ellenség már a szomszéd faluban, Jalnában volt. A Garam völgye itt viszonylag szűk, így könnyű védeni. Ez a hely a felkelés kezdetétől fogva stratégiailag fontos pont volt, és most ádáz küzdelem folyt érte a kitartani és kivárni jelszó jegyében.

Nemsokára kiderült, hogy a jelszó reményt rejt: a csehszlovák külföldi brigádnak segítségünkre kellene sietnie. A tiszta éjszakákon hallottuk a közeli Tri Duby repülőtéren leszálló repülőgépek zúgását. Lélegzetvisszafojtva figyeltünk: jön az erősítés!

Csüggedt lelkünkbe remény költözött. Napok óta folyt már a harc a túlerővel szemben. Türelmetlenül vártuk az éjszakákat, hiszen akkor jöhetett csak az ég küldte ajándék. A stáb a főút mellett ütött tanyát, a tisztek szomszédságában. Mint az később a stukák rajtaütésekor kiderült, nem éppen a legjobb helyet választottuk. Csoda, hogy nem találtak el.

Én legtöbbször úton voltam Tonóval. A zólyomi kaszárnyába jártunk élelmiszerért. Szomorúan bámultam lakásunk konyhaablakát, éppen a kaszárnyával szemben volt. Gyakran álmodtam szerencsétlen anyámmal is.

Akkoriban még csak gondolni sem tudtam a pihenésre. Amint a tiszta éjszakákkal megjött a hideg és az osztag panaszkodni kezdett, elhatároztam, megpróbálkozom valamivel. Az ellenség Selmec elfoglalására készült, úgyhogy eszembe jutott, felkeresem régi támogatóinkat, Lévyt és Müllert a ruhagyárban. Ott volna érdemes meleg alsóneműt kérni! Vajon Taratyinov beleegyezik-e? És hogy áll hozzá Tono, hiszen ő vállalja a legnagyobb veszélyt.

Az első akadályt nehéz volt leküzdenem.

– Nem mész sehová, mert nem hiszem, hogy sikerül szerezned valamit! – hördült fel Taratyinov, de éreztem, hogy hagyja magát megpuhítani. Nem hagytam nyugton. Végül a golyószórójára mutatott és így szólt: – Ide figyelj, ha üres kézzel térsz vissza és egy napot is elvesztegetsz, megcsókoltatlak vele! – vagyis engedélyt kaptam az akció végrehajtásához.

Tono reakciója enyhébb volt a vártnál: ő nagyon szívesen legyőzi a fáradtságát a többiek egészsége érdekében, de a motor állapotát is figyelembe kell venni. De a végén megadta magát és útra keltünk.

A Svetro gyár tulajdonosa éppen utasításokkal látta el az árja vezetőséget és a mestereket. Nyugodtnak látszott, habár a kapuban már várta az autó. Rögtön láttam, hogy nem éppen ez a legmegfelelőbb idő a látogatásra. Zavart voltam és szégyenlősen mutatkoztam be.

– Katka Sitnóból! Milyen megtisztelő látogatás! Ismerjük az újkori sitnói legendákból.

Sitnói Hamupipőke, így nevezett egyszer Félix. Meglepetéssel hallgattam, milyen híres vagyok. Lett volna néhány ellenvetésem, de tudtam, hogy a következő pillanatban hallatlan kéréssel rukkolok elő, úgyhogy dicsérete bátorítólag hatott.

Müller úr megértéssel hallgatta végig mondókámat.

– Nagyon szívesen segítenék, Katka, hiszen ismeri az elveimet, de minden darab ruhát lefoglalt a Mezőgazdasági Bank a hadsereg részére.

Ezeket az összefüggéseket nem igazán értettem, hisz sose érdekelt az üzletpolitika, de nem akartam elárulni tudatlanságomat.

– Ha Liszenko százados, a zólyomi Gerlach egység közgazdásza beleegyezik, azonnal elviheti az árut.

Két óra hosszat próbáltam telefonösszeköttetést teremteni Zólyommal. A gyár igazgatója ízletes falatokkal és frissítőkkel kínált. Tonót ez megenyhítette. De én – nem is tudom, miképpen – ellenálltam a finomságok csábításának. Még szerencse, hogy telefonon beszéltem, mert ha az ismeretlen százados látott volna, furcsa benyomást tettem volna rá. Világossá vált számomra, hogy újabb akadályt kell leküzdenem – a vonal túlsó végén. Liszenko nagyon udvarias volt, de rendíthetetlen.

– Nézze, szenvedélyes hölgyem, százezer koronát érő áru nem olyasmi, amiről telefonon lehet dönteni. Van bizonyos hivatalos menetük a dolgoknak, nem intézhetjük el csak így, egy bólintással.

Fogalmam se volt, hogy mi játszódhat le a százados kemény fejében. Hivatkoztam mindenre, a nemzeti érzelmektől kezdve a haladó gondolkodásig.

– Százados úr, hadd figyelmeztessem, hogy a szerencsétlen alsóneműkre csak két lehetőség vár. Vagy kétszáz felkelőt, vagy a Wehrmacht katonáit fogják melegíteni, csak idő kérdése.

A százados végül is megértette a helyzetet és megadta az engedélyt.

Amíg megraktuk a teherautót, elért bennünket a számunkra nagyon fontos, ugyanakkor nagyon kellemetlen hír: a Hronská Dúbravába vezető út már nem biztonságos. Nem maradt más hátra, kerülőt tettünk dél felé, Korpona–Zólyom irányába.

Leszállt az éjszaka. A roskadásig megrakott teherautó lassan haladt, egyszer csak lefulladt. Tono dühöngött.

– Megint igazam volt! – siránkozott.

– Igen, Tono, igazad volt, nekem meg van egy alsóneművel megrakott

autóm. – Szerencsére a sofőrömet nem hagyta el teljesen a humorérzéke, lehiggadt, s ettől mintha a motor is kedvet kapott volna, egyszer csak beindult.

A menetoszlopunkat minden igyekezetünk ellenére is csak reggel hétkor értük utol. Túlságosan fáradt és álmos voltam ahhoz, hogy igazán feldobjon Taratyinov öröme. Csak arra vágytam, minél hamarabb befészkelhessem magam a vackomba és a ponyva védelme alatt szundíthassak egy keveset.

Féllábbal már az álmok földjén jártam, de a sors úgy hozta, hogy nem léphettem át az álmok birodalmába, aznap reggel még egy hőssel kellett találkoznom.

Mellettünk egy teherautó állt meg. Civilek egy katonát raktak le róla, de nem mondhatni, hogy kíméletesen. Megfogták kezénél-lábánál, úgy hajították az út menti árokba. Kiáltása nyilvánvalóvá tette, hogy sebesült.

Utána egy büszke tartású fiatal tiszt szállt le, egyik kezével a másik csonkját szorongatva. A fájdalomtól vonagló katona mellé ült. Reméltem, hogy valaki csak észreveszi őket.

Nyugalmasabb időkben tán egy egész csődület állna körülöttük. De most? Senki sem nézett feléjük. A katona jajgatott, a tiszt csöndben bámulta az út mentén pihenő közömbös embereket.

Steril kötszer és fertőtlenítőszer mindig volt nálam. Kissé ügyetlenül, de gondosan bekötöttem a sebesült kezet. Megpróbáltam minél kevesebbet bámulni azt a „micsodát", ami a kézfejből maradt. Két vagy három ujja hiányozhatott? Sose tudom meg.

– Mi lesz a sebesültekkel? – kérdeztem a mentősünktől.

– Nem tartoznak a mi osztagunkhoz és a hadseregnek... – elhallgatott a tekintetemtől.

– Taratyinov szigorúan megtiltotta, hogy más osztag sebesültjeivel törődjek – mondta Janko, az egészségügyis altiszt.

– Nézd, Taratyinov megtiltotta, én viszont nem parancsolom, hanem kérlek rá.

Janko végül is ráállt a dologra, de a személyzete tiltakozott.

– A hátizsákjaim, a szép pokrócom! – siránkozott Marína.

Egy szót se szóltam inkább, mert valami csúnyát mondtam volna, inkább munkához láttam. Néhány perc múlva a poggyász az árokban, a két sebesült meg a mentőkocsiban volt. A katonát lefektettük, a tiszt szótlanul ült mellette. Szálfaegyenesen ült, de nagyon sápadt volt. Én is a mentőkocsival tartottam, mert nem igazán bíztam a mentősökben. Isten tudja, nem rakták volnae ki útközben a sebesülteket.

Inni adtam nekik a kulacsomból és megkérdeztem, hogy érzik magukat. Úgy gondoltam, nagyon szenvedhetnek. De a tiszt megrázta a fejét és elmosolyodott. Titokzatos, távolságtartó mosolya volt. Úgy tűnt, mintha a lelke mélyéről tört volna fel és valahol messze a fejem fölött veszett volna a semmibe.

A zólyomi kórházban a tiszt saját lábán ment fel a második emeleti műtőbe. Elkísértük Jankóval. Csodák csodájára beengedtek bennünket. A tiszt kezembe adta a papírjait, beléjük pillantottam, nem is tudom, miért. Miért fontos, kicsoda? Sebesülten is hősiesen viselkedik! Alexander Déry hadnagy Rózsahegyről – olvastam. Micsoda, lehetséges ez?

– Nincs egy Lili nevű húga?

– Igen, de ő most messze van – tekintett rám fáradtan.

Pillanatokon belül megértettük egymást. Lili annak a kibucnak volt az úttörője, amelyben a húgom is élt.

Szolgálati pisztolyát átadta a mentősnek. Janko szakértő szemmel vizsgálta meg. Lehet, hogy azt mérlegelte, mennyi pálinkát kap érte. A sebész közben szólt a tisztnek, hogy vegye le vértől átázott ingét. Mennem kellett, mert olyat láttam, amit nem akartam. Az inge alatt, a hátán hosszú tépett seb volt, az oldalán egy másik.

Köszönés nélkül rohantam el. Szemem előtt sötét karikák táncoltak. Fényre és levegőre szomjaztam. A folyosó roppant hosszú volt, akadályokkal teli. Egy orvos megállított és olyan kérdést tett fel, amire nem tudtam a választ.

– Meddig tartja még magát a felkelés?

Sajnáltam, hogy rossz stratéga vagyok, de valószínűleg ő sem lehetett a legjobb orvos, különben észrevette volna rajtam, hogy ájulás környékez.

A legrosszabb akkor következett be, amikor visszatértünk a bázisra. Miért választotta ki Taratyinov éppen a hidat, hogy leszámoljon velem?

– Ki engedte meg, hogy megszegd a parancsaimat? Te, te... – kereste a káromkodásra való szavakat, de valószínűleg egyet sem talált elég keménynek.

– A lelkiismeretem – válaszoltam.

– Ördög vigye a lelkiismeretedet, és téged is vele együtt!

Az alattam csobogó folyó táncoló, sárgásbarna hullámait néztem. Kellemesebb látvány volt, mint az ő eltorzult arca.

– Jó helyre nézel, mindjárt bedoblak oda... én, én... agyonlőlek! – nem bírta folytatni.

– Parancsnok, melyikkel kezdi? – erre elszabadult a pokol.

Taratyinov önkényeskedésem miatti kirohanása nem volt alaptalan. Két nap múlva ezt a részt elérte a borzalom. Légitámadás érte a vasútállomást és a Garam hídját. Közvetlenül előtte még sikerült továbbállnunk.

Vajon ki egyengette az utamat, hogy éppen akkor már nem voltam ott? A Zólyomi kaszárnyában élelmiszert rakodtunk éppen. Hallottuk Dúbrava fölött a repülőgépek zúgását, és amikor visszatértünk, a pusztítás látványa fogadott.

– Katka, szerencsés vagy, hogy nem voltál itt – szólt Janko egy sebesült

váll fölül. – Ez csak egy karcolás, szilánk sebesítette meg. Csak a könnyű eseteket kezeljük itt. A súlyosan sebesülteket Fabka bevitte a kórházba. Jó, hogy nem láttad, mennyi leszakított kéz és láb hevert itt szanaszét.

Magamban hálát adtam az égnek, hogy megkímélt ettől a látványtól.

Az utolsó pillanatban végre bevetették a csehszlovák brigádot, amelyik nemcsak gólyószórókkal volt felfegyverkezve, hanem tapasztalattal, bátorsággal és lelkesedéssel is. Megállították az ellenség előrenyomulását, Zólyom eleste elodázódott. De meddig?

XXXVII. Dobrá Niva, két és fél év után

A Zólyomtól délre eső részek Dobrá Nivába érkezésünkig nem érezték meg a háborút. Az erősen evangélikus falu lakói szívélyesen fogadták oszlopsorunkat. A középparasztok és nagygazdák anyagi előremenetele sem ösztönözte őket arra, hogy a katolikus rezsimet támogassák.

A vendéglők meg a kocsmák tele voltak mindennel, ami a harcosainknak hiányzott. A stábot a falu közepén találtam meg, és mire észbe kaptam, hogy épp a Kapustík család háza előtt állok, ahol Mária Trepákováként éltem, egy csomó pálinkásüveg lódult felém. Mindenki erősködött, hogy az övéből igyak.

Az osztag az iskola épületébe költözött, a tábori konyha a paplak udvarára. Tonka, Dušan jobbkeze, roppant büszke volt arra, hogy megszerezte számunkra a jegyzőség épületét. Az egész földszint a rendelkezésünkre állt. Egy kisebb helyiségben volt az iroda és egy nagyobban a muníció meg a fegyverek. A jó öreg jegyzőnek eszébe sem jutott, hogy ha légitámadás esetén találatot kapunk, itt kő kövön nem marad.

Amikor a jegyző szívélyes felesége ránk pillantott – Dušanra, Tonkára és rám –, rögtön megállapította, hogy ezek a jó „gyermekek" jól meglesznek együtt, s egy közös manzárdot bocsátott a rendelkezésünkre.

A szobában fehér huzatú rézágy állt, rózsaszín függöny fedte az ablakot. Bizony hálátlan lennék, ha elfelejteném azt a gyönyörűséget. Két hétig pihenhettem ki ott eddigi fáradalmaimat és álmodozhattam a békéről – a háború kellős közepén.

A gyönyörű lakosztályhoz ráadásképpen meleg fürdő tartozott, amit a jegyzőné sajátkezűleg készített számomra, amikor esténként fáradtan, ázottan hazatértem a stábról. Ősz volt már.

Dušannak és Tonkónak a padlón vetettünk ágyat, meleg gyapjútakarókon, úgyhogy megvolt a kényelmük. Az idill még szebb lett volna, ha nem tudtunk volna a tőlünk alig húsz kilométernyire délre történt csapatösszevonásról. Meddig lesz nyugalom, mikor támadnak?

A falu körül lövészárkokat ástak és kezdetleges bunkereket. Nem lehetett már a szabad ég alatt őrt állni. Éjjel-nappal hullott a lassú eső.

A környék lassan sártengerré vált, szúnyograjok tenyésztek mindenütt. Az arcunk csípésekkel volt teli.

A faluban egy orosz egység is állomásozott, az ukrán erdőkben többen kaptak maláriát. A mentős Janko azt jósolta, hogy járvány tör ki, ha a mi szúnyogaink az Anopheles fajtájú szúnyogokkal keverednek. Ki tudta volna megmondani? Nem volt időnk kivizsgálni a szúnyogokat.

Mindenekelőtt első számú ellenségünket, a sarat és a mocsarat kellett legyőznünk. Saját cipőjavító üzemet hoztunk létre. Három lelkes férfi állította föl, de hogy a suszterszerszámokat honnan hozták, az ő titkuk maradt.

Egyre több volt a sarkalásra váró cipő – még szerencse, hogy volt tartalékunk. A műhelyt kitartóan fűtötték, hogy a vizes lábbelik gyorsan kiszáradjanak és meg lehessen javítani őket. Sarkaláshoz való anyagot a mintegy száz kilométernyire északra fekvő katonai raktárból vételeztünk.

Nemsokára a három osztagból egy zászlóalj alakult, ezzel számos gondnak kellett megoldódnia. A „Szlávok szabadságáért" 2. partizánbrigád második brigadéros batalionja volt az elnevezése. Ötszáz főre rúgott. Taratyinovot századossá léptették elő és meglepetésünkre ő lett a zászlóaljparancsnok, habár kértük, hogy váltsák le.

Ironikus megoldás volt, de az emberek többsége nyugodtan fogadta, mert ettől a pillanattól kezdve közvetlenül a köztiszteletnek örvendő Zeman főhadnagy alá tartoztak.

Aki viszont nem szabadult meg Taratyinovtól, az én voltam. Engem is előléptettek és rám bízták az egész zászlóalj, vagyis ötszáz ember ellátását. Számomra ez a gondok megszaporodását jelentette. Hiszen a három osztagból kettő szinte egyik napról a másikra élt. A mi osztagunknak eddig jó volt a gazdasági háttere, s úgy éreztük, hogy ebben az új helyzetben minket rövidítettek meg.

A parancs, amelynek alapján hadnaggyá léptettek elő, inkább nevetséges volt, mint lelkesítő. Kellett ez nekem! Eddig kivételezett helyzetben voltam: a parancsokat akár meg is szeghettem, ha nem álltak összhangban a lelkiismeretemmel, de soha nem tudtak megbüntetni érte. Parancsokat nem osztogattam, csak kéréseket, de azok mindig teljesültek.

Adamík egységéből egy fiatal, pirospozsgás, lányos hangú, költői lelkű apró hadnagy segített nekem, Ľudovít Ferenc. Közgazdásznak jelölték ki. Nagyon jó kapcsolatban állt a partizánbrigád parancsnokságával, én pedig élveztem a katonai hivatalok és az egységünk jóindulatát.

Černov osztagából senkit sem küldtek a stábhoz, mert ők inkább Gajdin osztagához szerettek volna csatlakozni.

A bátorságáról híres Gajdin egyszer golyószórósaival együtt érkezett a

parancsnokságra. Akkor szemtanúja lehettem annak, hogy miként is viszonyulnak az ő emberei a szlovák önkéntesekhez, ugyanis az egyik közülük, hibátlan szlovákséggal, így tisztelte meg őket:

– Azt mondjátok, hogy ezek a fickók katonai kiképzés nélkül harcolnak? Ez csak kifogás! Én sem kaptam katonai kiképzést, mégis kibírtam kificamított lábbal, amíg meg nem érkezett a visszavonulási parancs...

Ki lehet az, aki így beszél szlovákul Gajdin egységében? Közelebb léptem hozzájuk, hogy megfeleljek az illetőnek. Egy fiatal fiú volt az, szinte még gyermek.

– Igen, Petya sebesült volt, de húzta maga után a golyószórót, nem dobta el, mint sokan közületek – csatlakozott hozzá egy másik oroszul.

Á, szóval ez lehet az a Petya, akiről a fiúk beszéltek!

– Az ugyan lehet, hogy közülünk nem mindenki akkora hős. De egy elvesztett ütközet után, amelyben több tucat ember esett el, a mi parancsnokaink nem rendeznek orgiát – jegyeztem meg kihívóan.

Nem tudni, hová fajult volna a vita, ha a bátor ifjú nem vált témát:

– Maga lenne Katka a 6. osztagtól? – kérdezte tőlem gavallérosan. Kezet nyújtottam neki, ő pedig meghajolt.

Néhány percre egyedül maradtam Petyával, s ekkor elárulta, amit tudni akartam: szülei Pozsonyban lakó orosz emigránsok!

– Az őseim bűneiért kell vezekelnem! De ez csak egyik része a sorsomnak. A másik rész túl hosszú. Talán lesz rá alkalom, hogy elmeséljem magának.

Búcsúzóul „kezit csókolomot" köszönt, és látván arcomon a meglepetést, hozzátette:

– Nem minden partizánlánynak köszönök így, de egy igazi hölgynek kijár a tisztelet.

* * *

– Vendégek! – jelentette be lelkesen Tonko. – Méghozzá híresek! – de nem tudta folytatni, mert az irodába beléptek sitnói barátaink: Marián, Vincko, Félix, Ivan és mások, akiket nem ismertem. Véletlenül mind itt találkoztak.

Hamarosan kiderült, hogy Marián és Vincko hőssé váltak, s épp a besztercebányai főparancsnokságról jönnek.

Marián egysége néhány nappal ezelőtt egy olyan területen vetette meg a lábát, amely újfent csatlakozott a Tiso-féle köztársasághoz. Marián negyven fiatal harcossal, akik között volt néhány nő is, a Sitno környéki erdőket vette birtokba. Október 11-én az ellenség elfoglalta Selmecbányát. Nem lehetett megakadályozni. De a csoport szép fogadást készített elő a Gestapónak. Azt a hírt kapták, hogy autóbusszal jönnek, úgyhogy az utat szegélyező

dombok sűrűjében várták őket. Marián a legjobb lövészeit választotta: Sándort, akinél nem volt jobb és Nyikolajt, a fiatal orosz óriást.

Lélegzetvisszafojtva figyelték az utat. A zsúfolt autóbusz lassan döcögött fölfelé a dombon. Távcsövön keresztül ellenőrizték, és amikor megfelelő távolságba ért, tüzet nyitottak rá. Senki sem vette őket üldözőbe, mert a támadást senki sem élte túl.

Marián és Vincko jelentést tettek a főparancsnokságon az akcióról, és utána megálltak nálunk.

– Karol Šmidke fogadott bennünket! Egyben hivatalosan kértük az egységünk önállósítását Sitno név alatt. Itt az engedély és egy kis anyagi segítség – bökött büszkén egyenruhájának felső zsebére Marián.

– Hol táboroztok? – kérdeztem nem is annyira kíváncsiságból, mint inkább mert fel akartam idézni az egykori ismerős, bizalmas helyek emlékét.

– A régi körzet a királyságunk, de most azért sokkalta kellemesebb ott tartózkodni, mint akkoriban. Dr. Papánek a múlt évben néhány faházat építtetett az erdei munkásoknak, talán a későbbiekre is gondolva. Különben eltűnt, s azt hiszem, nagyom okosan tette. Túlságosan sok ember ismerte a meggyőződését, hiszen nem csinált belőle titkot.

Dušan és Tonko hallgattak. Tonko lelkes volt. Amikor Marián azt mondta, hogy csatlakozzam a Sitno egységhez, a fülembe súgta:

– Katka, ez nagyszerű lenne. Ha elmész velük, én is veled megyek.

Félix feszült figyelemmel várta a válaszomat. Marián fölkérését elméleti kérdésnek vettem. Hogy is hagyhattam volna el a saját embereimet?

Hirtelen Taratyinov hadnagy is beleszólt a beszélgetésbe. Mariánra förmedt, hogy nincs joga önálló egységhez. A zólyomiak alá tartozik, és nem tárgyalhat az ottaniak tudta nélkül. Végül őrizetbe akarta venni Mariánt és Vinckót, de megrökönyödésére kirohanását senki sem vette komolyan.

Félix és Iván is beavatkoztak a viharos szócsatába, végül a „megvert" századosnak visszakoznia kellett, de nem hagyta ki a kacskaringós káromkodást. Minek kellett elrontania a baráti találkozást! Tonko, hogy egy kissé feloldja a hangulatot, egy üveg slivovicát varázsolt az asztalra. Dušan kenyeret meg Dobrá Nivában fellelhető ínyencségeket tálalt. Mégis ünnepeltünk! Sajnos a régi szép időktől is búcsúztunk, ahogy már másnap kiderült.

A parancsnokságon egy ismeretlen zászlós jelent meg, kihallgatást kért Taratyinovtól, amely nem tartott sokáig. Tonóval éppen Zólyomba készültünk, amikor Taratyinov erélyesen utánunk kiáltott az ablakból.

– Šipikal, állítsd le a motort és gyere ide!

Vészjóslóan dörrent a hangja.

Tono kérdőn nézett rám, azután elindult a századoshoz. Az udvar fölött repülő szállt el, hirtelen nem is tudtam, hogy a repülőgép zajától remegnek-e az ablakok, vagy inkább a bent dúló heves vitától.

A sofőröm visszatért, s hadonászva, sápadtan méltatlankodott.

– Aknákkal akar engem a frontvonalba küldeni! – mondta feldúltan. – Kénytelen voltam őt figyelmezetni a beosztásomra. No, azt kellett volna hallanod, hogy mi mindennek lehordott! Azt is mondta, hogy a náci főnököm Nová Baňában parancsolhat nekem, de itt a 2. batalion szolgálatában neki vagyok köteles engedelmeskedni.

Könyörögve kért, hogy álljak ki mellette.

Megértettem. Tono ki akart maradni az akcióból. Taratyinovhoz mentem, aki pálinkával oltotta a dühét. Megpróbáltam megpuhítani, de hamarosan világossá vált, hogy hiába minden. Az utat minél hamarabb alá kellett aknázni és az udvaron álló nagy teherautót előbb ki kellett volna rakni, hogy elvihesse az aknákat Babinába.

Nem maradt más választásom, minthogy egy kis furfanggal megpróbáljak bátorságot önteni Tonóba: azt mondtam neki, hogy a parancs szerint nekem is vele kell mennem. Ez végül is hatott. Tono hitte, hogy engem maga az ég vett a védelmébe és arról is meg volt győződve, hogy a parancsnokság nem tenne ki engem veszélynek.

Kolenička zászlós néhány emberével tizenegy aknát rakott föl az autóra, majd ők is fölszálltak. Az utat negyed óra alatt tettük meg. A kőbánya melletti elhagyatott vasútállomásnál megálltunk a tankcsapdák előtt. Fölmarkoltuk az aknákat és kimentünk a nyílt terepre. A zászlós megjelölte a helyeket, hová az aknákat kell helyezni. Könnyű volt megparancsolni, hogy ássunk gödröt az aszfaltba: de mivel? Erre senki sem gondolt. Csak egy csákányunk volt!

Nyakamba szedtem a lábam és visszarohantam a vasútállomás épületéhez. Szerencsére megtaláltam a szerszámraktárt.

Tono autóját néhány hevesen vitatkozó idegen fiú fogta körül, elszántan vitatkoztak Azt mondták, a felderítő szakasz előőrséhez tartoznak. Tono megállított és kétkedően mutatott a társaságra.

– Katka, hogy ilyen tejfölösszájúak ilyen fontos feladatot lássanak el?! Hiszen én legszívesebben rögtön hazazavarnám őket. És tulajdonképpen mit keresünk még itt? Elhoztuk a katonákat és az aknákat, a többi már nem a mi gondunk.

– Tono, nem parancsolom, csak nagyon szépen kérlek, várj meg itt! A katonáknak szerszámra van szükségük – fölkaptam a szerszámokat, és meg sem várva Tono válaszát, rohantam tovább.

Meglepetésemre már csak Kolenička és két katona maradt ott. Elhatároztam, hogy segítek. Kolenička megmutatta, hogyan kell az aknákat kibiztosítani, gödörbe helyezni és álcázni. Félelmemben remegett a kezem, nehogy felrobbanjon valamelyik.

Pár perc múlva ott termettek a „tejfölösképűek" is. Tonónak igaza volt, csak a szerencsétlenséget hozták ránk. A távolban ugyanis megpillantották

az ellenség előőrsét és gondolkodás nélkül tüzet nyitottak rájuk. Válaszképpen golyók süvítettek el mellettünk mindenféle lehetséges fegyverből. És nekünk még hét aknát kellett elhelyeznünk. Vért izzadtam. A lövések erősödtek, egyre közelebbről jöttek. Süvítve fúródtak az útszéli árok avarjába. Még egy kicsit kitartani! Nem beszéltünk, csak a szemünk villant össze néha-néha. Mellettünk elrohantak a „bátor" fiúk, akik kiprovokálták az egészet. Sebesültet cipeltek magukkal.

Végre mi is visszavonulhattunk. Golyózáporral a nyomomban futottam a kőbányáig. Az én hűséges Tonóm ott állt az autónál, pedig nagyon félt a bombától meg az aknától. Szó nélkül nyitotta az ajtót, s én behúzódtam mellé az ülésre.

– Nincs valami innivalód? – kérdeztem, amikor végre képes voltam megszólalni. Az egész testem forró volt, mintha lázban égtem volna. Felém nyújtotta a kulacsát, én pedig az utolsó cseppig kiürítettem.

Taratyinov már türelmetlenül várt bennünket, hiszen még Zólyomba kellett mennünk. Még a káromkodásról is megfeledkezett, pedig nagyon jól tudta, hogy megint fegyelmi vétséget követtem el. Aki viszont rendesen megmosta a fejemet, az Tono volt. Zólyomig szinte be nem állt a szája.

Amikor visszatértünk, a parancsnokságot már nem találtuk Dobrá Nivában. A falutól északra, a Zólyom felé vezető úton értük utol őket. A nehéz nap után végre leszállt az éj. Meghúztam magam a kutyaólamban a teherkocsin és azt álmodtan, hogy a manzárdszobában, rézágyban pihenek.

XXXVIII. Visszavonulás a hegyekbe

Éjjel parancsot kaptunk az indulásra. Szomorú menetelés volt az azon a nyirkos őszi éjszakán a Szlovák Érchegység felé.

Hamarosan kiderült, hogy az egységünk csak egy csepp volt a visszavonulók tengerében. Előttünk és mögöttünk végeláthatatlan sorok meneteltek, és én rémülten figyeltem az előttünk tornyosuló, ködbe burkolózó hegyeket.

Temetési menetre emlékeztetett leginkább, mintha a felkelést vinnénk jelképesen örök nyugvóhelyére. És ahogy az már egy temetési menetben lenni szokott, az ember a halottra gondol, életének utolsó napjaira. A végeláthatatlan menetben – melyben a fáradtság és álmosság ránehezedett a szemekre, s az egyedüli, ami megkövetteltetett, hogy mindenki rendületlenül haladjon előre, ne botoljon meg és talpon maradjon – visszapörgettem magamban az elmúlt napok eseményeit.

A zászlóalj kialakítása tulajdonképpen azt jelentette, hogy a vesztes katonai osztagokat Dobrá Niva köré csoportosították. Egyes osztagokkal már senki sem törődött a parancsnokságon, másoknak még sikerült megtartaniuk

az összeköttetést szétszórtságuk vagy éppen annak ellenére is, hogy körbefogta őket az ellenség és sorsuk a lakosság kegyétől függött.

Az egységünk kétségbeejtő helyzetéről Dušan hozott hírt. Civil ruhában átlopta magát az ellenséges területen, és találkozott a katonáinkkal. Merész vállalkozásának köszönhetően tudtuk meg a szomorú valóságot:

– A katonák fáznak, éheznek és semmit sem tudunk tenni értük.

A csehszlovák brigádnak ideig-óráig sikerült elodáznia a hadsereg totális vereségét. Szolgálati utaimon gyakran haladtam el a Tri Duby repülőtér mellett, időnként repülőgépeket láttam leszállni, de már nem felmentőket hoztak, hanem a sebesülteket szállították el a Szovjetunióba. Hogy aztán leszálltak-e odaát, sose tudtuk meg, az azonban köztudott volt, hogy egy szakaszon ellenséges területek fölött kell átrepülniük.

Az élelmiszerraktár az utóbbi napokban Zólyomból Besztercebánya felé húzódott, mindig máshol akadtam rá. A raktárosok nagyon kedvesek és nagyvonalúak voltak és amíg lehetett, mindennel elláttak. Időközben néhány élelmiszer elfogyott. Később rájöttem, hogy a Szlovák Érchegység ezerötszáz méteres csúcsának, a Poľanának az oldalába rejtették, ahová a visszavonuló egységeket akarták összpontosítani.

Október közepén felvillant egy kis reménysugár: Horthy kapitulált. De ez a remény is hamar semmivé foszlott, mert az idős kormányzót a kegyetlen fasiszta, Szálasy váltotta fel. Szinte ugyanakkor elesett Telgart, a Garam felső folyásának stratégiailag fontos pontja, amelyről mint a felkelés Sztálingrádjáról beszéltek már.

Az Alacsony-Tátra és az Érchegység közötti átjárót október második feléig sikerült megtartani, utána szabad volt az út az ellenséges tankok előtt északkeletről is. Azokban a napokban sokszor ért bennünket légitámadás. Főleg az autókolóniákra összpontosították. Šipikallal szerencsénk volt – ha épp borókával szegélyezett úton haladtunk, ott fúrtuk arcunkat rettegve a puha mohaszőnyegbe, mintha az megvédhetne.

Kilátástalan, keserű meneteléssel teltek napjaink az Érchegység lejtőin. Hajnalodott. A köd, a felhők összefogtak az esővel, de nem tudták eltakarni előlünk a közeli falvakról életjelt adó petróleumlámpák fényeit. Valójában inkább a parasztporták kínjairól üzentek, ahonnan közben eltűntek a tehenek, birkák, csak néhány ló maradt. Mindent elkoboztak.

Černov hadnagy megparancsolta a falusiaknak, hogy hozzanak neki ötven kitűnő hátast. De végül még annak is örülnie kellett, hogy húsz harmadrangú lovat össze tudtak szedni. Kiválasztott az egységből néhány fiatal harcost és elbúcsúzott tőlünk. A betegeket és a könnyebb sebesülteket „örömünkre" a zászlóalj gondjaira bízta.

A falu szélén, ahol az országút keskeny földútba ment át, el kellett búcsúznunk a teherautóinktól is. A levegőbe röpítettük őket.

Tono Šipikalnak majd megszakadt a szíve, amikor az ő teherautóját is felrobbantották: hiszen felelőséggel tartozott érte a kenyéradójának, ezért állhatatosan könyörgött, hogy legalább az alkatrészeket menekíthesse ki belőle. Nem hittem volna, hogy kérése meghallgatásra talál, de Taratyinov végül is beleegyezett. Ugyan ki lágyíthatta meg a szívét?

Tono az alkatrészeket gondosan becsomagolta, befedte agyaggal majd kővel, aztán elbúcsúzott tőlem. Szeme sarkában könny csillogott, s az enyém sem maradt száraz.

* * *

Élelmiszerkészletünket az autókról lovas kocsikra raktuk át, a szakácsok szerint egy ideig kihúzhatjuk vele. A lovak fújtatva kapaszkodtak a teherrel, de nem kellett sokáig kínlódniuk. A készleteinket felélték azok a kóborló egységek, melyeknek már egyáltalán nem maradt betevő falatjuk.

Terhünktől megszabadulva meneteltünk egyre följebb, az esőt hó váltotta fel. Két éjszaka és egy nap tartó hosszú menetelés után végre elértük a Poľana ezer méter magas elülső gerincét. A fehér táj látványa oly lélekemelő volt, hogy némileg a kedélyünk is javult.

Az út során a szétszóródott katonai egységektől riasztó híreket kaptunk, hogy a Poľana már a Wehrmacht kezén van és az új jelszó: mindenki meneküljön, ahogy tud. Végre rátaláltunk az osztagunkra is. Jócskán megcsappant, sokan a jelszó szerint saját kezükbe vették a sorsukat és elmenekültek.

A Poľana oldalában a maradék önkéntesekből újra kellett alakulnia a 2. brigádnak, a parancsnokság egy erdő széli elhagyott erdészházban vert tanyát. Az élelmiszertartalékból módjával jutott nekünk, de az ő konyhájukból fasírozott meg sült krumpli illata szállt. Én elutasítottam, hogy a parancsnokságon étkezzem, mert elég volt a legénység sovány fejadagjaira gondolnom, máris összeszűkült a gyomrom.

Összezsugorodott egységünk kis rejtekhelyeket épített magának, ahol éjjel-nappal égett a tűz. Fejünk fölül a tető hiányzott leginkább, mert kevés ponyvánk akadt.

Három idősebb társammal együtt, akik szinte elkényeztettek, egy fenyőgallyakból tákolt kunyhóban laktam. A tűz lángjánál melengettük a lábunkat. Nemsokára újra magamra vállaltam az egység ellátásának gondjait. Katonai raktárakat fedeztünk fel, és elhatároztuk, hogy a fejadagunkat onnan pótoljuk. Lóra ültünk: ez számomra nem volt éppen veszélytelen, mert sajnos a ló megérezte a bizonytalanságomat és néhányszor ledobott. Szerencsére a vastag hótakaró megvédett a sérülésektől. De megérte a fáradságot ez a kis kellemetlenség. A Dunaj és a Gerlach egységek raktárosaival való találkozásunk ígéretesnek bizonyult. Volt szerencsém találkozni egykori „ellen-

felemmel" is, akitől annak idején sikerült telefonon kikövetelnem a meleg alsóneműt. Liszenko főhadnagy tréfásan megjegyezte, hogy lám, hegymászónak kellett lennie ahhoz, hogy végre megismerhesse Katka kisasszonyt.

A lovakat liszteszsákokkal raktuk meg, úgyhogy a kenyér utáni vágyunk közeledett a megvalósulás felé. Már csak a kemence hiányzott. A környékbeli erdészházak segítettek, még élesztőt és kovászt is adtak. Számukra sem volt a dolog veszélytelen, az ellenséges járőrök bármikor felfedezhettek.

Hálás voltam izmos kezeimnek, hogy segítenek megbirkózni a dagasztás nehéz feladatával. A kenyérsütést nagyon szerettem. Csak egyszer utasítottam vissza a részvételt a kenyérsütésben. Még ki sem nyújtóztam akkor reggel, amikor megjelent jó ismerősöm, Fusko, és fölajánlotta, hogy lovas szánján elvisz az erdészházba. Határozatlan voltam, nem tudtam dönteni, magam sem értem, miért. Végül a lovak döntöttek helyettem: „Akkor itt maradsz!" – lódították meg a szánt, az félrelökött, a lovak meg elvágtattak. Estefelé tudtuk meg: Fuskót és kísérőjét elfogták! A lovaknak köszönhetem a szerencsémet, vagy valami felsőbb hatalomnak?

Másnap megjelent Zeman főhadnagy. Egy tépett takarókból álló mozgó „batyut" vonszolt maga után. Alig hittem a szememnek, amikor Petya, Gajdin golyószórósainak becsületes és büszke fia bukkant elő a csomagból.

– Katka, gondodba vennéd ezt a szegény fiút? Beteg – és azt hiszem, jócskán ki is éhezett.

Látszott rajta. Természetesen védőszárnyaim alá vettem. Odaültettem a szerencsétlent a tűzhöz. Beesett volt az arca, szeme lázban égett. Amikor Zeman rátalált, egyedül volt, messze az osztagától. Ahogy megbetegedett és nem tudta a parancsokat teljesíteni, szégyellt beállni a sorba ételért, ne mondhassák, hogy kolonc a nyakukon.

Tiszteltem a feletteseimet és csodáltam az emberségét. Hiszen a teljes széthullás és csüggedtség kellős közepén képes volt egy emberi lényt felkarolni. És ez az én nem katonás nézőpontomból sokkal többet jelentett, mintha bármilyen nagy stratéga lenne.

Petya nálam maradt. Aszpirin, meleg takarók, meleg étel és főleg a barátságos arcok gyorsan talpra állították. Hamarosan átvette az őrséget, sőt az osztag akcióiban is részt vett. Nálunk maradt. Gajdinék lemondtak róla, Petya pedig már nem az a nagy hős volt, csak egy nagyon kedves, intelligens, tizenöt éves fiú.

XXXIX. Búcsú a Poľanától

Kilátástalan helyzetünk ellenére november 7-e, amikorra a Gergely-naptár szerint az októberi forradalom napja esett, nem maradt ünneplés nélkül. A

parancsnokságon, az erdészházban tartottuk az ünnepséget.

Több szónoklat hangzott el, azzal a céllal, hogy lelkesítsen, növelje az osztag elszántságát. De nem nagyon tudtunk figyelni, mert a beszédeket lövések és robbanások zaja kísérte. Nemsokára meghozták a pódium alá az első sebesülteket is.

De azért még szétosztották a kitüntetéseket. Szinte hidegen hagyott, hogy az „Orgyin krasznoj zvezdi" érdemrend várományosainak névsorában elhangzott az is: Katka-Edita Ernstová hadnagy. Valóban megérdemlem? Nem tévedés? De Zeman főhadnagy mosolya elárulta, hogy jól hallottam. Én magamat egyszerűen csak a „charosaja gyevuská"-nak értékelném.

Az ellenség offenzívát indított a Poľana fennsíkján, néhány nappal ezelőtt elfoglaltak egy ötszáz méteres magaslatot. A parancsnokság tudta, hogy rövid időn belül lépnie kell.

A brigád magvát alkotó oroszok nem láttak más megoldást, mint elindulni kelet felé, átverekedni magunkat az Érchegység meredek gerincén és csatlakozni a Vörös Hadsereghez előőrséhez. Zeman főhadnagy is részt vett a megbeszélésen, s úgy érezte, hogy a brigád szívesen megszabadulna az osztagunktól.

A mieink dél felé indultak volna, a hazai erdőket álmodták vissza. Csakhogy utunkban állt a Slatina patak. Hogyan tudnánk átkelni rajta? A nyáron sekély patakocskát az őszi esőzések vad folyóvá duzzasztották. Az ellenség közelében átkelni megjósolhatatlanul nehéz.

Mivelhogy Zeman nem volt hajlandó magára vállalni a felelősségét, nem maradt más hátra, az oroszok nyomába eredtünk. Meg sem álltunk, amíg biztosak nem voltunk abban, hogy az ellenség már nincs a sarkunkban. Tüzet se tudtunk rakni: a nedves rőzse csak füstöt adott. Pirkadatkor folytattuk utunkat az ismeretlen kelet felé. Lehetetlen leírni az egész menetelést, csak néhány megállót említek.

Cigánytábor a behavazott hegyekben. Félmeztelen, mezítlábas lények, sápadt asszonyok, akik újszülötteiket saját testük melegével próbálták életben tartani. Gyorsan elhaladtunk mellettük, de nem hallucináció volt. Soha nem felejtem el azt a jelenést.

Hármas sorokban haladtunk. Előttem Ivan Horák menetelt, közben elmondta a legújabb híreket. Három hosszú nyugtalan hét után végre megtudhattam, hogy Félix nem menekült külföldre, mint a felkelő kormány néhány tagja. Beszélt Mariánról is, aki továbbra is sikeres partizánakciókat hajt végre egységével a Sitno alatt. Büszke voltam rá.

Lépdeltem Ivan mögött a menetelés monoton ritmusában, vágytalan gondolataim elvesztek valahol az időben és a térben. A valóság uralkodott: a végtelen, havas út, amelyen mély nyomokat hagytunk. Az ég, amely eddig készségesen hullatta hópelyheit, megharagudott és nem volt hajlandó elfedni nyomainkat.

Alkonyatkor kopár, meredek hegycsúcsok övezte széles, mély völgybe érkeztünk. Alattunk a mélyben patak csobogott. A gyorsan rohanó víz gyöngyözve, hangos morajjal zuhogott a szirtről a kövekre. De a kék ég sem tudta most idevarázsolni a harmóniát.

A patak mellett kisnyomtávú vasútvonal húzódott. Egy ideig mellette haladtunk, de azután hirtelen fölszívódott egy meredek sziklafalnál. Vaksötét lett. A lovak patáinak monoton csattogása egyre erősebben hangzott. Ember és ló itt és most egyazon élő lánc részei voltak. Néha-néha egyikünk-másikunk kavarodást is okozott a meggondolatlanságával, de a megbolydult rend miatt igazából már senki sem bosszankodott, mindenki nagyon fáradt volt.

A menet megállt, az első sorokból suttogás közeledett felénk. Nemsokára bejelentették, hogy eltévedtünk és visszafelé tartunk a Poľanára, amely már két napja a németek kezén van. Nem kellett volna a vasút mellett haladnunk, hanem átmenni rajta. Nem maradt más hátra, itt töltjük az éjszakát.

Az orrunk hegyéig se láttunk, olyan sötét volt. A férfiak ösztönösen gallyak után tapogatóztak, hogy a tűz melegénél túléljük az éjszakát. De a parancsnokok megtiltották a tűzrakást. Az ellenség tud rólunk, a nyomunkban van, és megtörténhet, hogy virradatkor halomra gyilkol. Most mi legyen?

Az éjszaka fokozatosan legyőzte az éberséget. Fáradtak voltunk, izzadtak, átázott az öltözékünk és tudtuk, hogy erős fagy várható. Jeges gúnyában kell eltöltenünk talán utolsó éjszakánkat? Egyszerre senki sem kért, senki sem tiltott semmit. Sok apró láng kelt életre mindenfelé, félálomban vészeltük át az éjszakát.

Hirtelen szokatlan hangokat hallottunk: kiáltást, a brigád stábjának utolsó tagjait távozásra felszólító parancsokat.

Szóval így állunk. A brigád nem kényszerített, hogy velük menjünk, egyszerűen továbbállt. Törtük a fejünket, hogy most mitévők legyünk, amikor mellettünk hirtelen hisztérikusan ordítozó menekültek bukkantak fel:

– Idióták, mit álmodoztok?! Arra vártok, hogy legyilkoljanak?!

Ez hatott, az osztag reakciója a jelszó szerint alakult: meneküljetek, amerre láttok! Ösztönösen összeálltak a baráti csoportok, s én nem tudtam, kikhez csatlakozzam. Fabka döntött helyettem, aki a Nová Baňa-i férfiakat csoportosította maga köré: „Katka, te velünk maradsz!" Látszott Dušanon, hogy nagyon elégedett.

A csoport élére tehát Jožko Fabka állt. Hozzánk csatlakoztak a Kotora testvérek is és azt javasolták, menjünk a közeli faluba, Hronecba, ahol közeli rokonaik élnek, biztosan segítenek. De mi lesz Petyával? A fiú szótlanul állt mellettem, de nem kéredzkedett közénk. Legszívesebben magammal vittem volna, de az eszem figyelmeztetett: a faluban őrjárattal futunk össze, s ha meg akarunk menekülni, katonaszökevényekként fel kell adnunk magunkat, és már én is elég nagy kolonc vagyok a csoport nyakán. Egy készséges

szakaszvezető segítségét kértem, aki magával vitte a fiút.

November 11-ére virradóra a „Szlávok szabadságáért" 6. partizánosztag feloszlott. Nehéz szívvel búcsúztunk. Ivan Horák magához ölelt és megkért, hogy látogassam meg Elenkát Besztercebánya mellett, Selcében. A címet jól a fejembe vésték, hiszen ilyen adatot írásban nem lett volna okos magammal vinnem. A sűrű havazás hamarosan befedte az egykori öntudatos harcosok nyomát. Igen, a külső nyomokat gyorsan befújja a hó, de megmarad azoknak az embereknek az emléke, akik meggyőződésük szolgálatában csatlakoztak a harcoló osztaghoz.

XL. Egy fedél alatt az ellenséggel

Nem volt iránytűnk, a keskeny patak mellett haladtunk abban a reményben, hogy elvezet a faluba. Voltak olyan szűk szakaszok is, hogy vagy a patak kövein ugrálva kellett haladnunk, vagy magas, sziklás falakat megmászva a túlparton folytatni utunkat. Azon a napon biztosan sportrekordokat állítottunk fel, de taps helyett mindenfelől lövöldözés és robbanások zaja köszöntött. Nem tudtuk, lőnek-e valakire, vagy csak ilyen a kor életstílusa. Csak megérjük, hogy pár percre megint csönd legyen!

Kétszer álltunk meg, mikor Dušan a sisakjában kávét főzött, meg amikor estefelé végre megérkeztünk Hronec határába.

A második megállónkat arra használtam ki, hogy újfent kisasszonnyá alakuljak át. Terveink szerint a faluban fontos szerep várt rám. Szerencsére volt nálam szoknya és egy szép selyemblúz, amit annak idején még Klárától, a szegény Fusko igencsak karcsú feleségétől kaptam.

A láthatáron feltűntek az első házak, nem sokkal később néhány férfi indult felénk a faluból a Wehrmacht szürke egyenruhájában. A „Halt" vezényszóra már fölkészültünk, utána következtek a kérdések:

– Kik vagytok? Honnan jöttök?

Rájöttünk, hogy nem németekkel volt dolgunk, hanem „vlaszovokkal".

Jožko Fabka elénk állt és hibátlan ukrán-orosz nyelven előadta történetünket.

– Barátaim, mi katonaszökevények vagyunk. Előbb az oroszok ellen vezényeltek ki bennünket, most meg a németek ellen.

És megkezdődött a színjáték. A férfiak arra panaszkodtak, hogy éhesek és szomjasak, három napja nem ettek, ez igaz is volt, én pedig sírdogáltam, hogy bevessem női fegyvereim egyikét. Az előadásunknak nagy sikere volt. Ahelyett, hogy tovább kérdezősködtek volna, sajnálkoztak, hogy nem jöttünk korábban, mert annyi finom levesük maradt, hogy mind jóllakhattunk volna, de sajna már kiöntötték. Kétszersülttel kárpótoltak bennünket. Mi-

közben mi rágcsáltunk, Jožko tovább szőtte a mesét.

– Már régen elmenekültünk volna az erdőből, de a tisztek nem engedtek. – Aztán nagy ártatlanul megkérdezte. – Mit tesznek velünk most a németek?

– Nem kell semmitől sem tartanotok, hazaküldenek. De a partizánok rosszabbul járnak – mondta egyikük, nem is sejtve, hogy kikhez van szerencséje.

A második őrjárattal való találkozásunk már rosszabb volt. Egyikük félrehívta Jožkót és azt tanácsolta neki, hogy öltözzünk át civilbe és tűnjünk el. Jožko bevallotta, hogy odaajándékozta neki az óráját, de azt nem tudom, a jó tanács előtt vagy után.

A harmadik őrjárat a Wehrmacht keleti parancsnokságára kísért bennünket, ahol sebtiben kihallgatott minket két elmenőfélben levő Wehrmachttiszt. Nyolc óra körül lehetett. Ilyenkor már ki ne sietne vacsorázni?

Jožko először is elnézést kért, hogy rosszul beszél németül. Aztán lassan, körülményesen elkezdte ecsetelni, hogy az egysége hogyan harcolt a Wehrmacht oldalán Ukrajnában. Ott tanult meg németül. Rólam ezt mondta:

– Százados úr, ez a leányzó azért van itt, mert az anyám megkérte, hogy keressen meg. Az ő varrodájában dolgozik.

Megmutattam a kissé penészes Marta Sláviková névre szóló igazolványomat, a tiszt rápillantott, szerencsére gyér volt a világítás, nem látszottak a penészfoltok.

– Jó, nagyon jó, varrónő? – kérdezte, és nem emelt kifogást az igazolvány ellen.

Jožko ezután tovább tódított.

– Hírt hozott nekünk, jobban mondva ő mondta el nekünk az igazságot a Wehrmachtról meg a németekről, hogy ők nem büntetik a szlovák katonákat. És hogyha valaki az ellenkezőjét állítja, akkor az csak ellenséges propaganda.

– Valóban igazat mondott, a katonák amnesztiát kapnak – erősítették meg a tisztek.

– Ázottak és éhesek vagyunk – panaszkodtak a férfiak.

– Az erdőben elszakadt a harisnyám – szólaltam meg sírós hangon.

A Kotora testvérek ártatlan arccal adták elő kérésüket. A faluban vannak rokonaik, akiknél éjszakára megszállhatnánk és megszárítkozhatnánk a kályha mellett. A tisztek talán együttérzésből, vagy engedvén gyomruk követelőzésének, egyetértettek a javaslattal és búcsúzóul a következő utasítást adták:

– Jól van. Menjenek oda, lakjanak jól, tegyék rendbe magukat és holnap jelentkezzenek itt a keleti parancsnokságon.

Nem is mondhatott volna szebbet. Még szerencse, hogy a félhomályban a tisztek nem vették észre a szemünkben felcsillanó örömöt.

Kedvező lehetett a csillagok állása, gondoltam magamban, amikor már a Kotora család hosszú asztalánál ültünk. A két testvér sugárzott az örömtől.

Nem is remélték, hogy találkoznak a feleségükkel! Nová Baňa eleste után félelmében mindkét asszony a sógornál keresett menedéket a félreeső falucskában.

A nagy öröm ellenére a fiúk nem feledkeztek meg rólam sem. Oľga, a háziasszony elkészítette a haditervet. Javorová asszonynál leszek kisegítő. A Lena-Haus védelmét élvezi. Nem értettem, de inkább nem kérdeztem semmit, ha életben maradok, majd kiderítem.

Oľga asszony kritikus szemmel mért végig. Türkiz blúzom tetszett neki, és mivel látta, hogy van alatta trikó, megnyugodott. Csak a hajam zavarta. Miért vágattam fiúsra? Úgy sopánkodott, mint egykor Félix.

Aztán keresett egy blúzomhoz illő színes kendőt a komódban, én pedig fogtam az ollót, a hajamat a homlokomba fésültem és frufrut vágtam.

– Katka, szerencséje, hogy tél van, nem kelt feltűnést a kendőben. Csak nehogy levegye! – Nem tanácsokat, hanem parancsokat osztogatott. Aztán felcseréltem a bőrkabátomat az ő téli kabátjára, hogy még kevésbé legyek feltűnő.

Reggel beállítottunk a Javor család udvarába. „Nem tévedés ez?" – gondoltam, mert a Wehrmacht kaszárnyáját juttatta eszembe, még a tábori konyha sem hiányzott a szürke egyenruhás katonákkal. Az udvaron hangos beszéd hallatszott. Inkább oroszul, mint németül. Mi vár itt rám? Oľga köszöntötte a katonákat, akik szívélyesen viszonozták.

Sötét lépcső vezetett a házba. A konyhában három egyenruhás férfi ült és újságot olvasott. Lopva odalestem a címlapra: „A hegyeket meg kell tisztítani!" Érzelmekre nem volt idő, mert előttem termett a ház asszonya. Oľga asszony bemutatott neki.

– Javorová asszony, ez az az ügyes kezű varrónő, aki segíteni fog magának.

Mindenható Isten, mi lesz ebből?! A tűvel még elboldogulok, de a varrógéppel... Kár, hogy Miro mellett nem tanultam meg azt is.

A magas, sovány, ötvenéves forma, karvalyorrú Javorová asszony átható tekintettel méregetett. Lehet, hogy az agyamba is belelátott, vagy valóban a szerencse fia voltam, mert egy kézmozdulattal jelezte, hogy most nem varrónőre van szüksége, mikor tele a ház vasalatlan ruhával. Hogy is volna rá ideje, mikor otthonát kaszárnyává változtatták?

Fogtam a vasalót és hálát adtam az égnek, hogy évekig házvezetőnőként dolgozhattam, könnyen elbánok a vasalnivalóval. Hamarosan megszoktam a németeket és a vlaszovokat is. Otthonosan viselkedtek. Javorová asszony néha dorgálta, máskor meg dicsérte őket, aszerint, milyen volt a helyzet. Nem titkolta, hogy nem szíveli a németeket. A vlaszovok sem voltak elégedettek. Elárulták az oroszokat abban a reményben, hogy a németek segítségével egy nem kommunista Ukrajnát tudnak majd létrehozni, és most mindenben csalódtak. Az egyik idősebbik katona fennhangon meg is jegyezte, hogy véleménye szerint nem végzik jól.

– Úgy kell nektek! – mondta Javorová asszony kertelés nélkül. – Nem kellett volna elárulnotok orosz testvéreiteket, még ha kommunisták is. – Aztán hozzám fordult: – Be ne dőljön a kommunista eszméknek, nem jó dolog az. A szlovák népnek nincs rá szüksége. A földművesnek nem kell a kolhoz, a munkásnak meg kézművesnek se a szövetkezet. Nem érdekli az embert a munka, ha nem ura az eredményének.

Javorová asszony nem szívelte a kommunizmust, de nemcsak a kommunizmust gyűlölte: a zsidókat is.

A helyzet eléggé kényesnek tűnt. Javorová asszony nem tudott rólam semmit, nem ismerte az életemet és világos volt számomra, hogy nem is szabad semmit elárulnom neki. A vlaszovok helyeseltek, s nemsokára egy csomó vérgőzös, uszító megjegyzést kellett eltűrnöm a zsidók számlájára. Az eltévelyedett szegény szlovák felkelőkkel együttéreznek, de ha elkapnak egy zsidót, nem lesz kegyelem.

A végén az egyik legádázabb antiszemitával egyedül maradtam a konyhában. Elkezdett simogatni, állítólag nagyon hasonlítottam a fekete szemű feleségére, aki egy bombázás áldozata lett.

Javorová asszony nemsokára magáról kezdett beszélni. Nagyon büszke volt, hogy a Szlovák Állam alatt német hangzású nevét, a Johannest Javorra szlovákosította, hogy a szláv gondolatot támogassa, amikor sokan a németek egy bizonyos testrészét nyalták.

Sajnos a sógora, aki a Szudétákból származik, épp az ellenkezőjét tette. Bedřich Králból Friedrich Krahllá vedlett. Az életével fizetett érte, pedig soha nem volt náci. Így akart bosszút állni cseh apján, aki elhagyta német feleségét és gyermekeit, hogy könnyebben megcsinálhassa a szerencséjét.

– Szegény Bedřich, szerettük őt, mintha csak a fiunk lett volna. Fiatalon házasodtak össze. És most szegény Lena, nincs még harmincéves se, de már özvegy egy tízéves fiúgyerekkel. Remélem, hamarosan eljön, majd meglátja, Marta, milyen szép, jó és nemes.

Szorgosan vasaltam tovább és figyelmesen hallgattam.

– Augusztus végén, amikor az ejtőernyősök elfoglalták Podbrezovát, Bedřichet, azaz Friedrich Krahlt elfogták, letartóztatták egy olyasvalaki feljelentése alapján, aki személyes ellensége volt. Két óra múlva agyon is lőtték. Lenát is elfogták, a gyerek nálunk maradt. Lena helyzete sem tűnt valami rózsásnak. De aztán végül minden megváltozott, néhány nap múlva hazaengedték. Maga a hadbíróság elnöke, Vasil százados hozta őt haza. Három hónap múlva eljegyezték egymást és össze akartak házasodni. De a sors másképp határozott. Vasilt halálosan megsebesítette egy eltévedt golyó. A menyasszonya karjai közt halt meg a kórházban.

Lena tragédiájának második felvonása a feledés homályába veszett. Most, a felkelés leverése után Lena, Friedrich özvegye, a megszálló katonák

szemében nemzeti hős volt. Podbrezová legfőbb hatalmassága, Hans Becker százados állandó vendég volt Lena házában. És amit mondott vagy kért, szentírás volt. Most értettem meg a Lena-Haus kifejezést és hogy miért kellett Javorová asszonynál szolgálnom. Végeztem a vasalással és Lena még akkor sem jelentkezett, elhatároztam hát, hogy meglátogatom.

Ez némi veszéllyel is járt, hiszen Hronec a háborús övezetbe tartozott. Mindenkit, aki elhagyta a falut, igazoltattak és kikérdeztek. Vezetőként hozzám szegődött Oľga asszony tízéves kislánya, aki állandó csevegésével gyanún fölül állóvá tette személyemet. Két fej káposztát is tettem a bevásárlókosárba, mintha csak a vasárnapi sült húshoz vinném.

Igazoltatás nélkül jutottunk el Podbrezovába. Oľga asszony magához vette a kislányát, én pedig a vasútállomás melletti modern bérház felé igyekeztem, ahol Lena Krahlová lakott.

Javorová asszony igazán szerényen írta le Lena lányát, gondoltam, mikor a varázslatos, angyalarcú fiatal szőke teremtéssel szemben ültem.

Átadtam Javorék üdvözletét, ő megkérdezte, hogy vannak. Sajnálta, hogy már régen nem látogatta meg őket. Aztán megkérdezte tőlem, hogy mit tehetne értem.

Köntörfalazás nélkül megkértem, hogy járjon közben az érdekemben Becker századosnál.

– Sajnos, nincs szerencséje. Szolgálati útra ment – mondta Krahlová asszony. – De nem baj, megvárhatja itt – tette hozzá megnyugtatólag.

Eltelt néhány nap. Becker százados nem tért vissza. Valaki üzenetet hozott, hogy a személyigazolványom feljogosít a Szlovákia egész területén való szabad mozgásra, a háborús területeket kivételével. Azoktól már távol vagyok! Legalábbis úgy hittem, mikor útnak indultam.

XLI. Egyedül a novemberben

Fehér hegyormok koszorúja kísért és jeges szél fújt be szegényes öltözékem alá. A járás legalább egy kicsit fölmelegített. Gyorsan lépdeltem, hogy hamar magam mögött hagyjam a kísérteties tájat.

Három faluval Podbrezová után összefutottam a Wehrmacht menetoszlopával. Egy idősebb altiszt szívélyesen megszólított:

– Kislány, miért mész gyalog? Gyere, ülj fel a kocsinkra!

Csábító ajánlat volt. Végül is inkább beleegyeztem, hogy ne keltsek feltűnést a húzódozásommal.

– Hé! – kiáltott a fiatal kocsisra. – Vedd elő az ülés alól a meleg takarót!

Gyönyörű fehér pokróccal gondosan betakargatta a lábamat.

– Hogy meg ne fázzanak a lábacskáid – mondta kedvesen.

Valóban nagyon fáztam. A vastag katonanadrág elkényeztetett, a selyemharisnyában most majd lefagyott a lábam. A katona kulacsot húzott elő és felém nyújtotta. Jóféle rum volt benne.

Boldogan mosolyogtam. A hegyek és a körülöttem levő falvak egyszerre megkettőződve táncoltak a szemem előtt. Eszembe jutott a vasárnap, amikor Magyarország kapitulált. Éppen ezen az úton száguldottam Tužinskývel a motorkerékpáron és lehunyt szemmel álmodoztam a békéről.

A kocsisor csak Svätý Ondrejig ment. Ott megköszöntem a fuvart és egyedül folytattam az utat, sajnos nem sokáig. A következő emelkedőn beért egy egyenruhás motoros. Megállt és fölajánlotta a hátsó ülést. Versenyt futottunk a széllel, miközben egyik kezemmel görcsösen szorongattam a kendőmet, hogy el ne repüljön.

A völgy keskenyebb lett és az út mindkét oldalán erdők húzódtak. Megállt, leállította a motort és hátrafordult.

– Gyere te lány, menjünk sétálni!

A fiatal fiú, akinek fiatalságát a háború szakította meg, nagy szemeket meresztett rám. Ijedtemben leugrottam az ülésről.

– Nem sétálgatás! – nyögtem ki tört németséggel.

Tudtam, mit akar. El kellett volna menekülnöm, de a lábam nem engedelmeskedett. A félelem és az alkohol szinte megbénított. Én egy Wehrmacht-katonával?! Nemcsak csőd lenne, egyenesen abszurdum! Igaz, hogy nem voltam Judit, és ő sem hasonlított a szakállas Holofernészre. Itt nem a becsületről, hanem az életemről volt szó!

Nem felejtem el a selyemkendőt, amely rövid, fiús frizurámat rejtette és szerencsére még az erős szélben sem esett le, talán Isten kegyelméből.

Hirtelen közömbös lett számomra, mi következik: párharc, szerelmi jelenet vagy éppen menekülési kísérlet. A kendő mindenképpen leesik a fejemről és akkor végem. Még soha ilyen gyorsan nem mérlegeltem sorsdöntő pillanatban, mint akkor. Hirtelen keserves, szívszaggató zokogásban törtem ki. A megdöbbent katona elengedett. Alig hittem el, hogy könnyeim fátyolán át az előbb még vággyal, érzékiséggel teli nagy szeme sarkában könnycseppet pillantok meg.

– No, ne félj, kislány! Megígérem, hogy már jó leszek, becsület szavamra.

Nyugodtan visszaülhettem a hátsó ülésre és figyelhettem az útjelző táblákat, merre kell letérni. Végre megérkeztünk: Selce, olvastam a táblán. Igen, Elenkának itt kellene lennie!

– Álljon meg, kérem!

A ház, amelyről Ivan leírást adott, mielőtt elbúcsúztunk volna, a falu végén állt. Rettentően kívántam, hogy mihamarabb magamhoz ölelhessem Elenkát és átadjam neki férje üdvözletét. Vajon Kamilka megismer-e? Buta kérdés, gondoltam. A kis Elenka viszont biztosan nem fog megismerni.

Gondolatokba merülve érkeztem a házhoz.

– Itt lakik, kérem, Horáková asszony? – kérdeztem egy idősebb asszonytól.

– Tegnapelőtt ment el a gyerekeivel együtt. Hiába várta a férjét. Isten legyen hozzá irgalmas, már biztos nincs az élők sorában! – tette hozzá szomorúan.

– Ó, valóban? – kérdeztem, a valóságot elhallgattam. Amit nem tud az ember, azt a razziánál nem árulhatja el. – Én az unokanővére vagyok – mondtam. – Azt mondja, hogy már nincsenek itt? Akkor hol lehetnek?

– Prenčovban, Selmecbánya mellett. Nem szívesen mentek, mert itt már megszoktak! De muszáj volt. Kiadták a rendeletet, hogy huszonnégy órán belül minden evakuáltnak el kell hagynia a falut. Szeptember végén jöttek hozzánk. Mindnek szamárköhögése volt, de itt rendbe jöttek – mondta szinte egy szuszra Elenka jótevője. – De ne álljon az ajtóban. Kerüljön csak beljebb.

A meghívás nagyon szívélyes volt és az asszony nem is sejthette, hogy milyen jól jött.

– Kár! Bosszant, hogy nem találtam őket itt. És csak reggel megy vonatom.

– Semmi baj kisasszony, nyugodtan elalhat nálunk.

Az elmaradt találkozás miatti csalódás után jól jött ennyi kis szerencse. Este aztán sült krumpli és egy pohár aludttej mellett az asszony elmesélt néhány történetet a falu életéből. Az erdőből nagyon sok kiéhezett, átfagyott menekült jött. A faluban pedig a németek járőröztek. A lakosok féltek, hogy felfedezik őket, s lövöldözés lehet a vége, arra pedig a falu is ráfizet. Én nem beszéltem. A fáradtság és az óvatosság lakatott tett a számra. Jobbára csak Elenka és a gyermekek felől érdeklődtem. No nézd csak, hogy feledkezhettem meg Julkáról?

– Az a lány is kedves volt, aki velük jött, de később valahogy nem értettük meg egymást. Milyen kedves is volt Elenka szegény férje! Őt ugyan ritkán láttam, Julka vőlegényét annál többször.

– Mit mond? – szakítottan félbe izgatottan. – Julka vőlegénye, Andrej él?

– Andrej? Nem, Félixnek hívják. Olyan magas, erős férfi. Barna bőrű, zöld szemű.

Kirázott a hideg. A háziasszony rászólt a kislányára, hogy zárja be az ajtót, hiszen hideg van kint, alig tudja kifűteni a szobát.

A szívem helyén ürességet éreztem, mintha ájulás kerülgetne. Igen, egy magas, barna bőrű férfi, az én magas, kedves bányászom. A féltékeny asszonyokat bolondoknak tartottam, de még inkább azokat, akik azt hiszik, hogy pótolhatatlanok a férfi szívében.

Végül is nem éppen én szerettem volna, hogy csak barátok maradjunk? Nem éppen én buzdítottam állandóan, hogy keressen valaki mást a szíve számára? Mint a villám csapott belém a felismerés és jutott eszembe Kamilka mondókája: „Apukának nincs ideje eljönni, de Julka néni gyakran

meglátogatja őt a hivatalban és ő mindig küld ajándékot." Abban a hivatalban nemcsak Ivan, Félix is ott ült!

Reggel elbúcsúztam. Besztercebányán úgy lopakodtam át, mint az űzött vad. A város szélén beértem egy szekeret, melyen civilek ültek. Volt egy szabad helyük – s a lábam elkezdett fázni.

Nem volt még dél sem, amikor már Zólyom határában lépkedtem. Az úton nagy volt a forgalom. Mindenki Dúbrava felé tartott, ahonnan Pozsonyba és Kremnicába indultak vonatok, mert Zólyom előtt a Garam-hidat levegőbe röpítették.

Dúbrava előtt van egy kis falu, Budča, ahol a megszállók ellenőrzési pontot állítottak fel: két német katona a papírokat kérte. Mindenki valami papírt szorongatott a kezében, engem kivéve. Éreztem, hogy nem sikerül átjutnom. Megpróbálkoztam a személyigazolvánnyal és ártatlan arccal indultam volna tovább.

– Ez nem elég! – dörgött rám a katona.

Úgy tettem, mintha nem értettem volna, mit mond. Erre nehézkesen csehül kezdett el beszélni, ezt már sajnos meg „kellett" értenem.

– Miért nem van távozási papír? Nem mehetni tovább!

– Én úgy tudtam, hogy csak az evakuáltaknak kell. Házi varrónő vagyok, egy hétre kaptam itt munkát Podbrezovában és most Pozsonyba kell mennem, illetve már rég ott kellene lennem. Sajnos északról nem járnak a vonatok Pozsony felé.

Időközben hosszú lett a sor mögöttem, feltartotta őket a kihallgatásom.

– Mehetek? – kérdeztem tettetett nyugalommal.

– Semmi tovább! – hangzott a válasz, s hallottam, amint odaszól a társának. – Te, ez egy zsidó.

Nem tudom, honnan volt erőm úgy tenni, mintha nem hallottam volna. Arrogánsan megkérdeztem, hogy hol a helyi parancsnokság. A katona rögtön hangot váltott és tiszteletteljesen bekísért a faluba.

A parancsnokság a kocsma két kis helyiségében székelt. Megnyugodtam, hogy egyetlenegy helybéli sincs ott, csak a német „farkasok". Hol szedhették össze ezeket az óriásokat?

A kihallgatásomhoz tolmácsot kértem. Biztosan szudétanémet lehetett, mert jól beszélt csehül. Szép szlováksággal elmondtam neki a gondomat és megkértem őt, hogy segítsen. A szolgálatos százados azt ajánlotta, utazzam Zólyomba, ott van a legközelebbi Gestapo kirendeltség, az egyedüli intézmény, amelyik engedélyt adhat ki.

Jól értettem ugyan, de a tolmács szájára meredtem.

– Máskülönben az ifjú hölgyet itt kellene tartanunk és kihallgatnunk, az pedig nem éppen kellemes dolog – jegyezte meg tárgyilagosan a tiszt. Tökéletesen egyetértettem vele.

Nem mutattam ki sem örömöt, sem félelmet. Apatikus voltam. Úgy hallgattam a tiszt tanácsait, mintha nem is az életemről lenne szó – és azt hiszem, ez volt a szerencsém.

Végre kikerültem. Most akkor hogyan tovább? Hogyan kerülhetném el az ellenőrzést? Milyen jó is lenne, ha birtokomban lenne a mesebeli süveg, amely legalább estélig láthatatlanná tenne. Akkor az éjszaka leple alatt nyugodtan elmehetnék Zólyomba, ahonnan jó néhány kerülőút is visz Dúbravába. Azt a terepet úgy ismerem, mint a tenyeremet. Vagy menjek vissza Podbrezovába Lena asszonyhoz? Újból kockáztassam, hogy a negyvenötven kilométeres úton elfognak?

XLII. Csodák sorozata

Az út melletti erdő csöndes susogással hívogatta a fáradt vándort. Lefeküdtem a hóba, néztem a halványkék téli eget és segítségért fohászkodtam. Jól éreztem magam. A nyugtató csönd azonban nem tartott sokáig. A távolból aknák robbanásának zaja hallatszott és ami még rosszabb volt, a közelben pisztolylövés dörrent. Tudtam, nem lenne jó, ha az erdőben kapnának el. Úgyhogy inkább kiszaladtam az országútra és ott ácsorogtam tanácstalanul, merre induljak.

Hirtelen motorzajt hallottam. Valóban autó közeleg, vagy turbina forog az agyamban?

Teherautó állt meg mellettem. Frissen mázolt oldalán mit látok: „Záhorský", és a kormány mögött ott ül az én régi, hűséges sofőröm, Tono Šipikal!

– Tono?! – kiáltottam fel bizonytalanul, hogy talán csak álmot látok.

– Katka, mit keresel te itt? Úgy nézel ki, mint egy rakás szerencsétlenség. Segíthetek valamiben? – kérdezte.

– Hová mész, Tono? Téged biztosan az ég küldött! – és ezt nemcsak úgy mondtam, hanem szilárdan meg is voltam győződve róla.

– Besztercebányára megyek – felelte.

– Nem vinnél el magaddal? – kérdeztem szinte fölöslegesen. Biztos voltam benne, hogy elvisz.

Így vált valóra az álom arról, hogy hogyan lehetne meglógni erről a veszedelmes vidékről. Tono felfogta a helyzetem komolyságát. A szülővárosomtól már csak két kilométer választott el. Kinyílt az ajtó, és én beültem arra az ülésre, amelyiken másfél hónapig trónoltam. Tono néhány szendvicset adott, mint a régi szép időkben, amikor nem volt időm a konyhán étkezni.

Útközben elmesélte, hogy amikor leért a hegyekből, rögtön elfogták a németek. De nem volt sokáig fogságban, mert Záhorský kihozta. A megbíz-

ható nácinak könnyen elhitték, hogy Tono nem volt felkelő.

Aztán az erdőben kiásták az alkatrészeket, új karosszériát szereztek az autóra, összerakták, úgyhogy már harmadik napja vígan szaladgál az utakon.

Beszterce előtt elbúcsúztam a megmentőmtől. Lassan haladtam a város felé, mintha csak sétálnék. Sajnos a Podbrezová felé tartó vonatot lekéstem. De valószínűleg nem csak én, mert az állomáson nyüzsögtek a civilek, a Wehrmacht szürke egyenruhás katonái és a zöld uniformisú nemzetvédők. Azt gondoltam, hogy ilyen tömegben elveszek, senki nem vesz majd észre.

De nem így történt. Észrevettem, hogy egy sportos öltözetű fiatalember árgus szemekkel figyel.

– Petya! – suttogtam, mire ő is visszasuttogott.

– Katka, mit csinálsz itt? Mik a terveid? – kérdezte még a magázódást is elhagyva. Akkoriban, amikor a gondozásomba vettem, testvéri kapcsolat alakult ki köztünk.

– Nos, terveim még csak lennének, de eléggé hullaszagúak. Már régóta úgy érzem magam, mint a kötéltáncos – jegyeztem meg cinikusan.

– Katka, nem szabad így gondolkodnod. Egyáltalán nem illik hozzád – pirított rám Petya.

S mivelhogy aznap már nem indult vonatunk, szállás után néztünk. Petya, akinek érvényes távozási engedélye volt, magabiztosan visszautasította, hogy veszélyes kolonc lehetek a számára.

Útközben elmesélte: a csoport, amellyel menekült, szétszóródott. Egyedül bicegett tovább, mivelhogy közben kinyílt a lábán a seb. A németek ugyan elfogták és lecsukták, de az orosz Petyából hirtelen német Peter lett. Nemhiába nőtt fel Pozsonyban, járt német iskolába és volt német nevelőnője, aki vigyázott rá, míg az anyja a családi cégben tevékenykedett.

Petya-Peter „sajtókonferenciát" tartott, s elmesélte, hogy éppen Stószra utazott volna gyógykezelésre a légcsövével, amikor mint németet elfogták a partizánok. Két hónapig hurcolták magukkal betegen, sebesülten, míg végül megszabadították őt a német testvérek!

A történet mindenkit lenyűgözött. Petert hősként ünnepelték, törődtek vele, elsőrendű szállást kapott és ami a legfontosabb volt, távozási engedélyt.

Megmutattam Petyának az én penészes igazolványomat és mire észbe kaptam volna, már el is indult határozott léptekkel a parancsnokság felé, kezében lobogtatva az igazolványomat.

– Petya, mi van? Megőrültél? – kiáltottam utána, de már el is tűnt az épületben.

Félelmem hamarosan beigazolódott. Petya az én hamis igazolványom alapján a „barátainál" engedélyt szeretett volna kieszközölni a számomra.

Csalódottan tért vissza.

– Sajnos, az engedélyért személyesen kell folyamodni – és bevallotta, hogy túlbecsülte a befolyását.

A hosszú nap a vége felé közeledett. Kijárási tilalom volt, hét óra után már senki sem tartózkodhatott az utcán, úgyhogy most már valóban nagyon gyorsan szállás után kellett néznünk. Az olcsóbb szállodák mind foglaltak voltak. Petya azt ajánlotta, próbálkozzunk meg Wagnernél, de én nem nagyon bíztam abban, hogy ki tudjuk fizetni. Most már egy kicsit bántam, hogy visszautasítottam azt a pénzt, amit a Poľanáról való meneküléskor kínáltak föl. Óvatos voltam. Úgy gondoltam, ha elkapnak, gyanús lesz, honnan van egy varrónőnél annyi pénz.

Petya nem izgatta magát: dicsérte a Wehrmacht-parancsnokság nagyvonalúságát, ahol az útiköltségen kívül még zsebpénzt is kapott.

Hihetetlennek tűnt, de igaz volt: Wagnernél volt szabad szoba. A kissé teltkarcsú szobalány elvezetett bennünket elegáns szobánkba. Akaratlanul csúszott ki a számon, hogy éhes vagyok. Ezzel kellemetlen helyzetbe sodortam mindkettőnket. A jóindulatú szobalány rögtön fölajánlotta, hogy menjünk le az étterembe, amíg működik a konyha. Nem utasíthattuk vissza, hogy ne keltsünk gyanút. Úgyhogy követtük. A konyhán keresztül az étterembe vezetett bennünket. A sűrű cigarettafüstben megpillantottuk a vacsorázó SS-tiszteket.

Petyával összenéztünk, világos volt, hogy nem léphetünk be az étterembe. Megkértük tehát a pincért, hogy a konyhában szolgáljon ki. A pincér ezt energikusan elutasította, a szóváltás pedig feltűnést kelthet. Olyan helyzet volt, amelyből csak nagy szerencsével vághattuk volna ki magunkat. Úgy is történt. A konyhában megjelent egy másik pincér, aki szó nélkül a tiszta konyhai asztalhoz vezetett bennünket. Gyorsan megterített, aztán felszolgálta a bőséges vacsorát.

Minden úgy történt, mint a némafilmekben. Petya fizetett, meglepetésünkre nem is került sokba az étel. Szívből hálálkodtunk és gyorsan a szobánkba siettünk. Petya ugyan még szeretett volna élményeiről mesélni, de amikor befúrtam magam az illatos, hófehér ágyba, megpróbáltatásaimtól kimerülve azonnal elaludtam.

Hajnalodott. A társam az asztal mellett bóbiskolt. Nem mert lefeküdni, attól félt, az éjjel valami rangos vendég miatt kitesznek a szobából. Mielőtt elbúcsúztam volna Petyától, megadta a pozsonyi címét: Ligetfalu villanegyedében lakott a Duna-parton. Meglepetten hallgattam. Hát ilyen előkelő környezetből származik?

Az érdekes fiú családi viszonyai elképesztőek voltak. Az anyja fehérorosz, egy özvegy zsidó gyáriparoshoz ment feleségül.

Petya vér szerinti édesapja, mint az orosz forradalom emigránsai közül oly sokan, nem tudott megbékélni új életével. Úgy gondolta, hogy könnyebb

lesz neki feleség és gyerek nélkül. A fiatal, elvált asszony egyedül maradt hároméves gyermekével, és jó anya akart lenni. Kihasználta kiváló neveltetését, több nyelvből adott nyelvórákat és titkárnői állást vállalt az egyik gyárban. Aztán mint a mesében: a gyártulajdonos rájött, hogy nemcsak ügyes munkaerőt, hanem jó feleséget is kapott, s tíz év körüli árva fiának igazi anyát. Petya csodás otthonra talált, jó apára és „nagy" testvérre, akit csodált és nagyon szeretett.

Az orosz ortodox és zsidó családi kötelék mindkettőjük számára tiszteletet és áldást jelentett. A Szlovák Államban Petya mamája mentette meg a családot, de sajnos így sem tudtak megmenekülni a nürnbergi törvények következményei elől.

Petya folytathatta tanulmányait és zeneórákra járt, de Pavlíknak abba kellett hagynia az egyetemet. A Szlovák Állam nemcsak a jogászokat nem tűrte meg iskoláiban, a zsidó származású diákokat sem.

Petya a szívére vette szeretett bátyja kirekesztését, ami abban nyilvánult meg, hogy szinte a nyakába akaszkodott és soha nem tágított mellőle. Még a barátait is elhanyagolta miatta. De bosszankodott, mert Pavlík nem mindig engedte meg neki, hogy vele tartson. Mintha titkos utakon járna. És másfél évvel ezelőtt szörnyű dolog történt. Pavlík nem tért haza. A város központjában, a Manderla közelében egy lakásban két jogászhallgatót tartóztattak le, az árja Milant és a zsidó Pavolt. Egy késői járókelő észrevette a ház ablakából az utcára hulló röplapokat, melyekre nem éppen a vazallus Szlovák Államot megéneklő dicshimnuszokat írtak. A lakást rögtön átfésülték és elfogták a két antifasiszta diákot.

Az volt legrosszabb az egészben, hogy a házkutatáskor több röplapot találtak, melyek elegendő bizonyítékként szolgáltak az egyik Tiso-rezsim ellenes illegális sejt leleplezésére.

Miután Pavlík eltűnt a rezsim börtöneinek mélyén, Petya hirtelen felnőtt lett. A felkelésről szóló első hírek Besztercebányára csalták. Ott lett aztán belőle Gajdin egyik bátor katonája. Ez volt élettörténetének másik fele, amit Petya első találkozásunkkor elhallgatott.

– Katka, én nem tudom, van-e még egyáltalán otthonom, hogy megtaláljam-e a szüleimet. Magamat nem féltem, mert Pavlík barátai biztosan segítenek, ha épp nincsenek börtönben. Tudom, hogy te legszívesebben Sitnóba mennél a csoporthoz. De ha nem találod meg őket, gyere hozzánk. Tudom, hogy veszélyes az út Pozsonyba, de ha minden kötél szakad...

Elváltak útjaink. Petya elindult Pozsonyba, én pedig Podbrezovára.

XLIII. Fény derül a titokra

Lena asszony nem örült a visszatérésemnek. Amikor elmentem, valaki kijelentette, hogy azt a „kisasszonyt", vagyis engem, néhányan egyenruhában látták. Lehetséges, hiszen október közepén Podbrezován jártam a katonai raktárban sarkaláshoz való anyagért a susztereink számára. De ez még nem volt minden. Lena asszony azt is elmondta, hogy Becker szárnysegédjének menyasszonya zsidónak hisz.

Az első gyanúsítás gondot okozhatott, de Lena szemében nem lehetett bűn, hisz köztudottan nyíltan segítette a felkelőket. De a másik? Eszembe jutottak a Lena mostohaszüleinél Hronecben tapasztaltak. Most mit tegyek? Fedjem fel az igazat? Esetleg szépítsem a valóságot és említsem meg, hogy az apám egyik szülője svájci származású árja volt? Nem lenne-e jobb minden gyanút álszent módon visszautasítani? Nem, nem tudtam hazudni ennek a nőnek. Nem sütöttem le a szemem. Talán halálos bűn zsidónak lenni?

– Lena asszony, nehezére esne segítenie valakin, aki ehhez a szerencsétlen fajhoz tartozik? – kérdeztem meg egyenesen és a tekintetemmel próbáltam kifürkészni lelke rejtett zugait. Lena ehhez méltón válaszolt.

– Őszintén szólva, Katka, én még sohasem ártottam senkinek, egy zsidónak sem, s mindmáig nem is gondolkodtam azon, hogy segítsek-e a zsidóknak, de magának segítek– mondta határozottan.

Két nap múlva engedélyt szerzett nekem, hogy elutazhassak Selmecbányára és Pozsonyba.

És újra Besztercebányán voltam, a levert felkelés központjában. Most azonban valóban egyedül voltam szeptemberi emlékeimmel. Gépjárművek, a Wehrmacht katonái és a város lakosai között kószáltam, fejemben kavarogtak a gondolatok. Mintha csak egy borzalmas film részleteit láttam volna magam körül. Az egyedüli bátorító érzés a zsebemben lapuló, az élethez jogot adó papír volt. Életem nem egy hajszálon, hanem egy papírlapon múlott... Rám köszöntött az este, de nem volt kedvem szállodát keresni. Eszembe jutott Dušan nagynénje, a jóságos Elena, akinél már jártam szolgálati útjaim során Dušannal. El is indultam tüstént az evangélikus templom felé.

Hol lehet most vajon Dušan? Tíz napja, hogy elbúcsúztunk egymástól. Megkért, hogy álljak meg a parókián és üdvözöljem az ottaniakat. Egy fiatal pap fogadott. Udvariasan megkérdezte, mit óhajtok.

– Bakoš atyával szeretnék beszélni.

– Nincs itt. Elutazott – mondta csalódásomra.

– A felesége szintén? – kérdeztem kissé bizonytalanul. – Személyes ügyben keresem.

– Ó, az egészen más – és rögtön fölkísért az emeletre.

Dušan nagynénje alig ismert meg, hiszen már nem igazán hasonlítottam arra a felkelő „fiúra".

– Katka, maga az? Istenem! Az apánk valahol a Liptón bujdokol. Már hetek óta nem adott hírt magáról. Az Úristen legyen irgalmas hozzánk! A nemzeti tanács tagjaként el kellett bujdosnia a felkelés leverését követően. Tud valamit Dušanról?

– Tíz nappal ezelőtt még ép és egészséges volt. Remélem, hogy most is az. Üdvözletét küldi. Feltételezem, hogy nemsokára felbukkan.

Levetettem a kabátomat. A kezem reszketett a hidegtől, az éhségtől, de leginkább a felindultságtól. Éjszakába nyúlóan, őszintén elbeszélgettünk és én úgy éreztem magam, mint a Paradicsomban. Meleg szoba, a szomszédból áthallatszott az alvó fiúk megnyugtató szuszogása. Nyoma sem volt itt már annak az előző napi házkutatásnak, amikor mindent felforgattak.

– Még szerencse, hogy nem ma jöttek. Isten megvéd bennünket! – mondta Elena asszony.

Kora hajnalban hagytam el a házat. Veszélyekkel teli hosszú út várt még rám, de az engedéllyel a zsebemben mindenképpen nagyobb biztonságban éreztem magam.

A Garam bal partján erdős dombok húzódtak, állandó lövöldözést lehetett onnan hallani. Talán a megszállók tisztogattak. Hova is tűnhettek az embereink? Eljutottak a Slatinához és átkeltek rajta? Egyesek nem akarták feladni azt a célt.

Az út jobb oldalán Kremnička község fekszik. A golyószórók fáradhatatlanul kelepeltek. Útközben civilek csoportjához csatlakoztam, akik a Kremničkában történt szörnyű dolgokról beszéltek. Kíméletlenül halomra lőttek ott minden zsidót – nőket, gyerekeket, öregeket.

– Tegnap állítólag valami kémeket lőttek agyon, pedig angol irataik voltak – jegyezte meg az egyikük. – Csodálkozom, hogy nem védik őket a nemzetközi egyezmények.

– Á, azok lehettek, akiket a hónap elején fogtak el az Alacsony-Tátrában – vélte a másikuk, akinek cserzett, napsütötte arca elárulta, hogy hegylakó.

– A többiek állítólag a vlaszov kutyák karjaiba futottak – folytatta az első. – Jó bunkerjük volt, nem szagolták volna ki őket. A vlaszovok ukrán beszéde felverte az erdőt, ezek meg azt hitték, hogy orosz partizánok közelednek és előbújtak. Foglyul ejtőik azt feltételezték róluk, hogy a brit titkosszolgálatnak dolgoznak és fogolytáborba akarták küldeni őket.

– Ki tudja, valóban zsidók voltak-e? – folytatta monológját a napégette arcú férfi. – Akárhogy is, rosszul állt a szénájuk, mint brit kémeket, úgyis lelőtték volna őket.

– Hallottad, hogy volt köztük egy nő is?

Még jobban hegyezni kezdtem a fülemet. Szinte a sarkukra tapostam már.

– Micsoda, egy nő? – kérdezte a harmadik, aki eddig hallgatott.

– Ez volt a vesztük. Robinson névre szólt a papírja. A németek már majdnem bedőltek neki és be akarták csukni mint hadifoglyot. De az utolsó pillanatban fölismerte egy bősz gárdista és leleplezte.

– Hogy tehette az az aljas? – kérdezte mérgesen az első.

– A nő állítólag Radvaňból való volt. Öt évvel ezelőtt ment ki Palesztinába – szólt közbe a cserzett képű. – De hogy minek jött vissza? Hiszen a családját már régen deportálták.

Megfagyott a vér az ereimben. Nagy erőfeszítéssel tartottam velük a lépést.

– Nem volt az senki más, mint Reik lánya, Marta. Valami más neve is volt. Valami... viva.

Chaviva Reicková! Talán csak álmodom. A nővérem legjobb barátnője! De nem álom volt, hanem a szörnyű valóság, amely fényt derített a titokra – arra a bizonyos „távoli üzenetre" két nappal a tragikus szeptember 24-e előtt: a szolgálati út Poldo Mikysszel és Egon meghívása a Dolná utca 9-be. Tehát Chavivával kellett volna ott találkoznom, csak nem sikerült. Biztos, hogy megeskettem volna őt akkor, hogy hagyja el ezt a hadszíntérré változott országot. Hiszen mit tehetett volna értünk azon kívül, hogy föláldozta magát? Miért is hagyta ott napfényes régi-új hazáját?

Hirtelen Vera 1941-ben írt leveleinek részletei jelentek meg a szemem előtt. „Karkurból építünk utat az új településhez. Isten éltesse a KKL-t (az arab tulajdonosok földjeinek felvásárlására alakult nemzeti alap)! A Narbat földjén alakuló új kibucot Maanitnek nevezzük el – Új Barázda. Az útépítésen két nő dolgozik, én meg Chaviva. Jó vele lenni, soha nem némul el az ének az ajkán." Egy másik, tél eleji levelében ezt írta: „Egyszerűen csodálatos. Hosszantartó munkanélküliség után megint munkám van. Gyönyörű jaffai narancsot szüretelünk. Chaviva intézte nekünk a munkát a narancsültetvény tulajdonosánál... Chaviva legyőzhetetlen!" Szegény bátor Chaviva, mégiscsak legyőztek téged!

Valószínűleg a zsidók segítségére sietett Szlovákiába. Furcsa egy misszió, szimbolikus. Hogyan tudnám most a közömbösség álarcát magamra ölteni, hogy tovább tudjak haladni az életben? Hogyan lehet harcolni az öldöklés ellen? Hogyan kell élni?

A kendőt jobban a szemembe húztam, mert az arcomra kiültek az átélt viszontagságok. Zólyom melletti utam rövid volt ugyan, de nagyon veszélyes. Ha valaki felismer, mint Chavivát, minden elveszett, hiába van engedélyem. Kötélen táncolok a szakadék fölött...

De nem történt baj. Nemsokára már a sorompó előtt álltam és szerencsére nem találkoztam azokkal az őrökkel, akik első kísérletemnél megállítottak.

A katonák udvarias mosollyal adták vissza a papírjaimat, s máris nekiindulhattam a kozelníki völgynek. Olyan érzésem volt, minthogyha egy kelle-

metlen idegen országból végre megtérnék haza.

Hirtelen sűrű pelyhekben havazni kezdett. Hópelyhek ragadtak a szempillámra. Szinte alig láttam tőlük. Szorgalmasan törölgettem hát a szememet, hogy nyitva tudjam tartani. Úgy tűnt, mintha szólítanának: „Itt vagyunk, Katka, gyere!" Ostobaság, gondoltam, hiszen Marián csoportja a hegy túlsó oldalán tartózkodik. Biztosan a régi helyeken telepedtek le.

A téli panoráma hirtelen eltűnt és lelki szemeim előtt csodálatos zöldellő rét jelent meg, közepén a madárdallal körülölelt mézeskalács házikó! De a látomás csak rövid ideig tartott. Hirtelen megremegett az ég és a föld. A szövetségesek repülőgépei lehettek, Dél-Szlovákiát bombázták.

Észre sem vettem, milyen hosszú utat tettem meg. Egy kis házat pillantottam meg a híd mellett. Lehetséges, hogy már Kočalkáék előtt lennék? A ház néma volt és üres, nem füstölt a kémény és a tető is megrongálódott. Kit találok Hlbodoleban? Lehet, hogy drága, hívő keresztény barátaim is a szabad ég alatt töltik a telet? Nem, az nem lehet, félre a rossz gondolatokkal! Vlčko biztosan megugat majd és Katarína néni jóságos, mosolygós arca fogad a küszöbön.

Ámen, így is lett. Az ölelése forró volt, könnyes szemmel húzott be a házba. A nagy asztal körül a szétvert felkelő sereg vagy fél tucat tisztje és katonája ült, köztük az ő két fia, az én régi barátom Sitnóból, Tomáš, pipával a szájában, és jellegzetes mosolyával a szája szegletében. A díványon Erna feküdt meleg köntösben, megijedtem, hogy beteg. Tomáš szólalt meg először:

– Ugyan, olyan egészséges, mint a pinty, kivéve a fájós lábát – és a kötésekre mutatott. – Dúbravában elfogták a németek. Szerencsére németes akcentusa megmentette attól, hogy a rögtönítélő bíróság elé állítsák. De mivel a papírjai nem voltak rendben, két napig fogságban tartották. Harmadnap sikerült megszöknie. Tizenöt kilométert futott a havas földeken át. És képzeld el, mi történt, kislány! Erna éppen akkor érkezett meg ide, amikor mi négyen is megjöttünk a Ďumbierről. Olyan sötét volt, hogy az orrunkig se láttunk. Erna megismerte a hangomat és örömében Orlický parancsnok nyakába vetette magát.

Mindnyájan nevettek, mikor visszaemlékeztek a jelenetre.

Erna mellé ültem, roppantul örültem, hogy találkozhattunk. Nem valami felsőbb akarat küldte az utamba 1942-ben Selmecbányán, amikor ott kóválygogtam azt tervezve, hogy feladom magam a hatóságoknak?

Necpalék ugyanolyan kedvesek voltak, mint évekkel ezelőtt. Az egyszerű, de kiadós étel mellett arról folyt a szó, ami leginkább érdekelt: a sitnói helyzetről.

Nem volt éppen rózsás, annyi bizonyos. Marián csoportját állítólag bekerítették. Igaz, egyenlőre békén hagyták őket abban bízva, hogy az éhezés miatt előbb vagy utóbb megadják magukat. Ezek voltak az utolsó hírek felőlük.

– Mariánnak körülbelül negyvenöt embere van – mondta Tomáš. – Ilija állítólag már az ellenség kezére került.

– Marián bajtársai nem adják meg magukat egykönnyen. A Sitno alatti összes falu mellettük áll, úgyhogy nem olyan rossz ott a helyzet – szólt közbe az idős házigazda.

Én tüstént terveket kezdtem szőni. Ki kell még derítenem, hogy mi a helyzet Štefultovban, mert úgy gondoltam, hogy a sitnói csoporthoz legkönnyebben délnyugatról vergődhetek majd el, Počúvadlo felől.

– Estére Štefultovba akarok érni – közöltem az elhatározásomat. Semmiképp sem akartam Hlbodoleban maradni. Hiszen egy razziánál könnyen lebukhatok annak a listának az alapján, amely Mirónak köszönhetően a Gestapo kezében van, és nem szerettem volna veszélynek kitenni kedves és odaadó házigazdámékat. Búcsúzáskor olyat kértem Katarína nénitől, amit még soha életemben:

– Katarína néni, imádkozzon értünk!

XLIV. Újra Sitnóban Mariánnál

A Štefultov környéki dombokon a „nemzetvédő" katonák őrjáratoztak, ahogy a Tisóhoz hű katonákat nevezték. Úgy tűnt, céltalanul lövöldöznek, így adva tudtul jelenlétüket, hogy elriasszák a partizánokat.

Mindent friss hó borított, útnak nyoma sehol. Szerencsére nagyon jól ismertem a környéket, úgyhogy határozottan tapostam a havat Kristáék háza felé. Tavaly, amikor esténként Selmecen kezeltettem a fogaimat, éppen errefelé vezetett az utam, akkor az volt leghőbb óhajom, hogy soha többé ne kelljen a fagyos földúton a faluba lopakodnom, mint egy tolvajnak. Most mégis örömmel töltött el a tudat, hogy régi barátaimnál szállhatok meg.

Az ajtó előtt álltam. Bekopogtam és beléptem, nem volt idő arra, hogy megvárjam az engedélyt. Mariša Kristová egyedül volt, éppen a konyhapadlót súrolta. Ha nem tévedek, szombat volt.

– Marča! – kiáltottam föl.

Erre ő fölegyenesedett, rémült tekintettel nézett rám, mintha kísértetet látna. Jól megijeszthettem, gondoltam.

– Katka, tűnj el! – köpte ki a szavakat krétafehér ajkai közül, de ugyanakkor a nyakamba ugrott. Jozko Barišt és Ninát, a testvéreit, két héttel ezelőtt elfogta a Gestapo, azóta semmit sem tudnak róluk. Marča kétségbe van esve a férje sorsa miatt is.

A faluban tudták, hogy Kristáék kapcsolatban állnak az illegális mozgalommal. A felkelés alatt ezt büszkén ki is nyilvánították. Ki gondolta volna, hogy ilyen világ jön?

Megkérdeztem, mi hír a sógornőjéről, az istenes özvegyasszonyról, aki az anyjával és két fiával élt.

– Azt hiszem, ez jó ötlet. Őket biztos nem figyelik – sóhajtott föl megkönnyebbülten Marča.

Nem tévedtünk. Az anyja és Jožko Krista húga félelem nélkül befogadtak.

– Csak holnapig... – de nem engedték, hogy folytassam.

– Katka, minket nem érdekel, hogy meddig. A lényeg az, hogy élve láthatunk. Ha tudnád, hogy mennyit gondoltunk rád azok alatt a szörnyű hetek alatt! Biztosan sokat szenvedtél. Megemlékeztünk rólad az imáinkban is.

Elmeséltem nekik a brigádunk kálváriáját, a vándorlásaimat Podbrezová és Dúbrava között. Körülbelül kétszáz kilométert tettem meg három vagy négy nap alatt, többnyire gyalog és azzal az érzéssel, hogy kötélen egyensúlyozom egy szakadék fölött. Mennyi emberséget és együttérzést kaptam attól a két szegény asszonytól! Keresték, mit rakhatnának az asztalra, közben megvetették az ágyamat.

Amikor már az ágyban feküdtem, a két asszony földúltan elmesélte, hogyan szerették volna megnyerni koronatanúnak Lackót saját szülei ellen.

A kihallgatásnál állandóan azt ismételgették, hogy „kit rejtegettetek otthon a múlt télen?"

„Senkit" – ismételgette a gyerek magabiztosan. „De az anyád azt mondta..." – próbálták tőrbe csalni a gyereket, mire a gyerek: „Hogyha a mamám ezt mondta, akkor hazudott, mert fontosnak akart látszani. A felkelés alatt azért kellett ilyeneket mondogatni, hogy mindenki azt higgye, hogy mi nem szeretjük Tisót" – mondta az okos kisfiú, aki nagyon jól tudta, hogy milyen sors vár a szüleire, ha elárulja őket.

– Szörnyű időket éltünk át – Lacko nagymamája összekulcsolta a kezét és azt suttogta: Ó, Istenem, bocsáss meg az embereknek és ne feledkezz meg rólunk! Aztán rákérdeztek a társaimra, akikkel együtt laktunk Kristáéknál. Hogy tudok-e valamit arról a „magasról", vagyis Félixről. Ők csak Marián felől hallottak hírt. Pár héttel ezelőtt Jožo Krista látta őt Počúvadlo mellett.

Tizenegy óra körül csöndesen kopogtattak az ablakon. Riadtan ugrottam fel, de a többiek megnyugtattak. Ez Jožko. Nagyon rövid hírt kaptam tőle, hogy Marián Počúvadlo mellett táborozik és egy Petrovič nevű földműves az összekötője.

Jól a fejembe kellett vésnem a nevet, a ház helyét és kinézetét: friss szürke festék, vaskapu...

Nem tudom, megköszöntem-e valamit is, kívántam-e jó éjszakát. De nyugodt éjszakám volt, mélyen aludtam, s a feledés birodalmában jártam.

A Sitno déli lábánál húzódó csöndes földműves falucska fehér köntösbe öltözött. Az erőtlen nap rózsaszín sugárnyalábjai simogatták a behavazott vidéket.

A dombon álló kicsi templom misére szólította a falu lakóit. Se lövések, se robbanások, csak a harangszó. Habár nem hittem, hogy Petrovičékat otthon találom, mégis szerencsém volt. Ha később érkezem, már nem találom otthon őket.

– Gazda úr – tértem rögtön a tárgyra –, hol találom meg Mariánt?

– Milyen Mariánt keres? – Petrovič gazda és a felesége összenéztek.

– A partizánok parancsnokát.

– És kicsoda maga? – tette fel a kérdést a gazda válasz helyett.

– Én az unokahúga vagyok Selmecbányáról – hazudtam merészen. Még szerencse, hogy ezeknél a rokoni kapcsolatoknál nem mindig szükséges a hasonlóság.

– Ó, az egészen más, épp most ment a konzumba. Az nálunk vasárnap is nyitva van, mert ott szoktak az emberek találkozgatni.

– Öreg, kísérd el a kisasszonyt! – mondta a gazdasszony.

Beléptünk a kocsmába. Nem álmodom? Marián háttal állt a bejáratnak. Amikor nevén szólítottam, hirtelen megfordult és ott álltunk egymással szemben, én, az ijedt kislány, és ő, a nagy partizánhős, golyószóróval a vállán. Azt kívántam, legalább addig bírjam ki sírás nélkül, amíg nem jutunk ki a szabad ég alá!

Marián észrevette, hogy mindjárt eltörik a mécses, gyorsan befejezte a vásárlást és elhagytuk a helyiséget.

Milyen gyönyörű volt a sitnói táj. A hótakaró úgy szikrázott, mintha soksok milliárd apró gyémántból állna. Sose volt gyémántom, de nem is vágytam rá. Hideg, tiszta levegő simított végig arcunkon, a nap erőtlen fényében derengő ismerős hegyek hívogattak, mintha csak azt üzennék: köszöntünk itthon. A csönd lassan feloldotta bennem a feszültséget és kisírtam magamból az elmúlt hetek hányattatásának minden kétségbeesését.

Marián nem törődött a bajtársaival, úgy tett, mintha egyedül csak én léteznék a számára. Kedves volt és gyöngéd, mint akkor Dobrá Niván, amikor arra kért, hogy menjek vele Sitnóra. Lehet, hogy már akkor tudta, hogy végül egyedül maradok a háború viharában?

– Marián, meg kell értened, hogy nem tehettem, akkor nem gondolhattam magamra. Ötszáz embernek volt rám szüksége, nem rólam volt szó, sem a karrierről – mondtam keserűség nélkül.

– Egész idő alatt reménykedve vártalak – a meleg szavakban ott rejtőzött egy kicsit az elmúlt idők emléke is, amikor még egymáshoz tartoztunk.

Vajon a múlt fájdalmaira mikor borul jótékony homály?

– Katka, csak hogy tudd, a szakításunk óta nem éltem szerzetesi életet, a szebbik nem gondoskodott róla. De vártam és reméltem, mert megértettem, hogy mit veszítettem el.

Az élet csodálatos tündérmese! Feküdhettem volna akár már jéghideg

sírban is Chaviva mellett. És lám, az elfeledett kikötőben horgonyoztam le, Marián ölelő karjai között. Hónapokig tartó gyötrelmet okozott mindkettőnknek elutasító magatartásom.

Ki egyengette az utamat? A sors? Az emberi jóság? Az illegalitás „egyeteme"? Vagy mégis az Isten mindenható keze, akinek a létezésében már gyerekkoromban is kételkedtem?

XLV. Dobrá voda örvényeiben

A széles réten faház terpeszkedett, a sitnói csoport szálláshelye.

Beléptünk Mariánnal. Vagy negyvenöt ember tartózkodott bent, fiatalok, öregek, néhányukat ismertem is. Monika, akit egy szilveszteri éjszakán ismertem meg, hozzám lépett és üdvözölt. A mellette álló csinos kislány szintén bemutatkozott: Viera Vaclavíková.

Jóformán még meg sem ismerkedtem a barakk lakóival, Mariánnak már hűlt helye volt. A dolgozószobájába vonult, az volt a stáb irodája. A két legbátrabb harcosa követte: Pešek és Nyikolaj, a fiatal orosz, akit Dobrá Niváról ismertem már. Szerették volna rábeszélni Mariánt egy nagyobb Dél-Szlovákiai akcióra a muníció feltöltése érdekében. Marián nem akart beleegyezni. Bizonyos jelekből arra lehetett következtetni, hogy büntető hadjárat készül ellenünk. Ilyen helyzetben ésszerűbbnek látszott együtt tartani az egész csoportot. De mert a muníció is nagyon kellett, végül tizenöt ember mégis útra kelt.

Később már egyértelmű figyelmeztetés jött: a lehető leggyorsabban el kell tűnnünk a barakkból, az éjszaka már ne találjon ott! Marián a speciális térkép egy pontjára mutatott: célunk a Dobrá voda nevű patak melletti öreg malom. Egy öregember meg egy öregasszony a birtokosa, akik ima mellett tengették életük hátralevő napjait. Nemrégiben megígérték Mariánnak, hogy szükség esetén minden segítséget megadnak nekik, hiszen az ő életük már úgyis Isten kezében van.

A legénység összepakolta a hátizsákokat, nem feledkezvén meg az akcióban levőkről sem. Újra futár érkezett, Marián türelme fogytán volt.

– Hány meglepetés ér még bennünket? – de pár perc múlva már megnyugodva mondta. – Katka, azt hiszem, hogy te leszel az egyedüli novemberi jövevény.

A futár Počúvadlóról hozott hírt: két orosz tiszt keresett kapcsolatot a csoporttal. Marián, a helyettese, Pavol meg én elindultunk, hogy találkozzunk velük. Csábító lehetőség a faluban tölteni az éjszakát, csak honnan vegyem az erőt, hogy lépést tartsak két férfival? De megérte: aznap este megismerkedtünk Alekszandr B.-vel és Szergej J.-vel. A nagyszoba asztalánál ültek viseltes uniformisban. Látszott rajtuk, hogy képesek megnyerni és

meggyőzni az embereiket. A harminc körüli, nemes vonású, értelmes arcú Bazgyirev százados fiatalos vonásai éles ellentétben voltak fehér hajával. Első pillantásra megnyert bennünket. Elkérték Magyarország térképét és fölvázolták a november eleji frontvonalat. A Vörös Hadsereg gyorsan haladt előre Északkelet-Magyarországon, Nyíregyházánál azonban túlságosan előremerészkedtek. A németek ezt kihasználták és váratlan offenzívával sikerült bekeríteniük egy nyolcszáz fős egységet. Sokan estek fogságba. Vonatra rakták őket és nyugatra indították.

– Így kerültem második alkalommal is fogságba – mesélte a hadnagy. – Ha összehasonlítom ezt az ukrajnai, dnyepropetrovszki fogságommal, az orosz foglyok sokkal jobb körülmények közé kerültek. A németek már respektálják a genfi egyezményt. De amikor még katonai főiskolásként estem fogságba, őszintén irigyeltem azokat, akik meghaltak. Amit átéltem, rosszabb volt, mint maga a halál. Nap mint nap csak úgy találomra közénk lőttek, vagy megszurkáltak közülünk valakit – aztán feltűrte az inge ujját és megmutatta karján a kínzások nyomait. Csak kilenc napig volt ugyan fogságban, de az is elég volt ahhoz, hogy beleőszüljön. A fogságot kevesen élték túl, azok is csak a váratlan orosz ellentámadásnak köszönhették életüket.

– A vonatban volt időm visszaemlékezni az első fogságomra és azon törtem a fejem, hogy szökhetnék meg a második elől. Egy város közelében – mint később megtudtuk, Léva volt – hegyek körvonalait pillantottam meg. Szergej barátommal együtt elhatároztuk, hogy megszökünk. Ahol hegyek vannak, ott partizánok is vannak! Egy éles kanyar előtt a vonat lassított. Nekünk ugyan nem volt csizmánk, mert azt elvették tőlünk. De ha menekülésről van szó, csak a láb fontos. Már nem tudom, váltottuk-e szót Szergej főhadnaggyal. Tekintetünk összevillant és tudtuk, hogy itt az idő... Amikor a vasút melletti árokban földet értünk, diadallal töltött el bennünket a szabadulás, még az sem zavart, hogy éppenséggel sárban dagonyázunk.

Nem volt se iránytűnk, se térképünk. Tudtunk azonban a felkelésről és arról is, hogy a felkelők a hegyekbe húzódtak. Oda akartunk eljutni. Éjjel Prenčovig sikerült elvergődnünk. Jó emberekre találtunk és nem maradtunk se mezítlábasok, se éhesek. Kicsit összeszedtük magunkat, aztán átadtak ennek a fiatalembernek, aki itt ül mellettem. – Daňo szerényen mosolyogva figyelte a Vörös Hadsereg tisztjét. – Ami azután következett, azt már tudjátok. Idevezetett minket – fejezte be elbeszélését Alekszandr-Szasa.

Szergej csak itt-ott egészítette ki a történetet, rábízta a dolgot idősebb társára.

Lelkesen kértük őket, énekeljenek már valami orosz dalt. Szergej rázendített kellemes baritonján, Szasa meg a zongorához ült és. A háziúr ugyan tartott attól, hogy a zongora hamis lesz, mert már régen játszottak rajta, de a századosnak sikerült felejthetetlen melódiákat előcsalnia a hangszerből.

Marián aztán nagyon szép beszédet tartott, melyben a sitnói csoport nevében köszöntötte a két tisztet.

Másnap borús reggelre virradtunk. Hét óra is lehetett már, amikor visszaértünk a régi malomhoz. Teljes csönd fogadott bennünket. Az őrséget álló fiatalember édesdeden szunyókált a kerítésnek dőlve.

– Hogy képzeled te ezt? – förmedt rá Marián. – Hol van a legénység? – folytatta idegesen.

– Még alszanak, nagyon fáradtak voltak. Nehéz volt ide az út – hebegett a megrémült fiú.

– Pavol, váltsd fel és beszélj a fejével! – majd Szasához és Szergejhez fordult. – Lehet, hogy most rossz benyomást szereztetek, de a partizánjaim valóban jeles harcosok, csak egyszerűen nem tudom a fejükbe verni, hogy az őrség fontos dolog. Ez valószínűleg az én hibám is, mert jó szívem van. Eddig még ugyanis senkit sem büntettem meg gondatlanságáért. Tulajdonképpen mindnyájan barátok vagyunk. A fiúk még nagyon fiatalok, nem érett meg bennük igazán a felelősségtudat. Néha valóban úgy gondolom, hogy ez egyszer még a vesztünket okozhatja.

A szénából egymás után bukkantak elő a gyűrött arcok. Hamarosan mindenki talpon volt. A molnár ebédlőjéből előkerült Monika és Vierka is, aki kedvesen rám mosolygott, aztán mindketten eltűntek a patak melletti bokrokban.

A kövér Šaňko szakács a katlan körül forgolódott. Néhány társát befogta krumplit pucolni. Egy óra múlva a leves illata mindenkit odacsalogatott a katlan köré a széles udvarról. Mágikus ereje volt annak a katlannak. Letelepedtünk köréje, mindenki felélénkült. Az emberek viccelődtek, csipkelődtek egymással.

A molnár kutyái nyugodtan sündörögtek körülöttünk, de hirtelen veszett ugatással nekirohantak a malom fölötti dombnak.

A sziklák között fekete alakok nyüzsögtek. Kik lehetnek? Senki sem mondta ki, de mindnyájan egy merő kérdőjellé változtunk. Lehet, hogy Pešek tért meg a csoportjával? De miért ezen az úton jönne? Marián megragadta a messzelátót, figyelmesen vizsgálódott, aztán megkeményedtek a vonásai, elfehéredett, majd dörgő hangon elordította magát:

– Fegyverbe, barátaim!!

Mindenki a fegyvere után kapott. Marián gyors parancsokat osztogatott, a többiek azoknak megfelelően elfoglalták harci pozíciójukat.

A tájat hirtelen megülő halálos csendet lövés zaja törte meg. Gyorsan a malomba rohantunk. Marián megragadta a golyószórót és Szergejjel a nyomában a harcállásba rohant. Hallhattuk, amint keményen parancsokat oszt, túlharsogva még a golyószóró zaját is.

Az ellenséges támadás megindult. Jó sok golyószórójuk lehetett, mert a

lövedékek jégesőként záporoztak a malom palával fedett tetejére.

A völgyben álló malom könnyű célpontnak ígérkezett. Félkörben támadtak. Amíg azonban kintről hallhattuk a könnyűtüzérségünket, bíztunk a nagy csodában, hogy az alig három tucat partizán képes lesz visszaverni a több mint száz fős büntetőosztag támadását.

A heves lövöldözés körülbelül egy óráig tartott. A lövedékek szinte szétforgácsolták az ajtót. Egy eltévedt golyó, amely az ablakon keresztül repült be, épp az ágyában betegen fekvő öreg molnár feje fölött süvített el. Reszkettem a félelemtől, hogy vagy a golyó találja el, vagy a guta üti meg.

Az ágyánál térdepelt az ősz hajú öregasszony, aki egyhangú imát mormolt és keresztet hányt. Milyen szerencsétlenséget is zúdítottunk erre a két szegény emberre! A malmot egyre sűrűbben érte találat. A padlásra menekültünk és az ott elfekvő szerszámokkal, gépekkel elbarikádoztuk magunkat.

Monika és Vierka a hátizsákokat csomagolták össze. Pešek után kettő is maradt hátra. Vierka tudta, hogy nem fog bírni velük. Engem kérdezgetett, hogy most mi a legfontosabb, amit be kell pakolni és megmenteni Pešek számára. Meggyőztem őt, hogy Pešek számára ő a legfontosabb, éppen ezért magával törődjön és ne a holmival. Akkor fölmarkolta a pisztolyt, amit Pešektől kapott és így kiáltott:

– Soha nem kapnak el élve, inkább agyonlövöm magam!

A szürke egyenruhás alakok egyre közelebb merészkedtek a malomhoz. Bazgyirev százados, aki feszült figyelemmel követte a helyzet alakulását, megkérdezte Pavoltól:

– Mit akar ez jelenteni?

– Náci kutyákat, mi mást! – válaszolta Pavol.

– Elvtársak, utánam! – kiáltott Szasa és egy pillanatig sem volt kétséges, hogy Bezgyirev igazi vezér. Kirohant a tűz alatt álló hátsó ajtón a bozótos irányába, mi pedig követtük: Pavol, én, Bukovčan és Janko Jedimák.

– Vierka, Monika, gyertek utánunk! – kiáltottunk az ostromlott malomban rostokolóknak.

Az ellenség megértette a szándékunkat és nem takarékoskodván a munícióval, gyilkos golyózáport zúdított ránk. Tűz és puskapor keverékével telt meg a tüdőnk.

Futva, elvágódva, kúszva igyekeztünk a nyílt terepen elérni a Dobrá voda patakot, amely mögött ott terült el a rejtekadó erdő. Elérjük a patakot? Át tudunk gázolni rajta? Föl tudunk kapaszkodni a túlsó partján az erdőbe?

Gondolataink eltűnnek, az ösztön hajt előre. Még érezzük tagjainkat, a bennük rejtőző énünket, egyelőre ép tagjainkat. De bármely pillanatban fájdalmas csonkká torzulhatnak és akkor a megváltó halálért könyörgünk már csak.

Szinte valóságként ható intenzitással éltem meg a halált. Nem tudom elfelejteni, de nem is tudom leírni.

Már csak néhány méter választott el bennünket a patak partjától, amikor gránát robbant. A patakpart egy része porfelhővé változott, elveszítettem Szasát a szemem elől.

A Dobrá voda jeges vize végre kimosta a port a szememből. Fülig merülve úsztunk, mögöttünk sűrű esőként zuhogott az ólom.

Alkalmas helyet találva kimásztunk jeges ruháinkban a túlpartra. Óvatosan kúsztunk a fiatal jegenyékből álló erdő sziklás talaján, mert az ellenség az ágak mozgása alapján tájékozódott, s golyózápora még elkísért egy darabig.

Libasorban haladtunk előre, habár legszívesebben beástuk volna magunkat a hó alá, mint a borz, amelyik a föld alatt keres menedéket magának.

A fegyverek hirtelen elhallgattak. Kiáltások hangzottak el különböző nyelveken: oroszul, németül, szlovákul. A büntetőosztagot több náció alkothatta. Aztán elült a zaj, majd néhány pisztolylövés dörrent.

Megmerevedtünk és kérdőn néztünk egymásra: kinek szánhatták őket? Talán a malom gazdáin álltak bosszút? Nem tudhattunk semmit. A kőkeményre fagyott uniformisokra és ruhákra lassan, de biztosan tapadtak rá az egyre sűrűbben hulló hópelyhek.

A malom fölötti domb tetején nyolc túlélő találkozott. Ötünk közül, akik a malomból mentettük ki magunkat, csak Bazgyirev százados hiányzott. Lehet, hogy a gránát végzett vele? De nem ez volt az egyedüli nyugtalanító kérdés.

Még négyen csatlakoztak aztán hozzánk. Az egyikük Karol Rudný volt. Azt mondta, hogy egész idő alatt Marián oldalán harcolt, aki a pokoli fegyverropogásban torkaszakadtából üvöltötte nekünk, hogy meneküljünk a malomból. Az ellenség közel volt, meghallotta Marián kiáltásait, rájött, hogy ő a parancsnok. Így aztán Marián vált a büntetőosztag célpontjává. Megszámlálhatatlan fegyver szegeződött rá, Marián golyószórójával viszonozta a tüzet. Ő, Karol közben a földre vetette magát, és így szem elől tévesztette Mariánt.

Janko Jedimák, aki előttem rohant ki a malomból, letette a magával cipelt hátizsákokat, és felajánlotta, hogy üljek rá az egyikre. Fölismertem, Marián hátizsákja volt az.

Tartottunk egy rövid pihenőt, hogy megtárgyaljuk a helyzetünket. Nem reménykedhettünk abban, hogy a szétvert egységből valaki még idetéved. A fagytól egyre keményedő ruházatunk hamar rákényszerített arra, hogy mozgásba lendüljünk.

Úgy tűnt, hogy Janko Jedimák nemcsak a parancsnok hátizsákjáért vállalt felelősséget, hanem a maradék nyájért is. Szerényen megjegyezte, hogy jól ismeri a környéket, mert hosszú éveken át szolgált itt a szétszórt gazdaságokban, és tudja, hogy a domb mögött nyári szállások vannak.

Ha egy kicsit nehezen is, de végül eljutottunk oda. Szerencsére a táj sűrű ködbe burkolózott, így tüzet rakhattunk, ami feltétlenül szükséges volt ahhoz, hogy megszárítkozzunk.

Janko azonban lemondott a tűz melegéről. Kiürítette a hátizsákot és eltűnt a ködben. Dél felé járhatott, amikor újra megjelent. Hátizsákja kenyérrel, kolbásszal, szalonnával volt megtömve és nem hiányzott belőle egy üveg szilvapálinka sem. Legvégül egy üveg libazsírt húzott elő és saját kezűleg kente meg a kenyerét mindenkinek. Megható volt.

Elment az ismerős gazdákhoz segítséget kérni. Az volt a legszebb, hogy meghívtak, vészeljük át náluk a fagyos éjszakát.

Nos, ezek voltak a huszonöt éves szolgálólegény tettei, aki gyermekkorát árvaházban töltötte! A környék gazdái verekedtek érte, mert nemcsak szorgos volt, jó természetével hamar meg is nyert mindenkit. Nem kalandvágyból csatlakozott a felkeléshez. Kezébe került a Jánošík egyik példánya, igaz, nehezen tudta elolvasni a cikkeinket, de a felkelés híre lázba hozta, így jelentkezett Kováčovában Mariánnál. A csoport titkos összekötője volt.

A szállásra nem mentünk túl korán, nehogy útközben összefussunk valakivel. Janko elmesélte a történteket, a házigazda pedig felkerekedett és elment az öreg malomhoz, hogy megnézze, mi maradt a pusztítás után. Talán meg sem lepődött, hogy nemcsak ő volt kíváncsi a harc színhelyére. Géppuska kelepelése, gránátok robbanása verte fel a környéket több mint egy órán át. Néhány falusi elindult a hang iránt: a keskeny nyomtávú vasút mellett, amely a patakkal párhuzamosan futott, két holttest feküdt. A kerek arcú, fekete hajú, fiatal lány kétségkívül Vierka Václavíková lehetett. Mellette egy szőke fiú feküdt, szinte még gyermek.

A malom egy része, amelyben az öreg házaspár lakott, leégett. Őket valószínűleg magukkal hurcolták. A csoportból sokan elestek.

A meleg istállóban töltöttük az éjszakát. Nem zavart a tehéntrágya szaga. A szénával bélelt vályúba vackoltam be magam. De nem tudtam aludni, habár most már a tetveim sem háborgattak. Lemosta őket a Dobrá voda jeges vize, vagy a lelkem rágó gondolatok miatt nem vettem észre, hogy belém marnak.

Mariánra gondoltam. Él-e? Vagy ott fekszik holtan a malomnál a friss hótakaró alatt? Összeszorult a szívem a gondolatra. Marián és a halál? Hiszen ő az élethez tartozott, a csoportjához és végtére hozzám is.

Találkozik a sitnói csoport? Mi történhetett Pešek különítményével? Szegény fiú, hogyan fogadja majd Vierka halálát? Hiszen oly nagyon szerette őt.

Az utolsó novemberi napok iszonyúan hosszúnak tűntek, habár valójában mérhetetlenül rövidek voltak. Mi nyolcan ott kóboroltunk a vidéken a falvak és pásztortanyák között, abban a reményben, hogy elveszett barátaink nyomára akadunk.

A falusiak jóindulattal viseltettek irántunk. De ahová csak beléptünk, éreztük a félelmet, amelyet nem tudtak legyőzni. Így hát arra törekedtünk, hogy lehetőleg ne maradjunk pár óránál tovább egy fedél alatt.

Végre egy éjjel, amit egy szeles csűrben töltöttünk, ahol a decemberi szél fújt takarodót nekünk és én nyakig fúrtam magam az illatos, puha szénába, föltárult az ajtó, valaki bedugta a fejét és bejelentette, hogy Marián várja elveszett báránykáit a Bohunice és Pukanec közötti erdőben. A főerdész arra kér, hogy lehetőleg ne fényes nappal rohanjunk oda... Nem tudtam, nem álmodom-e...

Már nem emlékszem, hogy annyira fáradtak voltunk-e, vagy elandalított a csend, de délig aludtunk. Egyikünk a homlokára bökött.

– Hogy is lehettem olyan ostoba, hogy nem jutott eszembe Bohunice? Másfél hónappal ezelőtt még mi voltunk ott az erdő királyai. És Almási közelében voltunk, a legjobb földbirtokos a világon. Olinka, az idősebb leánya bele volt bolondulva Mariánba. Én pedig a fiatalabbnak, Magdalénának csaptam a szelet.

Az erdészház előtti keskeny hídon találkoztunk a barátainkkal. Tízzel lettünk kevesebben. Ketten elestek, nyolcan, köztük Monika is, fogságba kerültek. Rettegtünk, mert azt híresztelték, ki fogják őket végezni. Csöndben összeölelkeztünk.

Szasa és Szergej Marián mellett álltak, aki az utóbbi hetekben jó pár évet öregedett. Megfogta jéghideg kezemet és a fülembe súgta.

– Legalább te élve megúsztad.

A fiúk közül az egyik később elmesélte, hogy a parancsnok elvtárs azt mondta, hogy ha Katkának baja esik, akkor nem várja meg a háború végét, azonnal leszámol a gárdistákkal, még ha az életébe kerül is!

XLVI. Ó, a hétköznapi élet!

A Dobrá voda melletti katasztrófa nem maradt visszhang nélkül. Az ellenség is veszteségeket szenvedett. Bosszúból megszaporodtak a környéken a letartóztatások.

Elsősorban Ilija megbüntetése volt a cél, Marián szülőfalujáé. A letartóztatottak között volt Marián testvére, Viktor is.

A Sitno környéki falvak lakói rettegtek. Habár meg voltak győződve róla, hogy a háború nemsokára a szövetségesek győzelmével ér véget, talán már néhány hónap múlva, de a ma meg a holnap veszélyei közelibbek, ijesztőbbek és valódibbak voltak. És Szlovákia fasiszta párti lakosságának nagy része még mindig hitt a német technikai fölényben, a csodafegyverben. Jórészt nekik köszönhettük valójában azt is, hogy mi, a legyőzöttek, sehol sem

lelhettünk nyugalmat. Állandóan tartanunk kellett a besúgóktól, így csak éjszaka haladhattunk. Nem volt fedél a fejünk felett. Legmerészebbek még a paplakok voltak, étellel, itallal vártak bennünket. A londoni rádió éjjeli híreit is meghallgathattuk ott, valódi égi áldás volt ez nekünk. Csak az bántott, hogy a jóságukért hála, náluk hagytuk tetveinket.

Végül is elvetettük a bunkerépítés gondolatát. A fagyott földbe háromnál több csákányvágást nem lehetett ejteni, azt is szinte vért izzadva, ugyanakkor kiderült, hogy újból a nyomunkra akadtak.

Hamarosan jelentkeztek a csoportból az első távozni vágyók. Néhány férfi úgy vélte, hogy nincs értelme körbe-körbe vándorolni a hóban. Marián elszomorodott, hogy csak tizenöten maradtunk együtt. A búcsú azonban barátságosan zajlott le. A szigorú parancsnok megértette társai gyötrődését. Felszólította őket, hogy óvatosak legyenek és vigyázzanak, nehogy a kegyetlen hegyeket a kegyetlen fogság váltsa fel.

Kiderült, hogy megcsappant létszámú csoportunknak megnőttek az esélyei a túlélésre. Sóvárogva néztük a szőlőskertek dombok közt rejtőzködő pincéit. Jó rejtekhelynek tűntek. A helyi lelkész rendelkezésünkre bocsátotta a legszebbiket! Topográfiailag előnyös helyen, egy fenyőerdő közelében volt, paradicsomi helyet találtunk benne. A pincében pici konyha és több kisebb helyiség volt, hálófülkének meg stábirodának is megfeleltek. Marián, Szasa, Szergej, Nyikolaj, Paľo és jómagam elegendő élettérhez jutottunk.

A konyha „úrnője" lettem, hiszen a szakácsunk fogságba került. A legénység a környező pincékben ütött tanyát.

Nemsokára edény is került a tűzhelyre és én újra elemében érezhettem magam. Elegendő élelmiszerünk volt: liszt, krumpli, zöldség, sőt füstölt hús és szalonna is. Talán a korán beköszöntő télnek meg a bizonytalan helyzetnek köszönhetően a környéken hamarabb tartották meg a disznóölést. És a prenčoviak megosztották velünk gazdagságukat, ez íratlan törvény volt náluk.

Tűzifában sem szenvedtünk hiányt. Paľo, az osztag komiszárja volt a legjobb favágónk. De valójában inkább nevelő volt, mint komiszár. A fiatalok neveléséből Szergej is kivette a részét, jó pedagógusnak látszott. Nem tűrte meg az alpári szavakat, mindig visszautasította őket és megkérdezte:

– Mit fog rólatok gondolni a gyevuskánk?

Szasa néhány területen verhetetlen volt. Ha volt idő, a nagy orosz írókról beszélgettem vele. Habár a szovjethatalom idején nőtt föl, büszke volt például Mengyelejevre is, a cári Oroszország jeles vegyészére.

De az igazsághoz hozzátartozik, hogy három orosz tisztünk inni is szeretett, s nem mindig csak vizet. De sose voltak részegek. Egy éjszakai akciót követően, amikor az országúton egy gépkocsikonvojt támadtak meg, a hadizsákmány elrejtése után beestek a konyhába.

– Katyusa, nagyszerű volt! – kiabáltak szinte eufórikus hangulatban.

– Megszáríthatnánk a tűzhely fölött a kapcáinkat? – kérték, akár a jólnevelt gyerekek.

Épphogy kitöröltem az álmot a szememből. De jól láttam, hogy az asztalon egy kaniszter törköly állt, mellette a „sztakancsokok", a hét és fél centiliteres pohárkák!

Marián és a három orosz tiszt békésen álomra hajtották fejüket, de Paľo nem fért a bőrébe. Még sohasem láttam őt részegnek. Attól tartottam, hogy örökre elment az esze. Az összegyűjtött tűzifára vetette magát és hasogatni kezdte.

– Katka, előkészítem neked a fát, hogy legyen mivel fűtened, de csak a te kedvedért, mert szeretlek téged – aztán zavaros pillantást vetett abba az irányba, ahol Marián aludt. – Jaj, remélem, hogy nem hallotta, mit mondtam – és a fejsze estig meg sem állt.

Tűzifánk tehát lett volna elegendő, de akkor még nem sejthettem, hogy már nem fogom fölhasználni. Két nappal később történt valami. A falusiak megint bőséges ajándékokat adtak. A fiúk kikönyörögtek egy köcsög szilvalekvárt, pontosabban az jutott eszükbe, hogy Katka párán főtt gombócot is tudna csinálni, ha volna lekvárja meg élesztője. Egy falubéli jóangyal minden hozzávalót a rendelkezésünkre bocsátott.

Kissé tartottam attól, milyen eredménnyel végződik majd a kísérletem, hiszen gombócokat ilyen mennyiségben és ilyen primitív körülmények között még soha nem készítettem. Itt-ott fölemeltem a fedőket, hogy ellenőrizzem, minden rendben zajlik-e alattuk. A gombócok sikerültek, de a konyha úgy megtelt párával, mint a szauna. Ki kellett mennem levegőt szívni, nem tudtam megvárni, míg besötétedik. Alattunk csupasz szőlőtőkék meg karók meredeztek az ég felé. Nyáron a zöld levelek valószínűleg jó rejteket nyújtanak. De decemberben nagyon jól el lehetett látni egészen az országútig, sajnos visszafelé is. Hirtelen egy csoport alakot pillantottam meg, engem figyeltek.

Jóformán levegőt se vehettem, a golyók körülöttem fúródtak a pincefalba. Gyorsan nyitottam az ajtót, a mieink kitódultak. Marián a messzelátójába nézett és dühösen felszisszent.

– Átkozott kutyák, megint kiszimatoltak bennünket a gárdisták és „nemzetvédő" talpnyalóik!

Legjobb lövészünk célba vette őket. Nem voltak fölkészülve ellentámadásra. Ketten a földön maradtak, a többiek elmenekültek.

Nem maradhattunk ott tovább. Világos volt, hogy nemsokára erősítéssel térnek vissza. Gyorsan összecsomagoltunk, bekaptuk a gombócot. Azt azért csak nem hagyjuk ott! Nem maradt más utánunk, csak a tűzifa.

A következő éjszakát az erdészet faházikóiban töltöttük. A Nová Baňáig

húzódó öreg erdőkben állt néhány belőlük, egymástól jókora távolságra.

Alig bírtam már talpon maradni, mire elértük az első házikót. Egyáltalán nem érdekelt, hogy kicserélték-e a padlón a szalmát, tudtam, hogy nemcsak mi kerestünk itt menedéket, és valószínűleg más menekülő is itt hagyta a tetveit.

– Csak megférnek majd a mieinkkel – jegyezte meg Paľo, akit szinte sohasem hagyott el a humorérzéke.

Úgy éltem itt, mint egy igazi Hamupipőke. Felment a lázam, elment az étvágyam. Továbbra is szorgosan készítettem az ebédeket, míg én jobbára csak almán éltem. Barátaim gondosan törődtek azzal, hogy mindig legyen mit majszolnom. Szasa néha még kalácsot is szerzett nekem a közeli tanyákon. Marián gondterhelten figyelte, mi történik velem, pedig ő is egyre rosszabbul nézett ki. Alig aludt valamicskét, állandóan készenlétben állt.

Egyik éjjel, amikor a kellemetlen lakótársaink miatt forgolódtunk a szalmán, hirtelen mintha vihar dörejét hallottuk volna a távolban. Vihar? December közepén?

Fölugráltunk és kifutottunk a szabadba. A dörgés megsokszorozódott délkelet felől, Ipolyság környékéről. A tapasztalt katonák hamar rájöttek, miről van szó.

– De hiszen ez ágyútűz. Ez biztosan a front!

Leírhatatlan volt az örömünk. A dörgés a szabadság előhírnöke volt. Kiszabadított bennünket reménytelen fásultságunkból. Ez volt a jel arra, hogy eljött a mi időnk is.

Azon az éjszakán összeült a parancsnokság. Feltételeztük, hogy az ellenség fejvesztett visszavonulásba kezd majd dél felől, mi pedig sikeresen rajtuk üthetünk.

A front közeledett. Naplemente után fölkapaszkodtunk a legmagasabb hegyre, ahonnan jó volt a kilátás és jobban fel tudtuk becsülni a távolságot. Nemsokára azt az információt kaptuk, hogy a front más irányba halad. Mellettünk csak a páncélozott egységek fognak elvonulni nyugat felé.

Egyik este a házikó közelében két falubélit ejtettek fogságba a fiúk, behozták őket kihallgatásra. Óvatosnak kellett lennünk, de kiderült, hogy nem ártó szándékkal, csak karácsonyfáért jöttek. Az egyik, amikor megpillantott meglepve felkiáltott.

– Katka!

Nem ismertem fel, de kiderült, hogy a 6. partizánosztag tagja volt. Egyike volt a kétszáz bátyámnak.

Boldog voltam, amikor meghallottam, hogy Zeman főhadnagy, Félix és Ivan Horák a Vtáčnikon vannak. Sikerült megszökniük a fogságból. Aggódva érdeklődtem Dušan felől is.

– Ó, hát ő Nová Baňában van. Köztiszteletnek örvendő szüleinek sikerült őt kihozniuk a fogolytáborból.

Egy pillanatnyi habozás után levelet küldtem Dušannak. Régi, odaadó barátomtól fehérneműt, ruházatot és elsősorban a „Kuprex" nevű csodaszert kértem tetvek ellen.

Egy éjjel egy csoport katonát ejtettünk fogságba, úgyhogy az egyik házikót fogolytáborrá alakítottuk át. A fiúk nagyon örültek, büszkeséggel pillantgattak az őrzöttek felé. Nekem jutott a tolmácsolás. Ki tudja, hogy a foglyok sejtették-e, hogy ahhoz a néphez tartozom, amelyből hatmillióan estek a népirtás áldozatául? Magam is csodálkoztam, milyen együttérzéssel figyelem őket.

Többnyire fiatalok voltak. Négy-öt éve lehettek katonák és gyűlölettel beszéltek Hitlerről. Valóban őszinte lehetett az átkozódásuk? Ugyan ki láthat bele az emberek lelkébe, főleg egy fogolyéba.

A mieink azt állították, hogy a katonák mintha örültek volna, amikor felszólították őket a megadásra. Csak annyi kérésük volt, hogy a hangszereiket tarthassák meg. Többségük a büntetőosztaghoz tartozott. Nemsokára a házikóból furulya és harmonika kíséretében orosz nóták hangzottak fel, később más dalok is és végül a „Csendes éj". Közel a karácsony. De a foglyok számára és talán számunkra is ki tudja még milyen messze.

XLVII. Két nappal karácsony előtt – szabad vagyok!

És elérkezett a várva várt nap! Ebéd körül küldönc érkezett Mariántól, aki a stábbal vizslatta a környéket. Kiderítették, hogy Prenčovba megérkeztek az első orosz tankok, szeretnének kapcsolatot teremteni a partizánokkal. Marián este a falu iskolájának épületében várt bennünket.

A pompás hírhez Dušan küldeményét csatolta még a küldönc.

Végre levethettem magamról tetves rongyaimat. „Kuprexben" tisztálkodhattam és felölthettem magamra a tiszta, szép melegítőt, a sportos inget meg az új pulóvert. Hogy nézhettem ki eddig, ha nem túl elegáns öltözékemet mindenki megcsodálta? Estefelé a kertek fölött elindultunk célunk felé. A természet velünk együtt örült. A lehanyatló nap narancssárga színnel vonta be a környező hegylánc lilás szikláit.

Az iskolában már várt minket Marián. Néhány percig szótlanul nézett. Elhomályosult a szeme, láttam, hogy a könnyeivel küszködik.

– Marián, mondani akarsz valamit, csak nem tudod, hogyan.

– Katka, két és fél évvel ezelőtt jöttél közénk. Ha visszagondolok az együtt bejárt útra, elszorul a szívem. Valahogy mindig éreztem, hogy megéred a szabad világot!

Időközben parancs érkezett, hogy csatlakozzunk a Vörös Hadsereghez. El sem tudtam képzelni, hogyan tudom majd újra mozgásba lendíteni a lábamat.

Az éjszaka közepén érkeztünk Pukanecbe. A városházán azonban nem várt senki, a Vörös Hadsereg sem. A kis sitnói csapat volt itt az egyedüli katonai egység, őrséget állítottunk, nehogy meglepetés érjen bennünket, szigorúan őriztük a foglyokat is.

A városházán elegáns berendezés fogadott. Az egyik teremben selyemhuzatú pamlag csábított. Magam köré tekertem a vastag pokrócot és az éjszaka hátralevő részét ott töltöttem.

Paľoval közös irodát kaptam. Szomorú helyiség volt, hiszen itt hallgatták ki a civileket és itt állították ki az engedélyeket is. De változnak az idők – az engedélyeket most én állítottam ki.

Jelentkezett néhány „nyugdíjas" partizán is, akik velünk együtt akartak részt venni a történelmi eseményekben.

Észrevettem egy fiatal lányt, akinek elegáns ruhája ki-kivillant hosszú katonakabátja alól. A vállán egy mannlicher lógott, melyet időnként visszaigazított ápolt, lakkozott körmű ujjaival. Arca nem volt se túl szép, se túl csúnya.

Nem szólt semmit, én meg nem törtem azon a fejem, ki is lehet. Biztos volt rá oka, hogy itt legyen. Paľo felváltva figyelt bennünket. Észrevettem, hogy olyan vörös a szeme, mint nemrég a malmot ért támadáskor, mikor mindketten Marián életéért aggódtunk.

Néhány pillanatra egyedül maradtunk és én megkérdeztem Paľótól:

– Kit akarhat lelőni ez a fiatal hölgy? Ki ez?

– Te nem tudod? – szisszent fel Paľo.

– Először látom életemben és nem tűnik nagyon érdekesnek. De várj csak! Nem Olinka Almásiová? – világosodott meg hirtelen.

– Hála isten, hogy rájöttél – válaszolta Paľo.

Időközben megjött Marián, formálisan bemutatott minket egymásnak, de rögtön sietett is tovább. Magával vitte a három orosz tisztet és a foglyainkat is. A žemberovcei katonai parancsnokságon már várták őket.

Marián és Szasa visszatértek, de Szergej meg Nyikolaj ott maradt, hogy csatlakozzanak a két nap múlva megérkező páncélos osztagukhoz.

Mindkettőnek nagy volt az öröme. Szasa később elmesélte, hogy amikor átadták a foglyokat, a parancsnok megveregette Marián vállát: „Hős szlovák harcosok vagytok!" Marián büszke és boldog volt.

A sitnói csoportnak másnap különleges feladatot kellett teljesítenie – de a másnap és a ma között volt még egy borzalmas éjszaka. A város felett ellenséges repülőgép repült át, igaz, nem sok kárt tudott okozni, mert a légelhárítás ágyúi készenlétben álltak. A éjszaka csendjét súlyos dörrenések rázták meg, ezernyi új csillagot szórva szét a sötét égen. Az ég és a föld resz-

ketett és reszkettem jómagam is hol a hidegtől, hol a forróságtól. Marián odajött, begombolta a kabátomat, majd meleg gyapjúkabátot adott fölé. Néhány méterrel távolabb Olinka méregetett engem gyűlölködve.

Késő este a férfiak a városházán gyülekezek. Elő kellett készíteni a csoport elhelyezését. De hol időzhet Marián?

Olinka le s föl járt, cigarettáról cigarettára gyújtott.

Pal'o odajött hozzám. Marián régi barátja nekem is barátom lett.

– Katka, csalódott vagyok, nem tudom, mit gondoljak. Marián hős, amikor harcolni kell – de gyáva, amikor tolakodó lányoktól kellene megszabadulnia. Ahelyett, hogy elküldené őket, a kocsmában ül és arra számít, hogy az alkohol majd megoldja a gondját. Az az igazság, hogy Olinka apja még a felkelés előtt nagyon sok támogatást adott a földalatti mozgalomnak és Mariánt nagyon megszerette. A nagybirtokra dolgos vő kell, mert csak három lánya van. Ol'ga...

– Pal'o, ismerem a történetet – szakítottam félbe – , már elmondták a partizánok.

A városházán sok kis helyiség volt. Hideg volt ugyan, de gyapjúpokróc alatt ki lehetett bírni. Összegömbölyödtem, mint egy kiskutya, és égő, lehunyt szemmel virrasztottam egy csendes sarokban. Ezt a helyzetet is ki kell bírnom! Szemem előtt egymás után peregtek a képek. Marián, az én hősöm!

Nekem kell lemondanom róla. Ez az elkényeztetett, kemény fejű leányzó nem lesz rá képes. De miért ne én? 1938 óta bőséges tapasztalatom volt lemondásból: le kellett mondanom a tanulmányaimról, otthonomról, testvéreimről, anyámról, a szabadságomról – miért ne jöhetne még egy lemondás? Úgyhogy, Katka, ne légy szomorú és főleg ne most, amikor nyitva áll előtted a szabadság kapuja!

Kisurrantam a sötét éjszakába. A csillagok megvilágították az utat, megtaláltam a vendéglőt. Valójában csak egy kis kocsma volt. Marián egy sarokban ült, az asztalon üres üvegek. A semmibe néző tekintettel támasztotta a fejét. Nehezen hihető, de az én hősöm józan volt és nagyon szomorú.

– Marián, szedd össze magad, és ne csinálj az élet egyedülálló pillanataiból melodrámát! – Szívem mélyéről rámosolyogtam. – Gyere, kérlek, a sitnói csoport csak rád vár. Parancsnokra van szüksége!

– Katka, mit csináljak? – kérdezte tőlem.

– Nem kell semmi mást tenned, csak vezetned a csoportot – a többi az én dolgom. Van itt egy fölösleges ember, de az holnap itt hagy titeket, Marián. Úgyse mehetne így tovább, és az én szerepem véget ért. Beteg vagyok, azt hiszem, malária.

– Katka, de azért a közelben maradsz, ugye? Léva már fölszabadult.

Kérésnek hangzott. Fájó lelkemnek jólesett.

– Ez nem tőlem függ.

December 23-án reggel a stáb főnökét, Alekszandr Bazgyirevet megkértem, helyezzen át a Vörös Hadsereghez.

Egy füzetből kitépett, kockás papírlap igazolta, hogy a harcoló felkelő csapatokhoz tartoztam. Oroszul leírták a tényekedésemet és az illegalitásban eltöltött éveim rövid történetét. Bazgyirev fölhívta a figyelmet egészségi állapotomra és a sitnói csoport nevében megfelelő ellátásért folyamodott. Az aláírása mellé Marián Jusko aláírása került, aki természetesen a pecsétet sem maradt le róla.

Bal kezemben volt a papiros, a jobbomat nyújtottam neki. A homlokomra irányuló csók valahogy a számra csúszott.

– Katyusa, emlékezzen néha meg rólam... – kérte búcsúzóul. Hogy is lehetne másképp?

A béke illúziójával volt tele a levegő, amikor Žemberovcébe indultam a Vörös Hadsereg előőrséhez. Marián jött mellettem, mögöttünk Olinka és még egy csoportbéli társunk.

Szórakozottan hallgattam Marián szeretetteljes szavait. Egy kis pénztárcát csúsztatott a tenyerembe. Mit is kezdhetek majd én szlovák pénzzel a túloldalon? De elfogadtam, hogy ne sértsem meg és gondosan elrejtettem a táskámban.

Időközben Žemberovcébe, a nagy földműves faluba értünk. Már az első udvaron egy hatalmas tankot vettünk észre, amelyet ugyan széna alá rejtettek, de nagyszerűen föl lehetett ismerni.

Köröskörül bélelt egyenruhás katonák sürgölődtek. Egyeseken még bőrkabát is volt. Marián elkísért a parancsnokságra, előtte azonban még elbúcsúztam Olinkától. Ennek meg kellett történnie és nem is volt olyan nehéz.

A kapuban egy hatalmas, kitüntetésekkel teleaggatott tiszt jelent meg. Kíváncsi, kedves tekintettel mért végig. Úgy éreztem magam, mint egy homokszem a kőszikla előtt. Marián szavai bátorítottak.

– Mutatkozz be, Katka!

Kézfogásra nyújtott kezem szinte eltűnt hatalmas markában.

– Partizán vagyok, Katka a fedőnevem – mondtam.

– Én a páncélos hadosztály parancsnokának első helyettese vagyok – a nevét nem jegyeztem meg, kissé zavart voltam. Minden olyan nagyszerűnek tűnt.

A közelben álló tank fölkeltette érdeklődésemet. Úgy nézett ki, mint egy kerekeken, láncokon álló erődítmény. Engedélyt kértem arra, hogy fölmászhassak rá. Nem volt éppen egyszerű dolog.

Hogy lehet az, hogy megvágtam az ujjam? Nagyon szégyenkeztem, hogy alighogy megérkeztem, már gondot okozok. De a könnyeim nem a sebesülésem miatt csordultak ki, hanem valami egészen más miatt.

– Boldog vagyok, hogy tankokat látok és szomorú, hogy csak ilyen ké-

sőn jöttek meg. Miért nem élhette meg ezt az anyám?

A nagy tenyér megsimogatta könnyes arcomat.

– Marián parancsnok, nyugodtan ránk bízhatja a gyevuskát. Mindent megteszünk érte. – Majd hivatalos hangnemben folytatta. – Az emberei számára már előkészítettük a feladatokat, számítunk az együttműködésükre.

Az utolsó ölelések, pillantások, integetések, és Marián volt – nincs!

Soha nem is álmodtam volna olyan bánásmódról, mint amiben részesültem. Milyen nagyszerűen mutatott be a barátságos óriás tiszttársainak! Szasa ajánlólevele kézről-kézre járt, még a munkát is beszüntették ezalatt az irodában. Nem tudták, hogyan járjanak a kedvemben. Én meg természetesen képtelen voltam egyszerre fotelban is ülni meg díványon is heverni. Lehúzták a lábamról a csizmát és egy tiszti szolga rögtön elvitte, hogy kitisztítsa és megszárítsa.

A teremben meleg volt ugyan, de ők azért mégis jól megrakták a tüzet.

Kosztya százados – tipikus, széles szláv arc, jóságos, szürke szem – ugrált körül az asztalnál.

A sült krumpli és a fasírozott ellenállhatatlanul illatozott. Hozzáláttam az evéshez, habár nem voltam biztos benne, hogy egyáltalán le tudom-e nyelni a zsíros ételt.

Az asztalon egy üveg színtelen folyadék állt.

– Ez spiritusz. Evés előtt innod kell egy picit – közölte Kosztya.

Engem inkább vitriolra emlékeztetett, de nem utasíthattam vissza. Bizony a mi törkölyünk egyszerű kis limonádé volt ehhez az italhoz képest.

A spiritusz megoldotta a nyelvemet és mesélni kezdtem az erdeinkről. Feszült figyelemmel hallgattak. Éreztem, hogy szinte ekstázisba kerülök, amikor hihetetlennek tűnő kalandjaimról meséltem. Nem gondoltam volna, de a történetem úgy meghatotta az orosz tiszteket, hogy könnybe lábadt a szemük. Hihetetlen, de valóban így történt, akár meg is esküszöm rá.

A szemem lassan lecsukódott a fáradtságtól. Aztán Kosztyát hallottam.

– A gyevuskának ágyba kell feküdnie.

Gondos kezek takargattak be vastag gyapjútakaróval. Leonyid hadnagy bűbájos mosollyal szólt hozzám.

– Most már nyugodtan alhatsz, senki nem fog bántani. Megvédünk az ellenségtől.

Estefelé tértem magamhoz. Félig nyitott szempillám mögül hihetetlen kép tárult elém. Az ágyamnál Kosztya kapitány állt, aztán hátrafordult és csendre intette a körülöttem társalgó katonákat.

– Elvtársak! – suttogta – Ne zavarjátok a gyevuskát, halkabban beszéljetek!

Istenem, kik ezek? Kemény, harcedzett katonák vagy angyalok gyülekezete? Hogyan jutattam el hozzájuk? Kérdeztem magamtól.

Az estét beszélgetéssel töltöttük az asztalnál. Érdeklődtek a háború előt-

ti életemről, gyerekkoromról, otthonomról és arról, hogy milyen volt az élet a Csehszlovák Köztársaság feldarabolása után. Figyelmesen, együttérzően hallgatták a nem mindennapi történetet.

Leonyid átengedte nekem az ágyát. A padlót választotta. Reggel arra ébredtem, hogy a vendéglátóim egymás után mind gondosan megborotválkoztak a nagy tükörnél. A reggeli tisztálkodást azzal fejezték be, hogy kölnivízzel kenték be arcukat.

Ilyen nagy üvegben még sohasem láttam kölnivizet. Kosztya észrevette csodálkozó pillantásomat és odajött hozzám. Megparancsolta, hogy csukjam be a szememet és engem is meghintett egy kis kölnivízzel.

– Nem leskelődni! – mondta és amikor újra kinyithattam a szemem, kartondobozba csomagolt kölnisüveget nyújtott át mosolyogva.

– Hogy maradjon emléked Kosztyáról. Francia kölni, igaz nem Franciaországból. Hadizsákmány – tette hozzá huncutul.

A mesék ugyan szépek, de egyszer mindegyik véget ér. Ugyanúgy, mint az én mesés fogadtatásom is a Vörös Hadsereg páncélos hadosztályánál. Másnap megérkezett a parancs. A tankok Pozsony felé mennek tovább. Valószínűleg Budapestet, majd Bécset kell elfoglalniuk.

A katonák vigasztaltak, hogy nemsokára itt lesz a gyalogság, kozákok, és nekik kitűnő hadikórházi felszerelésük és orvosaik vannak, majd azok döntenek a sorsomról.

A tankok délután elmentek. Én az ajtó előtt álltam és integettem. Milyen gyönyörű, áldott karácsonyi napom volt – köszönthettem az ünnepélyes menetet.

Amíg mindnyáján elvonultak, rázott a hideg ugyan, de a lelkemben kellemes meleg honolt.

Négy nappal később a kozák egységek főorvosa megvizsgált és megállapította, hogy hosszabb gyógykezelésre van szükségem, semmiképp sem maradhatok háborús területen.

A sitnói csoport ajánlólevele mellé orvosi igazolást csatoltak, azzal a kéréssel, hogy a katonai egységek segítsenek hosszú utamon a hátországban fekvő Aradra, a felszabadított Erdély egyik városába. 1945. január 1-jén feküdtem be a kórházba: azt hiszem, már éppen ideje volt!

Helységnévszótár

Banská Belá	*/banszká belá/*	Bélabánya
Banská Bystrica	*/banszká bistrica/*	Besztercebánya
Banská Štiavnica	*/banszká styiavnica/*	Selmecbánya
Bátovce		Bát
Bohunice	*/bohunyice/*	Vágbánya
Bratislava	*/bratyiszlava/*	Pozsony
Breznica	*/breznyica/*	Nagyberezsnye
Dobrá Niva	*/dobrá nyiva/*	Dobronya
Dolný Kubín	*/dolní kubín/*	Alsókubín
Harmanec	*/harmanyec/*	Hermánd
Hliník nad Hronom	*/hlinyík .../*	Geletnek
Hodruša	*/hodrusa/*	Hodrusbánya
Hronec	*/hronyec/*	Kisgaram
Ilava		Illava
Ilija		Illés
Jelenec	*/jelenyec/*	Ghymes
Kozelník	*/kozelnyík/*	Zólyomkecskés
Kováčová	*/kovácsová/*	Kovácsfalva
Levice		Léva
Nitra	*/nyitra/*	Nyitra
Nováky	*/nováki/*	Nyitranovák
Podbrezová		Zólyombrézó
Prenčov	*/prencsov/*	Berencsfalu
Pukanec	*/pukanyec/*	Bakabánya
Radvany	*/radvani/*	Radvány
Rudno nad Hronom		Garamrudnó
Sandrik	*/szandrik/*	
Selce	*/szelce/*	Szelenc
Sitno	*/szitno/*	Szitnya
Sklené Teplice	*/szklené tyeplice/*	Szklenófürdő
Svätý Anton	*/szvetí anton/*	
Svätý Ondrej	*/szvetí ondrej/*	
Šahy	*/sahi/*	Ipolyság
Štefultov	*/stefultov/*	
Terany	*/terani/*	Terény
Trnávka		Tarnóka
Vyšné Hámre	*/visné hámre/*	
Vyhne	*/vihnye/*	Vihnyepeszerény
Vrútky	*/vrútki/*	Ruttka
Zvolen		Zólyom
Žarnovica	*/zsarnovica/*	Zsarnóca
Žilina	*/zsilina/*	Zsolna
Ždaňa	*/zsdanya/*	Hernádzsadány

(F. T.)

Tartalom

I. A nagy kérdőjel / *7*
II. Két sárga csillag eltűnik / *10*
III. Én, Mária Trepáková / *13*
IV. Quo vadis? / *18*
V. Remény és kétségbeesés között / *24*
VI. Barlang vagy pokol? / *31*
VII. A szeretettel teli völgy / *34*
VIII. Ilija, az új otthon / *40*
IX. Miro és Marián / *42*
X. 1942 október vége / *44*
XI. Wollner csoportjának a bukása / *47*
XII. Félix, az új tag / *50*
XIII. Árulás és menekülés / *53*
XIV. Vannak még csodák – Vincent látnok volt / *57*
XV. A mézeskalács házikó / *59*
XVI. A Hlas ľudu, a „nép hangja" / *62*
XVII. „Alma- és a körtefa virágzik" / *64*
XVIII. A fájós fog szerencsét is hozhat / *68*
XIX. Véget ér 1943 és vele más is / *72*
XX. Két év után újra Zólyomban / *75*
XXI. Szilveszter és az 1944-es év / *79*
XXII. A kecske és a kerítés volt a hibás / *81*
XXIII. A Garam vidékén / *83*
XXIV. Két költözés és Miro bukása / *88*
XXV. Egy kedves közjáték / *90*
XXVI. Közel a mennyhez, de mennyei élet híján / *94*
XXVII. Árulás vagy óvatlanság? / *97*
XXVIII. Keserű tapasztalatok anagy események küszöbén / *101*
XXIX. A felkelés és a szabadság első napjai / *105*
XXX. A „Szlávok szabadságáért" 6. partizánosztag kötelékében / *108*
XXXI. Tíz nap a bolondok Paradicsomában / *113*
XXXII. Néhány mozzanat / *115*
XXXIII. Én legyek az ítélőbíró? / *118*
XXXIV. Egy távoli hír – kitől jöhetett? / *124*
XXXV. 1944. szeptember 24. / *128*
XXXVI. Vándorélet / *130*
XXXVII. Dobrá Niva, két és fél év után / *136*
XXXVIII. Visszavonulás a hegyekbe / *141*
XXXIX. Búcsú a Poľanától / *144*
XL. Egy fedél alatt az ellenséggel / *147*
XLI. Egyedül a novemberben / *151*
XLII. Csodák sorozata / *155*
XLIII. Fény derül a titokra / *159*
XLIV. Újra Sitnóban Mariánnál / *163*
XLV. Dobrá voda örvényeiben / *166*
XLVI. Ó, a hétköznapi élet! / *172*
XLVII. Két nappal karácsony előtt – szabad vagyok! / *176*

AB-ART Kiadó, Pozsony
Felelős kiadó: Balázs F. Attila
Borítógrafika: Nurit Carfaty
A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Edita Drori-Ernstová: Olúpená o právo na život,
Edícia JUDAICA SLOVACA, Bratislava 1996
Fordították: Fabó Tibor és Haraszti Mária
Nyomdai előkészítés: MEΔIAN
Nyomta: Valeur Kft., Nagymegyer
Felelős vezető: Zdeno Kugler

Vydavateľstvo AB-ART, Bratislava
Zodpovedný vydavateľ: F. A. Balázs
Grafika obálky: Nurit Carfaty
Na základe slovenského vydania (Olúpená o právo na život,
Edícia JUDAICA SLOVACA 25. zväzok, Bratislava 1996) preložili:
Tibor Fabó a Mária Harasztiová
DTP a redakčná úprava: MEΔIAN
Tlač: Valeur s. r. o., Veľký Meder
Zodpovedný vedúci: Zdeno Kugler

ISBN 80 - 88763 - 76 - 2

Dunaharasztin születtem 1920-ban, negyedik gyerekként. Hároméves voltam, mikor a nyomor elől repatriáltunk apám hazájába. Zólyom – azaz akkor már Zvolen – lett életterem. Apám megbecsült kőfaragó-szobrász mesterember volt, rövidesen megteremtette a család anyagi biztonságát. 47 évesen azonban – öt éves voltam akkor – legyőzte a tüdőgyulladás.

Anyám özvegyen maradt egy idegen országban, melynek nyelvét soha nem sajátította el. Mindenki szerette és tisztelte őt, hiszen hősiesen vitte tovább a családi vállalkozást, nevelte négy gyermekét.

Nekem könnyebben ment a nyelvtanulás, mint testvéreimnek: mire iskolába kerültem, már jól beszéltem szlovákul. 14 évesen különórákat adtam diákoknak, így segítettem anyámnak.

Gazdag könyvespolcunkon megfért egymás mellett Jirásek, Němcová, Fraňo Kráľ, Jókai, Petőfi meg Molnár Ferenc – ő lett a kedvencem, mivel édesanyám hajadon korában Márta leánya nevelőnője volt.

1938-ban ragyogó érettségi bizonyítvánnyal fejeztem be a gimnáziumot. Mérnök akartam lenni, de a Csehszlovák Köztársaság szétesése után létrejött Szlovák Állam kirekesztette egyetemeiről a zsidókat.

Két testvérem már a 30-as évektől lelkes cionista volt, még időben kivándoroltak Palesztinába.

Anyám és idősebb bátyám a lublini haláltáborban pusztult el.

Én megszöktem a deportálások elől. Ez a könyv 1942 februárjától 1944 végéig követi nyomon az életemet.

Életben maradtam. Testvéreim levele megtalált. 1946-ban nehéz szívvel indultam el az új partok felé. Nem volt bevándorlási engedélyem Palesztinába. Az angolok elfogták a hajónkat, több mint egy évig rostokoltam egy ciprusi fogolytáborban több ezer háborút túlélt menekülttel együtt. Izrael állam proklamálása hozta el a szabadságot. Négy évvel később hozzámentem egy lelkes földműveshez, „parasztasszony" lettem. Elég teendőm volt kis birtokunkon férjem oldalán, egyetlen lányunk nevelése kitöltötte az életemet. Belőle Izrael vívóbajnoknője lett. Egy fiatal török edző feleségeként költözött Törökországba. Ma két bűbájos unokámnak mesélem az életemet. Ha fiatalabb lennék és kevésbé fáradt, telne élményeimből még néhány könyvre.

ISBN 80 - 88763 - 76 - 2